Det nittende Aarhundrede.

Maanedskrift

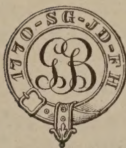
for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og Edvard Brandes.

1877. April—September.

KØBENHAVN.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

1877.

Indhold.

August—September.

Om Afskaffelsen af Latin og Græsk som Skolefag.

Motto: 1) Ovenfra bliver Byrden rullet nedad; fra Universitetets Professorer til Skolens Lærere og fra disse til Disciplene, paa hvem den maa blive liggende. (Prof. Suhr 1845). 2) Hver Slægt bestemmer Skolens Indhold efter dens eget Aandsindhold og dens egen Aandsretning. (Konferensraad Madvig i „Berlingske Tidende" Marts 1877.)

Den Grundbetragtning, fra hvilken Forfatteren af denne lille Afhandling gaar ud, støtter sig i sine Hovedtræk paa Anskuelser, som forlængst ere fremsatte af Fr. Lange, og lyder saaledes: „Latin- og Realskolen bør gaa op i en højere Enhed, d. v. s. en almindelig højere Skole, hvor Hensynet til den specielle Livsstilling er det Underordnede og den almindelige Dannelse Hovedsagen." En saadan højere Skole, om hvis Forbindelse med Almueskolen jeg her ikke vil udtale mig, maa søge det Dannelsesstof, som passer bedst til den Tid og de Forhold, under hvilke den virker; den maa derfor føje nyt Stof til det overleverede, naar Kulturudviklingen fordrer det, men den maa tillige bortkaste gammelt Stof, naar det kan erstattes med nyere, saaledes at der til enhver Tid hersker Ligevægt. Kun paa denne Maade kan man vente at undgaa Overanstrængelse, og den følgende Udvikling vil forhaabenlig vise, at det er Over-

trædelse af denne Regel (Overlæsselse af Disciplene, Forveksling af almindelig Skole og Specialskole, uklar Griben efter ubeviste Teorier), der har fremkaldt de nuværende forvirrede Forhold.

For at forstaa den nuværende Stilling maa vi gaa tilbage til Aaret 1850. I denne Tid, der var saa rig paa vigtige Begivenheder, tog man ogsaa med Iver fat paa at reformere den lærde Skole, og Loven af 13de Maj 1850 var i mange Henseender et Fremskridt. Den støtter sig i det Væsenlige paa den Teori, som Madvig allerede havde fremsat 1830 i Maanedsskr. for Literatur 8de og 9de Bind, en Teori, der bryder med den overleverede Anskuelse om de to klassiske Sprogs særlige Fortrin og Evne til at uddanne Aanden til logisk Tænkning og anerkender de Krav, som Naturvidenskaberne have paa at blive optagne blandt Skolens Undervisningsfag. Men Teori er Et og Praksis ofte noget Andet; det har vort Skolevæsen maattet bekende; thi denne Madvigs i mange Henseender fortrinlige Plan er næppe nogensinde bleven gennemført, endog blot tilnærmelsesvis. Hvem var da Skyld deri? Lad os ikke være for hastige med Domme over enkelte Personer, og lad os ikke undervurdere de Vanskeligheder, som man især i Begyndelsen havde at kæmpe imod, f. Eks. Mangelen paa uddannede Lærerkræfter — saa meget staar dog som en uomstødelig Kendsgerning, at det var den filologiske Retning i vort Undervisningsvæsen, der skadede Undervisningen mest. De af os Yngre, som besøgte de lærde Skoler omkring Aaret 1860, ville have en stærk Følelse af, hvorledes Latinen og Græsken, der som oftest doceredes af ivrige og formaaende, tildels ogsaa dygtige Lærere, tog Broderparten af vor Tid og Flid, uden at der dog hos Flertallet vaktes nogen dyb og alvorlig Interesse, som kunde være Grundlag for en senere Stræben. Men

et haandgribeligere Bevis have vi i den Syndflod af pædagogiske Smaaskrifter, som paa denne Tid begyndte at udkomme, og som gik ud paa at angribe eller forsvare Undervisningsplanen. Det er især dennes Gennemførelse i Enkelthederne, som angribes; man dvæler særlig ved de overdrevne Fordringer, der stilles til latinsk Stil, og ved den latinske Grammatikundervisning, der jo den Gang som nu grundedes paa Madvigs Lærebog. Selve denne Lærebog blev grundig angrebet f. Eks. af Overlærer Fogh, og det blev fra forskellige Sider fremhævet, at Disciplene vare overlæssede. Det var ikke blot bekymrede Forældre, som udtalte sig mod det herskende System, fordi de frygtede dets Følger for Børnenes aandelige og legemlige Udvikling; det var Universitetslærere som Prof. Jürgensen, det var erfarne Lærere som Overlærer Ostermann og to Mænd, der i høj Grad have gjort sig fortjent af vort Skolevæsens Udvikling og vistnok vilde have udrettet en Del mere, hvis de havde haft Magt som Vilje, Overlærer Fogh og Professor Lange. Endvidere talte ansete Læger, som Prof. Drachmann og Hornemann, fra deres Standpunkt for at der skulde stilles færre Fordringer til Disciplene. Endnu maa tilføjes, at særlig Forældrenes Misfornøjelse fik Luft i en Adresse til Ministeriet; blandt Underskriverne fandtes Dr. Krebs og Stiftsprovst Paulli. Hovedankerne mod Skolens Undervisning samle sig i følgende Forlangender: 1) at Prøverne bleve indskrænkede i det Væsenlige til det Stof. der var gennemgaaet i det sidste Aar, dog at Adgangen til Universitetet gjordes afhængig af et Modenhedsbevis, der ikke væsenlig støttede sig til Prøven; 2) at Undervisningen koncentreredes mere om enkelte Hovedfag; 3) Indskrænkning i den Tid, der anvendtes til Latinen, ved at afskaffe latinsk Stil som Eksamensgenstand og derved tillige fremkalde en Lettelse i den besværlige og aandløse Grammatikundervisning. Disse Hovedfordringer bleve imidlertid saa godt som

ignorerede; man nøjedes med at tage Lidt af en Skuffe og komme i en anden; vist er det: Undervisningen i Latin og Græsk blev ved at trykke det Hele (jeg paakalder her mine Jævnaldrendes Vidnesbyrd). Den almindelige Misfornøjelse og Mistilliden til Skolemændene, hvis Afmagt havde vist sig, Rigsdagens uheldige Indblanding i Enkeltheder, hvorved de mest uklare Hoveder fik størst Indflydelse, fremkaldte den daarlig forberedte Lov af 1871, som ganske vist har indført et nyt Princip, men et Princip, som mangler Grundlag, hvad enten man teoretisk betragter Sjælen eller holder sig til Erfaringen. Tvedelingen i en sproglig-historisk og en matematisk-naturvidenskabelig Specialskole — thi de højere Klasser af de lærde Skoler ere i Virkeligheden*) Specialskoler — har ingen Hjemmel i Psykologien. Ganske vist kan et Barn have særlige Evner for Sprog eller Historie eller Matematik eller Naturvidenskaber, forsaavidt man i det Hele indrømmer, at der gives saadanne medfødte særlige Evner og ikke betragter dem som blotte Ytringer af en almindelig Begavelse, der af Forholdene ledes i en særlig Retning. Der kan ogsaa være en vis Forbindelse mellem Evnen for Matematik og Evnen til at opfatte Naturforholdene; thi de matematiske Forestillinger ere jo abstraherede fra Naturforholdene, hvortil enhver fornuftig Undervisning vil tage Hensyn. Imellem sproglig og historisk Evne er der derimod ingen direkte Forbindelse; thi det er væsenlig kun Kendskaben til Literaturen, som har Betydning for Historien; man vil ikke kunne paavise nogen direkte Sammenhæng mellem Evnen til at opfatte Sprogets Midler og Evnen til at sætte sig ind i historiske Forhold. Paa den anden Side viser Erfaringen: 1) at velbegavede Børn opfatte de fleste Ting med nogenlunde samme Lethed, naar Undervisningen

---

*) Det udtales allerede 1870 af en Anonym i Tidsskr. for Filologi og Pædagogik 9de Aargang.

ledes rigtig, men vistnok med forskellig Lyst og Iver; 2) at ubegavede Børn som oftest vise relativ mest Anlæg for Matematik, fordi de matematiske Forestillinger paa en naturlig Maade kunne knyttes til dem, der hos ethvert Menneske ere de oprindeligste, og for Naturvidenskaberne dels af samme Grund, dels fordi man tillige har noget Haandgribeligt at vise dem. Derimod ville deres ringere aandelige Evner træde frem, hvor der bliver Tale om at benytte et større Stof (f. Eks. ved latinsk Stil) eller at danne sig en historisk Oversigt. De tilsyneladende Undtagelser fra disse Regler vil man vistnok stadig kunne føre tilbage til særlige Forhold, f. Eks. Hjemmets eller Undervisningens Beskaffenhed. Saaledes kunne en stor Del af mine Jævnaldrende bevidne, at vi ved Forholdenes Magt bragtes til at forsømme Matematik og Naturvidenskaber. „Heldigvis have vi en daarlig Matematiklærer," sagde en tysk Latinlærer, da man spurgte ham, hvorledes hans Disciple kunde overkomme de Fordringer, han stillede til dem. Hvis man nu deraf, at vi gennemgaaende forsømte Matematik og Naturvidenskaber, vilde slutte sig til en gennemgaaende Mangel paa Evne for disse Ting, vilde man naturligvis tage meget fejl. De mange Ulemper ved den nye Ordning, f. Eks. dens Kostbarhed, der paalægger de private Skoler store og aldeles unyttige Ofre; den Mislighed, at Barnet altfor tidlig skal bestemme sig for en vis Retning, endvidere den meningsløse Bortskæren af de nederste Klasser har straks fremkaldt Misstemning mod Loven, og denne Misstemning har nu faaet et tydeligt Udtryk i det Angreb, som er fremkommet i „Berlingske Tidende" fra Dr. Pingel. Naar vi se paa denne Strid, vil det straks være paafaldende, at Ankerne just gjælde det Samme som 1860; Dr. Pingel fremhæver ogsaa den aandløse Grammatik- og Stilundervisning som en væsenlig Fejl; med Hensyn til det store „Minimum" af latinsk og græsk Forfatterlæsning, der skal være

gennemterpet til Eksamen, henviser jeg til et Forslag af daværende Overlærer Fibiger for Metropolitanskolens Program for 1870, hvor der foreslaas at lægge Hovedvægten paa Prøven i Ekstemporallatin; her er heller ikke siden indtraadt anden Forandring end en lille Ændring i Karakterernes Værdier. Fibiger fremhæver stærkt det Samme som Pingel, at Grammatiken og Analysen sløver Disciplenes Interesser. Vi have altsaa Udtalelser fra 1860, 1870, 1877, der gaa i samme Retning, vel at mærke Udtalelser, som bæres frem og understøttes af Mænd, der have spillet en mere fremtrædende Rolle i vort Skolevæsen. Naar jeg nu hertil lægger min egen og en stor Mængde Jævnaldrendes, Ældres og Yngres personlige Erfaring, da tør jeg nok nævne den filologiske Retning som en sand Ulykke for vort Skolevæsen. Der er andre almindeligere Aarsager til Forvirringen. Sund Fornuft taler for, at man altid skal begynde nye Fag varsomt, hellere fordre for Lidt end for Meget; man har altid gjort det Omvendte; derom vidner alene Lærebøgernes Omfang, der først lidt efter lidt formindskes (Eksempler: Lütkens Lærebøger, Madvigs Grammatik). Man har endvidere stadig haft en Tilbøjelighed til at centralisere; man har baaret sig ad som de ferme Husmødre, der ville udrette Alt selv og derfor tabe Overblikket. Eksempler herpaa vil jeg for Pladsens Skyld udelade; Enhver kan hente dem fra sin egen Skoletid. — —

Dersom vi nu altsaa allerede skulle tænke paa en Reform, saa lad os arbejde paa, at vi faa en saadan Ordning, som ikke blot tilfredsstiller Modsætningerne i Øjeblikket, men baade hviler paa et fast Princip og indeholder et Grundlag for en videre Udvikling. Men en saadan Ordning faa vi kun ved at gaa ud fra den Grundsætning, der er stillet foran denne Udvikling. Skolen er en Organisme, en Organisme, der baade optager og udsondrer Stofferne. Hvis dette ikke sker efter et passende Forhold, bliver den mæt og led af det Stof,

som den har nydt for Meget af. Dette Stof er Sprogstoffet; det er derfor paa dette Punkt, der maa ske en Indskrænkning, dersom Skolens Enhed, som man jo nu ønsker og haaber paa, skal vende tilbage. Det er tilstrækkelig paavist, at hvis vi blot vende tilbage til det Gamle, da er Alt tabt, lad os derfor ikke være bange for en ny Synsmaade; naar der er Tale om at kaste Stof over Bord, maa vi først tænke paa det, som er det ældste, men ogsaa det fjærneste, som har mindst direkte Betydning for Nutiden, og som kræver omtrent lige saa megen Tid og Kraft som alt det Øvrige tilsammen, ɔ: Latin og Græsk.

Latin i sin middelalderlige Form var et Meddelelsesmiddel og fik i Ord og Vendinger stærke Spor deraf; det maatte nemlig optage Ord og lempe Betydninger for at passe til sin alsidige Anvendelse. Latin og efter Renaissancetiden Græsk stod tillige ved sin udviklede Form og Literaturens rige Indhold overfor de nyere uudviklede Sprog og Literaturer som noget næsten uopnaaeligt; det er intet Under, at de klassiske Forfattere gjennem Tiderne have staaet som ophøjede Mønstre, der have ytret en overordenlig Indflydelse selv paa det Originaleste af den nyere Literatur, og at der uddannede sig en Forestilling om, at de klassiske Sprog særlig var skikkede til at give Tænkningen Sikkerhed og Skarphed, og at de nyere Sprogs Grammatik og Bygning var langt mere ufuldkommen. Den sidste Mening er bleven gendreven saavel af de nyere Psychologer som af Sprogforskere (Grimm, Schleicher, Madvig i den ovenfor omtalte Afhandling), men den spøger desværre ikke sjældent endnu. Da Latinen har tabt sin Betydning som Meddelelsesmiddel, og begge Sprogene ikke overvurderes som formelt Dannelsesmiddel, ere dermed to af de vigtigste Grunde til at beholde dem i Skolen bortfaldne. De, der forsvare at beholde de døde Sprog, benytte derfor navnlig to Argumenter, som jeg i

det Følgende skal søge at svække eller gendrive. De, der kæmpe for den tidligere Ordning, give selv Vaabnene i Hænde. Det første Argument er, at Læsningen af de latinske og græske Forfattere i Grundsproget er et nødvendigt Supplement til den historiske Undervisning. Kun derved kan man vinde den Forstaaelse af Oldtiden, hvorpaa en sund Opfattelse af Nutiden støtter sig. Dette er altsaa de gamle Sprogs historiske Betydning. Det er nu aabenbart, at en flittig og omhyggelig Læsning af Kildeskrifterne maa give et betydeligt Udbytte i den angivne Retning, og at man maa gjøre sig til Herre over et Folks Sprog for fuldstændig at forstaa dets Literatur og Folkeliv. En saadan Forstaaelse af den gamle Literatur kan imidlertid kun opnaas af en Filolog, Drengen skal derimod aldeles ikke have nogen fuldstændig Forstaaelse hverken af den gamle eller den nyere Historie, for det Første, fordi Historieundervisningen, som det almindelig anerkendes, skal tjene et etisk Formaal; og der gives altsaa mangfoldige Ting, ja hele Perioder og Retninger, som slet ikke skulle føres frem for Barnet. Vi kunne f. Eks. slet ikke skildre den senere romerske Kejsertid, visse Perioder af Frankrigs og mange andre Landes Historie, uden at vi maa overspringe saa Meget, at vi egenlig kun give Børnene en svag Forestilling om Aarsagerne til de Virkninger, vi fremstille. Barnet maa altid f. Eks. have et næsten intetsigende Begreb om Aarsagerne til det romerske Riges Forfald. Usædelighed, Vellystighed, som spiller en saa stor Rolle i Kongekrønikerne, og som har saa overordenlig udstrakte Virkninger, kan ikke skildres for Barnet. Desuden maa en Mængde Ting overspringes, fordi Barnet ikke er modent til at forstaa dem. Det gjælder altsaa om at give Barnet mere et Billede, et livligt og fyldigt Billede, af Personer og Tilstande, som passe for dets Fatteevne; vi maa herved tillige huske paa, at Barnet

ikke kan fatte en sammensat Karakter, fordi det oftest mangler al Erfaring i den Retning. Anvende vi nu disse Bemærkninger paa det foreliggende Spørgsmaal, finde vi, at forholdsvis kun Lidt af den klassiske Literatur egner sig til Læsning for Barnet, maaske endnu mindre end man sædvanlig benytter; thi vilde f. Eks. ikke en stor Del af Horats' Oder virke sandselig inciterende paa Drengen, hvis Skønhederne ikke forsvandt under den grammatikalske Drøvtyggen, ikke at tale om den bekendte Scene i Odysseen mellem Ares og Afrodite foruden adskillige andre Steder hos Homer, der ikke saa let kunne overspringes. Saaledes maa altsaa den største Del af de Værker, i hvilke den klassiske Literatur udfolder sit Indhold klarest og skønnest, være en lukket Bog for Disciplene, 1) fordi Indholdet kunde paavirke dem uheldigt i etisk Henseende, 2) fordi dets Forstaaelse kræver en Voksens Modenhed. Naar vi hertil føje, at den sproglige Vanskelighed stiller en Del af de samme og adskillige andre Bøger udenfor Skolens Undervisningskreds, faa vi paa vor Liste blandt Andet: den største Del af Plato, hele Aristophanes, Tragikerne, den største Del af den græske lyriske Poesi, Thukydid. Og endda vil man fremstille det som en Mulighed at grunde en almindelig Dannelse paa græsk Sprog og Literatur, ɔ: paa Homer, Herodot og Xenophon. Af latinsk Literatur falder i ethvert Tilfælde noget af det Ældste og Interessanteste, en stor Del af Plautus og Terents, bort. Alt dette indrømme nu selv Filologerne; jeg anfører instar omnium følgende Ytring af Konferensraad Madvig: „Jeg tager derfor ikke i Betænkning at erklære det for en Illusion, naar man venter med en ikke stor Udvidelse af den Tid, der benyttes til Latin og Græsk (altsaa med mere Tid end der nu anvendes!!), at kunne bringe Disciplene til en baade selvstændig og fyldig Tilegnelse af den græske Literatur efter Sprog og Indhold.“ Naar nu Madvig i de samme Artikler („Berlingske Tidende“ for 15de—16de

Marts) udtaler, at den klassiske (saavel som den matematiske) Undervisning ikke vel kan føres til samme Maal for alle Disciple, og „at Trangen til at beskue Fortiden med egne Øjne og tale med den selv i dens Sprog ikke altid bliver staaende paa samme Trin,“ synes han at antyde, hvad der ogsaa oftere er fremsat, at man skal lade Græsk være valgfrit, og at det muligvis fuldstændig maa opgives. Madvig benægter, at Disciplene tilegne sig nogen selvstændig og fyldig Forestilling om den græske Kultur; han faar altsaa kun *Prøver af Literaturen*, men er det da ikke en mærkværdig Kejtethed at lade en Dreng bruge nogle af sine bedste Kræfter til at lære saa meget Græsk, at han kan forstaa det ringe Pensum af Forfattere, man kan byde ham i Skolen. Det gaar som med Fransk i Pigeskolerne: man *skal* lære det, men man maa helst lade være at læse Literaturen. Den samme Betragtning: at Arbejdet ikke lønner sig, kan anvendes paa Latin. Naar Barnet har arbejdet 3 Aar paa at tilegne sig Grammatiken ved Hjælp af en Læsebog og en Sønderlemmelse af Phædrus, Cæsar eller Cornelius Nepos, af hvilke kun Cæsar kan interessere ham synderlig, føres han til Ciceros Taler og dermed ind i det romerske Stats- og Retsvæsen — man tænke sig, *førend han endnu har Begreb om dansk Stats- og Retsvæsen*. Han skal klare sig forskellige indviklede Forhold, f. Eks. den politiske og sociale Tilstand under Borgerkrigene, Altsammen noget, der egenlig ligger over hans Fatteevne, og som han derfor danner sig højst ubestemte Forestillinger om. Han samler en Del ufordøjet Stof i sin Hukommelse, som han maaske aldrig faar Lejlighed til at klare sig. Altsaa Cicero maatte, ligesom Demosthenes nu, i alt Fald henvises til Skolens øverste Klasser. Det skal nu ikke nægtes, at Læsningen af Cicero, Livius, Vergil, Horats, Ovid bringer et æstetisk og historisk Udbytte, som ikke maa sættes lavt, men Spørgsmaalet er, om det under de nuværende

Forhold kan hjælpe at læse dem i Grundsproget. Det er et pædagogisk Misgreb at lade for lang Tid hengaa, førend Barnet kan begribe, hvorfor det tilegner sig Kundskaben, og skal man have mere Udbytte af Skriftet i Grundsproget end i Oversættelse, maa man kunne Sproget saaledes, at man kan tænke i det. Af personlig Erfaring véd jeg, at Flertallet ikke opnaaede denne Færdighed under den gamle Ordning, hvor den skriftlige Øvelse spillede saa væsenlig en Rolle; at man nu skulde opnaa den, er aldeles utroligt. Madvig antyder selv for Græsks Vedkommende, at en flydende mundtlig Oversættelse meget ofte fremkommer ved Hjælp af det trykte eller skrevne Hjælpemiddel eller en Kammerats Hjælp. Min og mangfoldige Andres Erfaring taler for, at dette er det Almindelige baade for Græsks og Latins Vedkommende. „Men,“ kunde man sige, „det Væsenlige er, at det unge Menneske, som forlader Skolen, har Evne og Interesse til selv at læse videre.“ Erfaringen taler her tydelig for, at særdeles Faa udenfor dem, der søge til et videnskabeligt Studium (Sprog, Historie, Filosofi, Æstetik), aabne en latinsk eller græsk Bog efter deres Dimission. Iblandt mine Bekendte husker jeg f. Eks. kun en. Ja, ikke en Gang Oversættelser læser man hyppig. Lad os endelig ikke kaste hele Skylden herfor paa Lærerne og Undervisningen; det vilde være et forfærdeligt Ansvar for dem saavel som for den øverste Styrelse; der er jo en naturlig Grund i Sprogenes Vanskelighed, som selv den bedste Undervisning ikke i Længden vil kunne overvinde. Den anden Hovedgrund for at beholde de klassiske Sprog hentes fra deres Betydning for Sammenligningen med Modersmaalet og andre Sprog. Hertil bemærker jeg følgende: Selv om man ikke giver den ringeste særlige Anvisning, vil enhver nogenlunde vel begavet Dreng uvilkaarlig blive ledet til at sammenligne det fremmede Sprog med Modersmaalet, men det maa ikke overses, at Intet synes at tale

for, at man til Sammenligningen, som forøvrigt hidtil er bleven paaagtet saa lidt som muligt, just skal vælge et fjærnstaaende Sprog eller et dødt Sprog. Trods alle Ligheder vil der dog altid være Forskelligheder nok f. Eks. mellem Dansk og Tysk eller Dansk og Engelsk til at øve Barnets Sprogsands paa, og det praktiske Udbytte for Hukommelsen bliver i ethvert Tilfælde større ved de levende Sprog. Den videre Udførelse heraf opsætter jeg, men vil dog endnu berøre nogle formenlige Fortrin ved de gamle Sprog, der ofte fremhæves. Man kan naturligvis ikke nægte, at det er et Fortrin at kunne Latin, naar man skal til at lære Fransk, men hvad vil det sige Andet, end at ethvert Sprog læres lettere, naar man i Forvejen kan et beslægtet; Fransk er altsaa ogsaa en Hjælp til at lære Latin, eftersom frem og tilbage er lige langt. Kun for den franske historiske Grammatik vilde jo ganske vist Sammenligningen med Latin være en Vinding.

Da Skolen i mangfoldige Aar har staaet under overvejende Indflydelse af Universitetet, hvilket oftere har fremkaldt vel berettigede Protester*), har man anført Hensynet til de specielle Fagstudier som en væsenlig Grund for at beholde Latin og Græsk. Ifølge min Grundbetragtning kan jeg ikke tillægge denne Grund noget Værd; de praktiske Ulemper, der i Begyndelsen ville opstaa, naar man udelader Latin og Græsk, ville ikke være saa vanskelige at overvinde. I mine Øjne er den væsenligste Grund til, at de beholdes, at man én Gang har dem; thi man bør ikke letsindigt og hovedkulds

*) Overlærer Krebs siger 1860: „Skolen udøver en Kunst, som ikke kan kontrolleres af Universitetslæreren. En Mand kan visselig være en udmærket dygtig Universitetslærer og dog aldeles mangle de Forudsætninger, der ere nødvendige for at kunne bedømme en Skolemands Virksomhed; og er det saa, da forekommer det mig, at Staten ikke bør ordne dennes Virksomhed ind under hins Kontrol.“

bortkaste Noget, førend man kan faa fuld Erstatning. Med den vamle Vanekærlighed til Latin og Græsk, der ofte fremtræder hos ældre Skolemænd, kan jeg imidlertid ikke sympatisere, naar jeg tænker paa, hvor Mange der have maattet lide og endnu lide under den. Idet jeg nu beder om, at man ved Angrebet paa disse Bemærkninger (thi jeg venter mere Angreb end Tilslutning) ikke vil sætte Autoritet i Stedet for Argumenter, Noget, der i denne Sag er særlig Fare for, — skal jeg til Brug for disse Angreb opstille følgende Hovedanker mod de ældre Systemer:

1) Skolen lider af for stærk Centralisation (sml. Adjunkt Rosings Ytringer i „Fædrelandet" Marts 1877 Slutn.); dette viser sig i den overdrevne Vægt, der lægges paa Eksamen (heri samstemme Fr. Lange, Lefolii, Jürgensen, Brasen, til Dels J. L. Ussing og Flere), og paa bestemte Minima for Læsningen af Forfattere.
2) De egenlige Skolemænd have haft og have for lidt Indflydelse.
3) Undervisningen lider af Hensynet til Latin og Græsk, der optage for stor en Del af Skolens Tid og Kræfter i Forhold til Udbyttet.
4) Man skjelner ikke tilstrækkelig mellem almindelig Skole og Specialskole og kommer derved ind paa uklare Teorier.
5) Disciplene ere i stadig Fare for at blive overlæssede, saavel af de anførte Grunde, som fordi man stadig begynder med for store Fordringer til det enkelte Fag og først siden slaar af.

S. Bagger.

Den nye Samfundsopgave.

I.

Det er en gammel Bekendt, denne vor ny Samfundsopgave, som har sat saa mange velmenende Penne i Bevægelse. Man kan maaske ikke forfølge dens Spor tilbage til Skoleanordningen af 1814: thi paa den Tid gik man ud fra, at som der var, saaledes maatte og skulde der ogsaa være blandt Andet et aandeligt Svælg mellem Samfundsdelene; — men en Snes Aar senere er Bevægelsen i fuld Gang, og fra det Øieblik fortsættes den stødvis helt op til vore Dage. Fra 1835—48 leder Trykkefrihedsselskabet den hellige Krig; 1852 optager det Haderslevske Folkeskriftselskab den faldne Fane og holder den højt ivejret indtil 1864; saa kommer igen en lille Pavse, hvorpaa i 1866 Udvalget for Folkeoplysningens Fremme træder ind paa Arenaen. Navnlig det sidstnævnte Selskabs ledende Motiver og Formaal ligner Samfundsopgavens fra 1876—77 paa en Prik. Sagen forholder sig nemlig saaledes. Den herskende Gennemsnits-Intelligens besinder sig en skøn Dag paa, at et stort Antal Mennesker læser Bøger, ser Skuespil, køber Billeder eller synger Sange, som den (Gennemsnits-Intelligensen) aldrig i Verden vilde indlade sig paa at læse, se, synge, end sige give Penge ud for. Den Forskel i Aandsnydelser, man her er blevet opmærksom

paa, befindes at være baade fordærvelig og farlig; den bør modvirkes, og dette Hværv opfatter Gennemsnits-Intelligensen da saaledes: at den gennem Prisnedsættelser maa gøre sine egne Aandsnydelser tilgængelige for og ved Kolportage etc. søge at indsmugle dem hos de videste Kredse. Udvalget for Folkeoplysnings Fremme betegner det i 1866 som sit Hovedformaal at levere billige Udvalg eller Uddrag af vore gode Forfattere; og Folkeoplysnings-reformatorerne af friskeste Datum kræver ti Aar senere, at man „skal skaffe vore bedste Forfattere (Skuespil og Skuespilfremstillinger etc.) Indgang hos Folket til billige Priser.“ Der er, som man ser, intet egenligt Nyt under Solen. Det Nye ligger kun i det Udvortes, det Akcessoriske, kort sagt i det Uvæsenlige. Det er gaaet „Samfundsopgaven“ som en Mand, der har været ude af sine Venners Synskreds en Stund, og som imidlertid har lagt sig Skæg til, er blevet fyldigere, lidt mere rynket i Ansigtet eller ældre: Vennerne kan ikke kende ham igen med det forandrede Udseende og den forandrede Dragt, og de bukker ærbødigt og belevent som for en vildfremmed Gentleman.

Ved vor nye Samfundsopgave kan det Ny, det Forandrede stikke i to Udvortesheder. Dels kan den Læsning o. s. v., som „Folket“ nyder, have ligesom skiftet Farve og faaet en anden Tournure; og dels kan denne samme Læsning etc. være vokset i Henseende til Masse, — — hvoraf saa atter følger, at Udbredelsesmetoderne, den rent merkantile Side af Sagen, maa være undergaaet visse Modifikationer. Gaa engang igen tilbage til Frederik den 6tes fortræffelige Skolelov, med dens indirekte Paabud om tvungen Skolegang. Efterhaanden som dette Paabud blev efterkommet af Fler og Flere, forøgedes langsomt og gradvis ude i „Folket“ baade Evnen og Færdigheden til at læse. Men har man først erhvervet sig en vis Dygtighed i en eller anden Retning, faar man i Reglen ogsaa Lyst til at lægge den for Dagen; og desuden

maatte jo den Interesse for offenlige Spørgsmaal, som Læsefærdigheden havde været med til at vække, nu ogsaa omvendt bidrage til at skærpe baade Læseevnen og Læselysten. Altsaa: Flere og Flere læste, og Flere og Flere (thi de to Ting høre nøje sammen) læste større, mere udførlige Skrifter, end det tidligere havde været Tilfældet. Men hermed var de Folks Stilling helt forandret, som engang havde opkastet sig til Leverandører af lavfolkelig Lekture. Det havde sikkert en lang Tid været et yderst knebent Levebrød; nu kom der jo nok Vind i Sejlene, men samtidig kom ogsaa en Mængde ny Sejl op paa Siden af de ældre, og Vinden, Efterspørgslen, var ens for dem Alle. Selvopholdelsesdriften maatte da lede ind paa nye Paafund: af Frygt for, at Bjerget ikke skulde gaa til Muhammed, skyndte Muhammed sig til Bjerget, eller med andre Ord, Kolportagesystemet kom i Brug. Dermed var straks én Vanskelighed overvundet; men hvordan skulde man bære sig ad med at skaffe større Bøger, Skrifter ikke paa 8 eller 16, men paa 200 og 400 Sider? Der kunde jo ikke være Tale om at bevæge dette Publikum til at give 1, 2, 3 eller flere Kroner for Læsning paa engang; man maatte nødvendigvis fordele Betalingen i smaa Poster og paa mange Hefter, man maatte lave en Subskription. Men saa en skøn Dag blev Subskribenterne kede af at subskribere, eller en Konkurrents Kolportør lokkede de Vægelsindede hen til sin Bod: — og der stod den ulykkelige Forlægger med sit fuldstændig værdiløse Oplag af den sidste Halvdel af en eller flere Bøger! Saaledes, som et Slags Tvangsmiddel snarere end som Lokkemad, indførtes Præmiesystemet, og det gennemløb derpaa, under Konkurrencens Svøbe, hurtigt de bekjendte Olietryks-, Uhre- og Symaskine-Faser. I de sidste Dage skal man lykkelig og vel være naaet til Sofaerne, medens man i Sverig allerede for længere Tid siden har stillet hyggelige smaa Landejendomme i Udsigt.

Som sagt, hele denne Udvikling er saa selvfølgelig og naturnødvendig, at et kløgtigt Hoved allerede Aar 1814 til Nød kunde have profeteret den. Vil man nu endelig dvæle længere ved den, maa man da allermindst glemme, hvilke forholdsvis store og betydningsfulde Fordele den har bragt Samfundet. Hvad der end nemlig læses eller ikke læses: selve det, at der læses Mere og Mere, og at Flere og Flere læser større Bøger end før, — er uimodsigelige Vidnesbyrd om et voksende intellektuelt Liv. Kolportørerne og Præmierne er ikke blot blevne fremkaldte af, de har ogsaa tjent til at fremme den større Læselyst; og da alle vore aandelige Evner og Tilbøjeligheder jo kun udvikles og styrkes ved at øves, maa man vistnok erkende, at baade Kolportagen og Præmieringen (ligegyldigt, hvad der saa end kolporteredes og præmieredes) har givet sit Stød med til visse Samfundslags aandelige Fremskridt. Men med det intellektuelle Opsving følger altid visse moralske Omformninger; og ialfald om det saa haardt angrebne Præmiesystem turde man vel sige, at det endog har virket direkte moraliserende og sædeliggørende. Eller har det maaske ikke, paa sit begrænsede Omraade og under en ny Form, lært Folk at holde Ord, at efterkomme indgaaede og ofte kedsommelige Forpligtelser? Ja, man smiler rimeligvis af saadan en Jævnførelse og finder den haartrukken; men de Smilende bør skynde sig at erindre, at netop efter Præmieringsmetoden ikke alene opdrætter vi vore Hunde og Heste, men opdrager vi ogsaa vore Børn! Hvem har ikke som Barn været „artig“ under Udsigt til Slikkerier, flittig med Henblik paa Ros eller Karakterpenge, eller er omvendt blevet skræmmet ved Frygt for Skænd og Straffe? Og hvem kan sige, hvor Meget blot han selv, end sige da, hvor Meget den civiliserede Menneskehed skylder denne ældgamle, naive og for visse Udviklingsstandpunkter endnu saa praktiske Opdragelsesmaksime!

Samfundsopgavens ny Mænd har imidlertid ikke Øje for Sligt. Ledet af, jeg véd ikke hvilken instinktmæssig Drift, skyr de saa vidt muligt at omtale det Intellektuelle og holder derimod bevægede Foredrag om den nu om Stunder saa stærkt feterede, men desværre saa lidet praktiserede Sædelighed. Og her, forekommer det mig, river deres Patos dem hen til højst graverende og meget farlige Beskyldninger. De paastaar om hine Folk, som udgiver lavfolkelig Lekture, at de „spekulerer i onde Tilbøjeligheder,“ de gør dem til „samvittighedsløse“ Personer, der altsaa med Overlæg stræber efter at demoralisere Publikum! I Sandhed, en alvorlig Anklage og vel skikket til at ophidse store Dele af Befolkningen mod nogle Faa blandt deres Medborgere! Og hvorpaa støttes saa denne haarde Dom? Næppe paa et personligt Kendskab til de Paagældende eller til deres Motiver; thi disse Mænd tilhøre saa godt som uden Undtagelse et Dannelseslag, som den herskende Gennemsnits-Intelligens ikke kommer og ikke indlader sig i Berøring med. Heller ikke paa et nøjagtigt Kendskab til selve den triste Kælderetage-Literatur; thi man har kun „kigget i, købt, ja endogsaa (!) læst“ en tre, fire Bøger og har enten slet ikke studeret eller dog i al Fald ikke meddelt en eneste Oplysning fra den Klasse Romaner og Fortællinger, som udgør Kolportage-Læsningens Hovedstyrke. Endelig om muligt endnu mindre paa en almindelig psykologisk-kritisk Overvejelse; thi i saa Fald maatte man jo have betænkt, at Størsteparten af vore mest udbredte Dagblade („Dagstelegrafen“, „Dagens Nyheder“, „Folkets Avis“ o. s. v.) indtil for faa Aar siden har udbredt mindst lige saa slette Skrifter som Grosset af dem, der kolporteres, og man vilde da vistnok være veget tilbage selv for en stiltiende Indrangeren af disse Blades hæderlige Udgivere og Redaktører blandt „samvittighedsløse“ Folkeforførere! Der er saaledes ikke fremført blot Skygge af Bevis! Men som det saa ofte praktiseres, har man søgt

at bøde paa Manglen af Grunde ved nye Beskyldninger, og efter at have fremstillet Folkelæsningens Forhandlere som Fjender af Ordenen og Moralen, præsenterer man dem nu yderligere som lumpne Optrækkere, som Pengepugere og Blodsugere af den aller modbydeligste Art. De mædsker sig, siger man, med den Fattiges Armod, de bedrager ham tidt for hans sidste og altid for hans surt erhvervede Skilling! Og her bydes der os rigtignok Argumenter; men jeg véd ikke, om Nogen ved nærmere Eftertanke vil tillægge dem stort Værd. For det Første ankes der over, at f. Eks. „Blodsugeren eller Rædselshuset i Adelgade" koster ikke Mindre, men snarere Mere end Skrifter af Paludan-Müller eller Chr. Winther. Imidlertid overstiger jo ogsaa Prisen blot for en Bog af Spielhagen Prisen for Goethes samlede Værker, og man kan som bekendt købe hele Holberg omtrent for det Samme, som man maa give for „Den forvandlede Konge" eller „Bertran de Born"! Den Slags Sammenstillinger egner sig nærmest til at afgive en uskyldig Tidsfordriv for Gemytter, som er meget ubevandrede i Kunsten at tænke; thi alle Andre maa jo vide eller kunne slutte sig til, at hverken det aandelige Værd eller endog blot Omfanget af et trykt Værk plejer at bestemme dette Værks Salgspris, men at tværtimod en Mængde andre Faktorer (deriblandt f. Eks. Driftsomkostningerne) træder normerende til. — Og dernæst fordømmer man i høje Toner, at alle disse Præmier opføres og beregnes med Bogladeprisen — det vil sige den Pris, enhver privat Køber af et enkelt Stykke maa give — og ikke med Engros-Prisen, som tilstaas for store Indkøb eller ved kontant Betaling af betydelige Beløb. En højst følgerig Indvending! Eller ligger det ikke lige for, at hvis dette Princip skal gennemføres, maa alle mulige Handelsforhold, og ikke blot de litterære, komme til at undergaa den fuldstændigste Revolution? Dog, det faar nu være! i denne Sammenhæng kan vi nøjes med at erindre om, at Principet fak-

tisk ikke er gennemført, og at man hverken har Grund eller Ret til at etablere et Undtagelsesforhold fra det Almindelige i Favør af Rocamboladernes Beundrere.

Fra Belysningen af dette ene, ikke væsenlige Punkt: Masseforøgelsen af den lavfolkelige Lekture og den derved betingede forandrede Salgsmetode — har den nye Samfundsopgave hentet omtrent al sin Nyhed. Ja, hele Opgaven er jo næsten blevet sat blot deri: at prædike et Korstog mod de „samvittighedsløse Optrækkere“ og foreløbig at overvælde dem med de mest vidtrækkende Invektiver. Fler end en Enkelt vil nu forhaabenlig finde, at man indlægger sig større Fortjeneste af Samfundet ved at bekæmpe end ved patetisk at gentage ubeviste Beskyldninger; men desuden maa al denne Udenoms-Agitation være ført tilbage til sit sande Værd, før der kan blive Tale om at komme selve det springende Punkt, det Uforanderlige i „Samfundsopgaven“ ind paa Livet. Derfor endnu et Par Ord til bedre Orientering! — For det Første findes der da blandt Kolportageliteraturen Skrifter, som ogsaa den herskende Gennemsnits-Intelligens plejer at skænke sit Bifald. Lad mig paa Maa og Faa nævne „Danmarks Mindekrans“ med Uddrag af Saxo og andre Historikere samt med originale Træsnit; eller Hefteskriftet „Illustreret Folkebibliotek“, som vel med Hensyn til Tryk og Papir, men næppe i Henseende til Indhold og til Billedernes kunstneriske Værd staar under den saa højrøstet anbefalede „Familieven“. Fremdeles: blandt de Forfattere og Oversættere, som har arbejdet eller arbejder for Kolportage-Literaturen, træffer man Forkæmpere for den kristelige Konservatisme, Udgivere af og Medarbejdere ved de mest bekendte Dagblade, rettroende teologiske Kandidater, Lærere eller Forstandere for københavnske Opdragelsesinstituter o. s. v. o. s. v. Allerede af disse to Fakta vil man kunne slutte sig til, om de angrebne Forlæggere nærmest maa lignes med Købmænd, som kun og med Overlæg forhandle

samfundsfordærvende Varer, eller snarest med Købmænd, som efter gængse Skik (og forresten jo „under Ansvar for Loven“) søger at byde Forskelligartet for den forskellige Smag. — Dernæst hvad Priserne angaar! Her er det jo ganske vist muligt, at der i enkelte Tilfælde kan være begaaet Overgreb; men i det Hele og Store vil saadanne dog vist være blevne forhindrede af en Konkurrence, som, hvad vel Enhver kan tænke sig til, netop paa dette Omraade maa være alt Andet end blid, hensynsfuld eller høflig. Og tag saa f. Eks. de ovenfor nævnte to Skrifter. „Danmarks Mindekrans“ udgaar i Hefter paa 28 tospaltede Kvartsider eller paa godt og vel 3½ almindeligt Oktavark; Heftet, der er illustreret, koster 60 Øre eller omtrent 17 Øre pr. Oktavark, medens den almindelige Bogladepris for et saadant ikke-illustreret Ark er 16 Øre. Og saa faar Abonnenten ikke desto mindre aldeles gratis enten et forgyldt Pariser Tafelur eller et stort Olietryk i forgyldt Ramme!! „Illustr. Folkebibliotek“ indeholder i hvert Hefte rigeligt 4 Oktavark og 4 Illustrationer; naar man giver 40, 45, 50 Øre for dette Hefte eller c. 10, 11, 12 Øre pr. Ark, faar man, ligeledes aldeles gratis, et temmelig stort Olietryks-Billede. Nu overveje man, at en fattig Studerende, for hvem det kan være baade en aandelig og tidt tillige en materiel Livsfornødenhed at anskaffe sig Bøger, at han kun i de sjeldneste Tilfælde kan faa disse for en lige saa billig, end sige billigere Pris, medens ingen Forlægger giver ham hverken Ur eller Billeder i Tilgift! Man vil da se, hvor sentimental denne Humanitetsfølelse er, som opløfter Ramaskrig over Bekosteligheden af Sypigers og Droskekudskes Aandsnydelser, skønt den ikke har et Suk tilovers for mangfoldige videnskabeligt Dannedes langt pinligere Situation!

Men der er endnu én Bemærkning at tilføje. Den Agitation, man med et saa let Sind har rejst paa Basis af unøjagtige Slutninger, vil meget nemt kunne hidføre

Resultater, som man hverken har forudseet eller ønsket. Der er allerede nu god Udsigt til, at Markedet vil blive overfyldt med Folkelæsning; og saa vidt jeg véd, er vi endda meget langt fra at have set det sidste Forsøg paa Løsningen af en „Samfundsopgave“. Dersom det ikke skulde lykkes at hæmme denne unaturlige Overproduktion (der blandt Andet ogsaa vil komme til at berøre den „dannede“ Literatur og den officielle Boghandel pinligt), staar vi om kort Tid overfor en lille økonomisk Krise. Faa eller Ingen vil tjene, men de Fleste eller Alle tabe, og der vil følge en Reaktion, som det næppe staar i Folkeoplysningsselskabets eller et subventioneret Privatforetagendes Magt at yde tilstrækkelig Modvægt imod. Dog, — lad os ogsaa se bort herfra. Lad os tænke os, at det i Løbet af kort Tid lykkedes Agitationen at trænge de saakaldte samvittighedsløse Folkefordærvere bort fra Markedspladsen, og at Publikum i de Boder, der fandtes, for Fremtiden kun kunde erholde den Slags Skrifter til Købs, som Gennemsnits-Intelligensen havde undersøgt, accepteret og stemplet: — vilde saa Samfundet være vel rejst, og skulde det gaa til Capitolium og takke Guderne?

II.

Med det Spørgsmaal er vi inde paa hvad jeg kaldte det Væsenlige i „Samfundsopgaven“, paa dens bestandige Drivfjeder og dens uforanderlige Formaal. Formaalet har vi set; det var, husker man, at fortrænge og erstatte visse Samfundsdeles Bøger, Billeder, Sange og Skuespil med saadanne, som Gennemsnits-Intelligensen føler sig tiltrukken af eller dog ikke frastødes og kedes ved. Og Drivfjedren er den Overbevisning: at det Gode er godt, det Sande sandt, og det Skønne skønt for Alle. Man ligesom tiltaler den ubekendte lavfolkelige Læsekreds og siger: den Kost, jeg nyder, ærede Medborger, kan Du umuligt vrage, og den, jeg vrager, kan Du umuligt

nyde. Med Mindre Du er en fordærvet, en raa og usædelig Person!

Denne Opfattelse er ikke blot meget grusom, den er vistnok ogsaa helt og holdent falsk. Det kan formentlig bevises, at hvad der gør Indtryk paa og glæder En, nødvendigvis maa lade en Anden kold og ligegyldig; at der endog paa det Sædeliges Omraade, i al Fald i mindre iøjnespringende Detailler, er fine Nuancer mellem Samfundslagene, som forhindrer Fællesskab i Aandsnydelser; og endelig, at man fordummer i Stedet for at forædle Menneskene ved at paatvinge dem f. Eks. en Læsning, som deres Intelligens ikke er mægtig.

Lad mig kort minde om, hvad der gør en poetisk Bog, et Billede osv. tiltalende for den saakaldte Dannede. Det er, som man siger, aldrig blot det, der sker, men tillige og væsenligt, hvorledes det sker. Med andre Ord, man kræver af Kunstneren — ligegyldigt, enten han saa fremstiller det Levende eller det Livløse, Naturen eller Mennesket, det Bevægede eller det Rolige — man kræver hos ham et aabent Blik for noget finere Karaktermærker ved Genstandene end dem, det groveste og sløveste Øje ser. Gennemsnits-Intelligensen bryder sig ikke om en Literatur, der er malet med spidse Pensler; men den vil dog heller ikke have den malet med Svaberkoste. Anderledes i den lavfolkeligste Lekture; vi er kun kommet en Grad eller nogle Grader ned (thi Naturen gør som bekendt ingen Spring), men de forholdsvis finere Nuancer og Kendetegn er allerede forsvundne. Her er saa godt som ingen Beskrivelser, og slet ingen af lidet opsigtsvækkende Fænomener; til Nød nogle Ord om en Storm, ikke om et Landskabs sollyse Stilhed; maaske en Skildring af en Mands Raseri, men næppe af hans drømmeriske Eftertænken. Og den Karakteristik, som henvender sig til Indbildningskraften, regner kun med grove eller de groveste Iagttagelser; Havet er „i Oprør“, Skyerne er „tætte, sorte“ og „bedække hele Himlen“,

kort sagt, det er næsten kun, hvad et Barn formaar at opfatte. Og saaledes ikke blot er denne Læsning, men saaledes vil de paagældende Læsere ogsaa have den. Enhver véd jo fra det daglige Liv, at træffer saadan en Læser en finere nuanceret eller detailleret Beskrivelse, saa springer han den over, eller den dysser ham i Søvn. Dog, lad os for en Sikkerheds Skyld ikke nøjes med at appellere til Erfaringen, men lad os bevise, at det forholder sig saaledes. Man kan nemlig bevise, hvordan Folk læser. For det Første er Sætningsbygningen i disse Skrifter ofte saa forvirret, og navnlig afstedkommer de relative Pronominer en saa molboerisk Sammenfiltring, at kun den, som er tilfreds med „Meningen“ i store Træk, overhovedet kan læse dem. Men at være tilfreds med den omtrentlige „Mening“ er det Samme som at ignorere Nuancerne! Og dernæst er det blevet oplyst, at i de mest udbredte Skillingsblade etc. vrimler det af vanskelige Kunstudtryk, af franske og engelske Ord, af saa intime Hentydninger til udenlandske Forhold og Personer, at Publikum absolut ikke kan forbinde nogen som helst Forestilling dermed. Disse Udtryk og Hentydninger maa altsaa — mentalt — springes over; og hvert eneste af dem indeholder ikke desto mindre det finere Karaktermærke. Naar det f. Eks. i Dagsnumeret af et Blad hedder, at „Kongens Nytorv var besat af en Skarer Astronomer ad hoc“, ligger jo Nuancen netop i det for alle ikke latinsk Kyndige ufattelige „ad hoc“. Men dersom Folk bryder sig om Nuancebestemmelser, vil de ikke et Sekund beskæftige sig med Forfattere, hvis Nuancebestemmelser er Mesopotamisk.

Vi kommer nu til det afgørende Punkt. Vi har antydet, hvor grovt iagttaget og udtrykt denne lavfolkelige Literatur er, hvor reduceret den er til kun at omfatte Begivenheder, Liv, Handling etc.; vi har fremdeles godtgjort, at saa grov og saa stofrig fordrer Publikum den; det staar da tilbage at vise, at netop saaledes og ikke

anderledes maa ogsaa Publikum fordre den. Det maa kræve en anden Slags Læsning end Gennemsnits-Intelligensens, fordi det baade intellektuelt og organisk er anderledes udviklet end den og dens Ordførere. De Sidste har finere Sanser, de har mere complicerede aandelige Evner, og de følgelig baade modtager eller danner sig og forstaar saavel mere detaillerede Sanseindtryk som mere komplicerede Forestillinger. Den mindre intelligente Del af Samfundet derimod har selv kun grove Sanseindtryk og savner Evne eller Færdighed til at føre alle de Tankekræfter i Ilden, hvis Medvirkning udfordres til Dannelsen eller Forstaaelsen af en compliceret Tanke. Det er dette, der skal illustreres.

Først blot en Indskudsbemærkning for at afværge Misforstaaelser. De Uligheder, hvorom der i denne Sag er Tale, falder ikke sammen med og har Intet at gøre med Stænder- eller Kasteforskelle. Mellem Stænderne har der til alle Tider foregaaet i al Fald en delvis Ind- og Udvandring, saa Afkom fra den ene Baas blev puffet ind i en anden; og da nu Efterkommerne overalt medbragte deres nedarvede intellektuelle Anlæg, ser man allerede heraf, at der maa være saa vel braadne som hele og smukke Kar i alle Stænder. Nej, Skillelinierne, der sondrer Individerne efter deres intellektuelle Udvikling, kan ikke drages lodret, men vandret; og vi faar da, amfiteatralsk, en Uendelighed af Lag, som gaar over i og glider ind i hinanden, og hvor en „Arbejder“ gerne kan træffes temmelig højt oppe, en „Kapitalist“ temmelig lavt nede. Naar der altsaa i det Følgende idelig hentes Beviser fra B ø n d e r s Forhold er Meningen ikke den, at alle Bønder eller at ene Bonden befinder sig paa det skildrede Udviklingstrin. Der er blot i Literaturen nogle paalidelige Vidnesbyrd og Oplysninger om saadanne Individers Aandsliv, som tilhøre den fjerde Stand, — hvorimod disses Aandsfrænder i de tre øverste Stænder ikke har vidnet om sig selv eller ikke er blevet

saa skärpt iagttagne. Og desuden er de Førstes Stilling mere ærlig og klar: de hverken læser eller køber al Verdens „store Klassikere“, medens deres Ligemænd blandt Adel og Bourgeoisi vel heller ikke læser, men dog undertiden køber dem og derpaa antager en Mine, som om de kunde dem udenad og var henrykte over dem.

Med det tagne Forbehold kan vi gaa over til en iøvrig træffende Ytring af George Sand. Hun har forundret opdaget, at „Bonden ser ikke. Man skulde tro,“ fortsætter hun, „at netop deres Sanser, da de er i stadig Berøring med Naturen, maatte være meget udviklede; men det Modsatte er Tilfældet. De iagttager Intet eller iagttager falsk. De har tidt et poetisk Syn paa Helheden; men enhver Detaille, som de ikke har personlig Interesse (Fordel) af, undgaar deres Opmærksomhed.“ Denne Karakteristik gælder Individer i alle Lande; for vort eget Folks Vedkommende kan man finde den godkendt f. Eks. i Allens „Breve fra danske Krigsmænd“. Se engang efter, hvad saadan en menig Soldat taler om! Han fortæller om en hel Del, om Kampene, Marscherne, Lejrlivet, Forskansningerne, eller om Agerbruget hjemme og ude, om politiske Rygter, om Bekendte, Overordnede, Gud, Konge og Fædreland. Men om finere Sanseindtryk, om detaillerede Syns- eller Lydbilleder f. Eks., véd han under ingen Omstændigheder at berette, eller hvis han beretter derom, er hans Beretning i de mere Udvikledes Øjne falsk. Jeg mindes kun to Steder, hvor der forekommer et Slags Landskabsmaleri. I det første Brev, som tydeligt afspejler den mere dannede Literaturs uheldige Indflydelse, hedder det om „det saa bekendte Augustenborg“, at det er en Plet, „hvor Fuglenes muntre Sang genlyder i Skovens tætte Hvælvinger, som omkranser den bugtende Strand.“ Og den anden Brevskriver, som ligeledes er „angekränkelt“, fortæller saaledes: „Egnen, hvorigennem jeg er kommen, er meget smuk, især omkring Skanderborg. Der er det meget behageligt, udenfor

Byen er en temmelig høj Bakke, hvorpaa Frederik den 6tes Mindestøtte er oprejst; den er udmærket smuk. Støtten selv er af Sten med mange smukke Marmor-Figurer, og ovenpaa Støtten staar Kongens Brystbillede med den nedlagte (!) Krone og Scepter og Hovedet omslynget med en Lavrbærkrans; paa den ene Side staar Friheds-Engelen med det brudte Aag i Hænderne, paa den anden Side staar en Engel med Retfærdighedens Vægtskaal. *Der er ogsaa mange smukke Indskrifter; jeg beklager kun, at jeg ikke havde Skrivetøj ved Haanden*, da jeg var ude at bese den. Men jeg havde nær forglemt Pladsen, den er smukt indhegnet og anlagt med Gange og Blomsterbed, og paa denne Høj ser man ud over en stor og herlig Ferskvandssø, som næsten helt omgiver Byen, afvekslende Skove og Bakker og flade Enge. Nu maa jeg fortælle Kristen lidt om Agerdyrkningen . . . .“ Her har man et Par Eksempler ikke blot paa, hvad der gør Indtryk, men ogsaa paa, hvor Meget, der ses, — og vel at mærke: Exempler ikke fra de aller lavest Udviklede! Nu, og hvad er det saa ikke for besynderlige utilstrækkelige Billeder, at „Kuglerne trimlede som en Flok Oldenborrer“, eller at Vandet, hvori der faldt en Bombe, „maatte i Vejret som den højeste Mast!“ Og som det gaar med Synsbillederne, saaledes gaar det med Lydbillederne; de lader til at være faa, grove og uadækvate. En sjelden Gang giver Kuglen „et Brøl“ forbi Vedkommendes Øre: i Reglen sammenlignes Larmen med Haglvejr, Biernes Summen, Oldenborrers Brummen, kort sagt med Fænomener, som den for os har Lidet tilfælles med. Om at disse Mennesker skulde opfatte eller glæde sig ved det fine og skiftende Spil af Lys og Skygge, skulde se Bladenes, Træernes, Jordsmonnets svagt nuancerede Konturer, skulde fornemme den sarte Duft, der veksler med den langsomt vekslende Vegetation etc., endelig om at de skulde have Øje for Egnens mang-

foldigt varierede Stilhed eller lige saa mangfoldige Lyd — derom er der ikke Tale! Saa snart Sanseindtrykket refererer sig til lidt finere Forhold og Former, kender de det ikke, forstaar det ikke og aner ikke engang, at det kan være almindeligt eller blot findes hos Andre. For saa vidt nærmer deres Standpunkt sig mere til og belyses bedst af Børnenes. Vis engang f. Eks. et syvotteaars Barn Billeder. „Der er en Mand med Skæg,“ siger Barnet og peger frem for sig. „Og der kommer Køerne ned ad Højen! Og der er en lille Dreng, som leger med en Hund.“ Disse og lignende Bemærkninger mest om levende Genstande (eller Genstande, det opfatter som levende) er Alt, hvad man faar ud af det. Det viser den fuldstændigste Ufølsomhed for et hvilket som helst Behag, som kunde være fremkaldt ved Forbindelsen af Sø, Skov og Bjerg, og det har heller ikke Spor af Begreb om, at Andre kan besidde en mere kompliceret æstetisk Bevidsthed. (H. Spencer). Nuvel, skønt vi er en Grad eller to højere oppe i Soldaterbrevene, ser man dog vistnok let Aandsslægtskabet. Og naar man da betænker, hvilken Udvikling af Organismen og dens enkelte Dele Barnets Standpunkt forudsætter eller svarer til, tør det formodenlig siges, at der ogsaa til dets voksne Aandsfrænders Standpunkter maa høre (for at bruge en kort og ufuldstændig Betegnelse) en vis Hjærnestruktur, som ikke lader sig vilkaarligt omkalfatre, men som maa respekteres.

Andre af den lavfolkelige Literaturs Egenskaber kan tjene til yderligere at belyse disse af Gennemsnits-Intelligensen forladte Udviklingsstadier De „spændende Scener og vekslende Begivenheder“, hvortil hele Indholdet er reduceret, har f. Eks. en meget mørk Farve. Det drejer sig næsten udelukkende, fortæller man os, om Mord, Utugt og Forbrydelser overhovedet; og det er blevet oplyst, at af 44 Smaaartikler i Numeret af et Skillings-Dagblad omhandlede 25 eller 26 Ulykkestilfælde og Lig-

nende. Men saa stiller man naivt Forholdet paa Hovedet og spørger, om dette Publikum dog ikke efter Dagens Slid og Slæb fortjener at faa et lysere Indtryk af Verden. Som om noget som helst Blad kunde faa eller beholde Abonnenter, naar dets Artikler stred imod deres Smag, det er: deres Naturel! Eller som om Alverdens Præmier kunde bevæge Folk, jeg vil ikke sige til at købe, men til at læse for Fornøjelse Skrifter, som fjerner sig fra deres egen Livsanskuelse, deres Syn paa det Sømmelige o. s. v.! Ogsaa hos Gennemsnits-Intelligensen og hos dem, som staar højere, findes der dog formodenlig „onde Instinkter"; men hvem falder her paa at søge sin Underholdning hos Eugene Sue og Chavette, hvem lader sig her friste af „Venustempler" og „Kjærlighedsraadgivere", og hvem vilde her — selv om Carl Blochske Malerier var Præmien — jeg siger ikke: subskribere paa, men læse med Behag fra Ende til anden blot Johannes Wildt? Og saa er der desuden i modsat Retning Noget, man vel kunde havt Øje for: det er alle hine mundligt forplantede Eventyr, Sagn, Viser o. s. v., som man næsten jamrer over er blevet skudt af som en Ham, der ikke længer passer for Organismen. I hvilken Roman myrdes der mere ugenert, mere massevis, mere oprørende end i dem? Hvor vil man finde et rigere Prøvekort paa Forførelser og alle Slags utugtige Forbindelser? Hvilken Straffelov har en rigere Samling af Forbrydelsestilfælde? Og i hvad for trykte Værker endelig kan man paapege blot tilnærmelsesvis saa plumpe Betegnelser af tvetydige Ting og Forhold, en saa raa, saa gemen, saa svinestiagtig Tale? Nu, dette aandelige Luftlag har endog Størsteparten af de lavest Udviklede hævet Hovedet op over; men naar Jorden saadan ligesom løfter sig under En og skyder En et Par Tommer i Vejret, er man derfor ikke straks med Hovedet inde i Skyerne, end sige oppe over dem. Og man skal ikke hejses derop!

Den nøjagtigste Karakteristik af det „Mørke“, som er over Folkelæsningens Begivenheder og Scener, ligger vel i disse to Adjektiver: det Grusomme og det Hemmelighedsfulde. Som oftest eller rettest altid gaar det jo, paa sin Teologisk, tilsidst det Onde galt; men forinden har Uskyldigheden, det Ædle og Elskelige maattet døje mange slemme Ting. Der er „en sand Fortælling“, en Firskillingspiece, *Røverne i Borreveileskov*, som man har sagt mig har gjort og gør megen Lykke. I den spiller „en høj“, grumme hæslig gammel Kærling“ en lige saa hemmelighedsfuld som overflødig Rolle, og Pointen er, at Røverne navnlig bemægtige sig frugtsommelige Koner. Naturligvis bliver Banditerne fanget, Anføreren faar spansk Støvle paa, og Benet bliver klemt saaledes, at „Marven flød ud af Benknoklerne.“ Derpaa tilstaar han, at da han havde hørt, man kunde blive ikke blot hug- og skudfri, men ogsaa usynlig, naar man spiste Hjærtet af otte ufødte Børn, havde han dræbt syv Barselkvinder og udtaget og ædt Fostrenes Hjærte. Videre kan man dog ikke godt drive de Skyldfris Ulykke, og man spørger da maaske, hvor Nogen kan finde Behag i at læse Sligt. Jeg svarer: at saadanne Skildringer er for et lavere Udviklingstrin det Samme, som en smuk Tragedie er for de Viderekomne. Man har jo nok fablet om, at i Tragedien ligesom balancerer Brøde og Straf; men dersom der bestod et nøje Forhold mellem de to Faktorer, vilde Ingen have et Overskud af Medfølelse med Tragediens Helt, saa lidt som man har et Overskud af Medfølelse med den uforbederlige Tyveknægt, der kommer i Kachotten. Og se saa desuden paa Menneskeaandens høieste, dens tragisk skønneste Sørgespil: paa den Opfinder, som kommer for tidligt til Verden med sin smukke og nyttige Opfindelse, paa den Videnskabsmand, som udtaler Sandheder, hans Samtid endnu ikke er moden til at forstaa, kort sagt paa den aandelige Sædemand, der udsaar god og frugtrig Sæd, men i en Jordbund, som ikke er beredt til at modtage den og ikke indeholder Betingelserne for dens Vækst: — hvad Brøde

har han, eller er det en Forbrydelse, at han er større, klogere, bedre end alle de Andre? Og alligevel bliver man siddende og følger den Slags Skuespil! . . . Alt det er Indvendinger, som man begynder at lægge Vægt paa, og netop af Hensyn til dem har da ogsaa i den nyeste Tid flere udmærkede Forskere (f. Eks. Léon Dumont) benægtet, at Tragedien vakte Glæde, Følelse af Velbehag etc. Efter deres Opfattelse lokker kun vor Interesse, vor Nysgærrighed, vore Ønsker om Uheld for det Antipatiske og Held for det Sympatiske os til Virkelighedens eller Kunstens tragiske Begivenheder; og de tilføjer, at det er Sammenholdsdriften (Homo sum, humani nihil o. s. v.), som flokker os og alle levende Væsener selv om Skuespil, hvor vi ikke kunne hjælpe vore Lige. Men jeg tror, den Forklaring er urigtig. Thi hvis den var sand, maatte vi jo gaa bort fra et Sørgespil opbragte, forbitrede, ude af os selv; og man vilde da heller ikke kunne forstaa, at visse Samfundslag øjensynligt fornemmer Lystfølelse ved Synet af Henrettelser, farlige Trapezkunster, for ikke at tale om Tyrekampe, Hanefægtninger etc. Derimod bliver Alting fatteligt og tydeligt, naar man husker paa, at ganske sikkert „Grusomhedsdriften er et af den menneskelige Naturs Grundinstinkter“, og at denne, hos de forskellige Individer stærkt modificerede, Tilbøjelighed træffende er blevet karakteriseret som „en særlig Slags vellystig Stemning“. Der er ogsaa i de Dannedes Interesse for Tragedier en „Grusomhedens Vellyst“, men en Grusomhed, som er blevet afstumpet ved Ikkebrug og begrænset eller næsten gjort ukendelig af den fyldigere Refleksion samt af Opdragelsens mangfoldige Indflydelser; ganske den samme Drift kræver paa mindre fremskredne Udviklingstrin sin Næring i grovere, brutalere Hændelser og Forestillinger, og m a a kræve den i saadanne, fordi den her selv er mindre afstumpet, mindre begrænset, mindre ukendelig. Atter i denne Sammenhæng ligger Paralellen med de organiske Udviklingsstadier lige for;

thi „i al Fald indenfor de dannede Samfundskredse træder Grusomheden mest iøjnefaldende frem i Barndommen og Ungdommen.“ (*Nature* 1875). — Det maa blot endnu tilføjes, at denne Grusomhed ingenlunde, som Mill har bemærket, er simpelt hen Haardhjærtethed eller Mangel paa Medlidenhed og Samvittighedsnag. Fler end jeg har f. Eks. vistnok set „jævne Folk“ klappe deres Hund saa haardt, at den peb eller hvinte, og det uagtet Hunden Intet havde gjort, uagtet dens Herre bogstaveligt elskede den, og uagtet han aabenbart ikke egenlig tilsigtede at paaføre Dyret en Lidelse.

Tag derpaa det Hemmelighedsfulde! Hvor og hvorledes end det Mystiske optræder, er det bestandig kun en Form af Overtro; man undres, fordi man ikke forstaar, fordi man endnu ikke har erhvervet sig nøjagtige Forestillinger om Tingene. Navnlig en vildfarende Opfattelse af Aarsagesforholdene spiller paa dette Omraade en umaadelig betydningsfuld Rolle. Er det f. Eks. ikke besynderligt at høre om Frankrigs mest udbredte Almanak: at da man for et Par Aar siden gav den noget bedre Tryk og Papir, men lod Indholdet og Prisen være uforandret, faldt Køberne (Bønderne) fra i Massevis, saa man var nødt til at vende tilbage til den vante Udstyrelse. Hvordan skal man kunne forklare sig det? Ganske vist saaledes: at da den for Almanakens Publikum passende Læsning stadig var kommet til det med slet Tryk og Papir, sluttede dette lidet udviklede Publikum, at hvor der ikke var slet Tryk og slet Papir, var der heller ikke passende Læsning. Med andre Ord, hvad der kun var en ligegyldig, ledsagende Omstændighed gjorde de franske Bønder til en Aarsag. Man vil da ogsaa kunne forstaa, hvorfor allerede de onde og gode Personer, som en vis Klasse Læsere skal kunne interessere sig for, er og maa være betegnede ved Klæderne: ved en kulsort Dragt, en rød Kappe eller hvad det nu kan være. Og i det Hele taget af aldeles lignende psy-

kiske Processer (ensartede med vore, men ledte ind paa et falsk Spor) bares og bæres al Verdens Overtro, — „denne omhyggeligt og systematisk gennemførte Pseudo-Videnskab“, som Tylor kalder den. Den groveste Erfaring har lært selv den Laveststaaende, at til Virkninger svarer der gærne Aarsager; men den Erkendelse, at der maa være et vist Forhold, baade kvantitativt og kvalitativt, mellem disse to Faktorer, formaar hans Aandsevner ikke at magte. Derfor har han teoretisk Intet imod, at et Menneske kan vente sig Hug- og Stikfrihed samt Usynlighed fra noget saa absolut Uforholdsmæssigt og Uvedkommende som Nydelsen af otte ufødte Børns Hjærter, og derfor betragter han det heller ikke som meningsløs Tale, at „taber man sit Strømpebaand paa Vejen til sin Kæreste, betyder det, at man vil faa en kold Modtagelse“ (*Tycho Brahes Drømme & Spaabog*). Tværtimod, paa alle Omraader, hvortil ikke strænge eksperimentelle Prøvelser har brudt Broerne af, gennemføres med ubøjelig Konsekvens den vildledende Opfattelse. Man har lært i Tanken at forbinde Ting, som man saa, virkelig stod i Sammenhæng; nu vender man op og ned paa det, slutter, at en Forbindelse i Tankerne nødvendigvis maa betinge et lignende Sammenhæng i Virkeligheden, og arbejder saa videre med Analogier og Symboliseren. Det „pudsigste“ Eksempel er Suluen, som tygger paa et Stykke Træ for at — blødgøre og formilde sin Fjendes Hjærte; men den hessiske Soldat, der venter at blive fri for Værnepligt ved at gaa med et nyfødt Barns Hue i Lommen, giver ham ikke Stort efter (Tylor). Og Hesseren har saare mange baade nære og ikke-fjærne Frænder herhjemme; det er, hvad vi lærer af de mange Drømme- og Spaabøger, de mange „Nøgler“ og „Raadgivere“, ja af de folkelige Fortællingers Helte, Komposition og Kostumer, af de Teorier, de henstiller som Noget, Ingen vil falde paa at kalde Galmandssnak, af de Drømme, der spiller en saa betydningsfuld Rolle i

dem, o. s. v. Man bør da blot igen erindre, at i Menneskeslægtens, i Samfundets og i hvert Individs Historie svarer Overtroens forskellige Intensitet til forskellige Udviklingsstadier, samt at vi ogsaa for dette Punkts Vedkommende har i Børnenes Aandsliv et fortræffeligt Pendant til talrige Voksnes.

Der kunde endnu fra de lavfolkelige Skrifter fremdrages mangt et Træk, som karakteriserer det Dannelseslag, hvis naturnødvendige Aandsføde Skrifterne er. Man har saaledes bebrejdet disse Tryksager deres „slette Uendelighed“, deres „Tomhed“; paa dem passer fremfor alle andre Tyskernes „viel Geschrei und wenig Wolle“. Men passer dette Prædikat ikke ogsaa, om end i ringere Grad, paa Adskilligt af Gennemsnits-Intelligensens Literatur, og passer det ikke paa Skrifter fra et andet, ja fredlyst Omraade? Det henstilles til den upartiske Dannelses Bedømmelse, hvad andet Prædikat den vil tildele 90 Procent af alle Prædikener og Opbyggelsesskrifter eller 30—40 Procent af alle Salmer, meget populære Fædrelandssange etc.; og hvem vèd saa ikke, at den Kunst at skrive for et „bredere“ Publikum netop bestaar i at skrive saaledes, at Læseren efter at have overstaaet de første Linier af en Spalte kan „sove“ til om paa næste, og dog være med? Den Lære har jeg selv engang faaet af en Mand, som de Fleste vil være enige om at indrangere blandt vore intelligenteste Stilister; og, hvis jeg turde tilføie endnu en personlig Erindring — saa traf jeg en Anden, en Forretningsmand, temmelig mismodigt læsende i en Bog, hvis Anskuelser jeg vidste, han fuldstændigt sympatiserede med. Da jeg spurgte, hvad der var i Vejen, svarede han, at han ikke forstod Bogen, og da han skulde præcisere Grunden dertil, sagde han: „Jeg véd ikke selv, men . . . jeg kan ikke følge med.“ Udviklingen var ham for kondenseret, den krævede uafbrudt Opmærksomhed, hvis man ikke skulde tabe Traaden. Hvem tænker nu ikke igen paa Børnene,

hvis Opmærksomhed det er saa vanskeligt at fastholde i længere Tid om et bestemt Emne! — Dog, det maa være nok med disse Belysninger af intellektuelle Forskelligheder; vi skylder, som man erindrer, ogsaa at sige et Par Ord om de moralske.

Her lader imidlertid det Materiale, „Samfundsopgavens" Mænd har bragt frem, os fuldstændigt i Stikken. Thi skønt hele Agitationen har en etisk Tendens, er der ikke blevet noteret blot et eneste Fænomen, som kunde sige os Noget om hine Skrifters og deres Læseres Etik. Man har talt meget om nogle usle politiske Smædəromaner; men disse Pamfleter skrive sig fra Tiden nærmest efter vor sidste sørgelige Krig, hvor Gemytterne var saa overophidsede, og de kolportere, i forstørret Udgave, nærmest hine Dages tragikomiske Bysnak. Og desuden, har ikke Gennemsnits-Intelligensen sin Smædeliteratur, og nyder den ikke med rolig Samvittighed dens Indhold? Forskellen er stadig kun en Gradsforskel, og det saa vel i Henseende til, hvem og hvad, som til, hvorledes der bagvadskes. — Fremdeles har man lagt Vægt paa, at afdøde Grevinde Danner pludselig er blevet Romanheltinde par excellence; men man har glemt at vise os, paa hvad Maade denne Heltinde optræder. Sæt, det gaar som i *Grev Barny eller den fornemme og simple Verden*, hvor „den for sin bakkantiske Dans saa berømte smukke Grisette, Ulrika Cornelino" ikke desto mindre er Et med „den dydige tilbageholdne Komtesse Alvitra Barny"; sæt kort sagt, at Heltinden er en Anden end den, Folk siger, hun har været, saa Romanens og „Folks" Grevinde Danner kun har Navnet tilfælles: hvad Besynderligt eller Betænkeligt er der saa ved denne Kultus af „en Kvinde af Folket?" Man bør dog huske fra Folkeeventyrene, at Massen altid har næret Forkærlighed for sine Egne, for de Oversete, de Simple, for dem, der ikke var saa dumme, som de saa, ud til! — Hermed er vi altsaa lige nær; og da

Folkeeventyrene netop ikke er rigtig folkelig Aandsføde mere, tør man heller ikke nøjes med at henvise til dem, hvor jo ellers Magt (høj Stand, Skønhed etc.) samt List hyppigst eller stadigt gaar for Ret, og hvor det endog er den fordægtige Fiffikus tilladt at dreje St. Peder en Voksnæse og snyde sig ind i Himmerige. Men de før citerede *Breve fra danske Krigsmænd* bringer ogsaa her en Smule Lys. De indeholder nemlig en Del Ord, som er brugte i en helt anden Betydning end den, de saakdlate Dannede tillægger dem. Og denne forskellige Bemærkelse ikke blot umuliggør en fælles Forstaaelse af Et og det Samme; den peger ogsaa tilbage til afvigende Forestillinger. Naar det f. Eks. etsteds hedder, at „det var et farligt Syn at se Feltpræst Bøjsen at staa for Alteret", da har Forestillingen om det Herlige hos denne Mand en Nuance, som lig et svagt Ekko leder os tilbage til det gamle: „den, der ser Gud, skal dø." Tiltaleformer som „højtelskede Ven" og Underskrifter som „Din højt elskelige Mand", „Din Ven og ærbødigst" oplyser formentlig ogsaa Lidt om de paagældende Forholds Karakter, lige saa vel som det lakoniske Svar fra en efter Alt at dømme fortræffelig Ægtemand: „Jeg ønsker Dig til Lykke med vores lille nye Datter." Mest betegnende er dog maaske et Brev fra en vis Gardehusar; thi dersom de Forbindelser, han behandler saa overlegent, ikke af hans Omgangskreds betragtedes med helt andre Øjne end dem, vi betragter dem med, vilde han saa lidt som Nogen have vovet at tale saa frit og frejdigt om dem. Det paagældende Sted er meget kuriøst; men jeg vil ikke paastaa, at det bereder „dannede" Læsere en etisk Tilfredsstillelse*). Imidlertid, Gardehusaren skriver Følgende:

*) Andre Eksempler paa Ord med forandret Betydning: Raa Kulsviere (kraftige, brave); frivillige Strømper (forærede); naar vi skal oversættes (sættes over); er mindre let saaret (let saaret); Guds behagelige Visdom; her er Morskab, naar Kug-

„Jeg haver nyligen faaet Brev fra Stine min Søster og det er mig kært, at hun haver det godt; jeg haver ogsaa faaet Brev fra Hendrik; men fra Ane haver jeg ikke faaet Brev endnu, men det er formodenlig min Skyld; men jeg er lige glad enten at hun vil skrive mig til mér eller ikke, for jeg haver Kærester nok og kan faa flere, hvis at jeg maa leve og have min Helsen. Jeg fik mig en, da vi rejste hjem fra Felten og var nede ved Ringsted, og Du kan tro, det er en smuk Pige, og jeg haver hende endnu, for det er en Pige, jeg kan være bekendt, og hun staar sig ogsaa godt, saa den gamle faar formodenlig snart sin Afsked, for det kan ikke hjælpe, at jeg tænker paa at beholde hende, for den Familie er altfor stolt og jeg er lige saa stolt, og det er derfor jeg er bleven ked af den gamle Sludder. Jeg haver forresten ikke bestemt mig til Nogen endnu, saa der kan ikke Nogen stole paa mig til Sikkerhed. Saa ikke videre for denne Gang end Du maa hilses og min kære Moder, I hilses alle paa det Kærligste fra mig, og lev vel, det ønskes af mig

Niels . . . . . .“

III.

For Mange vil Alt dette — bortset fra min Fremstillings Mangelfuldhed — være fuldstændig uforstaaeligt; de vil ikke kunne forestille sig, at ligesom der i vore Dage overalt er Aander, som i Forhold til den herskende Dannelse kan siges at tilhøre det 20de, 21de eller 22de Aarhundrede, saaledes er der ogsaa Aander, som i Forhold til den tilhører det 18de, 17de eller 16de. Men de, som er, eller kan gøre sig, fortrolige med denne „Udviklingslærens“ nødvendige Konsekvens, — de vil heller ikke være i Forlegenhed med deres Dom overfor alle saadanne Bestræbelser, som tilsigter at fortrænge den slette Literatur og den slette Kunst med „det Bedste og mest Ægte“ — eller det Næstbedste og Næstægteste — af Landets og de Fremmedes Aandsprodukter.

Man maa ikke misforstaa! Det er godt og nødven-

---

lerne de gaar, saa er Enhver af os opbragt og er munter og glad (oprømt); o. s. v.

digt, at Arbejderen saa vel som Kapitalisten kan komme i det kgl. Teater, at Bonden saa vel som hans Herredsfoged kan faa fat paa Sten Blicher og Hauch. Netop fordi det fremskredne intellektuelle Standpunkt hverken betinges af Stand eller Formue, bør saa lidt som muligt Kitlen eller den slunkne Pengepung kunne spærre Adgangen til de fineste Kunstnydelser. For Literaturens Vedkommende burde nu de officielle Forlæggere billigvis kunne magte, hvad der er at gøre; men desværre skorter det adskillige Steder paa Energi, paa Intelligens, paa Kapital eller paa Mod. Den stereotyperede Folkeudgave af Holberg, vi først nu har faaet, kunde og skulde vi havt for længe siden; og lige saadan kunde og burde vi vel havt den stereotyperede Godtkøbsudgave af H. C. Andersens Eventyr, som vi endnu ikke har. Ogsaa fremmede Forfattere, f. Eks. Spielhagen og Jules Verne, vilde formentlig — den Første behændigt lokaliseret, den Sidste forstandigt bearbejdet — have kunnet samle (gennem Subskription og Kolportage) lige saa mange Tusinder af Købere, som de har Hundreder. Naar da saaledes de rette Vedkommende af en eller anden Grund bliver neden under deres Opgave, maa Uvedkommende hjælpe til med at løse den; og „Udvalget for Folkeoplysnings Fremme“ fortjener i den Henseende og omfattes sikkert ogsaa af Alle med Agtelse og Sympati. Det er sandt, at dets Ledere har begaaet Misgreb. Udgivelsen f. Eks. af S. Grundtvigs (oven i Købet uheldigt redigerede) „danske Kæmpeviser“ er, ligesom mangfoldige grundtvigianske Idrætter, et Forsøg paa atter at vænne de Børn til Flasken, som er begyndt at spise Kød; og den ængstelige Frygt for moderne Digtere og nyere Tids Tænkesæt lader en hel, og ikke den mindst intelligente, Gruppe af de Ubemidlede gaa tomhændede af Legen. Her bør netop ikke den Slags Upartiskhed være styrende, som under Paaskud af at udelukke „brændende politiske og kirkelige Spørgsmaal“ i Virkeligheden kun understøtter

en eneste politisk og kirkelig Anskuelse, men tværtimod den sande Upartiskhed, som respekterer og tolererer forskellige Meninger, fordi den véd, at de svarer til forskellige Mennesker. Dog, Savnet af det Bedste maa ikke gøre uretfærdig mod det Gode, og at „Udv. for Folkopl. Fremme“ har udrettet endog meget Godt, maa Enhver indrømme. Ogsaa af den Grund burde den nye Samfundsopgaves Mænd være traadt anderledes op. Thi de har bragt mer end én falsk Forestilling om dette „Udvalgs“ Rækkeevne ud blandt Publikum; og vel har de overvældet det med saadan Ros, som fylder meget i Munden: men det er jo som bekendt Kendsgærningerne og ikke Ordene, Tingene og ikke Adjektiverne, der rose. Det nytter ikke, man siger en Købmand mange Komplimenter for hans Forretning; hvis man samtidig bringer ikke blot to, men ti og tyve Konkurrenter til at nedsætte sig i samme Gade, benægter man i Gærningen, hvad man forsikrede i sin Tale.

Altsaa — for at bruge en nærliggende nytestamentlig Vending — det er godt, at Intelligensens Evangelium prædikes for alle Stænder og alle Formuesklasser; men derfor er det endnu ikke godt, om man genindfører Tvangsdaaben eller forhindrer visse Dele af visse Samfundslag i at dyrke deres Guder. Og mød dette dobbeltsidige Maal fører den rejste Agitation. Det kan naas ad to Veje. Af en Artikel i „Folkelæsning“ (Smaastykker II, 3 H.) synes det at fremgaa, at man skal have ministeriel Bevilling til at lade kolportere Skrifter; og det er mig bekendt, at flere Politimestre har betragtet og straffet i al Fald Kolportage af Skrifter, hvormed der var forbundet Præmier, som ulovlig Omløben med Varer. Sæt nu, man fremtidig kun giver enkelte Udgivere Bevilling, eller sæt, man forhindrer i det mindste de ildesete Præmieforetagender: i første Tilfælde vil de saakaldte „samvittighedsløse“ Forlæggere blive trængt omtrent helt bort fra Markedet, og i sidste Tilfælde vil de

i al Fald blive forhindrede fra at udgive større Bøger! Men der er ogsaa en anden Metode. En af de Mænd her i Landet, som har størst Kendskab til og ser mest praktisk paa hele dette Anliggende, har indrømmet: at det naturligvis var umuligt at give de Mennesker, han saa vel som de Andre kaldte raa og usædelige, Smag for god Læsning. Men, mente han, dersom det kunde lykkes at oversvømme Markedet med umaadeligt billige Skrifter, vilde man maaske kunne gøre det til en slet Forretning at forlægge blot for det lavesstaaende Publikum, og maa vilde saaledes kunne bringe den perhorrescerede Gren af Literaturen til at sygne hen eller dø bort. Denne tilsyneladende saa fredelige Kampmaade er bekosteligere og mere omsvøbsagtig end den forrige; men ogsaa den kan føre til Rom. Ved Hjælp af Statstilskud og private Pengegaver kan man naturligvis blive sat i Stand til at underbyde en hvilken som helst Forlægger, der skal staa paa egne Ben. Lokkede af de lave Priser vil i al Fald en stor Del for en Tid søge hen i den ny Butik, den ikke-subventionerede Udgiver maa lukke, og mens Græsset gror, dør Horsemor. Saa staar man igen ved det glædelige Resultat: at et stort Publikum delvis maa læse, hvad der ligger over dets Fatteevne, og delvis maa lade være at læse.

Vi har i vort Sprog en Talemaade, som, rigtigt forstaaet, er meget oplysende; man siger om visse Mennesker i visse Tilfælde, at de har ikke kunnet fordøje, hvad de har læst. Hyppigt bruges Udtrykket om Folk, som ikke paa staaende Fod kan gøre klart Rede for det Læste; men her spiller jo Hukommelsen, Evnen til at fremstille, Tilhørerens Standpunkt og endnu mange flere Faktorer den afgørende Rolle. Nej, man maa gøre Alvor af Paralellen, og huske paa, at Fordøjelsesprocessen er en kemisk Operation af Organismen, som gaar ud paa Tilegnelse af de for Legemet passende Substanser dels ved ligefrem Opsugning og dels ved dybt indgribende Om-

dannelser (Carl Vogt). Man vil da se, at denne Talemaade netop sigter mod en Læsning, som ikke staar i Forhold til den Paagældendes intellektuelle (og fysiske) Udviklingsstandpunkt; og man vil paa Forhaand kunne forstaa, at ligesom det — hvad Enhver véd — ikke er gavnligt, men tidt endog farligt for Legemet, saaledes kan det heller ikke være gavnligt eller ufarligt for Aandslivet, om det skal hente sin Næring fra ikke „passende Substanser“. Statistikerne har endog trot at kunne paavise, at den saakaldte „Halvdannelse“ — den, der karakteriseres af det Ufordøjede — var allerede rent kriminelt set farligere for Samfundet end Uvidenheden; man læse f. Eks. i Oettingens Moralstatistik Paragraf 48 (S. 571—80, 2den Udg.). Men selv om den Slags Opgørelser, hvad jeg unægtelig tror, er lidet bevisende, saa véd man dog fra det daglige Liv, at ikke de er f. Eks. de bedste Politikere eller de bedste Kunstdommere, som slaar om sig med mere komplicerede Forestillinger, end de har Aandsfærdighed til at opfatte og danne. Man husker fra før den Soldat, som omkransede den bugtende Strand med Hvælvinger; her har man et Referat af hans Sidemand, og man dømme saa selv om dennes Ærlighed, Beskedenhed og Paalidelighed:

„Vi stormede frem mod Batteriernes aabne Ildsvælg og en Geværild som den tætteste Hagl. Min Herre, Kammerjunkeren, var den første, som stormede frem mod Skanserne, og jeg, jeg var den første, som fulgte ham. Jeg havde lovet at følge ham og jeg holdt mit Ord, indtil jeg ikke kunde mere. Jeg fulgte ham ind i Skoven, en Kugle ramte mit højre Knæ, men, kære Moder, vær glad og lad os forenede takke Gud, jeg fik ingen videre Skade, Kuglen var enten mat eller den først havde slaaet imod et Træ og ved Tilbagefaldet slog hen paa mig. Skønt jeg straks efter mærkede, at min Skade var ubetydelig, kunde jeg dog ikke længere følge. Aldrig, aldrig glemmer jeg denne Stund, Kammerjunkeren greb min Haand, Taarer perlede i hans stolte Øje, som smertede mig langt dybere end mit ubetydelige Saar . . . .“

Det var, naar de lavere Udviklede læste, hvad der laa over deres Horisont; men om de nu, blot for en ringe Del, lod være at læse? Det er formodenlig overflødigt at forklare, at dette for de Paagældende vilde være ensbetydende om ikke med en absolut intellektuel Stillestaaen, saa dog med en meget langsommere Fremadskriden i Intelligens. Sagen har forøvrigt ogsaa en anden Side. Paa det Sted i *Indledningen til Studiet af Sociologien*, hvor Spencer godtgør Vanskelighederne ved at bibringe den Aand komplicerede Forestillinger, som ikke besidder en forholdsvis saa kompliceret Færdighed, fører han blandt Andet den typiske Søulk i Ilden, . . . en gammel Marineofficer, hvem det stadige Liv paa Søen har holdt fjærnt fra Koncerter og Baller. „Du hører ham lejlighedsvis tilstaa, eller rettere rose sig af, at han har stor Glæde af Sækkepiben. Medens endnu de sidste Cadencer af en Sonate, som en ung Dame har spillet, vibrerer i vore Øren, gaar han hen til hende og spørger, om hun ikke kan spille „Polly, sæt nu Kedlen paa“ eller „Johnny kommer hjem igen“. Og naar der ved Bordet bliver Tale om Koncerter, griber han Lejligheden til at udtrykke sit Mishag ved klassisk Musik og lægger næppe nok Skjul paa sin Foragt for dem, som kan gaa hen og høre paa saadant noget Tøjeri.“ Denne gamle Søofficer kan staa som Repræsentant for de Samfundslag, mod hvis gængse Aandsnydelser man fejder! Og har saa Samfundet Ret til, i Stedet for den Sækkepibe og den „Polly, sæt nu Kedlen paa“, som fornøjer og adspreder disse Lag, at stille dem Valget mellem slet ingen Musik . . og Instrumenter og Sonater, som ikke fornøjer og adspreder dem? Eller bedre, har det Ret til at stille kun den Ubemidlede dette Valg, kun den, der er længst nede paa Stands-Trappestigen? Thi det kan ikke gentages for ofte: fraregnet Alle de, som har studeret, læses der af mangfoldige Folk i fine Klæder Bøger, som ikke staar stort over og ofte under Grosset af den lavfolkelige

Lekture. Hør paa Tyendets Fortællinger om, ikke hvem der holder, men hvem der læser Skillingsbladene; spørg i Lejebibliotekerne, om hvad for Bøger der hentes til de „Dannedes“ Huse; og lær endelig af Folk, som handler med udenlandsk Literatur, at Forskellen paa mangen Adeligs eller Bourgeois' og den simplere Klasses Læsning er den: at de Første læser Gaboriau, Féval, Bréhat, Paul de Kock etc. og kun paa Fransk, medens den sidstnævnte læser de samme Forfattere, men kun paa Dansk.

Det er vel afgjort, at Samfundet alene under en Betingelse tør forbyde eller vanskeliggøre Nogen nogen som helst Slags Nydelser: nemlig hvis disse Nydelser direkte eller indirekte medfører Farer for Andre. Og det er jo ogsaa det, man har villet paastaa, at den lavfolkelige Lekture var samfundsfarlig. Man er f. Eks. angst for Socialismen. Man har talt om, at de slette Romaner udsaaede Had og Mistænkelighed mod de pekuniært eller socialt Bedrestillede, at man af „Selvopholdelsesgrunde“ maatte modvirke deres Udbredelse; og da man ellers ingen Beviser havde paa Haanden, har man kaldt en Meningsfælle fra Figaro til Hjælp — fra Figaro med dets Rokamboladefeuilletoner, dets Kokottenyheder, dets Forbryderhistorier! Denne Meningsfælle fortæller da en Historie, der har al Anonymitetens uforlignelige Garanti: om at en Mand en Dag traf to Arbejdere læsende ivrigt paa det Sted i *Den evige Jøde*, hvor Arbejderne opbrænde deres Principals Ejendom, og at han saa, de lo, som Sejrherrer ler (!!). Han giver sig i Snak med dem, og den Ene siger, at han foretrækker at læse fremfor at arbejde, da man jo alligevel snart skal til at dele Ejendommene, samt at *Den evige Jøde* er hans „Katekismus“. — Hvad beviser nu denne Anekdote, selv om den er sand? At en Bog lige saa vel som et Foredrag, en Samtale o. s. v. kan „løse den bundne Tanke“, kan sætte vore Meninger i System og formulere vore Fordringer i et bestemt Program eller

bestemte Slagord, det er jo Altsammen gammelt Nyt og betyder Lidet; Spørgsmaalet er dog vel, hvorfra Tanken, hvorfra Meningerne, hvorfra Fordringerne kommer? Og da man undertiden kalder Digterne Seere, saa lad os spørge en af dem til Raads. I Joseph Noirel har Cherbuliez tegnet en socialistisk Arbejder; men hvorfor er denne ualmindeligt hæderlige, ualmindeligt villiestærke og begavede Mand bleven Socialist uden netop paa Grund af hans hele foregaaende og nuværende Liv, paa Grund af hans Forældres og hans fjærnere Omgivelsers Indflydelse, paa Grund af hans Situation i det Øjeblik, Fortællingen begynder. Der staar desuden om Helten de paaagtelsesværdige Ord: „Han havde i al Hemmelighed læst adskillige socialistiske Skrifter, men han havde ikke engang behøvet at læse dem. Der er visse Ideer, som findes overalt i vore Dage; man indaander dem med Luften“ . . . Luften er det ikke saa let at faa Bugt med! — Og som med Paastanden om Hadet og Mistænkeliggørelsen, saaledes forholder det sig med den Tro, at slibrige Passager eller Skildringer af utugtige Forhold gør Folk utugtige. Mener man, en Drukkenboldt bliver afholdende, fordi Drukkenskab fremstilles som en Last? og dersom Erfaringen modbeviser det, mener man saa, Folk bliver drikfældige, hvis de læser, at det er dejligt at drikke? Angaaende disse Forhold hersker for Tiden Anskuelser, som er de sande stik modsatte. Man tillægger Digtekunsten en Indflydelse paa det praktiske Liv, som den aldrig har havt og ikke har; og man bilder sig ind, at Folk, selv om de 99 Hundrededele af deres Liv er optaget af den praktiske Dont, alligevel gennem Læsning i den resterende Hundrededel kan blive bedre, ædlere og faa renere Sæder! En Bog er og bliver imidlertid Noget, som hver enkelt Læser „gør ud af, hvad ham behager.“ Det maa jo vel ogsaa være passeret de Mænd, som prædike Baal og Brand, at de har faaet Skrifter i Hænde (Boccacio f. Eks.), hvor der ikke var

sparet paa varme eller saftige Farver: har man da ikke kunnet læse dem, uden at Ens Instinkter fór op til Kogepunktet og kogte over i Udskejelser? Og saa lever endda disse Mænd ikke blot mellem Bøger, men væsenlig med og aandelig set af Bøger! Skulde der nu imidlertid være hændet dem Noget, som man til Syvende og sidst er nødt til at kalde menneskeligt, saa var Skylden i al Fald ikke Bogens. Thi det Spejl, en Abekat glor ind i, kan, som Lichtenberg siger, ingen Apostel skue ud af. Det er altid Læserens egen Fantasi og dens aldeles selvstændigt skabende Virksomhed, som afstedkommer Ulykken; med andre Ord, de kyniske Drifter vækkes, naar Læseren er en kynisk Fantast. Grundlaget for Fantasteriet, som Bogen rigtignok gav, søger og finder andre, ikke-læsende Individer af samme Gruppe i et Par forbispadserende Damestøvler, i en Kjole eller hvad véd jeg, — og dette Grundlag kan enhver, selv den „reneste" Bog give . . . og giver den de Forberedte. Eller behøver man at minde om, at i mangt et Nonnekloster har selve de Kristnes hellige Skrift afgivet Grundlaget for de rædselsfuldeste kønslige Fantasterier, for de modbydeligste Udskejelser?

Lad da ikke Kræfterne blive optagne og opslidte af en saa melankolsk- frugtesløs Virksomhed som den: at fejde mod Bøger, hvor det er Menneskene, der skal rammes; lad os omsider holde op at kæmpe mod Virkninger og Udtryk for Aarsager, i Stedet for mod Aarsagerne selv! Her, hvor Emnet har været Lekture og Kunstnydelser, er der ingen Anledning til at tale om Forsøg paa at reformere Folks Handlemaade; vil man saadanne, da maa man ved Siden af Stikordet „Oplysning!" sætte „Opdragelse!" og gennem Øvelse af de højere Følelser, gennem hyppigt gentagne praktiske Overgange fra Stemning til Handling, stræbe efter at gøre de ædlere Tilbøjeligheder sikrere og bestandig slagfærdige. Men for det intellektuelle Fremskrids Ved-

kommende har vi maaske godt af at mindes det gamle Ord om, hvor naar Grenene skal krøges. De Voksne rokker man næppe langt af Pletten, og allermindst direkte; men der er et uhyre stort og lidet opdyrket Territorium blandt de Smaa, hvor man endnu kan faa fat paa Nøglen til hele Individernes intellektuelle og moralske Fremtid, i al Fald for saa vidt, som ikke Arveligheden har stillet en ubønhørlig Dæmning i Vejen. Hvad ligger ikke her for en Mængde Opgaver og venter paa, at Folk skal komme og give sig i Kast med Løsningen! George Sand fortæller f. Eks. ogsaa om en Hr. de Laffores Metode, som hun selv har prøvet paa Mange, som har været anbefalet af de kompetenteste Dommere (for senere at blive glemt), og hvorefter man i femten Timer kan lære et jævnt begavet Barn at læse. Det er næsten færre Timer, end Børn paa Landet behøver Maaneder til at tilegne sig den vanskelige og for Intelligensens Udvikling saa vigtige Færdighed. Hvad om nu et Folkeoplysningsselskab søgte at tilpasse efter vore Forhold, at praktisere i det Smaa og at udbrede i store Kredse Kendskab til den Slags Metoder? Om det traadte vejvisende til, opflammende Statens og de Privates Kappelyst, belønnende med Gratialer og Præmier baade Læreres og Elevers Flid? Om det fulgte det Eksempel, som Kongen af Italien og den brysselske Forening for Folkeundervisning har givet, og paa sin Bekostning skikkede Skoler og deres Forstandere fra Byerne ud paa Landet, fra Landet ind til Byerne, for at de kunde lære deres Fædreland, deres Medborgere og Samfundets aandelige og materielle Kapitaler at kende? Maaske man paa den Maade vilde virke langsomt, men langt, ogsaa ude blandt de Voksne; og maaske man i disse Bestræbelser kunne finde det, man tror at have fundet, men som man har søgt paa urette Sted: en Samfundsopgave.

Vilhelm Møller.

Digte af Holger Drachmann.

I.

Turneringen.

Herolderne ud, og Staven ivejret;
Fanfarer; og Rækkerne fremad fór.
Da hvirvlede Sandet i Støvskyer op,
Og atter, som var det af Luften fortæret,
Det svandt uden Spor
For den susende Storm, i de dundrende Rækkers
Galop.

De bøjede af, og de hilste med Lansen;
Trop forbi Trop
Arenaen rundt i to buede Veje;
Det var som en Skov, hvor Grenene viftende neje.
Næste Gang gælder det; fast i Jer Sadel,
Frankrigs Adel,
Næste Gang gælder det Dystløbdansen.
Den skønneste Dames snehvide Haand
Rækker Jer, virket med gyldne Baand,
Tapperhedskransen.

Champfleur-de-Milan paa den venstre Fløj.
Om Livet smækker, i Sadlen høj,
Slank som en Kvinde.
Vesiret er aabent, Du ser hans Træk;
Hans Blik er saa frejdigt, som Skovens Bæk,
Der kruses af Foraarets Vinde.

Om Munden svæver saa fint et Smil,
Og Øjnene sende Dig Pil paa Pil,
Som baade kan læge og saare.
Han vil vel Kransen sig kaare.
Mandigt er Blikket, men spæd er den Haand,
Som tvinger den prustende Ganger.
Den fatted vel hellere Harpens Baand; —
Champfleur-de-Milan er Sanger.

Saa slog de Vesiret for Brynene ned,
Og Gangernes Gummer om Bidslerne bed;
Saa red
De Herrer saa haardt mod hinanden.
Da bøjed', oppe fra Bænkeranden,
Hvor Hertugen sad og Kampsenechalen,
De Skønne sig frem, og saa' hvor de stred.
Og mangen en Kind blev blussende hed;
En Skygge over et Øje gled: —
Da Rækkerne atter tilbage red,
Laa Sangeren ene paa Valen.

De løfted ham op. Han retted sig selv
Ivejret, og op mod Tribunernes Hvælv,
Hvor Sejerherrerne Kampprisen fik,
Han sendte et eneste Blik.
Blegt var hans Ansigt, men ingen Mine
Meldte hans Græmmelse, røbed hans Pine;
Stolt gennem Hobens hoverende Larm,
Støttet paa trofaste Tjeneres Arm,
Tilbage til Teltet han gik.

Hans Hjælm var borte, hans Skjold var taget,
Han bar kun sig selv og sin Stolthed af Slaget;
Endnu han ejede Sangerens Evne,
Harpen han greb og Strængene slog,
Dem vidste han vel at føje.

Men dengang Skumringen Dagen forjog,
Da sænked med Sorg han sit Øje.
Han havde ved Mændenes vilde Stævne
Mistet langt mer, end han selv turde nævne.

Han sad paa sit Leje, og Skumringen faldt,
Da stod i hans Teltdør en fremmed Gestalt.
„Gak bort, Du Smaadreng, Champfleur er ej mer,
Det er kun en stakkels Sanger, Du ser.
Gak bort, Du Smaadreng; hvad vil Du herinde?
Den Ridder, Du søger, vil ikke Du finde;
Han misted sin Hjælm, dens prunkende Fjær,
Han misted sin Dame. Champfleur er ej mer!“

Da kasted den Fremmede Kappen og skred
Hen til hans Leje og bøjed sig ned;
To Skælmer kigged af Øjnene ud,
Og Røsten lød fra en Kvinde:
„Min Ridder, I brede for mig Eders Skrud.
En Slagsbroder søger jeg ikke herinde;
Og var I saa stærk som den vilde Stud,
I skulde mig aldrig vinde.
Ved Kampen delte jeg Kransene ud;
Her vil en Fletning jeg binde.
En Ridder i Rustning er stolt og skøn,
Men Sangeren større. Og her er hans Løn!“

II.

Laguna morta.

Venezia 1876.

Kanalvandet skvulper og spiller
I Venezia ud og ind
Og fløjter Kanzoner med Triller
I Takt til den legende Vind.

Men bag ved Murano sig strækker,
Under en Klagelyd dump,
Lig Feberpatienter i Rækker,
De „døde Laguners“ Sump.

Her ror ingen Barke, her sejler
Mistænksom Felukken forbi;
Venezias Taarne spejler
Paa Hovedet sig deri.

Venezias Taarne og Tinder
Og Broer og røde Sejl
Og døde, forvitrede Minder
I den „døde Lagunes“ Spejl.

III.

Adelina drømmer.

Venezia 1876.

Der har været En ved min Dør inat.
Jeg havde dog Krogen i Øskenen sat,
Havde lukket forsvarligt og stænget mig inde,
Man véd ej hvad Knøsene kan faa isinde.
Krogen er af og Øskenen brudt,
Mine Sko ved Døren tilside skudt.

Der har været En ved mit Bord inat.
I Orden havde jeg Alt forladt;
Viften og Shalet er kastet tilside,
Der er Klat paa Papiret, det blændende hvide.
Man har taget sig Frihed med Blæk og med Pen,
Og skrevet: „Jeg kommer imorgen igen.“

Der har været En i min Drøm inat.
Jeg syntes, jeg havde ham Stævne sat,
Syntes, han bøjed sig over min Pude
Og hvisked: Det blæser saa koldt derude!
Han frøs, den Stakkel, han bad saa ømt.
Madonna! hvor har jeg dog sælsomt drømt!

IV.

Henover en Valplads.

Det var aarle om Morgnen, de drog fra deres Hjem,
Under Lurens Jubeltoner med Lyst gik det frem,
Dugvæden laa
Over Vejkantens Straa,
Højt oppe i Luften slog Lærken.
Der faldt blinkende Glans fra Skybankens Top,
Solen stod op
Bag Morgenskyens Vold,
Forgyldte hvert Skjold
Og gnistred i hvert Led af Pansersærken.

Middagssolen brændte paa den smægtende Flok;
De var nu paa Retræten, de havde faaet nok,
Langs Vejen de laa,
Stirred mod det Blaa
Og ønsked sig Skyer for Solen.
Skjoldene var buled', Pansersærken smidt;
Haardt var der stridt,
Sværdene i Skaar,
Væskende Saar
Og røde Pletter nedad Vaabenkjolen.

De laa til om Aftnen, til Engduggen faldt,
Saa rejste de sig mødige og saa blev de talt;
Hælvten var der ej,
Den var vandret den Vej,
Hvorfra Ingen vender mødig tilbage.
Mod Solnedgangen saa' de og tænkte paa den Sky
Fra Morgenens Gry,
Paa den skingrende Lur,
Paa Pansrets Politur, —
Og Aftenskyen hørte deres Klage.

V.

I Paradiset.

Det voksed langsomt. Tomme kun for Tomme.
Af Havet, som et dovent Kæmpedyr,
En Fjeldryg hæved sig, snart hist, snart her,
Og gisped tungt i Gryets svage Skær.
Da krummed sig langs Havets Dybder Kysten,
Og, følgende de rappe Vindes Spor,
Der svang sig op med lette Slag fra Dalen,
Mod Morgenhimlen med et Glædes Gys,
Som den, der vaagner efter Feberdrømme,
Højt stræbte Bjergets ungdomskække Pande.
Og Solen skinned paa de nye Lande,
Og alle Vinde, vuggende i Kor,
Fra Højden hilste den opstandne Jord.

Der laa den, dampende af Frugtbarheden.
Det pipled, spired, mylred af dens Skød;
Ustandset Livets Kilder af den brød,
Og den blev smykket, som den aldrig siden
Er bleven smykt ved nogen Højtidsfest.

Rundhaandet var den Vært, som Bordet dækked,
Og der var Rum og Retter for hver Gæst
En Strøm af rige Kræfter, rulled Tiden
Sin raske Bølgerække Lag paa Lag,
Og overalt, hvor Bølgens Aande rækked,
Det dufted som af Muld en Foraarsdag . . . .

Der var saa lunt, selv dér hvor Skyggen faldt,
Hvor Kæmpebuskens yppige Gestalt
For Solen spændte sine Silkeskærme.
Der var et løvindhegnet, fredlyst Rum,
Og der var Vinden tavs og Fuglen stum,
Og intet Trin af Dyr sig turde nærme
Den Plads, som Dyrets Hersker havde søgt.
Og Løven kom med Spring, og stille stod,
Og trak sig baglæns, skamfuld, Fod for Fod
Bort fra en Lighed, som dens Blik ej taalte;
Og Antilopen studsed, da den maalte
Sin egen Ynde med, hvad her den skued: —
Hvor Solen dæmpet gennem Skærmen lued,
Paa Blomsterbolstre, trygt i Skyggen inde,
Laa sovende den første Mand og Kvinde.

Han drømte, Adam. Først som Barnet drømmer,
Om lyse Fnug, som gennem Luften svømmer,
Om Dyr, som kommer kælent, naar man kalder,
Om grønne Enge, Fugle smaa paa Grene,
Om Kilder og om blanke Glimmerstene.
Saa standsed Kilden. Fuglene fløj bort,
Og Bækkens Vande blev et Bækken sort,
Og underlige Dyr befolked Vandet.
Han saa' dem, levende, med Dyndet blandet,
Han saa' dem mylre, fare om og svømme.
Og Adam skælved let i sine Drømme.

Det bobled op, og Bækkens Bund sig hæved.
Dens Vande voksed, Dyrene med Vandet.
De drev omkring, og hvor et enkelt landed,
Dér krøb det op, og hagede sig fast.
De rejste sig, og Dyrehammen brast.
De havde Ben og Arme, Brystets Hvælv
Og Hoved. Adam gøs og saa' sig selv.

De maalte stumt hverandre; og saa tog
Den Stærkeste fra Jord en Sten og slog
Den Nærmeste for Panden, saa han segned.
Det var en Drøm. I Drømme Adam blegned.

De sloges Alle. Vidt og bredt der lød
En Stønnen, og saa faldt de og var død.
Snart veg for Køller Stenen, saa kom Buer
Og Pile, Lanser, saa kom Jærnhuer,
Og da jo Huen skulde kløves, kom
Et Sværd. De skifted troligt Vaabnet om,
Og stedse hed det: Fælde eller falde!
Det var en sælsom Slægt. De sloges Alle.

Saa gik de fra hverandre, bort i Flokke.
Der blev lidt Rum og Tid for andre Sager
End netop dem, hvorved man Livet tager
Fra den, som ej kan værge for sit Liv.
De bygged Bolig for dem selv og Viv,
De saaed Korn, og skar det med en Kniv,
De avled Frugter, og de avled Sønner.
Da steg mod Himlen deres Sang og Bønner,
Og Himlen sendte, som til Tak for Sangen,
Trang, Tvivl og Nød og Sot, en Slump ad Gangen.

Og Slægten voksed, og dens Nød med den.
Dens Sygdom slog, hvor Sværdet før kun leged,
Dens Pinsler brøled, hvor kun før blev skreget,
Dens Kvinder visned, blege blev dens Mænd.
De jaged i et Kapløb sig tildøde
Om Rang i Flokken og om daglig Føde;
Blod randt i Strømme, bitre Taarer fløde,
Og Adam saa', hvor Hjærnen maatte gløde,
Hvor Senen maatte spændes over Evne
Før Munden den blev mættet, Tørsten slukket
I den uhyre Livskamps Kæmpestævne.
Og Adam hørte rædselsslagen Sukket,
Som svæved over Millioner Lig . . . . .

Han vaagned op af Drømmen med et Skrig,
Og saa' til Siden, dér hvor Eva hvilte.

Hun sov. I Drømme hun til Adam smilte.

Michael Wiehe.

I.

Naar jeg for mig selv nævner Navnet Michael Wiehe, drager der en Række Billeder forbi min Sjæls Øje, Minder fra dybe, uudslettelige Ungdomsindtryk, og Erindringen fremkalder atter Følelsen af hin ydmyge Beundring og sanseløse Hængen ved Kunstnerens Læber, som ethvert ungdommeligt Sind uvilkaarligt betoges af, naar Wiehes Spil drog Tilskuerne ind i sin Tryllekreds. Jeg ser ham som Mortimer bøjende sig frem med Kappen slaaet over de afvæbnede Arme, med Vanvidstanken lysende ud af de stirrende Øjne og Ansigtet som forklaret i overjordisk Elskovslængsel — jeg mindes ham som Chevalieren i *Ninon* ung og dejlig som en guddommelig Heros, en Ridderlighedens straalende Genius, udæskende den hele Verden til Ungdommens Kamp for Skønhedens og Kærlighedens Ret — eller han staar for mig i Henriks grønne Jægertrøje i *Alferne*, lænende sig op til Træet som hensunken i Sfærernes Musik, en Endymion, hvis halvaabne Læber længes mod Lunas Sindet betagende Drømmekys i den magiske Maaneskinsnat — og atter skifter Billedet og han bliver Joseph Surface, hvor han skrider ind med den dragende Gang mellem Bagtalerne og Sladrerne i dæmonisk Højhed, medens der bliver Dødsstilhed overalt, hvor hans kolde, hastige Sideblik slaar ned. Eller jeg husker Wiehe, naar han gik ned ad Gaden med et

underligt uagtpaagivende, aandsfraværende Udtryk, idet Læberne lydløst memorerede Elskovsord og romantisk Tale, der intet havde med den omgivende Sværm at skaffe. Man vilde følge efter og vovede det ikke. Man undrede sig over, at han, fra hvis Skikkelse Baretten med de vajende Fjedre og Ridderkaarden syntes uadskillelige, virkelig gik saadan der i Buegangene i en moderne Overfrakke med en Rolle under Armen. Var han virkelig af denne Verden, sværmede ikke i et romantisk Feland, men boede her i København mellem Spækhøkerne og Grossererne som andre Dødelige?

Ja, han førte her et ubemærket, borgerligt Liv uden al ydre Larm. Tidligt gift levede han en Lærds eller Filosofs stille Dage, hyppigt syslende med teologiske Skrifter. Han stod i ingensomhelst personlig Rapport til Publikum. Han hørte ikke til de Skuespillere, om hvilke Byen har meget, alt for meget at fortælle. Og han selv havde da allermindst at fortælle. Han var tavs, i Selskabslivet, i Kaféen, i Foyeren, en stille Drømmer. Som i Eventyret, hvor først i Midnatstimen den fortryllede Prins i Slottet vaagner op af Trolddomssøvnen til Liv og alt omkring ham rejser sig af Forstenelsen til Bevægelse og Frihed, saaledes begyndte i Virkeligheden Wiehes Liv, naar han traadte ind paa Scenen om Aftenen i den illusoriske Verden. De tre, fire Timer, han spillede, udgjorde hans sande Liv, den malede og kostumerede Skikkelse det var den virkelige Wiehe. Drømmeren om Dagen, Borgeren og Københavneren var kun en Maske, en Avtomat, den af Hverdagslivet forgjorte Kunstens Fyrste.

Han var en udpræget Romantiker, og for de romantiske Skuespillere er Theatret Hus og Hjem, Rollerne deres Livsafsnit, Forestillingerne deres højeste Nydelser, medens alt hvad der hører udenfor Scenen kun er Biting. De vil evig blive uforstaaelige for deres Antipoder, Filistre kaldte man dem i gamle Dage, hvis

aandelige Virksomhed kun er deres Levebrød, medens Livet i Hjemmet, Familieglæderne o. s. v. er deres Hjærtesag. Den Seen bort fra Virkeligheden, som drev den literære Romantiker fra Naturen ind mellem Kulisserne og blev saa skæbnesvanger for Poesien, den gavnede kun Skuespilleren ved at forlene ham med en kraftig Illusionsevne, der rev Tilskuerne med sig. Wiehes betagende Magt beroede paa, at han selv var betaget, ikke just af den enkelte Rolle, men af hele sin Kunst, eller rettere han var behersket i dobbelt Forstand, thi Følelsen løb ikke af med ham, men sporede ham kun, anspændte Nerver og Sener, samlede hver sjælelig og legemlig Evne til Fuldkommengørelsen af det Ideal, der foresvævede ham. Den sværmeriske Kærlighed til sin Kunst, som Michael Wiehe var opfyldt af, formede sig til glødende Erotik paa Scenen; Livssaften strømmede frodigt gennem Theaterfigurerne, fordi han alene levede i dem. I Livet var han barnløs; de Skikkelser, hans Aand kaldte frem for Lyset, vare hans sande med Smerte undfangne Børn, Kød af hans Kød, Blod af hans Blod. Aften efter Aften hentede Musen som Drømmepigen i Turgeniews *Visioner* ham til en overjordisk Flugt, under hvilken hendes Kys sugede Blodet fra hans Hjærte — indtil hans Kraft var udtømt og han svag og udmattet sank sammen.

II.

Michael Wiehe debuterede den 22 Juni 1837. Straks gjorde han ingen Lykke. Han spillede i de paafølgende Aar større og mindre Roller, Elskere og galante Kavalerer til almindelig Misfornøjelse. Han fandtes sær og underlig; snart spurgtes der fornemt, om det skulde være fine Manerer, at han saadan trak paa Benene, snart vittigt om det betegnede den højeste Erotik, naar han skelede i de patetiske Momenter. Han fik at mærke, at han var kommen midt ud i Theatervrøvlet, Ravnekrogen Københavns værste Sladderhjørne, ud imellem den Andersenske

Anderede, hvor der hakkedes dygtigt paa ham. Saa en skøn Dag skød han Ham og udfoldede Vingerne, og Sladderen forstummede pludselig omkring ham. Man tav forbavset. Han havde spillet Aladdin, han havde været Aladdin, været det unge straalende Geni, den drømmende jomfruelige Yngling, den sværmende, tilbedende Elsker, den mandige, myndige Fyrste.

Det var i November 1842, og det var allerede i Fyrrerne, at han spillede ikke faa af hine romantiske Elskerroller, der grundlagde hans Berømmelse og dannede Glorien om hans Hoved: Prins Julian i *Amanda*, Chevalieren i *Ninon*, Hans Thomassøn i *Trolddom*, Kjartan i *Kjartan og Gudrun* og lignende.

Fandt han her forønsket Lejlighed til at tale det poetiske Sprog, der var hans egentlige Modersmaal, saa blev han dog ikke fri for at ofre til Tidens Smag: den tungsindige Drømmer maatte forvandle sig til Duftvaudevillens sødladne, nette unge Menneske. Michael Wiehe maatte i Amagerbukser med blank Hat løbe en yndig Tagfat omkring Huset efter Fru Heiberg, han maatte skjule sig sammen med en høj Silkehat bag Skærmbrædtet for at se Fru Heiberg eksersere patriotisk i *Abekatten*. Romeo og Abekatten! Han fordærvedes saalidt herved som ved de Bonvivantroller, der overdroges ham som Publikums Yndling. Naar han spillede Møller i *Embedsiver* eller Ægtemanden i *Ude og hjemme*, i hvilke Københavnerne fandt ham allersødest, fordi det morede dem at se Romantikeren paa Kunstens Trone stængt inde i Hverdagslivet, diskuterende med en Kendermine om Trøfler og fine Vine og Middagsselskaber — sligt brød Afstanden ned mellem den Tavse og de meget talende Hovedstadsbeboere — naar han saaledes gav den tæmmede Løves Rolle, saa kom der maaske en Smule Koketteri over hans Spil, men det var et ufrivilligt. Han legede ikke med slige Roller, han behandlede dem ligesaa omhyggeligt som de alvorligste Opgaver, og udførte dem,

uagtet han af Naturen var intet mindre end en Bonvivant, med Lune og Overlegenhed. Der kom ikke engang her et falskt Ord over hans Læber. Den slette Literatur, Duftvaudevillens Vammelhed og den Scribeske Rutine saavelsom den støjende Theaterbeundring, Damernes Forliebelser og den personlige, smigrende Hyldest i det selskabelige Liv, hele dette Uvejr gik over hans Hoved uden at røre ham. Som en ung Skønhed, der er fuldkommen sikker paa sin Ynde og netop derfor altfor stolt til behagesyg Koketteren, saaledes stod han pletfri paa Scenen, glemmende, at der udenfor Lamperækken sad forliebte Damer, begejstrede Studenter og gabende Filistre, kun erindrende, at han var Thalias indviede Præst, og at Gudinden stiller strænge Fordringer til sine Dyrkere. Aldrig befængtes hans Kunst af personlig Forfængelighed.

Paa Publikums Gunst var han absolut sikker; da han éngang havde erhvervet sig sin Plads, gjordes Rangen ham aldrig stridig, selv om Kritiken engang imellem, naar hans Geni vovede noget nyt, forfærdedes og tog allehaande Reservationer, saaledes overfor Fremstillingen af Tordenskjold som Sømand. Kun da Høedt sagde det kgl. Theater Farvel, kom Wiehe i Opposition til Folkemeningen ved ikke at ville forlade sin saa uretfærdigt behandlede Ven. Men Publikum kastede saa snart som muligt hele Skandalen over paa Høedts Hoved, og næppe var Wiehe vendt tilbage til Scenen, førend man slagtede de fedeste Kalve og alt var glemt. Hvor højt han stod, kan maaske bedst maales ved den eneste Lejlighed, hvor han traadte frem for Offentligheden udenfor Scenen. Det var under de dengang meget hidsige Theaterstridigheder, at *Fædrelandet* havde bragt en fordømmende Kritik over Høedts Virksomhed som Sceneinstruktør, hvorfor Wiehe tilskrev Bladets Redaktør følgende Brev:

„Hr. Redaktør! Da jeg næsten aldrig læser nogen Theateranmeldelse i Deres meget ærede Blad uden at have en Fornemmelse, som om jeg læste i et Smudsblad (hvad

der navnlig karakteriserer Smudsbladet er, mener jeg, Bagvaskelse saaledes indrettet, at Bagvaskeren ikke kan drages retlig til Ansvar) og jeg ellers hverken holder eller læser Smudsblade, har jeg herved den Ære at fratræde Abonnementet paa *Fædrelandet.*“

I den Bemærkning, hvormed Redaktøren indledte Brevet, vovede han end ikke at fremsætte det mindste fornærmelige Ord mod Wiehe. Hans hele moralske og kunstneriske Personlighed var efterhaanden bleven ligesom hellig og ukrænkelig. Men man kan ogsaa her maale Styrkegraden af Wiehes Venskab for Høedt; thi man kan begribe, at der ikke hørte saa Lidt til for at den tavse Wiehe skulde træde op som offentlig Anklager.

III.

At Høedt har havt en stor og gennemgaaende Indflydelse paa Wiehes Kunst, derom kan der ingen Tvivl være. Der var ikke faa Punkter, hvor Høedt var Vennen overlegen uden derfor at besidde samme eminente sceniske Begavelse. Og Høedt havde den store Fordel, at han kunde udtale hvad Wiehe blot følte, forme til Teori alt hvad den anden formaaede i Praksis. Derfor maa man dog ingenlunde tro, at Forholdet mellem dem kan bestemmes som mellem den naturlig Begavede og den grundig Studerende eller mellem den ildfulde Kunstner og den kloge Beregner; thi hverken var Wiehe uden Studium eller Høedt uden Lidenskab, hin ikke ulogisk, denne ikke kold. De mødtes maaske i en vis teologisk Betragtning af Livet, der tydelig satte sit Mærke i Wiehes Kunst, medens den hos Høedt slog ud i halvfilosofiske Skrifter. Hovedsagen var imidlertid, at hvad Høedt bragte den danske Skuespilkunst, den realistiske Kamp imod det konventionelle Theatralske: Tale mod Deklamation, Natur mod *Schönthuerei*, indeholdt i sig et saadant Sandhedselement, at det nødvendigvis maatte gøre et stærkt Indtryk paa Wiehe. Han var anlagt paa som

Kunstner at lade sin Natur raade, og han maatte da føle sympatetisk med en Anskuelse, der havde Naturen til Feltraab.

Men vel at mærke, hans Natur var ganske romantisk. Den nye Lære akcentuerede sig derfor ikke saa stærkt i hans Spil som i Høedts. Han deklamerede ikke, men tildels fordi han i Almindelighed var bundet af Verset, behandlede han ikke Repliken saa frit efter den daglige Tales Forbillede, som egentlig fordredes efter de strænge Principer. Der fandt netop den Sammensmeltning af det Naturlige og det Romantiske Sted i hans Diktion, som udgjorde Kærnepunktet i hans Spil. Medens Høedt behandlede Talen som en Virtuos sit Instrument, gjorde Løb og Triller, Stakkato og Flageolet saa at det susede En om Ørene som et helt Orkester, var der kun en enkelt Klangfarve, en vis Monotoni over Wiehes Replikfremsigelse. Ordet sprang spontant fra hans Læber som en stødvis kommende, ustandselig Strøm, og hvormeget han end gav, man syntes dog altid han holdt meget, ja det Bedste tilbage. Og selv en tarvelig Prosa føltes i hans Mund næsten som Vers, hans Tale var som en Sang, en Hymne til Elskovens Pris, hvor der ingen Plads var for en markeret Betoning, hvor der ingen Tid var tilovers for det løsrevne Indfald.

Man skal saaledes have Vanskelighed ved at finde det enkelte geniale Træk som integrerende Del i Wiehes Kunst; jeg forstaar derved en saadan Replikbetoning, Mine eller Gestus, hvorigennem den hele Personlighed synes at aabenbare sig paa særlig intensiv Maade. Som Eksempel herpaa vil jeg anføre, at den tyske Skuespiller Seydelmann ved Fremstillingen af en russisk Bonde, der fortæller om sin Hustrus og sit Barns Død, ved Replikens Slutning bedækkede Øjnene med Hænderne og med dæmpet Stemme sang nogle Takter af en russisk Kirkehymne: man fik som ved et Lynglimt Indtrykket af Mandens fromme Overtro. Saadanne Træk tror jeg ikke, at Wiehes

Roller, ialtfald ikke de romantiske, opvise. I det Hele taget satte han sjældent noget til. Han gav alt, hvad der stod, forstørrede og idealiserede Digterens Billede, kastede saa stærkt et Lys over det, han formaaede, men han holdt sig Teksten efterrettelig. Han kunde derfor godt samle Udtrykket til en iøjnefaldende Klarhed paa et enkelt Sted, som f. Eks. hvor han i *Axel og Valborg* huggede Klædet over, hvor hans Øje funklede med en uhyggelig næsten afsindig Glæde og hans Stemme skar stærkere end Sværdet; men han brugte kun Tekstens foreskrevne Ord og Gestus. Jeg har dog hørt fortælle, at han engang paa en Herregaard under Oplæsningen af Paludan-Müllers *Lucifers Fald* lo saa vildt og forfærdeligt med Lucifers Latter, at Gaardens Folk styrtede rædselsslagne til i den Tanke, at et Menneske rallede i Krampetrækninger. De, der have hørt hans afsindige Latter som Caligula, ville næppe betvivle Sandheden heraf; i Rollen var imidlertid Latteren foreskreven.

Heller ikke i Karakteropfattelsen kom Realismen stærkt frem, undtagen maaske i de senere Aar, og selv der kun sparsomt. Som et prægnant Eksempel kan dog nævnes en Rolle, han udførte i et kun faa Gange spillet Stykke *Kærlighedsdrømme* af Scribe og Najac — et Forsøg af Scribe paa at anslaa Bonsensskolens Toner. Wiehe var her en Ægtemand, endnu filistrøsere og mere upoetisk end Gabrielles Husbond, og gav denne med stive Flipper, som om han aldrig havde vidst at Romantik var andet end det at elske sin unge Kone, selv om hun var forliebt i en Officer. Jeg skulde tro, at noget saadant som Assessor Wilhelm hos Kierkegaard, det danske Sidestykke til Augiers og Ponsards Ægtemænd, har foresvævet Wiehe. Her var en stærk realistisk Bestræbelse ligesom naar han for enhver Pris vilde faa den begede Gut ud af Oehlenschlägers lidt ferskvandsagtige Tordenskjold. Men som Erik i *Erik og Abel*, en af hans allersidste Roller, havde han støbt den svage, umandige Konge om til en

Martyr og udstyret ham med en kristuslignende Skikkelse, saa hele Rollen egentlig var lagt an paa Aftenbønnen før Mordet. Saa vidt kunde han i det Hele aldrig naa i Naturalisme, at han fik det Historiske med. Han vilde hin Aften, der var Mindefesten for Frederik den Syvende, ligesom inkarnere det ulykkelige Danmark i den voldelig overfaldne Erik; denne Tanke alene bevægede ham, og han kunde aldrig give andet end sine egne bevægende Følelser og Tanker.

Da han i sine sidste Theateraar mer og mer gik ind i Karakterfaget og spillede Skurkeroller, skulde man synes at der netop her var Lejlighed for ham til realistisk Fremstilling. Alligevel var han selv her meget afhængig af Traditionen. Han sagde sig ikke løs fra den konventionelle Maske, hvis Alder synes at strække sig helt op til Mysteriernes Djævlefremstillinger. Som i Norden Mørkets Fyrste var sorthaaret, i Syden rødhaaret, saaledes skiftede ogsaa de onde Mennesker Farve paa Scenen, og overalt vare de ligesom den halvt komiske halvt forfærdelige Frister listende og luskende, skelende og skulende. Det er den moralske Fordømmelse, der slaar ud i den æstetiske Afsky. Enhver, der har set Michael Wiehe som Sortebroder Knud, vil erindre, hvorledes han kom krybende frem med fæle Grimasser, hvorledes hans hele Maske indtil den skinnende hvide Hals var anlagt paa at fremkalde en Uhyggelighedsfølelse — trods dette var Virkningen dog saa overordentlig, fordi man følte en imponerende aandelig Overlegenhed bag hvert af Munkens Ord. Og paa samme Maade hørte hans Joseph Surface, skønt han her ikke dulgte sin personlige Skjønhed, tilSortebroderslægten. I Forførelsesscenen med Lady Teazle var hans Blik slangeagtig fortryllende, hans hele Væsen ligesom forgiftede Luften i Værelset; men hvor vidunderlig Skikkelsen end var, det var ikke Sheridans Tartuffe, han fremstillede, det var en langt større Inspiration, der var over Michael Wiehe,

end Rollen kunde bære og Fru Heibergs noget knibske Fremstilling af Koketten kunde blive ensartet med. Hans Form for det Onde var det Dæmoniske, han følte sig dreven af onde Magter, mod hvilke Forstand og Vilje vare kraftesløse. Saaledes spillede han endog Kaligula. Naar dennes blodtørstige Fantasi gav sig Luft i en vild Glæde over at han var istand til med ét Ord at bringe Hustruens „hvide Hals“ under Bøddeløksen, saa var Afsindet saaledes i Wiehes Ord og Mine, at den romerske Kejser kun blev et fraadende Rovdyr. Drifter og Længsler — Ærgærrighed, Vellyst, Grusomhed — fyldte hans hele Væsen, gjorde Blikket glødende og Læben veltalende som i de romantiske Roller Ungdommens Sværmeri.

IV.

Romantik og Realisme ere dog blot Ord, som antyde de groveste og videste Artsbestemmelser, de ramme endnu ikke Individet — og Wiehe var særegen indtil Særhed. Han var legemligt og aandeligt stemplet som Særling: kalveknæet og svagt skelende, ikke desmindre bogstaveligt dejlig som Ridder og Elsker; udenfor Scenen saa stum, at Ildesindede antoge ham for dum, ikke desmindre paa Theatret det intelligenteste Organ for al Verdens skønneste Poesi. Han var saa at sige det levende Paradoks.

Det Sære ved ham som Skuespiller aabenbarede sig deri, at han aldrig formaaede at spille det Normale eller dog ikke at spille det normalt. De blotte Helte „med de bare Struber“ laa ikke for ham. Medens Nielsens Stil var rund og bred *(ore rotundo)*, var Wiehes om end ikke spids, saa dog skarp og præcis. De Roller, som klædte ham bedst, fordi de stemmede bedst med hans Væsen, det var dem, hvori der var en vis Modsigelse mellem Skallens Bitterhed og Kærnens Sødme, hvor noget vist Frastødende i det Udvortes skjulte over en vel gemt og vel dækket Inderlighed. Der var noget Knibsk, noget

Kysk, noget Forbeholdent i hans Væsen, der saaledes kom til sin Ret.

Han spillede med stort Bifald den Rolle i *Møllen i Marly,* hvor den unge Svend aldeles ikke forstaar eller gaar ind paa Møllerkonens Tilnærmelsesforsøg. Han havde en Glandsrolle som Taddeo i *Den Yngste,* fordi Taddeo er gaaet igennem Livet urørt af Kvindeblik og f. Eks. Soubrettens Forelskethed preller ganske af paa ham — indtil Elskoven med Et bryder ind i hans Sjæl. Og derfor var hans Udførelse af Benedikt i Shakspeares *Megen Larm for Ingenting* saa uforglemmelig, fordi han her havde at spille Brydningen mellem den sære, kantede Benedikts trodsige, halvkomiske Uvilje mod Kvinden og den vaagnende Kærlighed til Beatrice. Ynglingens, den Lærdes, Humoristens Kulde overfor Kvinden lykkedes ham lige godt, naar blot denne Kulde ved et pludseligt Kærlighedsforaar blev optøet. I Analogi hermed var han fortrinlig som Englænderen i *En Kurmetode,* først stiv, tilknappet til Halsen, afmaalt i hver Gebærde, lidt snurrig ved sin Akcent, tilsidst, da han endelig forstaar, at han elskes, tagende sin Lykke med Storm. Og selv naar han spillede en saa umiddelbar Rolle som Chevalieren i *Ninon,* laa Pointen i Modsætningen mellem hans første ydmyge Kejtethed overfor den beundrede Kvinde og den Hensynsløshed, hvortil han tilsidst af sin Lidenskab drives.

Det laa for ham at udhæve det mod Mængdens Væsen Afstikkende, det Forunderlige i Adfærd og Sind, som gjorde den, der udmærkede sig derved, til et Forargelsens Tegn for sine Omgivelser. En huguenottisk Alvorsmand mellem livsglade Hofmænd, en sværmerisk Forelsket mellem Spidsborgere (Henrik i *Alferne*), en over sin tabte Fæstemø sørgende Elsker mellem vilde Vikingekonger (Alf i *Hagbarth og Signe*) — ligegyldigt hvad det var, hvorved Forargelsen vaktes — det var Opgaver for ham. Han spillede d'Aubigné i Hauchs *Henrik af Navarra* og havde Glanspunktet i sin Rolle

paa det Sted, hvor han først imod Hofmændene, derpaa imod Kongen selv hævder, at han er i Kongens Naade:

d'Aubigné.

Omstændighederne synes at vidne mod mig og dog —

Henrik.

Jo, d'Aubigné, Du er i min Unaade.

Baronen (bukker dybt).

Jeg takker for Eders allernaadigste Vidnesbyrd om Eders Unaade, det var en stor Lettelse.

d'Aubigné (hæftig).

Ved Himlens Gud, da det nu gælder om at vise, at jeg ikke har spillet noget falsk Spil, saa skal Intet hindre mig fra at sige Sandheden: Jeg erklærer da højt og lydeligt, at jeg ikke er i Eders Unaade . . . .

Baronen (afsides).

Det er en uforskammet Knægt.

Henrik.

Nej, denne Gang er det mit Alvor, d'Aubigné, Du er nu virkelig i min Unaade, derved bliver det.

d'Aubigné.

Hvad saa Eders Majestæt finder for godt at foregive, saa paastaar jeg dog endnu som før, at jeg er i Eders Naade.

Henrik.

Og jeg paastaar endnu som før, at Du er i min Unaade.

d'Aubigné
(endnu hæftigere).

Nej, siger jeg! Jeg er i din allerhøjeste Naade, i en ganske særdeles Naade, i en overordenlig stor Naade, i større Naade end nogensinde før.

Baronen.

Men — Hans Majestæt maa dog bedst vide, om I er i hans Naade eller ikke.

Paa dette Sted brast hele Theatret i Latter. Replikerne vare i og for sig ikke særdeles fint formede,

men Wiehe sagde dem med en saa humoristisk Mangel paa Evne til at forstaa hvad der virkelig foregik, med en saa stivnakket Trods, at han i sin blinde Særhed dominerede hele Scenen. Den halvt barokke, halvt sublime Situation, der i og for sig er dramatisk fortrinlig, var som lagt til Rette for Michael Wiehe. — Alfs Sværmeri for sin afdøde Brud blev under hans Behandling trods Sentimentaliteten ikke umandigt, fordi det stod i saa skærende Kontrast til Broderens og Hagbarths Vildskab, at Tilskueren følte det som om der hørte et usædvanligt Mod, en sjælden Selvstændighed til i saadanne Omgivelser at være et saadant Følelsesliv bekjendt. Og paa lignende Maade havde han som Henrik i *Alferne* alle Grimmemændenes Prosa til Folie; de maatte anse den henrykte for forrykt, og i hans Slutningsord: „Lader mig fare!“ laa den af højere Magter Mærkedes hæftige Bøn om Ensomhedens Fred. Huguenotten, Kongesønnen og Jægerdrengen lykkedes ham alle saa fortrinligt, fordi de med deres Tanker hang saaledes ved en højere Verden, at deres Omgivelser ikke kunde blive kloge paa dem.

Fra den maanesyge Henrik skete Overgangen i ikke altfor store Spring til Edgars forstilte Vanvid i *Kong Lear* og til den udtømte og virkeligt sindssyge Caligula — højere og højere Potenser af det Abnorme, stedse større Opgaver for den geniale Særling.

V.

For Enhver, der har set Michael Wiehe, danner hans Spil Maalestokken for erotisk Skuespilkunst. Andre kunne være elegantere som Bressant f. Eks. eller større Virtuoser som Delaunay eller af en mere moderne Nervøsitet som Sonnenthal, ingen har givet den mandlige Elskov i en ædlere og skønnere Form.

Den Elskov, han fremstillede, var ikke af sanselig Art. Han spillede ikke Kærligheden til den enkelte

Kvinde, hans Øje fæstede sig ikke lidenskabeligt paa hans Medspillerske, hans Hænder brændte ikke efter at gribe hende, han attraaede ikke hende, til hvem Kærligheds-ordene klang fra hans Læber. Han beundrede hende, tilbad hende som et jordisk uopnaaeligt Ideal, han værgede for hende som for en kostbar Blomst, der ikke tør ud-sættes for barske Storme, han nærmede sig hende ær-bødigt, bragte hende sit Liv som en ringe Tribut til hendes Skønhed. Han selv var betaget af Eros, hans Væsen var som flydende Lava, men Flammen berørte ikke den Elskede. Saaledes var hans Erotik af sær usanselig eller oversanselig Art.

Den Elskov, han fremstillede, var en Religion. Han troede paa Kvinden, overfor hvem hans Sjæl fyldtes med en mysteriøs Lidenskab, for hvis Skyld han kunde dø som Martyr. Og denne Religion var ikke af protestantisk Natur — saalidt som nogen anden romantisk Tro — det var en ren katolsk Helgendyrkelse, en glødende fanatisk Madonnatilbedelse.

Saaledes i *Maria Stuart.* Hvor var ikke hans Liden-skab skøn og himmelstormende der hvor Mortimer sammen-blander den jordiske noget verdslige Maria med den hellige Gudsmoder. Her i denne Rolle, hvor han udfoldede saa stor en plastisk Skønhed, at havde man kunnet tage en Række Gibsafstøbninger over ham, havde man besiddet de dejligste Statuer — her lignede han en af hine Correggioske Figurer, der vender Blikket op imod den skønne unge Madonna paa Himmeltronen, og i hvis Øje paa éngang flammer den højeste sanselige Ekstase og en Art religiøs Tilbedelse. Dog hos Wiehe var Sanseligheden langt mere dæmpet og aandeligt forædlet.

Elskoven var endelig hos ham Ridderlighed. Han var en Elsker fra Minnesangernes og Trubadurernes Tid, ialfald saaledes som Romantismen har fremstillet den. Som Ridder var han paa éngang sværmende som en

Yngling og bevæbnet til Kamp som en Mand. Det var denne Modsætning, der altid prægede hans Spil. Naar han i *Den Yngste* i de første Akter havde ladet sit hele Væsen smelte hen i den ømmeste næsten barnlige Hengivenhed for den forklædte Pige og havde været helt og holdent den tungsindige Drømmer og stille lidt pedantiske Lærde, saa naar han i sidste Akt drog Sværdet for hende, forvandledes han pludselig fra Isse til Fod til en Ridder og en Mand. Saaledes ogsaa i *Ninon*, hvor hans Spil vel var den mest straalende Diamant i hans Kunstnerkrone. Hvad var det for et Indtryk, man gik bort med, naar man havde set denne geniale Præstation? Først følte man, at Wiehe var netop hvad Chevalieren skulde være, „et ædelt Kar af fin Natur“, saa at Ens Øje havde glædet sig over den vaagnende Ynglingenatur i dens skønneste Foraarsstemninger, og endelig at man havde været Vidne til hvorledes en ædel Aand forsvarede sin Elskede ridderligt og fortvivlede og døde som en Mand. Den centrale Replik i hans Spil, Kulminationspunktet, der dannede Overgang fra Yngling til Mand, blev Udæskningen til Richelieu:

Men dette skal han vide:
Ethvert Gebet, der vindes kan ved Magt
Og der ved Frygt kan aves eller lokkes
Ved diplomatisk Kunst, er let hans Bytte.
Men hint Gebet, der underfuldt er dannet
Af Lidenskab, af Sværmeri, af Drømme,
Hvor Tvang og Trods ej taales, hvor et Blik
Bønfaldende og ømt kan opnaa alt,
Til Værn for det en talrig Livvagt samles,
Et ædelt Ridderskab af Frankrigs Ungdom,
For denne Skare vogte han sig vel!
Mod den hans Magt og Despotiets Vilje
Skal bryde sig som Straa!

Hvor var han vidunderlig dejlig naar han udslyngede disse Ord, hvor flammede hans Aasyn! Naar man gik

hjem efter saadan en uforglemmelig Aften, ør og fortumlet i Hovedet, var man fristet til at drive timevis om i Gaderne med Versestumper paa Læben inden man kunde vende tilbage til den virkelige Verden. Man hverken nænnede eller formaaede hastigt at tilintetgøre Indtrykket af hin Aabenbaring fra en anden Verden.

Det var ikke Hertz' sarte Poesi, der havde begejstret Wiehe til denne Aabenbaring. I hele sin Opfattelse af Elskovens Væsen forholdt han sig fjendtlig overfor den Aand i dansk Literatur, der fra Oehlenschläger førte gennem Hertz og Winther til Aarestrup, Opfattelsen af Elskoven som sanselig Livsglæde, og derimod følte han sig aandsbeslægtet med den asketisk-teologiske Retning, som fik sin Repræsentant i Paludan-Müller og Kierkegaard. Kalanus vilde han sikkert have yndet at fremstille som en Renhedens Apostel, og paa den anden Side er der i det Kierkegaardske Symposion hos det unge Menneske og overhovedet i Kierkegaards hele usanselige Erotik Træk, der minde om Wiehes Kunst. Iøvrigt var han ikke meget influeret af Poesien og havde til Gengæld ingen Indflydelse paa den — jeg tvivler paa at nogen af vore betydelige Digtere har skrevet Roller med bestemte Tanker paa ham. Moderne nordisk Drama kom han slet ikke til at spille, hverken Bjørnson eller Ibsen, og med Studentervaudevillen havde han selvfølgelig ingen Sympati. For at spille Eibæk maatte han omforme ham til en i Nordsjælland fodvandrende Evangelist.

Men hans Kunst var den skønneste Blomst, Romantismen har sat herhjemme, og den har paavirket ethvert for Poesi modtageligt Sind, som har levet, medens han virkede. De unge Mænd, han fremstillede, vare ikke meget forskellige indbyrdes, thi hans Fantasi var ikke befolket med Skikkelser, men behersket af et Ideal. Og dette Ideal af sværmerisk Begejstring og mandig Kraft bragte han sit Folk.

Eller rettere han stod for os alle som en ideal Skikkelse, ikke blot fordi han bar Geniets Mærke paa sin Pande, men fordi han som Menneske besad en moralsk Højhed, der uvilkaarligt bragte En til at slaa Øjet ned. Dette var og blev Hemmeligheden ved hans Kunst. Derfor kunde den mest glødende Elskovstale strømme fra hans Læber med en næsten jomfruelig Renhed. Han syntes os paa engang en drømmende Yngling og en myndig Mand, en stille Tænker og en Helt, en Elsker og en Asket.

Literatur.

Nye skandinaviske Tidsskrifter.

Slutningen af 1876 bragte et nyt *Finsk Tidsskrift* (för vitterhet, vetenskap, konst och politik) udgivet af C. G. Estlander, hvilket sikkert her i Danmark vil omfattes med Sympati. Skønt Finland i Rummet ligger os saa fjærnt, er den finske Folkeaand dog nær beslægtet med den danske, nærmere i Slægt med os end selve den svenske er, og man vil her med Opmærksomhed og Interesse følge hvad der fremkommer i det Helsingfors'ske Organ. — Aaret 1877 har allerede bragt et helt nyt Firkløver af skandinaviske Tidsskrifter: tre svenske, *Framtiden*, redigeret af Dr. Carl von Bergen (Stockholm), *Vår Tid*, udgivet af Frøken Lotten v. Kræmer (Stockholm), *Sanningssökaren*, udgivet af Dr. A. F. Åkerberg (Upsala) og endelig *Nyt norsk Tidsskrift*, udgivet af Proff. J. E. Sars og J. Lieblein (Kristiania), alle fire anti-ortodokse og forsaavidt lutter Forbundsfæller for „Det nittende Aarhundrede". Hvert af disse Tidsskrifter har dog sin særegne Karakter.

Framtiden er ikke nogen Begynder, det har en flereaarig Fortid (1868—71) en hæderlig og god, og Udgiverens varmt skrevne Forord viser, med hvilken Fasthed han vedkender sig Tidsskriftets tidligere Principer. Dette Organs betydelige Omfang vil tillade det at optage større videnskabelige Afhandlinger saavel fra Naturvidenskabens

som fra Historiens og Politikens Omraader, og det er allerede i sine første Hæfter fremtraadt med nogle af Sverigs bedste Navne som Nordenskiöld og Hedin. Vi gøre særligt vore Læsere opmærksomme paa en Artikel i Tidsskriftets Februarhæfte, „Literärt Fribyteri" af A. Hedin, i hvilken Forf. paa den mest overbevisende Maade kritiserer et svensk Regeringsforslag til Ordning af den literære Ejendomsret og fremhæver Nødvendigheden af en international Beskyttelse ikke blot mod Eftertryk, hvad allerede er opnaaet, men mod Oversættelse. Da i sin Tid Paul Heyses *I Paradiset* mod Forfatterens Ønske blev den Gyldendalske Boghandel berøvet, tog jeg forgæves Ordet for samme Sag, som Hr. Hedin nu forfægter. Hans politiske Indflydelse er saa betydelig og hans Anseelse saavel hos Modstandere som hos Venner saa stor, at man tør vente sig noget Udbytte af hans Bestræbelser.

Vår Tid er af alle Tidsskrifterne det finest udstyrede og turde med sit sirlige Papir og sine nette Illustrationer nærmest være at betragte som et Tidsskrift for den elegante Verden. Som udgivet af en Dame henvender det sig særligt til Dameverdenen. Det vil næppe indlade sig med Fagvidenskaberne, men giver lette og korte Fremstillinger, skrevne i en behagelig Stil og af almenfatteligt Indhold.

Sanningssökaren er et Studentertidsskrift, sikkert nærmest beregnet paa Sverigs Studenterbyer. Det kalder sig Tidsskrift „for Fornufttro og praktisk Kristendom" og beskæftiger sig udelukkende med det religiøse Spørgsmaal. Det staar som sine Kollegaer paa den frie Forsknings Grund; det er optraadt med yderste Moderation; den Tone, det har anslaaet, er blød og følelsesfuld; det synes fremfor Alt bestemt paa ikke at skræmme. Mere lader sig endnu ikke godt sige derom efter de første Prøvenumre. Vi bleve lidt urolige ved at se den lille Stabel af Fornuftdogmer, Hr. Arnoldson lod sin Af-

handling i det første Hæfte udmunde i; thi det forekommer os, at en hvilkensomhelst Dogmatik maa være den „Sandhedssøgendes“ Væsen imod; men iøvrigt have vi en saa oprigtig Tillid til den dygtige Udgivers Vilje og Evne, at vi ingensomhelst Tvivl nære om den Nytte, Tidsskriftet kan gøre ved at bidrage sit til at bringe Liv og Bevægelse ind i de maaske altfor fredelige aandelige Forhold i Sverig. Og det kan stifte en saadan gavnlig Ufred uden nogen Fare for at den gensidige Forsonlighed skal gaa tabt eller den polemiske Tone fra nogen af Siderne udarte; thi i Sverig er det lykkeligvis ikke Brug at indblande Ukvemsord i videnskabelige eller literære Debatter. Freden har maaske været vel dyb; der findes f. Eks. maaske ved Upsala-Universitetet lidt for meget Hensyntagen, lidt for meget kollegialt Kammeratskab — som det jo ogsaa var at vente i en lille By — mellem Teologer og Ikke-Teologer, mellem Professorerne i de forskellige Fakulteter, saa at de aandelige Brydekampe mellem uensartede Overbevisninger forhindres istedenfor at udkæmpes; men det er i ethvert Tilfælde smukt, at man i den literære Republik iagttager en anstændig polemisk Tone og — var der lidt Ladhed eller Ligegyldighed med i Spillet, saa er det dobbelt godt, at det nye Tidsskrift bringer Modsætningerne til at træde op imod hinanden.

Vise Svenskerne sig i vore Dage i deres Presse som et nogenlunde fredelskende Folk, saa skal Ingen med Rette kunne sige det Samme om de Norske. Det er ingen Hemmelighed, at den offentlige Tone i Norge er næsten ligesaa slet og hensynsløs som i Danmark. Men hvad der er mindre bekendt for de Danske det er den Friskhed, det Liv, den Modtagelighed for Tidsalderens ny Ideer, som findes hos de bedst begavede ældre og yngre Mænd i Norge — sikkert en betydelig større Modtagelighed end der findes i de to Nabolande, hvis Kultur er ældre. I Kampen mod Ortodoksien er Norge det af de tre Lande, der senest er traadt ind paa den literære Arena. Sindene

er derfor meget uopdyrkede og Ortodoksiens Selvforsvar vil rimeligvis blive lidenskabeligere end i de andre Lande. Men ikke desmindre er det sandsynligt, at Nordmændenes aandelige Frigørelse vil ske fuldt saa hurtigt som de Danskes. Man ser det af den energiske Maade, hvorpaa man har grebet Værket an; man har ikke i Norge anslaaet den sentimentale Tone, som ikke findes stødende i Sverig, man er gaaet resolut og mandigt til Arbejdet paa Amerikansk.

Nyt norsk Tidsskrift er i denne Henseende et Fænomen. Hvo havde endnu for faa Aar siden trot paa Muligheden af, at et saadant Tidsskrift lod sig grundlægge i Norge og at man vilde se det baaret oppe af Landets bedste Videnskabsmænd! Vi havde i tidligere Tid hellere ønsket, at vore norske Menings- og Forbundsfæller direkte vare blevne „Det nittende Aarhundredes" Medarbejdere; vi frygtede en Splittelse af de ikke saa meget talrige Kræfter; man har i Norge ment, at en gennemgribende Virkning paa Sindene dér kun var mulig ved Hjælp af et lokalt Organ, og vi ere efter at have set de norske Tilstande nærved tilbøjelige til at tro, at man har havt Ret, saa meget mere som den norske Bevægelse har sin selvstændige Ejendommelighed, der ikke burde udviskes. Medens den frisindede Retning i de svenske Universitetsbyer i Regelen lader sig føre tilbage til en oprindeligt svensk Lære, den Boströmske Filosofi, har den fritænkerske Retning i Norge taget sit Udgangspunkt i en fremmed Aandsbevægelse: Positivismen. Vi anse dette Udgangspunkt for særdeles heldigt og lægge ikke Dølgsmaal paa, at det synes os frugtbarere end den svenske Retnings.

Positivismen er nu imidlertid et paa én Gang fransk og engelsk Fænomen, og man havde paa Grund af Norges nærmere Slægtskab og betydeligere Samkvem med England end med Frankrig kunnet vente, at det snarere var blevet en af Positivismens engelske Repræsentanter,

man i Norge havde anerkendt som Mester end dens franske Ophavsmand. Man har ikke desmindre i Norge knyttet den fremadskridende Bevægelse til Comte's Navn, og vi for vor Del glæde os derover, fordi det er os et Symptom paa, at de norske Videnskabsmænd ikke tænke paa at afbryde Forbindelsen med det franske Folk og den romanske Aand i det Hele, Noget, den grasserende ivrige Germanisme lod befrygte. Gentagne Gange har Bjørnson i sine senere Foredrag (ligesom i enkelte Repliker af *Redaktøren)* vist sig tilbøjelig til at stille Germansk (deri indbefattet Norsk) og Romansk i et lignende absolut Modsætningsforhold til hinanden som det, hvori han paa et tidligere Udviklingstrin satte Dansk-Norsk og Tysk. Han har udvidet Nationalbornerthedens Ring uden at sprænge den. Vi have undertiden ogsaa ment i en anden fremragende norsk Digters Udtalelser at kunne spore samme Tilbøjelighed til at sætte det Norsk-Tyske i stiv Modsætning til det Franske. Derfor anse vi det for meget heldigt til Modarbejdelse af Ensidighed, at saa begavede Mænd som det nye Tidsskrifts Udgivere vise, at de ikke lade sig beherske af digteriske Stemninger og Antipatier, men for deres Lands Kultur drage Nytte af enhver Lære, der kan fremme den, ligegyldigt i hvilket Folk den først har set Lyset.

Den ene af Udgiverne har jo ogsaa allerede i sin *Udsigt over den norske Historie* med Glans godtgjort den Comte'ske Metodes Frugtbarhed overfor et nationalt Æmne, og selv den fordomsfulde Nordmand maa kunne se, at Lærens fremmede Oprindelse ikke har noget at betyde, naar den kan blive Kød og Blod i saadanne Værker som Sars's. Men vi kunne paa den anden Side ikke holde den Indsigelse tilbage, at selve det nye Tidsskrift ikke tilstrækkeligt har lagt an paa at betage Læren dens fremmede Præg. Det er smukt og godt, at Udgiverne som det i Indledningen siges, ere forberedte paa

at deres Foretagende ikke vil svare Regning i økonomisk Henseende. De, som indlede en stor aandelig Bevægelse, kunne ligesaa lidt vente at se sig belønnede med Penge som med Tak og Æresbevisninger. Men de burde ikke forsømme at gøre hvad de formaa for at vinde Læsere. Den, der selv erklærer at ville gøre Propaganda, den, der som Apostelen vil „fange Mennesker“, maa anvende nogen Omtanke paa selve Menneskefangstens Kunst, paa selve den vanskelige Idræt at vække den Ligegyldiges, Adspredtes, Søvniges, Uvilliges Interesse. Men Afhandlingerne i de første Hefter, saa dygtige de forøvrigt have været, synes ved deres Form snarere beregnede paa at støde fra end paa at vinde, ikke at tale om at man allerede i det første Hæfte optog et stort Stykke af en Ordbog. Artiklerne have gennemgaaende været for vanskelige og for specielle. Den ypperlige Historiker Dr. G. Storm har i sin Afhandling om „Normannerne i Vikingetiden“ medtaget altfor megen Detailpolemik, Sars er i sit ellers saa vel skrevne Forord gaaet vel lidet opdragende til Værks, og de øvrige Artiklers Forfattere ere endnu meget strængere i deres Form. Hvor Æmnet, en mangesidig Belysning af den positivistiske Filosofi, allerede er Læsernes Flertal saa fremmed, burde man lægge an paa en i høj Grad forstaaelig Behandling. Men alle Forfatterne aftrykke store Stykker Fransk i Teksten, en Fremgangsmaade, der ligesom afviser alle de Læsere, der ej forstaa Fransk. Og ikke at tale herom, saa er Teksten saa overfyldt med fremmede Ord, at den for mangen norsk Læser umuligt kan klinge som Modersmaalet:

Hr. J. C. Krogh skriver: „Idet den ikke længer hvilede paa en naturlig universel Lydighed mod en umiddelbar og permanent Aabenbaring, blev Troen undergivet Demonstrationens Beskyttelse, hvorved man nødvendigvis maatte indrømme den permanente Kontrovers, ja endog Muligheden af en Gendrivelse.

Den naturlige Teologi er en god Eksponent for den temporære Fusion af Tro og Fornuft, som kun kunde ende med at Troen absorberedes af Fornuften. Den repræsenterer den kontradiktoriske Dualisme etc."

Hr. W. Dons skriver: „Viljens negative Frihed tilhører Udviklingsprocessen og har kun Betydning som Gennemgangspunkt, indtil Væsenet enten har fæstnet sig i et non posse peccare eller og i et non posse non peccare, hvilket sidste dog ikkun er en metafysisk Mulighed, der alene tillægges Realitet af den i Synden bundne Fantasi, hvilket udgør en af dennes egne Selvstraffe, mens den modsatte Mulighed er den etiske Udviklings iboende Telos og Ideal." og et andet Sted: „Alle de mange Entiteter, som Metafysiken tænker sig som den fænomenale Verdens noumenale Substrat, ere derfor i Virkeligheden enten kun rene Fantasianskuelser eller og rent formale, abstrakte Generalisationer af Kendsgerningerne og deres System."

Og selv Sars skriver „Den byronske Weltschmerz og Zerrissenhed udbredte sig i Literaturen."

Det er utvivlsomt, at skal det nye norske Tidsskrift trænge igennem, Noget vi af Hjærtet ønske, da maa Forfatterne stille sig Afstanden mellem den Tankekreds, de selv bevæge sig i, og den, i hvilken deres Landsmænd leve, langt mere levende for Øje. De ere grundige og lærde Mænd, deres Holdning har den Soliditet, som findes hos Videnskabsmænd, for hvem den egentlige Journalistik er noget ganske fremmed, og som bringe en Art Offer, idet de prøve paa at skrive ret populært. Men en Videnskabsmand kan gaa igennem Journalistiken uden at blive hængende i den, i det Tilfælde vil hans Form kun vinde derved uden at Indholdets Videnskabelighed behøver at lide; de grundige og alvorlige Skribenter, der slutte sig om det nye Tidsskrift, bør betragte dets Tilblivelse som en Anledning til at gennemgaa et stilistisk

Kursus, de ikke endnu have havt Lejlighed til at underkaste sig.

Gøre de det, er deres Indflydelse sikker. Thi de have paa Grund af den politiske Partidelings Natur i Norge en ganske anden Udsigt til Magtstilling end deres Meningsfæller i Danmark. De have det store liberale Parti i Ryggen, de betragte sig endog som Medlemmer deraf selv om de ikke ere optraadte politisk; de danne med andre Ord Fortroppen for et kraftigt og indflydelsesrigt Folkeparti, hvis Førere med Sympati følge den aandelige Fremskridtsbevægelse i Landet; de have derfor en hel Række af Pladser inde i Landets eneste Universitet og saaledes gode Midler ihænde til at opdrage og vække den hele studerende Ungdom i Norge.

G. B.

Den gamle danske Adels Fald og begyndende Opløsning under Frederik III.

I.

De mægtige Bevægelser, som i fuld Overensstemmelse med den almindelige evropæiske Udvikling havde gennembølget det danske Samfund i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, fandt deres Afslutning ved Grevefejdens Ophør og Rigsdagen i København 1536. Men kun paa det kirkeligt-religiøse Omraade var Kampens Udgang klar. Hierarkiet var kastet til Jorden; de troende Katoliker vare paa enkelte Undtagelser nær som blæste bort paa en forunderligt hurtig Maade, Reformationen i dens lutherske Form stod med Sandhedens Sejr overfor sine Tilhængere, med Sejrens Magt overfor sine hemmelige Modstandere og den store Skare af de Svage. I Henseende til Magtfordelingen i Staten var derimod Stridens Resultat mere indviklet og mere ubestemt. Sikkert var det, at Folkepartiet var den slagne Part; men hvem tilhørte Sejren, Kongedømmet eller Aristokratiet? Det sidstes Andel i den var den mest iøjnefaldende, det førstes dog langtfra ubetydelig. Sagen var, at de Principer, som havde været repræsenterede i Kristiern II's Bestræbelser, og som under hans Regering havde fremkaldt en saa voldsom Strid mellem Kronen og Adelen, ikke vare fremmede for det Kongedømme, som under Kristian III's Ægide holdt sit Indtog i København, støttet

af det store Flertal af den danske Adel. Nærmere beset var Adelens Udbytte af Kampen derfor mere en social end en politisk Sejr. Bøndernes og Borgernes Nederlag og Ydmygelse betød Adelens yderligere Stigning i Rang i Samfundet, og samtidigt forøgedes, i hvert Tilfælde foreløbigt, den Kløft, der adskilte den fra de andre Stænder, og som betegnedes ved den raske Fortsættelse paa den Bane, der var betraadt, Afrundingen af Herregaardenes Godsomraade og Forøgelsen af Vanskeligheden ved fra en lavere Samfundsklasse at stige op i de Fries og Frelses Stand. Men paa den anden Side betød Rigsraadets Sprængning, Bispernes Afsættelse, der var en Tort for flere af de mægtigste Familier i Landet, og Bispemagtens Overdragelse til Kongen et bestemt Fremskridt for Kongedømmets Sag, og dette føltes saameget desmere, som Sejren ganske vist var vunden af Kongen og Adelen i Forening, men dog hovedsagenligt ved den Kreds af holstenske og andre tyske Krigs- og Statsmænd, som havde omgivet Kristian III. Forholdet var langt forskelligt fra det Øjeblik, da Adelen og Bisperne havde indkaldt hans Fader*).

Men desuagtet var det danske Kongedømme dog foreløbigt langtfra stærkt nok til at maale sig med det reorganiserede Rigsraad og med Adelen, udrustet som den var med vidtrækkende Privilegier og med en Anseelse, der lod Borgerne 1560 erklære, at Gud havde givet dem den Egenskab at være „fattige Lemmer under Eders kongelige Majestæt og Danmarks Adel“ **). De Punkter, hvor man er i Stand til at paavise Kongemagtens forøgede Indflydelse, ere væsenligst Ledelsen

*) L. Daae i Forhandlinger i Videnskabs-Selskabet i Kristiania Aar 1867 p. 204—10 og Norsk historisk Tidsskrift III, 475 ff. C. Paludan-Müller, De første Konger af den oldenborgske Slægt, p. 622—28. A. Heise i Historisk Tidsskrift 4. R. III, 471 f.

**) Danske Magazin VI, 352.

af den ydre Politik, der allerede i det 16de og endnu mere i det 17de Aarhundrede omend under stærke Svingninger for en stor Del gik over i Hænderne paa Kongen og hans tyske Raader, Forandringerne i Lensvæsenet, der gave det en mere monarkisk Form og vare i Overensstemmelse med Bestræbelsen for at centralisere Bestyrelsen, samt maaske Naturalisationen af en Mængde fremmede Adelsslægter, hos hvilke det ganske vist ikke er muligt at paavise en mere monarkisk Grundanskuelse, men som i hvert Fald betragtedes med megen Mistænksomhed og Skinsyge af deres danske Standsfæller og derfor udgjorde Stof til Uenighed indenfor Adelen. Udover disse Punkter synes Kristian III og Frederik II ikke at have gjort noget alvorligt Forsøg paa at udvide deres Magt. Men skøndt disse Kongers og Adelens Interesser faldt sammen i mange af Tidens aandelige og materielle Spørgsmaal, viste der sig dog snart sikre Tegn paa, at hvad der var sket 1536, i større Forstand kun var en Vaabenstilstand imellem de to Statsmagter, hvis Principer vare saa forskellige. Under Frederik II kom i hvert Tilfælde til sine Tider en faretruende Spænding til Syne mellem ham og hans Adel, og efter hans Død rettede denne en Række Klager til Rigsraadet over hans Regeringsførelse.

Imidlertid omgav i Midten og Slutningen af det 16de Aarhundrede en straalende Nimbus den danske Adel. Af dens fornemste Slægter udgik en Række betydelige Mænd, der gjorde sig højt fortjente af Fædrelandet i Fred og Krig, til Lands og til Vands; en livlig, heldbringende Forbindelse fandt Sted imellem dem og Videnskabens Dyrkere, og rundt om paa adskillige Gaarde og Borge udfoldede Adelsfruerne en stille og dog derfor ikke mindre rig Virksomhed. Men i meget svarede den Glans, der udgik fra Træets Grene, ikke til Stammen selv. En Udvikling var begyndt indenfor Adelsstanden, som i meget højere Grad end Kongedømmets Virksomhed

forberedte dens Fald. Med Hensyn til Jordegodsbesiddelsen, det sande Grundlag for Adelens Magt, viste det sig snart, at den Tilvækst, Inddragelsen af Kirkegodset havde givet den, for mange Slægters Vedkommende ikke forslog overfor den hyppige Deling af Ejendommene imellem Arvingerne, tilmed da Klostrenes Ophævelse nu umuliggjorde en Forsørgelse af de ugifte Døtre ved at indsætte dem i disse. Mange Adelige tabte ved det ringe Jordegods, der blev dem til Del, deres Position og sank ned til at kun at være lidet hævede over de mere velhavende Bønder*). Men ogsaa en anden Hovedomstændighed bidrog til at undergrave Adelens økonomiske Stilling. Den større Tilbøjelighed til et nydelsesrigere Liv, som var et Særkende for Renæssancetiden, brød i det 16de Aarhundrede med en Naturmagts hele Kraft fra Syden ind over Danmark. De ofte med Ødselhed og Pragt nyopførte Herregaarde, der rejste sig over hele Landet, den stigende Overdaadighed i Klædedragt og især den overhaandtagende Umaadeholdenhed i Spise og Drikke slugte Summer, der ikke stode i Forhold til Indtægterne, medens selve Adelsmændenes legemlige Kraft svækkedes ved Udskejelserne. Men ogsaa paa et andet Punkt var Adelens Stilling bleven vaklende. Omend mange af Middelalderens Ideer i deres inderste Grund vare urokkede, saa vare Stats- og Samfundslivets Former dog i Færd med at undergaa store Forandringer. Kongemagten antog, som allerede omtalt, en noget anden Skikkelse; paa det kirkeligt-religiøse Omraade havde Individualitetens og Frihedens Ret vel kun et Øjeblik kunnet hævde sin Sejr, men Gejstligheden var dog rykket Jorden og Menneskene nærmere; Borgerstandens Fremgang i Virksomhed og Dannelse var ikke standset trods

*) Engelstoft i Historisk Tidsskrift 4. R. V, 158—59. Rasmussen Søkilde, Holstenshus og Nakkebølle I, 34. Gjellerup i Historisk Tidsskrift 4. R. IV, 17.

den demokratiske Bevægelses Nederlag; en videre Synskreds havde, uden at dens Betydning dog maa overdrives, aabnet sig i forskellige Retninger; Videnskaberne udviklede sig friere, og det nationale Sprog brød sig nye Baner. Indflydelsen paa Adelsstandens Stilling udeblev ikke. Den danske Adel havde fra Middelalderen af, skøndt ikke feudal, hvilet paa Feudalitetens store Forudsætning, den særlige Krigertjeneste. Den synes et Øjeblik efter Reformationen at have taget et Tilløb til at ville give dette gamle Grundlag en videre Udvikling; mange af de danske adelige Ynglinge søgte Uddannelse i fremmed Krigstjeneste. Men næppe paa noget Punkt var Forandringen fra Middelalderen større end her. Adelshærenes Tid var forbi, Lejehærenes i fuld Kraft. Den Rolle, Adelige nu kunde indtage, var meget mindre som Førere for deres eget Følge end som Oberster for hvervede Skarer eller som Officierer i en kongelig Hær. I Længden synes den danske Adel for den overvejende Dels Vedkommende ikke at have fundet sig tilrette i disse Forhold. Resultatet blev i hvert Tilfælde, at Standens Medlemmer mistede deres krigeriske Tilbøjeligheder, at den i Gerningen ophørte at være en Ridderstand, men dermed tillige opgav sin historiske Forudsætning og den Form, hvorunder den hidtil havde hævdet sin Plads i Samfundet. Spørgsmaalet blev, om den kunde finde en ny Form for sin Stilling uden samtidigt at opgive noget i sine Privilegier overfor Kongen eller i sin Afsluttethed overfor de andre Stænder. Paa dette Problems Skær strandede i Virkeligheden den danske Adel. Den havde som Helhed betragtet ikke Resignation til at bringe de nævnte Ofre, hverken i den ene eller i den anden Retning, og uden dette viste det sig, at nye karakteristiske Former for en Virksomhed bleve en Selvmodsigelse. Skulde Grundtrækket for den blive dens Lærdom, vilde Borgerstanden let kunne maale sig med den og altsaa gøre Fordring paa samme Stilling;

skulde den forandres til en Embedsadel eller Hofadel, vilde den ikke længe kunne hævde sine politiske Rettigheder overfor Kronen*). Følgen blev Usikkerhed i Tendenser, Splittelse i Standpunkter og Mangel paa Energi i Handlingens Øjeblik. Den monarkiske evropæiske Bevægelse, der for Aristokratiets Vedkommende gik i Retning af dets Omdannelse til en Hofadel, undlod ikke at faa sin Betydning for adskillige af de danske unge Adelige, der paa deres Udenlandsrejser ikke uden Sympati saa' deres Standsfæller søge Erstatning for deres tabte Privilegier i Fyrstens Naade og i et straalende og bedaarende, men tillige sløvende Hofliv, medens de samtidigt ved Universiteterne hørte Souverænitetsteorierne fuldt videnskabeligt udviklede slaa sig imøde**). Hjemkomne bevarede de disse Indtryk, knyttede sig selv nærmere til Hoffet, og omend de i Regelen næppe vare klare over, hvad Konsekvenserne kunde blive for deres Rettigheder, blev denne Udvikling sikkert ikke uden Betydning for adskilliges Vedkommende i den afgørende Time***). I Modsætning til disse stod den Kreds af Adelsmænd, der som Rigsraader, Kanselliembedsmænd eller paa anden Maade ofrede sig til Statstjenesten; forskellige i Dannelse som i Anskuelser stode de saagodt som alle paa Aristokratiets traditionelle Grund uden dog derfor at være uberørte af Tidens Omskiftelser, allerede tildels derved ikke frie for noget selvmodsigende i deres

---

*) Gjellerup, anf. St. p. 24—42.

**) Exempler paa Indtrykket heraf ere forskellige Dissertationer af danske Adelige ved fremmede Universiteter, saaledes Otte Skeel's: Cædes Caroli I Britanniarum regis oratione expressa (Tubingae 1653) og den samme Adelsmands: Monarchiae dignitas prae aliis rerumpublicarum formis maxime illustris (Tubingae 1655).

***) Jvfr. en brandenborgsk Gesandts Bedømmelse af den danske Adel i Orlich, Geschichte des preussischen Staats im 17ten Jahrhunderte I, 226—27.

Stilling. Nogles Dannelsestrin var sikkert ingenlunde i Overensstemmelse med den Virksomhed, de vare kaldede til andres Begavelse og Kundskaber gjorde dem snarere til dygtige Jurister end til betydelige Statsmænd. Der var Mænd iblandt dem, for hvilke Korfits Ulfeldt nærmest staar som Repræsentant, han, som dristigt optog Kampen med Kongemagten, idet han søgte sin Berettigelse dertil i de gamle aristokratiske Principer, men hvis Handlemaade dog mere gør Indtrykket af en Ministers Brud med sin Konge end af en middelalderlig Adelsmands Rejsning mod sin Herre. Der var alvorlige Patrioter, som Otte Krag, der betragtede det som en Brøde at røre ved Privilegierne, og der var endeligt maadeholdne, reformvenlige, men vistnok tillige fra Karakterens Side noget svage Medlemmer af Standen, der, som Gunde Rosenkrands, vare tilbøjelige til indtil en vis Grad at komme Tidens Fordringer i Møde uden dog at være i Stand til at lede en Bevægelse i denne Retning. Og bagved hele denne med det politiske Liv bekendte Del af Adelen stod den større Masse, de egentlige Landjunkere, uden højere Dannelse, langtfra udfyldende deres Plads i Samfundet, for en Del forarmede, for en anden Del betydelige Jordegodsbesiddere, stive og trodsige paa deres Privilegier, mere fortrolige med Spise og Drikke, allerhøjst med Landvæsen end med Verdensbegivenhederne.

Til at rokke Adelens Stilling bidroge nu i høj Grad de ulykkelige Krige, hvori Danmark indvikledes i første Halvdel af det 17de Aarhundrede. Landets store Ødelæggelser ramte fortrinsvis den jordbesiddende Stand og fremskyndede betydeligt dens materielle Ruin. Samtidigt bleve Krigene Anledning til, at de andre Klassers Stemning paa en saa stærk Maade vendte sig imod Adelen. Det var under Farer og særligt under Krige, at den priviligerede Stand skulde vise sig sine Privilegier værdig, det var ved Heltemod, Ridderlighed og Opofrelser, at Adelen skulde hævde sin Ret til sin særligt begunstigede

Plads. Men naar nu Adelen under disse Forhold viste sig, vel næppe upatriotisk, men ikke stor og krigerisk, viste, at dens Opdragelse, som Jørgen Sefeldt senere sagde, mere gik i Retning af Ørkesløshed og Overdaadighed end i Retning af Krig og Bedrifter, da brød Misstemningen og Spændingen frem. Da var det, at de Tanker og Følelser, som havde gæret i enkelte klare Bevidstheder, som Kristoffer Dybvads, sloge ned i Masserne. Det hidtil givne blev underkastet Drøftelse, og Resultatet af denne blev, at man udfandt, at Aarsagen til Adelens Privilegier laa i Forudsætninger, som ikke længere bleve til Virkelighed*). Man erindre tillige, at de store Krige nødvendiggjorde Skatter og Byrder, som aldrig tidligere, og at Kravet til Adelen om mod dens Friheder at udrede sin Del derved naturligvis stadigt blev større, samtidigt med, at dens Rigdom aftog. Følgen blev, at omend det ingenlunde kan nægtes, at Adelen ikke sjeldent gik ind paa at yde Afgifter, som strede imod alle Privilegier og Recesser, vare de dog hverken tilstrækkelige til at redde Landet eller til at tilfredsstille Kongens og de andre Stænders Fordringer.

Modsætningen mellem Adelen og Kristian IV, der allerede tidligere var traadt stærkest frem i de Øjeblikke, hvor Landets Stilling var farligst, vistnok mere som Følge af Tingenes hele Udvikling end paa Grund af bestemte Planer fra Kongens Side om Forøgelse af Kronens Magt, viste sig under disse Omstændigheder mest levende i hans sidste Krig og de faa Aar af hans Regering, der fulgte derpaa. Kristian IV's Stemning imod Adelen var yderst ophidset, og af Rigsraadets Holdning kunde paa den anden Side en kejserlig Ambassadør faa det Indtryk, at det mindre syntes at frygte Fjenden end sin egen Konge under Vaaben**). Men Adelen gik sejrrig

---

*) Suhms nye Samlinger I, 197—99. Gjellerup, anf. St. p. 29.
**) Fryxell, Berättelser ur Svenska historien VII, 247.

ud af Kampen med den aldrende Konge, hvis sidste Forsøg paa at udvide sin Magt maatte opgives, vel navnlig paa Grund af hans egen Mangel paa Kraft og paa Evne til ret at benytte Omstændighederne, maaske ogsaa fordi den politiske Stilling i Evropa i disse Aar — under et af de Bølgeslag, som ofte for en Stund synes at afbryde Forholdenes Udvikling —, ikke var gunstig for Kongemagtens Forøgelse. Aarene 1647 og 1648 vare i Danmark som en svag Efterklang af den begyndende Frondekamp i Frankrig og Karl I's Fangenskab i England, i det Hele af den europæiske Tilstand, om hvilken Madame de Motteville skrev: L'étoile était alors terrible contre les rois*). Dyrt maatte Frederik III ved sin Haandfæstning betale sit Kongevalg.

Men alligevel var den Fordel, Adelen havde vundet, kun kortvarig. Afgørende Forhold fremskyndede dog dens Fald. Dens indre Styrke formindskedes stadigt. Brudet mellem Korfits Ulfeldt og de øvrige Raader varslede ilde. Tyske Raadgivere omgave Kongen. Rigsdagene bleve hyppigere og gave de lavere Stænder Lejlighed til at komme til Orde. Men fremfor alt blev det af Vigtighed, at Frederik III og hans Hof langt mere systematisk end Kristian IV stilede paa Kongemagtens Udvidelse, vistnok snart fortrolige med Tanken om en fuldstændig Forandring af Forfatningen. Det er ikke her Stedet til nærmere at undersøge, hvorledes disse Planer udviklede sig. Det maa være nok at erindre om, at det saakaldte Svigersønnepartis Fald i Aaret 1651 i Virkeligheden betød, at Kongen havde faat mere Luft, som den svenske Resident kaldte det, at det aabenlyst udtaltes ved Hoffet, at Haandfæstninger strede imod den Kongerne tilkommende Myndighed**), og at en af Rigs-

*) Mémoires. Paris 1855. II, 104.

**) Otte Krags Kommentarer til Frederik III's Haandfæstning. Ny kgl. Samling Fol. 634 c. Kongl. Bibl.

raaderne, Oluf Parsberg 1654 i et Brev til Korfits Ulfeldt ytrede om Kongens Raadgivere: De holde Kongen saa varm, at snart ikke en ærlig Mand kan faa ham i Tale, medmindre en af dem er tilstede; paa den Maade kan jo Sandheden aldrig komme for Dagen; men de, som have Magten, regere, som de ville. Gud raade udi Længden, hvorledes det skal gaa; den, som nu ikke vil give mere bort, end han selv har, kaldes iblandt Hoben et ondt og arrigt Menneske*).

Saaledes var det til Adelens store Sorg klart nok, at Haandfæstningens strenge Bestemmelser og særligt de, der skulde forebygge, at Fremmede og Uadelige omgave Kongen, kun et Øjeblik havde havt noget Resultat, men hurtigt derpaa havde vist sig frugtesløse. Da kom endeligt den svenske Krig 1657, fremkaldt baade af Frederik III og af enkelte Adeliges opblussende patriotiske Følelse og Had til Naboriget, men ogsaa frygtet af en anden Del af Adelen, som egnet til at gøre Kongen enevældig. Det maa fastholdes, at under denne Krig viste ikke faa af Adelen virkeligt en ædel Holdning saavel ved Opofrelser af Penge som ved Tapperhed i Kampen; men disse Bedrifter kom for silde, de virkede kun isolerede og forhindrede ikke, at Folkestemningen dvælede mere ved de udygtige og upatriotiske Gerninger. En stærk, uhyggelig Gæring bredte sig rundt om i Provinserne, og paa Gaderne i København fandtes opslaaet en Påskvil, hvori Rigsraaderne kaldtes „hjærneløse, æreforglemmende, letfærdige, menederiske Rigstyve, Rigsforrædere, Rigsødelæggere“ **). Og da Katastrofen i Krigen endeligt kom, da blev det Københavns Borgere, der reddede Landet, medens det var Rigsraadet, der fik Skyld for alle Ulykkerne. Under alt dette forarmedes Adelen, ligesom forøvrigt alle Landets Indbyggere, som

*) Brev af 30te Maj 1654. Geh. Ark.
**) De la Gardiska Archivet X, 76—77.

ingensinde tidligere, Regeringsmaskineriet viste sig i den Grad forfejlet, at Rigsraadet selv indgik med Forslag til Kongen om Indførelsen af en kollegial Forfatning, ja endog tilraadede, at lade hver Stand i hver Provins have en Deputeret hos Raadet for at kunne varetage dens Tarv*), Frederik III's fremmede Raadgivere fremkaldte Kristen Skeels og Gunde Rosenkrandses Klagesuk**), og Kongens Planer om Enevælde modnedes***). Støttet til de lavere Stænders Misstemning, til Hæren, til Hoffet og til enkelte fremragende Mænd af selve Adelens Midte, sammenkaldte han nu endeligt, som bekendt, en Rigsdag til et Møde i København i September 1660.

II.

Det vil af det Foregaaende kunne forstaaes, hvilke Betingelser der var tilstede for Frederik III til at gennemføre en Statsforandring af en saa gennemgribende Karakter som den, der foregik 1660. Men det maa paa den anden Side heller ikke glemmes, hvilken Modstand han havde at bekæmpe. Lovens Ret og Aarhundreders Tradition var den danske Adelsstands Styrke i dens politiske Dødsstund. Til at overvinde denne Skranke var det ikke nok for Kongen, at Uenighed og Splid fandtes indenfor Adelens Lejr, ikke nok, at adskillige Hofadelige sympatiserede med ham eller villigt overgave sig ved første Stormløb, ikke nok at andre ønskede at sætte Foden paa deres Standsfællers Nakke, heller ikke at Forbindelsen mellem de Adelige, der havde givet Møde i København, og dem, der holdt sig tilbage paa deres Gaarde, næppe var synderligt stor. Nej, det maatte være ved Overrumpling, ved Trusel om Anvendelse af Magt,

---

*) Rigsraadets Indlæg til Frederik III af 5te April 1658. Gh. Ark.
**) Suhms nye Samlinger I, 299 ff. Maanedsskriftet Orion II, 83, 90.
***) Geijerstamm (Svidelius), Om orsakerna till Carl X Gustafs anfall på Danmark i August 1658 p. 16.

kort sagt ved revolutionære Foretagender, at Omvæltningen skulde udføres. Frederik III gøs ikke tilbage derfor. Da han den 26de September, medens Partierne tørnede sammen i Skatte- og Lensspørgsmaalene, for første Gang traf Aftale med Hans Svane og Hans Nansen om Arveregeringens Indførelse, tilføjede han: I maa se til, at hvad der skal gøres, det bliver gjort snart; thi Ophold bliver skadeligt; dersom de andre vinde Tiden, kunne de maaske vinde mere. Dagen efter fik alle Officierer fra Majorer af og nedad Ordre til at forlade København og begive sig til deres Regimenter*). Den 8de Oktober vedtoge Gejstlighed og Borgerstand at overdrage Kongen Arveregeringen, den 10de modtog Kongen dem paa Slottet, den 11te proklameredes Belejringstilstand i København, Portene lukkedes, Borgerskabet skulde holde sig rede, naar Stormklokken lød. De militære Myndigheder rundt om fik Ordre til at holde Fæstningerne „Kongen og det kongelige Hus til Haande“ og ordne Militien til at dæmpe indvortes Uro og udvortes Overfald. Samme Dag underrettede Kongen Raadet om, at „han vilde være undskyldt, om der kom noget efter“. Da gik der, som en af Borgerstandens Deputerede bemærkede i sin Dagbog, Banghed og Rædsel an for somme; de Adelige saa' med Mistillid til hverandre og vidste ikke, hvem der var Ven og hvem der var Fjende; nødtvungent gik de ind paa Arveregeringens og Haandfæstningens Ophævelse**).

Slaget var tabt. Hvad Aarhundreder havde skabt, var omstyrtet. Et Aristokrati, med politiske Rettigheder saa godt som det rigest udstyrede i Europa, var rystet i sin Grund. Hvilke end de af Kongen tilsagte Privi-

*) Historisk Kalender II, 418. Baden, Danmarks Historie IV, 471—72.

**) Nordisk Universitets Tidsskrift III, 1; 135. Baden, anf. St. IV, 502—503. Vaupell, Den danske Hærs Historie p. 48. Danske Samlinger 2. R. II, 93. Riegels, Kristian V's Historie p. 44.

legier, hvilken end den nye Forfatning maatte blive, tre Ting stode fast, afgørende for Adelens Stilling, afgørende for dens Stemning. Den havde mistet sin Stilling som Kongens Vælgere, dens Rettigheder vare lagte i Kongens Haand, og det ved Haandfæstningen bestemte kontraktsmæssige Forhold mellem den og Kongen var ophørt. Naar Forandringens Natur var en saadan, kunde mange Spaltninger og mange Modsætninger mødes i den største Harme. Landjunkeren saa' med Skræk hen til Sandsynligheden af Skattefrihedens Tab, til Muligheden af Formindskelsen af Afstanden mellem sig og de ufrie Bønder. Den praktiske Politiker saa' fastslaaet, hvad længe havde truet, de Fremmedes og Borgerliges overvejende Magt i Statsstyrelsen, og endeligt kunde den teoretisk dannede Aristokrat med Sorg dvæle ved, hvorledes hele den Opfattelse af Samfundslivet, som han havde delt, med ét var kastet til Jorden. For ham stode hans Rettigheder ikke som erhvervede, men som medfødte; Privilegierne hvilede ikke paa et af Hensynet til Samfundet indrettet Forhold, der kunde forandres, naar dettes Tarv krævede det, men de vare en naturlig Ret, medens dog Adelens særlige Stilling tillige var uadskillelig fra Samfundets Vel. Og hvad angik Forholdet mellem Individet og Staten, der nu blev lig Kongen, hvor stor var da ikke der Forskellen imellem den aristokratiske Opfattelse af den gensidige Forpligtelse og den absolutistiske af den ubetingede Underkastelse! Det var altsaa Rettigheder, der vare truede eller allerede ophævede, Samfundsstilling, der var rokket, Principer, der vare kuldkastede. Og nu Maaden, hvorpaa dette var sket. I Formen var det ved frivillig Overenskomst, men i Virkeligheden ved Magt. Selv om Enevældens Indførelse i absolut Forstand maaske har baaret Legitimitetens højere Stempel som et nødvendigt Led i Danmarks historiske Udvikling, saa var det dog i de ydre Begivenheders Række Magten, der havde skabt Ret.

Hvad der var begyndt som et Magtspørgsmaal, vedblev foreløbigt at være det. Følgen blev, at Karaktertrækket for Stemningen hos den største Del af Adelen blev aftvungen Føjelighed med Haab om Tilbagevenden til den gamle Tingenes Tilstand, med Lyst til at virke derfor, naar Lejlighed gaves. Da Portene bleve lukkede i København den 11te Oktober, skal Niels Trolle, Norges Statholder, have udbrudt: Er det saaledes ment, at vi paa denne Maade skulle miste vor Frihed? I de følgende Dage brusede Ophidselsen endnu stærkere. Niels Trolle, Otte og Erik Krag lode sig forlyde med, at de hellere vilde miste Hovedet end føje sig i Ydmygelsen*). Som Fører for de Misfornøjede stod nærmest Otte Krag; retskyndig, modig, begavet med en levende Patriotisme, overbevist om sin Ret, traadte han ofte ubesindigt op mod sine Modstandere. Traditionen vil, at det var ham, der bortskaffede det ene af Originaleksemplarerne af Haandfæstningen for at gemme det til bedre Tider. En Samtidig beretter: „Da den Forandring med Arveregeringen faldt paa, bleve Otte Krag og hans Hus ganske forandrede, Folkene afskedigede, og han bad mig have Taalmodighed; thi dette kunde ikke staa længe“**). Hvad han her ytrede, var ikke forskelligt fra de Udtalelser, der faldt fra andre Adelige, naar de dristede sig til at sige deres Mening. Og rundt omkring paa Herregaardene ramte Efterretningerne fra København som en dyb Sorg. Fyenske Sagn fortælle om, at Markus Pallesen Rodsten til Lundsgaard i Hidsighed udbrød: Det skal aldrig ske, ja tilskrive endog „Kongen i Fyen“, Hr. Jørgen Brahe til Hvedholms Død til Indtrykket af Revolutionen***).

*) Becker, Samlinger til Frederik III's Historie I, 204, 206. Danske Samlinger 2. R. II, 110.

**) Iris og Hebe. 1806. III, 33. Burmann-Becker, Johan Monrads og Rasmus Æreboes Autobiografier p. 28—29.

***) Becker I, 211. Boesen, Beskrivelse over Lundsgaard p. 62. Baden, anf. St. IV, 559—60.

Dog var denne yderliggaaende Stemning ikke eneraadig, selv indenfor den mod Traditionen trofasteste Kærne af Adelen. Gunde Rosenkrands staar som Repræsentant for dem, der havde forudset Ulykkerne og taget Ordet for Reformer og Forandringer i Forfatningen; men hvad der nu var sket, stemmede dog kun slet med hans Ønsker; det sønderbrød den rolige Udvikling, han havde arbejdet paa og truede den gamle danske Adels Tilværelse, for hvilken han følte saa varmt. Dog bøjede han sig i hvert Tilfælde foreløbigt for det; sin Opfattelse udtrykte han i følgende, halvt fatalistiske Ord: Er Souveræniteten et Menneskepaafund, vil den falde bort af sig selv; er den derimod et Værk af Gud, er det jo forgæves at sætte sig op derimod*). Det var Sorgens, men ogsaa Resignationens og Svaghedens Opfattelse. Noget forskellig fra Gunde Rosenkrandses Standpunkt var den næsten 70 aarige Jørgen Sefeldts. Af hans Udtalelser i en af ham i Aaret 1661 afgiven Betænkning om nogle Punkter angaaende Retsvæsen og Adelsprivilegier fremgaar det, hvorledes det, som i dette Øjeblik stærkest havde betaget ham, var Følelsen af Adelens egen Brøde som Aarsag til dens Fald. Han skildrer med Sorg Adelens Opdragelse til Ørkesløshed og Overdaadighed, fremhæver Følgerne deraf for dens økonomiske og sociale Stilling og tilraader Udslettelsen af Kasteforskellen, Ophøret af Adskillelsen mellem Stænderne saavel i Blod som i Gods som den eneste Redning for Standen**). Umiddelbare Udtalelser om selve Forfatningen kendes ikke af ham, men da han i November 1660 blev udnævnt til Rigskantsler, synes det som om Regeringen har følt sig sikker paa, at hans Sorg over Tilstanden ikke betød Opposition.

---

*) Orion II, 81—108. Nyerup, Efterretninger om Kong Frederik den Tredje p. 355—56.
**) Nyt historisk Tidsskrift VI, 208—14.

Vidt forskellig saavel fra den egentlige Opposition som fra Gunde Rosenkrands og Jørgen Sefeldt stod imidlertid den Kreds af Adelsmænd, der allerede inden Statsomvæltningen havde sluttet sig til Kongen, der paa Rigsdagen havde været et saa væsenligt Moment til at sønderbryde deres Standsfællers Modstand, og som nu kunde betragte sig som Sejrherrer. Den talrigste, omend mindst iøjnefaldende Del af dem har vistnok bestaaet af de ikke faa Adelige, der ifølge deres Stilling havde samlet deres Interesser om Hoflivet*). Adskillige iblandt dem vare naturaliserede Fremmede, Kongens Indflydelse kunde let gøre sig gældende, og den tilvante Underdanighed berøvede dem deres Modstandsevne. Men forrest imellem hele det adelige Regeringsparti stod Hannibal Sehested. Det var et i høj Grad mærkeligt Fænomen, at Adelsstandens maaske betydeligste Talent af en af de ældste dansk-slesvigske Slægter blev et af de vigtigste Redskaber til dens Fald. Hans Holdning maa forklares ved den Spænding, han allerede under Kristian IV var traadt i til de andre Rigsraader; han havde i Modsætning til disse, som Slange siger, „vidst vel at skikke sig efter Herrens Sind“. Da han senere var falden som et Offer for sin egen tvivlsomme Optræden i Norge og for Adelens og Frederik III's fælles Had, havde han maattet forlade Danmark. Men han havde snart i Overensstemmelse med sin Fortid sat sit Haab om Oprejsning til en Udsoning med Kongen og havde vendt sine Hævnplaner mod sine Standsfæller. I Aaret 1658 var det lykkedes ham atter at komme til Hoffet, og omend hans Ophold hos Karl Gustav under den anden svenske Krig paany havde gjort ham mistænkt, havde han og Kongen dog genfundet hinanden, medens derimod hans Families Forbitrelse imod ham var stegen til det højeste**). Det

*) Holberg, Danmarks Historie III, 319.
**) Danske Magazin 3. R. I, 299.

var under saadanne Omstændigheder, at Kongen skal have gjort ham først af alle til sin Fortrolige med Hensyn til den forestaaende Omvæltning, og at han den 21de August 1660 gav ham Løfte om en aarlig Pension paa 6000 Rdlr. Under selve Rigsdagen anvendte han den Indflydelse, han endnu havde tilbage paa enkelte ham mere venligsindede Adelige, og viste sig ved de vigtigere Optrin ved Frederik III's Side*). Med den af Kongen opnaaede Suverænitet sympatiserede han vistnok fuldtud, ja det synes endog, som om den ydre Politik, han fortrinsvis var Talsmand for, nemlig Tilslutningen til Frankrig, for en Del har været fremkaldt af Ønsket om hos dette Rige med dets enevældige Kongemagt at søge en Støtte mod mulige Intriger fra Sverigs, Hollands eller Kejserens Side blandt den ny Tilstands hjemlige Modstandere**). Det saa' ogsaa ud til, at han skulde blive en af de vigtigste Mænd til at føre den ny Regeringsform ud i Livet. Han udnævntes til Rigsskatmester og blev Medlem af Statskollegiet og Højesteret, hyppige Ambassader betroedes ham. Og dog, en underlig Nemesis hvilede over ham, Tiden var ikke gunstig for, at en dansk Adelsmand skulde blive den mægtigste Mand i Riget. Han, der var hadet af den faldne Adel, kunde selv indenfor Regeringens Kreds, ikke finde nogen fast Fod at staa paa. Stolt og bydende, som han var, taalte han ingen Medbejler; han blev Uvenner med sine Omgivelser, og især var Kristoffer Gabel, der langt mere end han selv var en Mand for den ny Tingenes Tilstand, ham en sejrrig Rival i Striden om Kongens Gunst. Og naar han, der kendte Adelens sande Svaghed, ikke øjnede Oprør og Borgerkrig i hvert et Spor af Misfornøjelse og derfor virkede for Land-

---

*) Nordisk Universitets Tidsskrift III, 1; 78—79. Nyerup, anf. St. p. 294. Suhms nye Samlinger I, 231. III, 5—6.

**) Frederik Gabels Indlæg til Kristian V af 2. Septbr. 1689 om Suverænitetens Indførelse. Gh. Ark.

magtens Reduktion, ja ikke tog i Betænkning at minde om, at de, der indjoge Kongen Frygt, mere søgte deres egen end Kongens og Rigets Fordel, — da synes der at have rejst sig Stemmer, der hviskede Mistanke i Frederik III's Øre om, at han i Hjærtet ej havde glemt de ophævede Privilegier*). Saaledes blev hans Indflydelse ringere end forventet, vistnok ogsaa ringere end det var heldigt for Landet.

En roligere Stilling indtog vistnok Henrik Bjelke. Det var ham, der den 11te Oktober havde bragt Kongen Underretning om Adelens Hensigt at sprænge Rigsdagen, og det var ham, der i det efter Arveregeringens Overdragelse nedsatte Udvalg først havde tiltraadt Biskop Svanes Forslag om at overdrage Kongen Ret til selv at ordne Regeringen med de i ren enevældig Aand klingende Ord, at dersom der kom Mistro mellem Konge og Undersaatter, kom der og Frygt, og hvor der var Frygt, var der og Had og Avind**). Det var næppe personlige Interesser eller Sympatier og Antipatier, der bestemte ham til Frafald fra sine Standsfæller; sandsynligere er det, at militære Forestillinger om Lydighed vare blevne de overvejende hos ham, der mest havde færdedes i Krig i Indland og Udland, og som, hans Hæderlighed ufortalt, næppe besad nogen fremragende Begavelse eller betydelig Karakterfasthed. Han fulgte Ove Gjedde som Rigsadmiral og vedblev i Reglen at være nøje knyttet til Kongen. Paa en lignende Maade har vistnok den anden af Admiralerne, den senere saa berømte Niels Juel af Stjærnejuelernes Slægt stillet sig. Det taler stærkt for Frederik III's Tillid til ham, at han beholdt den betroede Post som Chef for Holmen, i hvilken Egenskab han netop skulde vaage over Havnens Sikkerhed i Tilfælde af Oprørsforsøg.

---

*) Ny danske Magazin IV, 279 ff.

**) Spittler, Geschichte der dänischen Revolution p. 127. Suhms nye Samlinger I, 248.

Næppe var nu Statsforandringen fuldført, førend Antallet af de Mænd, der sluttede sig til Kongen og satte sig ud over den Ydmygelse, der var tilføjet dem og deres Stand, paa en for dennes Genoprejsning højst ildevarslende Maade betydeligt forøgedes. Hengivenhed for Kongen, Følelse af en Forandrings Nødvendighed, endnu mere Haab om Hofgunst, Lyst til at glimre, Indtryk fra fremmede Lande, Underkastelse under det Bestaaende og utallige andre Bevæggrunde frembragte meget hurtigt en yderligere Spaltning indenfor Adelens Rækker, saameget mere som næsten ingen af disse Aarsager vare nye, men saa godt som alle i længere Tid havde virket i Stilhed og forberedt Adelens Fald. Om Nogle galdt det nu vistnok, at de jævnt og uden bratte Overgange glede over i den ny Strøm, saaledes rimeligvis Ove og Jørgen Bjelke, Jens Juel, en Broder til Admiralen, der blev udset til Gesandt i Sverig og senere indlagde sig saa store Fortjenester af Landet, og Peder Retz, der skøndt en af de anseteste Rigsraader ikke havde spillet nogen fremragende Rolle paa Rigsdagen og allerede den 26de Oktober blev udnævnt til Kantsler og som saadan modtog en Instruks, hvori det hed, at han skulde „i Synderlighed sine Consilia derhen dirigere, at vor og vore Arvingers Suverænitet og Arverettigheder uforanderligt konserveres“. Et bestemt Omslag er det derimod muligt at paavise hos Ove Juel af Liliejuelernes Slægt og hos Erik Krag; begge havde under Kampene om Privilegierne i September gjort sig bemærkede ved deres skarpe aristokratiske Ytringer; om Erik Krag havde det endog været den almindelige Mening, at han baade vilde miste sin Stilling som Sekretær i Kanseliet og sit Len. Men det varede ikke længe, inden begge modtoge Tillidsposter og Embeder og øjensynligt stærkt stege i Kongens Gunst, samtidigt med at de i en særegen Grad forsonede sig med den ny Tilstand. Det kan bemærkes, at Erik Krags Ry for Redelighed ikke var stort; han havde Ord for

Bestikkelighed, overfor sine Fjender var han haard og stolt*). Men ved Siden af de nævnte stod en hel Række andre Adelige. Det var Mænd, og det undertiden de betydeligste, af de første Slægter, af Jueler, Bjelker, Krager, Friiser, Parsberger, Urner og Retzer, som havde ilet med at knytte sig til den ny Enevælde.

Imidlertid var Organisationen af den ny Regeringsform paabegyndt. At den maatte blive kollegial, vare vel Alle enige om. Men den moderat-konstitutionelle Retning, der var kommen til Orde i den, endnu medens Rigsdagen var samlet, udstedte Provisionalordonnants af 4de November, veg snart for en mere konsekvent absolutistisk. Følgen blev, at den Plads, der ved den endelige Ordning af Kollegierne blev forbeholdt Rigsraaderne og den gamle danske Adel, blev yderligt forringet. I Februar 1661 fandtes i Statskollegiet af elleve Medlemmer kun tre af den danske Adel, i Krigskollegiet af elleve kun to, i Kanseliet af syv kun tre, i Skatkammeret af otte kun fire**), naturligvis næsten alle Mænd, der havde sluttet sig til Regeringen, og det var kun en ringe Trøst, at alle de gamle Rigsraader bleve Medlemmer af Højesteret; thi selve den Omstændighed, at denne Rigets højeste Domstol ogsaa optog Borgerlige var en Krænkelse af det gamle Privilegium om, at Adelige i Æres- og Livssager kun kunde dømmes af deres Lige***). Rigsraaderne tilsidesattes i det Hele; den sædvanlige ny Betegnelse af dem som kongelige Rigens Raader viste hen til Forandringen fra Rigets Repræsentanter til kongelige Em-

---

*) Becker I, 206, 208. II, 439. Molbech, Birkerods Dagbøger p. 120. Nielsen, Skadst Herred p. 118—19. Leonora Kristinas „Jammersminde“ p. 17, 51.

**) Gehejmeark. Aarsberetninger II, 164—65.

***) I en Sag mod den tyske Eventyrer Jørgen Løvenklau i 1661 fordrede Niels Trolle, at Sagen, der var ærerørig, kun skulde paadømmes af Adelige. Kongebrev til Joach. Gersdorf af 20. Januar 1661. Sjællandske Tegnelser. Gh. Ark.

bedsmænd, samtidigt med at deres Adgangsret til Kongen indskrænkedes som Følge af de nye Hofskikke*). Embedsafsættelser, som Niels Trolles i Sommeren 1661 fra Statholderskabet i Norge, hang uden Tvivl sammen med Regeringens Hensigt at skille sig af med sine Modstandere; men især var den Maade, hvorpaa Afskedigelserne af Hærens Officierer foretoges, en Torn i Øjnene paa Adelen. Regeringen, der havde udført Revolutionen i Tillid til den væbnede Styrke, søgte fremfor alt at sikre sig dennes blivende Troskab. Følgen blev, at det ikke fortrinsvis blev de Fremmede, som de Indfødte havde haabet, men især danske Adelige, hvis Tjeneste man nu erklærede ikke længere at behøve.

Trods den Spaltning, der foregik indenfor Adelen, maatte disse Grundtræk ved Tilstanden, Regeringens Bestræbelser for at bryde de tidligere Forhold, tilsidesætte den herskende Samfundsklasse og tage nye Kræfter i Brug, vedligeholde Misstemningen hos den største Del af Standen. Enhver ny Forordning, enhver Embedsafskedigelse var som et Stik i Hjærtet paa Oppositionen. Med en Ængstelighed, der næppe var fri for at være overdreven og i hvert Tilfælde alt andet end egnet til at berolige Gemytterne, vaagede Regeringen over ethvert Skridt fra deres Side, som nu vare blevne dens naturlige Modstandere. Vel var Belejringstilstanden i København bleven hævet allerede den 19de Oktober, men den 11te November blev der givet Ordre til nøje at passe paa alle fremmede Standspersoner og Officierer, der maatte ankomme til Hovedstaden; ingen Skibe maatte landsætte Passagerer indenfor Toldbodbommen, og nogle Orlogsskibe skulde lægges for Havnen til dens Beskyttelse**). Ved Suverænitetsakten af 10de Januar 1661 maatte Underskriverne blandt andet forpligte sig til ikke at deltage

*) Becker I, 221, 431. Gehejmeark. Aarsberetn. II, 125.
**) Fogtmann, Reskriptsamling I, 5—6.

i noget Raad eller nogen Forsamling, der var rettet imod Kongens Rettigheder, eller indlade sig med nogen Indlænding eller Udlænding imod dem. Regeringen frygtede øjensynligt en ligefrem oprørsk Bevægelse og særligt Forbindelser med Naboen hinsides Sundet, for hvem Kongens forøgede Magt naturligvis maatte rumme en stor Fare. Spor til, at den sidste Frygt ikke var ganske blottet for al Grund, vise sig ogsaa; i hvert Tilfælde foreligger der en samtidig svensk Beretning om, at nogle fornemme Medlemmer af den danske Adel havde ladet falde Ytringer om, at Danmark ikke længere kunde forblive i sin nuværende Tilstand, men at man burde komme tilbage til en Forbindelse mellem de tre nordiske Riger med Kalmarunionen som Grundlag*). Men omend den svenske Regering heller ikke var utilbøjelig til at ville forøge Tvisten mellem Konge og Stænder, saa skete der dog intet alvorligt fra nogen af Siderne. Frederik III kunde se den første Tid skride hen, uden at hans nyserhvervede Rettigheder truedes.

Dog var Gæringsperioden ikke gaaet hen, uden paa ét Punkt at efterlade blivende Følger. Det var i Henseende til de skaanske Adeliges Stilling. Skaanes Adskillelse fra Danmark havde berørt Adelen i høj Grad smerteligt, ikke alene af patriotiske Grunde, men ogsaa fordi en ikke ringe Del ejede Godser baade paa denne og paa hin Side af Sundet. Man maatte altsaa enten aflægge Ed til begge Fyrsterne, hvilket kunde føre til mange Kollisioner, eller sælge sine Godser paa det ene af Stederne. Modsatte Følelser gjorde sig gældende, og Følgen var bleven Vaklen og Forskel i Opfattelsen hos de enkelte. Nogle havde afslaaet at aflægge Ed til den svenske Regering, andre havde begæret Opsættelse dermed, atter andre havde aflagt den, maaske tildels i Forudfølelse af en forestaaende Brydning med den danske

---

*) Carlsson, Sverige under Phalzkonungarne II, 132—33.

Konge*). Nu var dette Brud sket, og Virkningerne deraf udebleve ikke. Det Eksempel, som i de første Aar af Frederik III's Regering var givet af Korfitz Ulfeldt og nogle af hans Tilhængere ved at emigrere til Sverig, blev nu efterfulgt af flere af de Misfornøjede. Adskillige, som tidligere havde taget det i Betænkning, aflagde nu Eden til den svenske Konge, flere Officierer, som vare blevne afskedigede, gik i dennes Tjeneste. Der var endog et Øjeblik, hvor Hovedet for den skaanske Adel, Iver Krabbe, syntes at være bestemt paa at forlade Danmark, som den svenske Resident bemærkede, „af Jalusi, fordi Fremmede og især Holstenerne foretrækkes de Danske“, noget som antoges at ville blive Signal til en almindelig Udvandring af Skaaningerne. Men han betænkte sig, og blev endog om Efteraaret 1661 udnævnt til Statholder i Norge, og som det gik ham, gik det flere, skøndt den svenske Regering søgte at paavirke Adelen i sin ny Provins til Gunst for sig**). Men hvorledes Stemningen var overfor hele dette Spørgsmaal, fremgaar bedst af den til Ligprædikenen over Niels Krabbe til Skellinge føjede Levnetsbeskrivelse, naar det i den hed, at han blev hos Kongen af Danmark, „indtil Regeringen ved Arvehyldingen forandredes“, men da forlod Landet og gik til Skaane „for sine sær og synderlige Aarsager, som alle disse Rigers og Landes fornemme Patrioter noksom er bevidst og derfor af Alle og Enhver til hans reputerlige Eftersagn og Amindelse i hans Grav videre eftertænkes og ihukommes, end her fornødent er in specie at erindre“***).

Under alt dette var et for Adelens hele Stilling betydningsfuldt Punkt, nemlig om dens nye Privilegier, blevet staaende uafgjort. Som Svar paa det Udkast til

---

*) Samlingar till Skånes historia II, 90—92. Cronholm, Skånes historia II, 29, 35, 47.

**) Becker I, 212, 216, 218, 224—26, 252, 260. Cronholm II, 198. Tham, Svenska riksdagar I, 180.

***) Torkild Tuesen, Ligprædiken over Niels Krabbe. Kbh. 1665.

dem, som den havde overleveret til Kongen samtidigt med den ophævede Haandfæstning, havde den kun faaet et ganske almindeligt Tilsagn om deres Forbedring, og i de følgende Maaneder hørtes intet derom*). Endeligt udstedtes de den 24de Juni 1661, og dermed afsluttedes den herskende Usikkerhed. Men den opnaaede Forvisning hørte ikke til de glædelige. Vel vare de fleste af Adelens Rettigheder som Godsejere opretholdte, men hvor forskelligt herfra stod det sig ikke med dens politiske Rettigheder? Om Deltagelse i Statsstyrelse og Lovgivning herskede den dybeste Taushed, Adgangen til Embeder var ikke længere given, men afhængig af Dygtighed. Dens Stilling som fri og frels Stand var ophørt, idet den havde mistet sin ubetingede Skattefrihed for de ordinære Jordebogsafgifter og sin Skattebevillingsret for de ekstraordinære Afgifter. Teoretisk svarede dette til, at Forpligtelsen til Rostjeneste paa sin Side ophævedes, men praktisk var Byttet kun slet. Og naar, hvad dens sociale Stilling angaar, Adelens Plads i Samfundet som første Stand anerkendtes, omend med et Forbehold med Hensyn til den Rangadel, som paatænktes dannet, saa formindskedes Fordelen herved stærkt ved en anden særdeles vigtig Omstændighed. Intet begrænsede længere Kongens Ret saavel til at adle, hvem han vilde, som til at meddele fremmede Adelige Naturalisation. Alt, hvad Adelen havde kæmpet for i denne Henseende, var endeligt og afgørende tabt. Det var et Grundforhold i Adelsstandens Liv, der herved var fastslaaet. Kongerne troede at maatte have en Adel. Denne Adel behøvede ikke at være den gamle danske.

Den 10de Juli bleve Privilegierne i en højtidelig Forsamling af Raad og Adel paa Københavns Slot overgivne til Standens ældste Medlem Jørgen Kruse. Kansleren

*) Historisk Tidsskrift 3. R. III, 591. Danske Samlinger 2. R. II, 94. Becker I, 211, 215.

Peder Retz mindede om Troskab mod Arvekongen, en officiel Taksigelsestale holdtes med Ønske om Lykke og Velsignelse for Kongen, Pauker og Trompeter lode sig høre, et herligt Gæstebud endte Dagen. Men hos de fleste var Glæden kun et Skin; Sorg rugede i Gemytterne; med Oluf Parsbergs Død faa Dage efter brast det sidste Haab om bedre Privilegier. Misfornøjelsen lagde sig for Dagen ved, at Adelen ikke vilde tillade, at Privilegierne maatte trykkes. Forholdene havde forandret sig siden Frederik III's første Regeringsaar, — da var det Kongen, der ikke ønskede Haandfæstningen trykt*).

III.

Næppe var Privilegiespørgsmaalet afgjort, førend andre Begivenheder bragte nye Momenter ind i Forholdet mellem Adel og Regering. De skreve sig fra dennes tydelige Bestræbelse for ved en kraftig og stræng Optræden mod Enhver, som paa nogen Maade kunde siges at overtræde den mod Kongehuset skyldige Respekt, at hævde Kronens Magt, vise Modstanderne dens Styrke, gøre Indtrykket af en ny Tingenes Tilstand og tillige svække Adelen og forøge Kronens Indtægter ved at ramme nogle af de rigeste danske Slægter.

Kaj Lykke blev det første Offer for disse Bestræbelser. En anset Slægt talte ham imellem sine Medlemmer; vidtstrakte Jordegodsbesiddelser, paa over 5000 Tdr. Hartkorn, vare tilfaldne ham ved Arv. Let og udsvævende, men ogsaa indtagende og vindende, omend ikke smuk, havde han tiltrukket sig en vis Opmærksomhed. Ved at hverve et Regiment under den svenske Krig havde han faaet en Fordring paa Kronen paa 32000 Rdlr. Men ved Frederik III's Hof var Stemningen ham næppe

*) Holberg III, 345. Becker I, 255—56. Danske Magazin 3. R. IV, 31.

gunstig; han, der i sin Tid havde været nøje knyttet til Korfitz Ulfeldts Parti, var nu en ubelejlig Kreditor*). Da var det, at et for fem Aar siden skrevet Brev, hvori han for at formaa sin tidligere Frille Sophie Abelsdatter til at blive i sin Tjeneste havde brugt fornærmelige Ytringer om Dronning Sophie Amalie, i Sommeren 1661 blev spillet i Hænderne paa Hoffet, rimeligvis af Sophie Abelsdatters egen Mand, Ridefogden Peter Børting, der følte sig krænket af Kaj Lykke**). Politiske og fiskale Hensyn, Dronningens lidenskabelige Had og egennyttige Lykkeridderes Rænker forenede sig om at kaste sig over Byttet. Uden Modstand overgav Kaj Lykke sig paa Naade og Unaade. Han lod sig formaa til i en Erklæring at betegne sin Handling som Majestætsforbrydelse, erkendte, at denne Forbrydelse, som forøvrigt Datidens danske Lovgivning slet ikke nærmere havde indladt sig paa, burde medføre Tab af Liv, Ære og Gods, men anraabte Kongen om at lade sig nøje med en Del af hans Formue. Frederik III gik ind derpaa, men denne kongelige Naade var ikke til Ære for Kronens Bærer. Den Overenskomst, der afsluttedes, havde ganske Karakteren af en Handel. Kaj Lykke købte Pardon ved at opgive sin gamle Fordring og ved desuden den 1ste August at udstede en Forskrivning til Kongen paa 100000 Rdlr. mod Pant i to af sine Godser, Gisselfeld og Rantzauholm. Men det viste sig snart, at Sagen ikke var afgjort hermed. Tre Uger efter flygtede Kaj Lykke, uden Tvivl som Følge af en paany begyndt Forfølgelse. Omstændighederne kendes ikke nærmere; maaske har Dronningens Had ikke følt sig tilfredsstillet ved de af Statskassen vundne Fordele. Man havde jo hans Erklæring

---

*) Rasmussen, Gisselfeld p. 94—95. Historisk Tidsskrift III, 374—75, 386. Hofmann, Danske Adelsmænd II, 338.

**) Rasmussen Søkilde, Kaj Lykkes Fald p. 9, 16. Med denne Forf.'s Fremstilling af Processen kan jeg ikke være enig.

om hans Brøde og om den Straf, den fortjente; man lod, som om den sluttede Overenskomst savnede al Betydning. Den 2den September foretoges Sagen i Højesteret; vistnok støttet til fremmed Ret, særligt vel til Romerretten, som det ikke var første Gang, at man i Spørgsmaal om Majestætsforbrydelser lod suplere den danske Lovgivning, gik Fiskalens Fordring ud paa Tab af Ære, Liv og Gods med Sønderbrydelse af hans Vaaben og anden offentlig Illustration af den ham overgaaede Skændsel*). Forgæves indlagde hans Hustru en Bøn om Naade, forgæves paaberaabte hun sig Forskrivningen af 1ste August, forgæves forsøgte Raaderne at bevæge Kongen til nogen Moderation; han nægtede at modtage dem. Kaj Lykke havde jo dømt sig selv, Højesteret fældede Dom i Overensstemmelse med Fiskalens Fordring. Men hvad det kom fuldt saa meget an paa, var at gøre Indtrykket rigtigt gribende. Nogle Dage efter sønderbrød Skarpretteren den Dømtes Vaaben; en Voksfigur, udklædt som Kaj i hans sædvanlige Dragt, halshuggedes paa Retterstedet paa Slotspladsen, medens 400 Musketerer og Pikenerer samt 200 Ryttere omgave det, Masser af Mennesker vare Tilskuere, i Slottets Vinduer saaes Kongen, Dronningen og hele Hoffet. Da Eksekutionen var sket, kørtes Billedet op igennem Gaderne til Galgen paa Gammeltorv, Hovedet blev naglet fast til en Pæl, faa Dage efter blev Kroppen begravet under Galgen, en Skamstøtte med en Indskrift blev oprejst. Men Kongen glemte heller ikke den anden Side af Sagen; med største Hurtighed beslaglagdes Gods og Penge rundt om paa

---

*) Originalbrevene i Gh. Ark. Rothe, Berømte danske Mænds Eftermæle II, 298, 303—6. Danske Magazin V, 136. Becker I, 257. Under Processen søgte man paa enhver Maade at komme bort fra Forskrivningen af 1ste August. Se ogsaa Kongebrev af 2. Septbr. til Grev Kristian Rantzau. Sjæll. Tegnelser.

alle hans Ejendomme. Paa denne Maade trøstede man sig over ikke at kunne faa fat paa Forbryderen selv*).

Men en Ting endnu var opnaaet, den enevældige Kongemagt havde vist sig i sin mest truende Skikkelse. I Stævningen havde det heddet: Andre til Eksempel og Afsky; en stor Forfærdelse greb Gemytterne, Rygter udspredtes om, at andre Processer skulde følge efter, Adelen saa' deri Planer om at berøve den dens Godser**). Og virkeligt varede det ikke Aaret ud, inden endnu en Adelsmand, og det endda en af de fornemste, havde mistet Størstedelen af sine Ejendomme. Det var Korfitz Ulfeldt. Under de store Begivenheder havde han og Leonora Kristina siddet som Fanger paa Hammershus, men deres Fremtidsskæbne havde været en stadig Genstand for Rygter blandt deres Standsfæller, for Drøftelse af Regeringen. Planer om Dødsstraf synes endog at have været under Forhandling, men mildere Tanker sejrede dog tilsidst. Resultatet blev, at der efter langvarige Underhandlinger paa Hammershus den 14de Decbr. afnødtes Ulfeldt og hans Hustru et Revers, hvorved de afgave Løfte om Troskab, paatoge sig Forpligtelse til at tage blivende Ophold i Fyen, frasagde sig Leonora Kristinas Grevindetitel og afstode alt Jordegods undtagen Leonora Kristinas Mødrenearv. Under Bevogtning førtes de derpaa til København, hvor de maatte aflægge en Troskabsed og underskrive endnu en Forpligtelse, hvorved de blandt andet bandt sig til ikke at afholde nogen aabenbar eller hemmelig Forsamling. Da de i Juleugen 1661 afrejste til Ellensborg i Fyen, havde man altsaa med dem fortsat den betraadte Bane, solgt Tilgivelse

*) Rothe II, 299—315. Rasmussen, Gisselfeld p. 99. Becker I, 258—60. Først efter Sophie Amalies Død kom han tilbage til Danmark 1685. Nielsen, Skadst Herred p. 66—67.

**) Becker I, 259, 264, 275.

for Gods og paa enhver tænkelig Maade søgt at forebygge oprørske Planer*).

Regeringens Optræden var under disse Forhold ikke skikket til at forsone dens Modstandere, og mange andre Forhold bidroge desuden til at holde Misfornøjelsen vedlige. Tunge Skatter hvilede paa Jordegodset; under Gabels Auspicier fortsattes Afskedigelsen af danske Officierer; i Løbet af 1662 foregik Lenenes Overgang til Amter, hvorved Adelen mindedes om dens Afhængighed og i det mindste tildels berøvedes en betydelig Indtægtskilde. Tilsidesættelsen af de gamle Rigsraader vedblev og viste sig navnlig ved Indførelsen af en ny Rangordning, hvor Statholderen i København Frederik Ahlefeldt og Rigsmarsken Kørbitz vare satte foran de gamle Medlemmer af Raadet, men som det dog lykkedes disse ved en tydeligt udtalt Misfornøjelse at faa noget forandret**). Citadellet i København rejste sig som et Bolværk for Kongemagten; en af Hoffets nye Ynglinge, Ingeniøren Henrik Ruse havde opført det; med Bitterhed saa' Adelen hen til den ny mod den selv rettede Fæstning. En uhyggelig, mistroisk Stemning hvilede over Alle, Kongen frygtede for Uroligheder, Adelen for Spioner. Da var det, at Regeringen i Foraaret 1663 modtog Efterretninger, der kunde bringe den til at tro paa en omfattende og farlig Sammensværgelse, ledet af Kongens gamle Fjende, Korfitz Ulfeldt.

IV.

En Uge efter sin Ankomst til Ellensborg, den 3die Januar 1662, holdt Korfitz Ulfeldt et glimrende Velkomst-

*) Nyt historisk Tidsskrift IV, 414—38. Historisk Tidsskrift 4. R. II, 876—81. Danske Samlinger 2. R. I, 190—95. Danske Magazin 4. R. IV, 257—73.

**) Becker I, 278—79, 310. Danske Magazin V, 32. Fogtmann, Reskriptsamling I, 109.

gilde for en stor Del af Fyens Adel, selv gamle Uvenner vare indbudne, det var som en Forsoning og Indledning til en ny Forstaaelse*). Men de muntre Dage varede kun kort. Pengeforlegenheder, Processer og Sygdom forbitrede Humøret, Skinsyge, Had, Hævnfølelse blussede op paany. En fortærende Uro bemægtigede sig Ulfeldts Sind. Og fra hans Omgivelser slog ingen Stemning i Møde, der kunde berolige hans Lidenskaber. Rundt om rugede Misfornøjelse med Regeringsforandringen og den politiske Tilstand**). Hvor naturligt, at disse Følelser fandt Genklang i hans egen Sjæl. Ingen hadede Magthaverne som han, ingen havde som han gjort sig til ét med de aristokratiske Ideer, der nu skulde tilintetgøres. Da var det, at under saadanne Indtryk Planer og Forhaabninger dukkede op i hans urolige Sjæl, Udsigten til at genvinde et forspildt Liv viste sig i det Fjerne; men bort maatte han først, bort fra den forhadte danske Luft, bort fra sine mistænksomme Fjender for i Udlandet at søge Lægedom for sit rystede Helbred og — ja hvem kunde vide det — maaske Lejlighed til at vende tilbage som stor og mægtig.

Han satte al sin levnede Indflydelse i Bevægelse, og virkeligt lykkedes det ham i April at erholde kongelig Tilladelse til en Rejse paa 18 Maaneder til Badene. I Midten af Juni forlod han Danmark, gik over Amsterdam til Brügge og foretog derfra en Udflugt til Paris, hvortil Ludvig XIV paa hans egen Foranledning havde indbudt ham; han benyttede Lejligheden til at søge at lægge sin Fjende Hannibal Sehested, der var dansk Ambassadør i Frankrig, for Had og forhandlede forøvrigt med den franske Konge og hans Ministre om forskellige Handelsforhold. Brevvekslingen fortsattes efter hans Til-

*) Molbech, Birkerods Dagbøger p. 74.

**) En Anonyms Biografi af Ulfeldt i Ny kgl. Saml. 4to. 2139 b. Pufendorf, De rebus gestis Friderici Wilhelmi p. 448.

bagevenden til Brügge, og i den Uklarhed, der hviler over den, skimtes det, at det Hele kun var en Indledning til noget mere, der skulde komme*). Men imidlertid var hans Skæbne begyndt at fuldbyrdes. I November dræbte hans Søn Kristian for at hævne sine Forældre, men sikkert uden deres Vidende, paa Gaden i Brügge deres tidligere Fangevogter paa Hammershus, General Fuchs, en Begivenhed, der satte meget ondt Blod ved Hoffet i København, hvor den opfattedes ikke som en blot Privathævn, men som et Udbrud af de Danskes Had til de herskende Tyskere**). I Maj skiltes Leonora Kristina fra sin Mand for at foretage sin bekendte Rejse til England; hun skulde aldrig gense ham mere; Katastrofen i hans Liv var nær.

I de sidste Dage af Marts 1663 havde Frederik III nemlig fra Amtmand Ditlev Ahlefeldt i Flensborg modtaget en Underretning, der gik ud paa, at Kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenborg havde meddelt ham, at han ønskede at betro en af Kongen af Danmarks paalidelige Ministre særdeles vigtige Ting. Som Følge deraf sendtes Ahlefeldt i April til Kurfyrsten i Kønigsberg, og den Kundskab, man nu efterhaanden indhentede, var i det væsenlige af følgende Indhold:

Da den brandenborgske Kurprins's Informator Daniel Stephani i Juli 1662 opholdt sig i Amsterdam, havde han der truffet Korfitz Ulfeldt, der havde ladet sig forlyde med at have meget vigtige Ting at meddele Kurfyrsten. Dette havde Stephani berettet Baron Otto von Schwerin, og paa dennes gentagne Opfordringer havde Frederik Vilhelm sendt Generalmajor Alexander von Span til Ulfeldt i Brügge. Til denne fortalte da Ulfeldt i

*) Hofmann II, 302. Skandin. Literatur Selsk. Skrifter 1806. II, 192—94. Morelly, Lettres de Louis XIV I, 140—43. Forskellige Breve i Gh. Ark.

**) Wolff, Journal for Politik 1816. II, 90—96. Becker I, 315. Danske Samlinger VI, 227—28, 232—33.

Januar, at den hele Gejstlighed og Adel og en stor Del af Almuen i Danmark var misfornøjet med den nuværende Konge, og at flere Gejstlige og Adelige havde anmodet ham om at hjælpe dem til at berøve Frederik III Kronen; den største Del af Landet var da beredt til Oprør og til at vælge en anden Konge. Da hans Forsøg paa at berolige dem havde været frugtesløse, havde han nu besluttet at henvende sig til Kurfyrsten; han nærede Haab om at kunne lede Foretagendet saaledes, at denne blev indkaldt som Konge af de Danske; forøvrigt vilde han senere aabenbare, paa hvilken Maade Planerne skulde bringes i Udførelse, og hvilke Betingelser han selv vilde stille. Paa Ahlefeldts Opfordring sendte Kurfyrsten i Juli atter Span til Ulfeldt, der denne Gang begyndte med at gøre nogle Vanskeligheder, henviste til, at han selv var bleven gammel, og at Sagen havde hvilet saa længe, at nogle i Danmark paa Grund af Fattigdom havde maattet begive sig i Kongens Tjeneste, og andre i Fortvivlelse tænkte paa at begynde Oprør under en andens Ledelse. Endeligt gik han dog ind paa Sagen og lovede at tage den saaledes i sin Haand, at Kurfyrsten skulde blive indkaldt som Konge mod Forpligtelse til at regere efter den tidligere Forfatning. Saasnart det rette Tidspunkt var kommet, vilde han meddele det til sine Venner, som da skulde begynde Værket. Han udmalede derefter vidtløftigt Træk af den herskende Misfornøjelse: otte af de fornemste Adelsmænd havde saaledes opfordret ham til at komme ind i Riget og overlægge med dem, hvorledes man skulde afkaste Aaget for ikke helt at blive gjort til Slaver. Dog tilraadede han tilsidst at opsætte alle Skridt til næste Sommer og vilde i Mellemtiden, da der ikke kunde forhandles skriftligt om Sagen, komme til Kurfyrsten i Berlin*).

---

*) Originalaktstykkerne i Gh. Ark. Paus, Korfitz Ulfeldt II, 221—48.

Det er bekendt, at der overfor disse Meddelelsers Anklage staar en fast og vedholdende Benægtelse fra Ulfeldts Side af deres Paalidelighed, og at der heller ikke i andre, samtidige, hidtil fremdragne Kilder findes noget af dem uafhængigt Støttepunkt for dem. Men det maa paa den anden Side fremhæves, at Benægtelsen, naar den forlader den rene Almindelighed, snarere synes at gaa udenom Sagen end at gaa nøjere ind paa den*), og at Sandsynligheden for en falsk Paastand dog, alt taget i Betragtning, med mere Ret vender sig imod Ulfeldt, for hvis Karakter den næppe kan antages at have været fremmed, end mod den i Virkeligheden udenfor Sagen staaende Kurfyrste af Brandenborg. Og hvad de andre Kilders Taushed angaar, vilde dette Moment kun have nogen Betydning, hvis der var Tale om en forberedt Sammensværgelse, og ikke som her om henkastede Tanker, som det udtrykkeligt siges, at det ikke er muligt at forhandle skriftligt om, og som Ulfeldts Venner først senere skulle underrettes om. Det maa endvidere særligt bemærkes, at baade saadanne Planers Opstaaen og det foreløbige, næsten indfaldsagtige ved dem var overensstemmende med Stemninger hos Ulfeldt og hans Hus paa den Tid, saaledes som de kendes andetsteds fra. Hans Uro og tillige hans Had til det danske Kongehus var stadigt vokset; nu havde han desuden hjemme været Vidne til Misstemning selv hos dem, der tidligere havde støttet Kongen mod ham selv. Planer havde rørt sig i hans Sjæl, men de havde ingen fast Grund fundet i en daadkraftig Vilje, ligesaalidt som virkelige Støttepunkter i Omverdenen. Man læse Leonora Kristinas og deres Søn Kristians Breve fra denne Tid, og man vil tro at høre Hævnfølelsen banke i deres Aarer, og man læse Ulfeldts egne Breve til Hustruen eller til Vennen la Peyrère fra

*) Se Historisk Tidsskrift 4. R. II, 875—76. Wolff, Journal for Politik 1816 I, 128. Skandin. Literat. Selsk. Skrifter 1808. p. 174.

Juni og Juli 1663, hvor Uro og Lidenskab have formet sig til skeptisk Haan og Spot*), og man vil forstaa, at en saadan Sjæl kunde undfange Planer, men ikke føde dem fuldbaarne, kunde være halv utilbøjelig til at indlade sig paa noget, derpaa gribe det med Begærlighed og udmale det med Fantasiens frieste Farver og saa igen atter opsætte det og skyde det ud i Fremtiden, saaledes som han bar sig ad i sin anden Samtale med Span.

Ved Siden af Spørgsmaalet om Ulfeldts Handlemaade har imidlertid Sagen en anden almindeligere Betydning, som angaar den danske Adels Forhold til hans Planer. Det maa her for det første bestemt fastholdes, at Ulfeldt ikke engang selv paa nogen Maade har omtalt, at danske Adelsmænd have været Medvidere i hans Forhandlinger med Kurfyrsten; han har kun med den almindelige Misfornøjelse som Baggrund og med Angivelse af forskellige enkelte, for største Delen vistnok upaalidelige Symptomer paa den forsikret, at adskillige havde opfordret ham til at sætte sig i Spidsen for et Oprør, der — som hint under Kristiern II — skulde støde Kongen fra Tronen og bevirke Udvælgelsen af en anden Regent paa Grundlag af den gamle Forfatning. Der er næppe noget usandsynligt i denne Fremstilling; saaledes kunne efter hele Adelens Stemning meget vel Ytringer være faldne i den misfornøjede Kreds paa Ellensborg, og maaske endog enkelte have skrevet i en lignende Tone til ham i Udlandet.

Det Resultat, som man altsaa synes at maatte komme til i dette omstridte Punkt, kan da indbefattes i følgende: De brandenborgske Beretninger om Ulfeldts Forslag maa i alt væsentligt antages at staa til Troende; kun maa man ikke derfra slutte til en bestemt, om-

---

*) Danske Samlinger VI, 223—27, 230, 233. Afskrifter i Ny kgl. Saml. 4to. 2139 b.

fattende Plan, men kun til en umoden Ide. Ingen dansk Adelsmand har været Medvider i hans Forbindelser med Kurfyrsten, men ikke faa have givet deres Følelser Luft overfor ham og i ham, den gamle Agitator, den fuldtro Aristokrat og Frederik III's bitre Fjende set den Redningsmand, som skulde afkaste det forhadte Aag.

Det var i Slutningen af Maj, at den danske Regering gennem den hjemkomne Ditlev Ahlefeldt underrettedes om Ulfeldts første Samtale med Span. Den traf hurtigt Anstalter for om muligt at faa Ulfeldt paagreben; derimod opgav den snart sin første Beslutning om foreløbigt ikke at bringe Sagen frem for Offentligheden og uden at oppebie den ny Indberetning fra Span blev Sagen forelagt for Højesteret*). Ogsaa ved denne Proces søgte man uden Tvivl en Støtte i Kejserretten og satte sig tillige med en storartet Hensynsløshed ud over enhver Stævning til den Anklagede. Da Sagen foretoges for Retten, førte Ingen hans Sag. Det var uden Tvivl kun med dyb Sorg, at Medlemmerne af det gamle Raad betragtede denne Fremgangsmaade**). Men Trykket fra oven var for stærkt; enstemmigt fældede Højesteret den 24de Juli den bekendte Dom, hvorved Ulfeldt dømtes fra Liv, Ære, Adelsskab og Gods. Nye Anstrængelser bleve nu gjorte for at paagribe Ulfeldt; men det var forgæves; det lykkedes ham at undslippe fra Belgien for nogen Tid at flakke om, indtil Døden indhentede ham i Midten af Februar 1664 ombord i en Baad paa Rhinen; hans Lig, der blev begravet i Byen Neuburg, fandt end ikke Ro; hans Sønner erholdt det udleveret, og ned-

*) Paus II, 249—53. Danske Magazin 3. R. I, 283, 294. II, 75.

**) I et Votum af 23de Juli støtter Theodor Lenthe, der var Medlem af Højesteret, sig til Kommentarerne til Lex Julia Majestatis, til Karl IV's gyldne Bulle og til Karl V's peinliche Halsgerichtsordnung. Aksel Urup udtrykte i sit Votum af samme Dag Ønsket om, at man ved Stævning eller paa anden Maade kunde faa Ulfeldt tilstede inden Eksekutionen. Gh. Ark.

gravede det enten i Basel eller, som det antoges for sandsynligere, under et Træ i Schwarzwald*). Imidlertid havde den engelske Regering udleveret Leonora Kristina, der førtes til sit langvarige Fængsel, og nogen Tid derefter foregik Ulfeldts Henrettelse in effigie paa en endnu voldsommere Maade, end Tilfældet havde været med Kaj Lykkes, hans Godser inddroges, hans Gaard i København nedbrødes, og en Skamstøtte oprejstes paa dens Plads.

Men Sagen havde for Regeringen tillige en hel anden Side; hvad den længe havde skimtet som en Mulighed, syntes nu at have antaget en bestemtere Skikkelse; man troede at se et Oprørsforsøg af en Del af Adelen som umiddelbart forestaaende. Det er højst sandsynligt, at denne, som det af det foregaaende vil være set, i Virkeligheden ganske ubegrundede Ængstelighed for en Sammensværgelse, er bleven næret og forøget af Adelens talrige Fjender ved Hove, som med Glæde benyttede Lejligheden til at udsaa Mistanke og Bagvaskelser. Den febrilske Frygt, baade for indre og ydre Fjender, som i det Hele er karakteristisk for Regeringen i de første Aar efter 1660, naaede under disse Forhold sit Højdepunkt. Medens de vildeste Rygter om Oprør og Mordbrandsplaner fløj fra Mund til Mund, fandt Troppesamlinger Sted saavel i København som i Provinserne, Breve holdtes tilbage, Ordrer gaves til at paagribe forskellige fyenske Adelige**). Dog drev Stormen til en vis Grad snart over. De i Hovedstaden tilstedeværende Adelige indleverede paa egne og deres fraværende Standsfællers Vegne en Troskabsforsikring til Kongen, og ingen Adelsmand delte Otto Sperlings Skæbne at blive reven med ind i Ulykken. Men dog bleve visse blivende Følger tilbage. Mistænk-

*) Breve fra Gustav Georg Balche til Dietrich Reinking, Heitersheim 22de Marts og 25de April 1664. Gh. Ark.

**) Gazette de France 1663 II, 845—52, 856, 860, 986. Becker II, 4, 8—10, 288—89.

somheden havde faaet ny Næring, og Adelens Tilsidesættelse forøgedes paa Grund deraf. Hverken fremmede eller indfødte samtidige Iagttagere vare blinde for, at den ulfeldtske Tragedie var bleven et Led i Udviklingen af Forholdet mellem Adel og Konge, og tillige et Led i Adelens Tilbagegangs Historie*).

V.

Aaret efter, 1664, betegnedes ved en ny Konflikt imellem Kongen og en anden af den danske Adels fornemste Medlemmer. Det er ovenfor set, hvorledes Gunde Rosenkrands ikke kunde regnes til dem, der havde stillet sig i egentlig Opposition til selve Enevældens Indførelse. Ikke desto mindre var han snart kommen i en skæv Stilling til Magthaverne. I Hjærtet kunde han, hos hvem Traditionerne havde saa dyb en Grund, aldrig forsone sig med den nye Tid. Hans Pengeforhold vare som saa mange af hans Standsfællers, blevne aldeles forstyrrede i Aarene omkring 1660; hans Fordringer paa Kronen havde givet Anledning til Forviklinger med denne. Hannibal Sehested var ham ikke gunstig, Mænd som Gabel, Kørbitz, Lenthe og Rüse havde fortrinsvis kastet deres Had paa ham, der i tidligere Tid med størst Iver havde taget Ord for de Fremmedes Fjærnelse fra Statsstyrelsen. Under disse Omstændigheder voksede Kongens Uvilje stadigt imod ham; et Besøg, som han, uvist i hvilken Hensigt, aflagde hos sin tidligere Fjende, Hertug Kristian Albrecht af Gottorp, gjorde kun ondt værre, og kort efter bragte hans Slægtning Rentemester Mogens Friis ham en Advarsel fra højere Sted mod oftere at indfinde sig i Højesteret eller Statskollegiet. Saaledes var Kongens

*) Oluf Rosenkrands's Apologia nobilitatis Danicae 1684 p. 36—37. Aitzema, Verhael van saeken van staet en oorlogh X, 745. Wicquefort, Histoire des Provinces-Unies I, 294.

Unaade erklæret. Gunde Rosenkrands, allerede i Forvejen i en højst pinlig Stilling ved sine Kreditorers Plagerier, kom herved i den største Bevægelse. Hans aristokratiske Blod oprørte sig imod at søge Kongens Tilgivelse, Frygten for Kaj Lykkes og Korfitz Ulfeldts Skæbne slog Hovedet paa Sømmet. Han bestemte sig til at gaa i Landflygtighed og paa en gammeldags Adelsmands Vis søge sig en anden Herre. Underligt nok bragte hans Omsorg for at bevare sine Traditioner og sin adelige Ære ham til et Brud med sin egen Fortid. Ingen i Danmark havde som han ført Hadet til Sverig som Valgsprog; i Ord, i Skrift og i Gerning havde han lagt sine Følelser for Dagen, og nu blev det Sverig, han søgte hen til, den svenske Konge, han tilbød sin Tjeneste. I al Hemmelighed og i største Skynding satte han den 26de Juli paa en Baad over til Skaane; tre Dage efter opsagde han i et Brev til sine Embedsbrødre i Raadet Lydigheden til den danske Konge. Kun igennem Skrifter, i hvilke han forsvarede sin Handlemaade, navnlig imod Beskyldningerne for at være flygtet for sine Kreditorer, var han for Fremtiden knyttet til Danmark*).

Det var ikke med overlegen Sindsro, at Frederik III betragtede Gunde Rosenkrands's Flugt. Forbindelsen imellem Adelen og Udlandet, særligt Sverig, var en stadig Genstand for hans Betænkeligheder, og kort efter fik han ogsaa fra sin Gesandt i Stokholm Underretninger om hemmelige Brevvekslinger mellem København og Sverigs Hovedstad, der ikke vare egnede til at dæmpe hans Uro**). Men i Virkeligheden var allerede det Tidspunkt kommet, hvor en alvorligere Frygt for Adelens Holdning havde tabt sin Grund. Gunde Rosenkrands' Konflikt med Regeringen danner den sidste af de store Begiven-

*) Orion II, 110—22.

**) Becker II, 42. Fryxell, Handlingar rörande Sveriges historia I, 129—30.

heder, som betegnede Forholdet mellem Konge og Adel i de første Aar efter 1660. Fra dette Øjeblik af og ikke alene under hele Frederik III's følgende Regering, men ogsaa langt hen under Kristian V træder ikke nogen enkelt Mand frem som en særlig Repræsentant for Brydningen mellem de to Statsmagter. Et andet Stadium af denne var begyndt. Med 1664 afsluttedes den kortvarige Periode, hvor, som ikke ofte i Danmarks Historie, en Del af Folket og Regeringen havde staaet i en saa bestemt Modsætning til hinanden, at Oprør og Forbindelser med Udlandet havde været frygtede af den ene Part, og Tanken derom ikke havde været fremmed for den anden, en Periode, hvor en Betragtning af Aarsagerne til, at Borgerkrig ikke kom til at hærje Landet, paatvang sig Samtiden og paatvinger sig Eftertiden, og hvor det findes, at de for Adelens Vedkommende ikke laa i Utilbøjelighed til Oprørsforsøg, end ikke i Følelsen af Mangel paa Ret, men meget mere i indbyrdes Skinsyge og Uenighed, Mangel paa Førere, Kraftesløshed og Adskillelse fra de andre Stænder*).

VI.

Med de fremragende Mænds Bortgang fra Skuepladsen vender Blikket sig atter mod den store Helhed. Det karakteristiske ved Udviklingen indenfor denne er nu, at de samme Momenter som hidtil vedblive at virke til Adelens Opløsning, men med stedse voksende Kraft.

Det er muligt ved adskillige Eksempler at paavise, hvorledes Antallet af dem blandt Adelen, der opgave Modstanden mod den ny Tilstand, efterhaanden forøgedes. Mænd, som Ejler Holk, der vedblev at bevare den vigtige

*) Se Hannibal Sehesteds politiske Testamente. Ny danske Magazin IV, 284—85. Herman Conring, De regno Daniae. 1662. Opera omnia IV, 400—401.

Post som Kommandant paa Kronborg, som Niels Banner, der bad Kongen om Tilladelse til at forandre den ham skænkede fyenske Gaard Hagenskovs Navn til Frederiksgave, og som de unge Hofjunkere Just Høg, Marcus Gjøe og Otte Krabbe, der stode højt i Frederik III's Gunst og senere bleve bekendte Statsmænd, høre til denne Klasse*). Om de tre sidste maa det imidlertid fremhæves, at de kun bøjede sig for selve Kongemagten og ikke for den herskende fremmede Indflydelse, men tværtimod gennem hele deres Liv bevarede deres Danskhed. Andres Holdning viser derimod hen i den Retning, som senere blev saa almindelig og var ødelæggende for den nationale Adel, nemlig Tilnærmelsen til og Sammenblandingen med de indvandrede tyske Slægter. Saaledes gik Rentemester Mogens Friis de Fremmedes Ærinde overfor Gunde Rosenkrands, og Ove Juel, der særligt hurtigt skilte sig fra Adelens almindelige Sag, forlovede sin Datter med den iblandt hans Standsfæller med Rette saa højst ildesete Kristoffer Gabels Søn Frederik**).

Imidlertid undergik efterhaanden ogsaa uden Tvivl Misfornøjelsen hos det oppositionelle Parti en Forandring. Det er blevet bemærket af Stuart Mill, at naar en i sit Væsen forkastelig Samfundstilstand bliver Genstand for Modsigelse, begynder Opfattelsen af det urigtige i den med Misbrugene, og det er fra dem, at Angrebene efterhaanden vende sig imod selve Principerne. Det turde maaske antages, at naar en Samfundsklasse er bleven berøvet sin Magt og sine Rettigheder og lidt efter lidt svækkes mere og mere, gaar det omtrent omvendt. Først er det Sorg og Harme over selve det væsenlige og karakteristiske ved Forandringen, der er den fremherskende Følelse; senere bliver denne Stemning vel en Tidlang tilbage hos de dygtigste, mest begavede og tillige

*) Vedel-Simonsen, Hagenskov p. 76—77. Hofmann II, 213.
**) Historisk Tidsskrift 3. R. III, 616, 619.

mest teoretiske af de Misfornøjede, men hos den store Flerhed bliver Misstemningen, forsaavidt som den i det Hele holder sig, nærmest rettet imod de enkelte faktiske Følger af Forandringen, der dog kunne skælnes fra selve dennes Grundprincip. Denne Betragtning kan finde Anvendelse ved en Undersøgelse af den danske Adels Stilling overfor Regeringen efter 1660. Det væsenlige ved Statsforandringen var jo selve Enevældens Sejr og dermed Ophøret af Adelens og Rigsraadets politiske Rettigheder, Kongevalg, Deltagelse i Lovgivningen og Skattefrihed. Det var uden Tvivl Misstemning over Tabet heraf, der traadte i Forgrunden i den første Tid, det var det, som Niels Trolle forbitredes over, naar han talte om at miste Friheden, eller som Adelsmænd beklagede sig over til Ulfeldt, naar de talte om det tyngende Aag. Det er nu sikkert, at der en Række Aar kan mærkes Spor af en saadan mod selve Regeringsprinciperne fjendtlig Stemning; men det er højst sandsynligt, at Misfornøjelsen hos Flertallet efterhaanden nærmest knyttede sig til enkelte med Statsforandringen i Forbindelse staaende Forhold, og der vil da her være Grund til særligt at betragte Adelens Formuestilstand og dens Benyttelse i Statens Tjeneste som Embedsmand.

De materielle Forholds Vigtighed for en Adelsstand, der som den danske væsenligt var en Jordegodsadel, og hvis Forrettigheder nu udelukkende knyttede sig til dens Stilling som Godsejere, er selvindlysende. Saaledes maatte det blive et Moment af afgørende Betydning i dens Liv, da dens Formuestilstand, saaledes som Tilfældet blev efter 1660, efterhaanden forværredes i en overordentlig Grad, og Opbud og Udlæg af Ejendommene til Kreditorerne næsten blev en Regel indenfor de fleste Slægter. Hovedaarsagerne hertil laa imidlertid ikke i Adelens forandrede politiske Stilling. Forarmelsen var begyndt inden Statsomvæltningen, for en stor Del paa Grund af Standens egen slette Økonomi, og det var Landets hele

ulykkelige Tilstand efter Svenskerkrigene, som der hverken var en god Finanstilstand hos Staten eller en blomstrende Handel og Industri til at ophjælpe, der i højeste Grad havde forøget den. Imidlertid traadte andre Omstændigheder til som medvirkende, og det netop nogle, som havde deres Grund i Forholdet mellem Adel og Regering. De store Fordringer, som ikke faa Adelsmænd havde paa Kronen navnlig fra Krigens Tid, bleve kun slet betalte og gave Anledning til mange Forviklinger. Det tør ikke siges, at Regeringen principmæssigt søgte at unddrage sig den danske Adels Krav; men det er højst sandsynligt, at Valget imellem hvem af dens Kreditorer, der skulde begunstiges, er blevet bestemt ved større eller mindre Indflydelse ved Hove, og at det saaledes blev en naturlig Følge af Forholdene, at de danske adelige Fordringshavere i Reglen mødte særlige Vanskeligheder. Dette maatte naturligvis sætte ondt Blod hos mange, naar man paa den anden Side saa' de forhadte Parvenuer, som Hahn, Rüse og flere andre beriges med Gods og Guld. Hertil kom nu den større Strænghed, hvormed det ny Regimente vaagede over den kongelige Kasses Ret, særligt med Hensyn til Lensmændenes Restancer*). Hovedaarsagen, hvorover Adelen beklagede sig, var imidlertid Skattepaalægene. Hovedgaardene vare i Modsætning til tidligere blevne skattepligtige; samtidigt vare Afgifterne i stærk Stigning og bleve desto mere følelige, jo mere Velstanden i det Hele sank ned. Desuden maatte der svares Skatter ikke alene for de beboede Gaarde, men ogsaa for dem, som man ikke kunde faa nogen Fæster til at besætte og saaledes ingen Landgilde fik af, hvilket under de daværende Forhold, hvor efter Krigene saadanne øde Gaarde fandtes i et næsten utroligt Antal, bibragte Herremændene et yderligere Tab. Og Regeringen var med Hensyn til Skatternes Opkrævning ikke til at spøge

*) Vedel-Simonsen, Elvedgaard I, 153—57.

med; naar de ikke bleve betalte, indtraadte militære Eksekutioner eller endog Konfiskationer af Godset*).

Resultatet af alle disse Omstændigheder var nu dobbeltsidigt. Misfornøjelsen bevaredes i talrige Kredse, men samtidigt svækkedes Modstandsevnen netop hos dem, som havde Grund til at føle den stærkest. Det var i denne Henseende allerede af nogen Vigtighed, at adskillige Adelsmænd, der havde mistet deres Godser, søgte Midler til at komme igennem Livet ved at skaffe sig Ansættelse som Officierer i den nyskabte staaende Hær, en Stilling, der nu under disse Forhold ikke var egnet til at bevare Uafhængigheden**). Men af langt mere gennemgribende Betydning for hele den danske Adels Liv var en anden Følge af Forarmelsen. Under det gamle Regimente havde Adelen, der ikke igennem Majorater var i Stand til at bevare Godserne i hver enkelt Familje, søgt en Erstatning herfor ved at bevare dem som Standens Ejendom igennem den Grundregel, at Adelige havde Eneret til at besidde adeligt Gods. Nu begyndte derimod Salget af adelige Godser til Uadelige og Fremmede. Thi omend Recesserne ikke betragtedes som ophævede, undtagen forsaavidt som de begrænsede Kongens Rettigheder, og altsaa Forbudet mod, at Uadelige købte frit Gods eller fik det overdraget for Gæld uden Opbud til Adelige inden en vis Termin, vedblev at bestaa, saa vare dog Københavns Borgere og visse Embedsmænd benaadede med adelige Privilegier, og dertil kom, at Adelen, tvungen af Gæld nu selv ofte søgte og fik Bevillinger til, at Bestemmelsen om Opbud maatte bortfalde***). Saaledes begyndte den materielle Grund at svinde bort under Fødderne paa Adelen.

*) Becker I, 300. Fogtmann I, 231. Gunde Rosenkrands's utrykte Apologi. Danske Herregaarde, Holmegaard.

**) Historisk Tidsskrift 4. R. IV, 465.

***) Becker II, 7, 143. Estrup, De danske Majorater p. 12. Suhms nye Samlinger I, 16—17. T. Beckers haandskrevne Samlinger, Adel. Kongl. Bibl.

Paa en ganske lignende Maade virkede Adelens formindskede Anvendelse i Statens Tjeneste. For at bedømme dette Forhold rigtigt maa det imidlertid fastholdes, at man maa komme bort fra at antage en saa at sige fuldstændig Udelukkelse fra de fleste vigtigere Embeder. I saa godt som alle betydningsfuldere Stillinger bevaredes adskillige danske Adelige, selvfølgeligt fortrinsvis de, som havde sluttet sig til Kongedømmets Sag; i flere af Kollegierne, i Landsdommerposterne og som Gesandter fandtes et ikke ringe Antal af dem. Men paa den anden Side betegner det, at der er Grund til at betone, at ikke faa søgte og fik Lejlighed til at virke i Statens Tjeneste en Tilstand væsenligt forskellig fra den før 1660. Sammenligningsvis med denne fyldtes Embederne med Borgerlige og Fremmede, og især var dette Tilfældet med Stillingerne som Amtmænd, ved Hoffet og i Hæren. Dette Forhold var dels en naturlig Følge af selve Enevældens Indførelse, dels begrundet i Omstændigheder, som kunne tænkes adskilte fra denne Begivenhed.

Det var paa Grundlag af Lighedsprincipet, at Angrebene paa Adelen vare begyndte, og at baade Regering og de lavere Stænder havde kæmpet 1660*), det var med Fordring paa at føre det ud i Livet, i hvert Tilfælde i mange vigtige Forhold, at Regeringen var optraadt, da den 1661 i Borgerstandens Privilegier havde lovet, at Kongen vilde „ogsaa ærlige Folks Børn, hvad Stand de og vare, til Hæder og Nytte, eftersom han dem capabel befinder, befordre“. At der baade i Kollegierne og i de andre Embedsposter ansattes Borgerlige, var derfor en Selvfølge. Ligesaa naturligt et Hensyn var det for Kongen ikke at realisere en ny Regeringsform ved Mænd, der kunde antages at være fjendtligt stemte imod den, og hertil kom endnu, at da det sikkert var Mangel paa

*) Estrup, Om Lighedsprincipet ved Rigsdagen i København 1660. Blandinger fra Sorø VI, 114—25.

dygtige Kræfter hos den danske Adel, der havde været et vigtigt Moment til Landets Tilbagegang, var dette ogsaa en berettiget Grund til at optage andre Elementer i Statsstyrelsen. Men ogsaa andre Forhold vare medvirkende. I Aarhundreder havde Tyskere indtaget en fremragende Rolle som Raadgivere hos de danske Konger; under Frederik III havde, med Undtagelse af en kort dansk Reaktionsperiode umiddelbart efter hans Tronbestigelse, Forholdet udviklet sig stærkt i denne Retning; Kongen havde selv været Erkebiskop i Bremen foruden, at hans Dronning var tysk. 1660 sønderbrød nu Skrankerne for de Fremmedes Indflydelse; intet Under, at den steg i en højst betydelig Grad, og at saavel Indfødte som Udlændinge fik det Indtryk, at Tyske oversvømmede Landet*). De Adeliges Stilling forværredes ved disse Mænd, der i dem saa' deres naturlige Fjender; de have vistnok ogsaa Hovedskylden for, at der fra Regeringens Side ikke forsøgtes noget alvorligt for at udjævne Overgangens Braad og forsone en dog endnu saa vigtig Samfundsklasse.

Men hvilke end saavel de naturlige som de mere tilfældige Aarsager vare til Adelens i hvert Fald relative Fortrængelse fra dens Stilling som Kronens Raadgivere og Embedsmænd, saa anerkendte den i sin Helhed ikke Berettigelsen af nogen af dem. Baade Standsfølelser og nationale Følelser bragtes i Kog hos den derved. Den sørgede dybt over at se Regeringen tilsidesætte Respekten for det medfødte Adelsskab og for Slægtens Anseelse; den saa' med Ringeagt ned paa Parvenuerne, og den hadede Tidens nivellerende Retning. Den havde mistet sin sikre og lette Lejlighed til at opnaa Ansættelse i Kanseliet, Len, og naar man var heldigt stillet, endog Plads i Rigsraadet. Den saa' Lykkeridderne fylde de

---

*) Herman Conring, Opera omnia IV, 399. Danske Samlinger 2. R. II, 132.

Pladser, den mente tilkom sig; mange vare henviste til et ufrivilligt Otium. Der er talrige Eksempler paa den derover herskende Misfornøjelse; skarpe Ord faldt indenfor de Adelige, særligt imod Føreren for det tyske Parti, Kristoffer Gabel*). Det interessanteste Bevis paa Stemningen er imidlertid Oluf Rosenkrands's mærkelige Svar paa en af Generalauditøren Poul Tscherning i Aaret 1663 mod Adelen udgivet Brochure**). Han begynder her, ikke uden taktisk Dygtighed i Polemiken, for at blotte sine Modstandere med at fremhæve, at Angrebene paa Adelen i Kraft af det naturlige Lighedsprincip i lige saa høj Grad ramme Kongedømmet og kun stamme fra Lysten til en demokratisk Republik; enhver af hans Læsere kunde vel forstaa, at Eksemplet var taget fra England, hvor en Konges Hoved var faldet paa Skafottet efter en demokratisk Revolution. Han hævder dernæst den gamle Slægts Betydning overfor den nyskabte Adel: kun det Adelsskab er sandt og fuldkomment, som hverken svigter i Dyd eller halter i Blod; men Hovedopgaven for ham er at vise, hvorledes den Uvirksomhed, som hans Standsfæller anklages for, aldeles ikke kan lægges dem til Last; de ønske kun at tjene Staten, men andre komme dem i Vejen „Mænd, som snarere Lykke end Fortjeneste have hævet til Æresposter, undertiden Parvenuer af den laveste Almue, uden Slægt og uden Dyder, som ere opdragne i Skam uden at lære noget og senere have plettet deres Ungdom ved Samliv med fordærvede Mennesker, og som i Erindring om deres Oprindelse af Had til de Ædelbaarne drives til at paaføre de berømmelige Slægter Skade og Ulykke“.

---

*) Oluf Rosenkrands, Statua triumphalis Nicolai Trolle. Becker II, 41, 406. The life of Edward, Earl of Clarendon, written by himself II, 414.

**) Nobilitatis responsum ad famosum factiosi calumniatoris libellum de ordine subditorum in regno Daniae.

Men denne Misfornøjelse var kun et af Resultaterne af de Fremmedes og Borgerliges Magt. Med Hensyn til Udviklingens Gang var det af større Vigtighed, at Adelsstandens Svækkelse ogsaa herved blev større. De Adelige, der opnaaede Embeder, vare for største Delen i Længden ude af Stand til at bevare deres Uafhængighedsaand og frigøre sig for den Underdanighedstone, der var uadskillelig fra det enevældige Kongedømme; hos mange voksede Tilbøjeligheden til at søge Ly for Stormene i Tilknytning til og Giftermaalsforbindelser med de nye Magthaveres Familjer, og hos Resten, der ved den paatvungne Uvirksomhed mistede Sporen til at stræbe efter politisk Dannelse og som kun i yderst ringe Grad var anlagt paa en stille, videnskabelig Virksomhed, mærkedes efterhaanden en stærk Tilbagegang i aandelig Henseende.

Saaledes havde ved Frederik III's Død i Aaret 1670 Kongemagten i en meget væsenlig Grad befæstet sin Stilling overfor Adelen. Misfornøjelse og Uvilje herskede vel endnu; kun kort Tid behøvede man at færdes i de adelige Kredse i Danmark for at bemærke den*). Men de skarpe Ytringer, der kunde falde, svarede ikke længere til en alvorlig Vilje til at arbejde paa en Forandring, endnu mindre til nogen Evne dertil. Oppositionspartiets Høvdinger vare døde, saaledes baade Otte Krag, Niels Trolle og Iver Krabbe. Misstemningen var begyndt at rettes fra den ny Tilstands Kærne til dens Yderpunkter. De skaanske Adelige vendte utilfredse med deres Stilling som svenske Undersaatter deres Blikke tilbage mod deres gamle Fædreland**). Og indenfor selve Adelsstanden skrede de to Bevægelser, der havde deres Oprindelse langt tilbage i Tiden, fremad med en rivende Hurtighed. Paa den ene Side foregik Omdannelsen fra Rigsstand til Hofadel, fra uafhængige Adelsmænd med Bevidsthed om

---

*) Danske Samlinger 2. R. III, 7, 37.

**) Rothe, Berømte danske Mænds Eftermæle II, 385—86.

medfødte Rettigheder til bøjelige Hofmænd, der søgte Erstatning for Tabet af politisk Magt i kongelig Naade, fra danske til tyske Slægter, paa den anden Side traadte forgældede Fallenter eller raa Landmænd istedenfor velhavende Jordegodsbesiddere. Den gamle danske Adels Opløsning var begyndt. Til at fuldende den, behøvedes kun Tiden.

J. A. Fridericia.

Nemesis og Ægyptologien.

En Kritik.

Professor M. Goldschmidt siger et Sted i første Bind af sine *Livserindringer og Resultater*, at han, før han i Fremtiden kan naa til poetisk Produktion, maa gennem den Livspoesi, han betegner med Ordet Nemesis, og han føjer til, at han føler sig saa tiltalt af sin videnskabelige Forskning til Bestemmelsen af denne Ides Væsen, at han vil være taknemmelig, hvis det til Stadighed maa forundes ham at bygge og bo paa de Strande. Naar den fremragende Forfatter lægger en saadan Vægt paa Tanken som paa Metoden i sidste Del af det Arbejde, han i denne Tid har fremlagt for Publikum, er det en Selvfølge, at det er en væsenlig Opgave for Kritiken at søge at komme til Klarhed over Nemesisbindets videnskabelige Betydning. Men der fremtræder her en Vanskelighed. I de Udviklinger, G. giver, viser han sig i Besiddelse af saa omfattende videnskabelige Interesser og en saa vidt udstrakt Belæsthed, at det maa forbavse enhver. Han belyser sin Grundide ikke blot ved Hjælp af Filosofien; Historien og Filologien, Sprogvidenskaben og Ægyptologien yder hver sit Bidrag til Bestemmelsen af Nemesis. At finde en Kritiker, der som Forfatteren kan spænde over alle disse Vidensomraader, maa vistnok regnes for umuligt. Men da en

saa betydelig Mand som Prof. G. har en bestemt Fordring paa, at en Diskussion, han indleder, bliver taget op af dem, der beskæftige sig med de Æmner, han behandler, maa det være mig tilladt at underkaste det enkelte Afsnit af G.'s Værk, som jeg til en vis Grad er i Stand til at bedømme, nemlig det ægyptologiske, en kritisk Vurdering i den sikre Forventning, at andre vil paatage sig det samme for de øvrige Afsnits Vedkommende.

Den Opgave, jeg stiller mig, bliver altsaa den, at undersøge G.'s Nemesis i dens Forhold til Ægyptologien, at se, om han har Ret i de Udviklinger, han giver om Ægypternes Religion i Oldtiden, og i de Slutninger, han drager heraf med Hensyn til sit specielle Formaal. Først maa dog det Spørgsmaal besvares: hvorledes bringer G. sin Nemesis i Forbindelse med Ægypten? Svaret er dette: da han bestemmer Nemesis som Menneskets Følelse af, at der i Virkeligheden i Tilværelsen findes en alt omfattende, alt regulerende, levende Orden, og da han gjør det til sin Opgave at vise, at denne Forestilling gaar tilbage, saa langt vi kan følge Menneskeslægten, og Ægyptens Historie er den af alle, der rækker længst tilbage, vender han sig her hen. Der skal ikke her gives nogen Kritik af denne Nemesisbestemmelses filosofiske Værd saa lidt som af det Overblik, han derpaa giver over Ideens eller vel snarere Ordets Historie; jeg konstaterer blot, at han til Slutning gennem en Undersøgelse, hvis Korrekthed maaske kan bestrides, kommer til det Resultat, at den Gudinde, Grækerne kaldte Nemesis, for dem var Inkarnationen af „Verdenssamvittigheden", men han finder tillige, at største Delen af de Fortællinger og Attributer, Grækerne knyttede til denne Gudinde, først kan finde deres Forklaring, naar man drager den oldægyptiske Gudelære ind i Betragtningen, og idet han saa vender sig her hen, træffer han for første Gang sin Gudinde som en

aldeles klar og bestemt formet Skikkelse. Det er Ægypternes Hathor.

Naar han nu skal føre Beviset for, at hun er den oprindelige Nemesisgudinde, nøjes han ikke med paa Dilettantvis at argumentere ud fra andre Videnskabsmænds Anskuelser; han vil fuldstændig forandre det af alle moderne Forskere antagne Grundlag for den ægyptiske Religion. Her som gennemgaaende er hans Metode noget forskellig fra den almindelige; han begynder ikke med at fremføre direkte Indvendinger mod det ældre System, men tager straks fat paa at bygge sit nye op. Er dette nu i alle Punkter uomtvistelig rigtigt, er selvfølgelig Sagen dermed afgjort; men kan der paavises ikke ubetydelige Mangler og Fejlslutninger deri, er man berettiget til uden videre at fastholde det gamle, i hvis Bygning der ikke er rokket en Sten. Og hertil kommer, at han i Behandlingen af det Materiale, han benytter, afviger i en ikke ringe Grad fra den Metode, selve Stoffets Natur paabyder.

Tusinder og tusinder af Gravindskrifter og Hymner, af Bønner og Litanier og mystiske Billeder samt først og sidst Dødebogen, Ægypternes Bibel, findes rundt om i de ægyptiske Monument- og Indskriftsamlinger — det er det forvirrende store Stof, der maa benyttes, naar der skal gives en Fremstilling af Jordens ældste Kulturfolks Religion. Og et Tidsrum af over 3000 Aar skiller de ældste Indskrifter, vi kende, fra de yngste; vil man lære Gudetroen at kende i dens oprindelige Form, maa man udsondre fra Betragtningen eller i alt Fald kun med den skarpeste Kritik benytte Indskrifter fra Tiden efter Alexanders Erobring af Ægypten, fordi der er den største Sandsynlighed for, at den ægyptiske Gudelære paa denne Tid, da Folket saa længe har staaet under fremmedes Herredømme, ved den forkrøblende Indflydelse, dette har paa Folkekarakteren, og ved de optagne fremmede Impulser er bleven saa forkvaklet, at

den i væsenlige Henseender afviger fra den gamle Tids Lære. Men dernæst følger det saavel af en almindelig historisk Betragtning som af de særlig ægyptiske Forhold, at en Doktrin, bygget paa Oplysninger, der hentes fra et stærkt begrænset Antal Monumenter, ikke vil være tilstrækkelig begrundet til at kunne vise, hvor Religionens Udgangspunkt maa søges. Den var jo ikke den samme til de forskellige Tider, men undergik paaviselig en Udvikling, efterhaanden som Folket udviklede sig; den var ikke paa samme Tid den samme i hele Ægypten, thi i de forskellige Landsdele tilbades forskellige Guder; den var endelig ikke altid paa samme Tid og samme Sted den samme hos de forskellige Klasser i Befolkningen, thi vi finde f. Eks. en langt mere aandig Betragtning af Livet efter Døden i de Indskrifter, der ere indhuggede paa Kongernes Grave under det XIX. Kongedynasti (1500 f. v. Tidsr.), end i dem, der findes paa Privatgravene fra samme Tid. Er dette Tilfældet, er det klart, at den, der benytter et ringe Antal Monumenter, er udsat for at kombinere Tekster, der gaa ud fra et helt forskelligt Grundlag, og for saa at antage en religiøs Forestilling, hvis Betydning paa et enkelt Sted, til en enkelt Tid eller for en enkelt Stand er uomtvistelig, for den væsenlige og oprindelige.

Jeg sagde ovenfor: Goldschmidt vil omdanne hele det hidtil antagne Grundlag for Ægypternes Religion. Men da selve dette Grundlag næppe kan antages at være almindelig bekendt, maa dets Hovedtræk for Forstaaelighedens Skyld antydes her. Da man paa saa godt som alle de ægyptiske religiøse Monumenter fra de ældste til de yngste finder Solen dyrket som Guddom, paa dem fra den senere grublende Tid uddybet til Gjemme for dybsindige filosofiske Anskuelser, men mere og mere direkte tilbedt, jo længere vi naa tilbage i Tiden, har man, støttet ogsaa paa Etnologiens Beredvillighed til at akceptere en saadan Antagelse, ment,

at Ægypternes ældste religiøse Forestillinger samlede sig om Solen; man har antaget, at denne oprindelige Sol- og Lysguddom har opløst sig til forskellige Gudeformer i de forskjellige Landskaber, saa at altsaa hver enkelt Hovedlokalgud har udviklet sig som Særform paa Grundlag af Ursolguden, og man har saa tænkt sig, at den mytisk skabende Fantasi har dannet alle de utallige Guder og Gudinder, først kvindelige Supplementer til den første Mandgud, saa Personifikationer af alle deres enkelte Egenskaber, efterhaanden som disse udformedes skarpere.

Det er denne Betragtning, G. vil omstyrte. Han siger det udtrykkelig: „Ægyptismen danner et Bolværk mod den Antagelse, at Hovedindholdet af Myterne ikke er andet end Syn paa Daggry og Syn paa Solen“. Han vil i Modsætning hertil fastslaa, at Ægypternes tidligste Gudsforestilling har samlet sig i Ideen om et oprindeligt Guddomspust over Vandene, og at dette har inkarneret sig i Guden Num. Bevisførelsen er denne. Der findes en lille Præposition, der lyder ni og skrives med en Hieroglyf, der forestiller en Bølgelinje, saaledes 𓈖. Den betyder „af, fra“. Men i en Tid forud for den allerældste historiske har den, siger G., betydet Pustet over Vandene, og det er som Personifikation heraf, at Num kommer i Besiddelse af denne Kvalifikation. At dette er rigtigt, ses af, at en Hieroglyf, der bruges for at betegne „Verdens første Aarsag“, Ammon, d. e. den skjulte, ser saaledes ud (𓈖), thi dette er, siger G., Bølgelinjen i Navneringen*), og da Ammon er Pustet over Vandene som Person og Ringen betegner Personligheden, maa Bølgelinjen ni være Pustet. For at dette

*) Navneringen er egenlig Seglringens Kreds, der sattes om Faraonernes Navne; den uendelige Ring antydede Kongens Guddommelighed. Omkring de egenlige Gudenavne sattes den ikke, saaledes ikke om Osiris' egenlige Navn, men vel om hans Titel un-nefer = det gode Væsen.

Bevis skal være fyldestgørende maa det for det første være afgjort, at dette Tegn er Vandlinjen i Navneringen, for det andet, at Ammon hele den historiske Tid igennem staar som Urguden og som saadan er Aanden over Vandene. Men ingen af Delene lader sig paapege. Tegnet er efter al Sandsynlighed slet ikke det, G. antager det for, thi Navneringen skrives altid ⊂⊃ med Signetet ved, medens dette Tegn altid skrives som ovenfor, og det er altsaa kun, naar man slet ikke har nogen anden Forklaring at fremføre, at man nødes til at benytte G.'s. Men nu findes der en enkelt Hieroglyf, der skrives ganske som denne, kan lyde men eller amen*) og forestiller et Bassin med Vand i (Vandlinien har altsaa her kun en billedlig, ingen lydlig Værdi); er det saa ikke rimeligt at antage, at det er dette Tegn, der bruges til at betegne Ammon? Og da nu Bestemmelsen af denne som Luftguden, „Pustet over Vandene“, først hører hjemme i den sene Ptolemæertid og sandsynligvis beror paa en græsk Paavirkning, bortfalder hele Argumentationen med Pustet over Vandene.

Var det imidlertid rigtigt, som G. siger, at Ammon overalt i Indskrifterne fra den ældste til den yngste Tid betegnes som Verdens Aarsag tænkt som Personlighed, Urguden, og havde han dernæst Ret til fuldstændig at identificere Num med denne Ammon, vilde hans Udviklinger jo endda staa ved Magt. Men Ammon forekommer ikke før det 11te Kongedynastis Tid (2500 f. v. Tidsr.), hans Navn findes ikke i Dødebogen undtagen i det allersidste Par Kapitler, der jo slet ikke staar i nogen Sammenhæng med det egenlige Værk, han træder først frem for os med tydelige Omrids, da hans Hjemstad Theben bliver Rigets Hovedstad. Og i den store Hymne til ham, der findes i Museet i Bulaq — den er fra det 18de Dynastis Tid (1800 f. v. Tidsr.) —, den største

*) H. Brugsch: Grammaire hieroglyphique p. 126, Nr. 362.

Ammonshymne, vi har, og en Tekst altsaa, der særlig gaar ud paa hans Forherligelse, kaldes han Ptahs Søn og det siges, at hans Virksomhed i Tidernes Morgen følger efter denne Guds. Altsaa kan Ammon hverken fastholdes som den tidligste Gudsforestilling eller selv som den, hvem de senere Ægyptere gjennemgaaende ansaa for den oprindelige Skabergud. Selv om da Num fuldstændig dækkede Ammon, manglede dog Beviset for, at han er Urguddommen. Men denne fuldstændige Identifikation er ikke berettiget. Som Skabergud stilles Num undertiden lig Ammon og kaldes saa „den, der har skabt Guder og Mennesker“; i sine andre Former holdes den thebiske Gud ude fra Num. Og selv, hvor han hyldes som den skabende Gud, saaledes i den ovennævnte Hymne, træffe vi, hvor vi maatte vente at finde Num, hvis han var den faste Sideform af Ammon som Skaber, en anden Gudeskikkelse, det er Tum, den nedgaaende Sol. Og det er ganske naturligt, thi i den største Skabelsestekst, vi har, i det 17de Kapitel af Dødebogen, sikkert det ældste Afsnit af dette Værk, træffer vi Tum som Skaberguden: „Jeg er Tum som det, der er, idet jeg var alene paa Oceanet, dannende Himlen, skabende Væsenerne“. At altsaa en anden Gud kan fremføres som udfyldende den skabende Side af Ammons Virksomhed, uden at Num, der dog har dette som sin Specialitet, nævnes, viser klart, hvor uberettiget det er, fuldstændig at ville identificere Num og Ammon.

Af det foregaaende fremgaar, tror jeg, at den sproglige Begrundelse af ni som Pustet over Vandene er uholdbar*), Opstillingen af Ammon som oprindelig

*) Jeg skal dog for Fuldstændigheds Skyld bemærke, at Luftguden blandt Elementarguderne, der i Ptolemæertiden som Følge af græsk Paavirkning findes nævnte paa ægyptiske Monumenter, kaldes ni. Men da dette Ord, som G. rigtigt siger, intetsomhelst Sted ellers findes i Betydningen af Luft, og man i Indskrifterne fra den Tid finder den særeste Spillen

Guddom urigtig, Identifikationen af Num med ham vilkaarlig og Num som Inkarnationen af den tidligste Gudsforestililling er dermed væltet over Ende. Og er det altsaa ikke paavist, at Num er Urguden, fra hvem Guddomspustet naaede igjennem Verden, falder dermed Sammenstillingen af ham med Livsaanden Nif, med Urvandene Nu, med Menneskesjælen Ba og med Menneskeaanden Khu til Jorden. Ind i det sidst nævnte Ord lægger G. i Øvrigt mere, end man almindelig gjør. Idet han bringer Ordet som Tegnet, hvormed det skrives, i Forbindelse med Ibisfuglen, Tegnet for Guden Thot, lader han Khufuglen som Uraand svæve over Urvandene og befrugte disse, d. v. s. Urgudinden Hathor, der i dette Fugleægteskab antager en Gaases Skikkelse. Jeg véd ikke, hvorpaa alt dette støttes, og tror ikke, det er fremdraget tidligere; indtil derfor de Bevismidler, der giver Begrundelsen deraf, er fremførte, kan G. ikke gøre Fordring paa, at man skal tillægge disse Paastande videnskabelig Betydning.

Ved Slutningen af det Kapitel, jeg nu har gennemgaaet, Afsnittet om den tidligste Gudsforestilling, siger G. selv, at „sligt kan kaldes løst og usikkert“, og han vender sig da for at „genfrembringe den oprindelige Skuen paa Verden og dens Princip“ til Monumenterne. Men Betydningen af de Bevisrækker, han her fremfører, svækkes ikke lidt ved hans Metodes Mangel paa Overensstemmelse med de ovenfor omtalte Grundprinciper for enhver Behandling af Emner indenfor den ægyptiske Mytologis Omraade. De Indskrifter, han fremdrager som Støtte for sine Udviklinger, er meget faa og disse saa godt som alle fra Øen Filae, hvis ældste Monumenter ere fra Tiden lige før Alexanders Erobring af Aegypten, mens de fleste er fra Ptolemæertiden. At nu Num

med Ord og Lyde, maa man sikkert antage, at de gudedannende Præster har spaltet Ordet nif-Aande. og G. kan heller ikke heri finde nogen Støtte.

navnlig i en senere Tid har været tilbedt som Skabergud paa flere Steder i Landet, nægter Ingen; det skulde fastslaas, at han var den ældste og almindelig antagne, men herfor er saa sene Indskrifter naturligvis intet Bevis. Hovedargumenterne føres da heller ikke med Tekster, men med Billeder. Ikke heller de er dog afgørende. De er fire; af dem findes det ene slet ikke paa noget ægyptisk Monument, men hentes fra en græsk Forfatter; det andet er fra Kejser Avgustus's Tid; det tredje havde nogen Betydning, hvis det var bevist, hvad G. erklærer for selvfølgeligt, at „Ptah kun er en Virkning af Num“, men da dette ikke er bevist og næppe kan bevises (se ovfr. p. 135), bortfalder ogsaa det. Saa er der kun ét Billede tilbage til Støtte for G.'s Teori. Naar man nu betænker, hvor uendelig talrige de ægyptiske Mindesmærker af religiøst Indhold er, maa man indrømme, at ét Billede er temmelig lidt at støtte sig til, naar man vil forandre Grundbetragtningen af hele Religionen. Men var ogsaa de andre Billeder tilforladelige, det er dog ikke paa dem og vore vilkaarlige Tydninger af deres gaadefulde Figurer, at man nu til Dags skal bygge en Skildring af de gamle Ægypteres Religion; vi har jo intet som helst Middel til at kontrollere, hvor vidt et saadant Billede tydes korrekt, naar vi ikke benytter Teksterne i det videste Omfang. Og dette det eneste rigtige Princip opstiller G. selv: „Vi maa søge vore Oplysninger fra tydelig udtalte Trossætninger og Trosbekendelser, fra Hymner og Sange, som staa i Indskrift paa Templerne eller ere opbevarede i Papyri.“ Men han har ikke fulgt det; han har af vilkaarlig kombinerede og vilkaarlig tydede Billeder, af Tekststumper samlede alle Vegne fra opført en Bygning, hvis spinkle Piller falde sammen ved det mindste Pust. Jeg tror derfor, at jeg er i min Ret, naar jeg som Resultat af denne Undersøgelse fastslaar, at det tidligere antagne System for den ægyptiske Gudelære

staar sikkert som før G. skrev sin Nemesis, og jeg maa derfor i det følgende, hvor Hathor, Ægypternes Nemesis, skal betragtes, benytte det som Grundlag.

Selvfølgelig drages de Linjer, der hos G. begrænse Hathor, i Fortsættelse af dem, der bestemmer hele den ægyptiske Religion, og da den foregaaende Udvikling vil have vist, at disse Hypoteser maa skydes til Side og Soldyrkelsen maa fastholdes som Udgangspunkt, maa naturligvis ogsaa de Værdier, G. indsætter for de forskellige Betegnelser for Hathor, modificeres i Overensstemmelse hermed. Og dertil kommer, at G. her, hvor han nærmer sig mere og mere til det Punkt, han stræber at naa, Forbindelsespunktet mellem det græske og det ægyptiske, i sin dristige Iver føres til at knytte Kombination til Kombination, uden at han tænker paa, at det ikke saa meget gælder om at opsøge alle de Kombinationer, der ere mulige, som om at finde, hvor mange af dem der ere sandsynlige. Jeg tvivler nu ikke om, at G. i sine Samlinger har liggende vægtige og gyldige Beviser for, at hans Sammenstillinger, der forekommer mig vilkaarlige, er fuldt berettigede*), men endnu ere Beviserne ikke fremførte, og indtil de ere det, nødes vi til Trods for al Beundring for det Talent, hvormed han forstaar at samle saa spredte Traade, at skyde hele denne Udvikling til Side. Naar G. saaledes siger, at Hathor betegnes med Hjortehovedet eller med en Gaas eller at Ordene Mena og Nemt ere almindelige Navne paa hende og derpaa grunder vidt rækkende Slutninger, tør jeg naturligvis ikke benægte, at dette kan være Tilfældet, men der er ikke her ført noget

*) Muligvis finde visse af dem, hvis Begrundelse jeg ikke kjender, Støtte i Værker, som ikke findes her i Byen og derfor have været mig utilgængelige; et saadant er den udvidede engelske Udgave af Bunsens „Aegyptens Stelle“. Er det Tilfældet, bortfalder min Dom naturligvis, men G. citerer intet Steds noget nyere Værk, jeg ikke har havt Adgang til at benytte.

Bevis derfor, der er ikke henvist til noget Sted, hvor Beviset findes, og jeg kender intet, der støtter disse Paastande — de maa da lægges hen, indtil Forsvaret er ført. Og ganske paa samme Maade: det kan vel være, at der vil kunne fremføres Beviser for, at G. har Ret til af alle de op til Hathor grænsende religiøse Territorier, af alle de med hende nær beslægtede Gudinder at drage saa mange ind under hende, som han gør — det er for nogles Vedkommende mere, for andres mindre sandsynligt, men saa meget er sikkert og maa gentages atter og atter, endnu ere Beviserne ikke fremkomne, og indtil det sker, maa Deduktionen lægges til Side. Det er ikke Meningen dermed at paastaa, at vi fuldstændig skal opgive ethvert Forsøg paa at samle de Enkeltoplysninger, der findes rundt om, til Helhedsbilleder; jeg vil kun fastholde, at saa længe der til højre og venstre for os højner sig vældige Dynger af ubearbejdet Materiale, fra hvilke der vil kunne hentes rige Oplysninger om den Gudinde, der her behandles, som om alle de andre, er den Metode ikke den rette, som idet den tumler med det stærkt begrænsede Stof, den raader over, som var det det hele, søger ved kække Kombinationer at frembringe et paa alle Punkter fuldt udpenslet Billede. At lade Udsagn om f. Eks. Isis uden videre gælde Hathor — som Plutarks, at hun i Hermopolis tilbades som den hellige Retfærdighed — vilde være berettiget i to Tilfælde. Enten kunde Beviset være ført for, at de var fuldstændig identiske som Dévéria har paavist det for Hathors og Nubs Vedkommende. Det er ikke Tilfældet her. Eller ogsaa kunde man have udtømt alle de Kilder, der behandlede de to Gudinder, fundet, at væsenlige Momenter pegede hen paa en saadan Identifikation, og det vilde i saa Fald være fuldt berettiget at kitte Stoffets Huller til ved Benyttelse af det tilgrænsende Materiale. Men ligger der ti og tyve Gange saa meget upaaagtet hen, som der er benyttet,

maa det fordres, at der til Karakteristiken af Hathor kun bruges Udsagn, der gælder hende selv og de Gudinder, hvis Identitet med hende er paavist, thi den eneste gyldige Undskyldning for den fri Behandling, den, at Kilderne er udtømte, findes ikke her.

Naar jeg altsaa maa være uenig med G., saavel med Hensyn til den Metode, han benytter, som med Hensyn til det Udgangspunkt, han har valgt, og naar jeg tror, at den blotte Berøring af Kritikens Saksespids faar en Række Sammenføjninger til at løbe op fra den ene Ende til den anden, er det klart, at Hathor maa tage sig noget anderledes ud for mig end for ham. Med faa Strøg kan de væsenligste af de Linier drages, der i Følge hvad jeg kjender til den moderne Ægyptologi, vil komme til at begrænse hende. Hun er først som Personifikation af Rummet, hvor Solen, Horus bryder sig sin Bane (Navnet Hat-hor betyder Horusbolig), sideordnet med Solen, d. v. s. i det mytologiske Sprog Horus's Hustru. Men hver Morgen stiger Horus frem fra det mørke Rum, dette frembringer altsaa Solen, Hathor bliver Horus Moder, og her fremkommer nu Berøringen med Isis, idet denne i Følge den almindelige Tradition er Horusmoderen. Og hver Aften, naar Solen synker bag Vestbjærget, modtager det samme moderlige Rum ham, for at skænke ham nyt Liv til den næste Morgen at rejse sig straalende i Øst. Og naar man husker, at Ægypterne paralleliserede særlig Kongernes, dernæst ogsaa hvert enkelt Menneskes Liv med Solens daglige Bevægelse, bliver Hathors Forhold til Mennesket let forstaaeligt. Det er som en ny Horus, at Kongen ses sugende Modermælken af Hathors Bryst. Og som hun hver Nat skænker Solen nyt Liv til at stige frem, giver hun det døde Menneske, der har overstaaet Dommen, nyt Liv ved at række sit Halsbaand, Livssymbolet, frem imod ham, eller ved at lade ham drikke af det Bæger, hun fra den hellige Sykomors Grene holder ham

i Møde. Dog er hun ikke her den naadige, den trøstende, thi den, der har bestaaet Dommen, har Ret til at fordre nyt Liv. Og ganske vist lade Indskrifter fra den seneste Ptolemæertid hende være Personifikationen af det skønne og det gode, mens andre noget ældre viser hende som Glædens Gudinde med Tamburinen i Haanden, men saa vidt mig bekjendt giver de ældre Indskrifter hende ikke slige Funktioner, og de kan altsaa her lades ude af Betragtning.

Der er i disse Linier givet et Omrids af Hathorfiguren, som de fleste af dem, der beskæftiger sig med ægyptisk Mytologi, vistnok vil anerkjende som nogenlunde korrekt. Men til en Sammenstilling med Nemesis er denne Skikkelse ikke brugelig, Af de Forklaringer af Nemesisattributerne, G. ved Hjælp af Hathors Insignier giver, er nogle, som ovenfor vist, næppe aldeles korrekte, andre ser vel tiltalende ud, men skønt det sikkert er fortjenstligt at have peget paa en saadan Forbindelse som mulig, maa det vel erindres, at G.'s Væsensbestemmelse af Hathor, den, at hun er „Naturen som Helhed, som skøn, levende Orden, som Livsfylden, hvoraf alt fremkommer, opholdes og fornys, som Bevægelsesmagten i Himmellegemernes Gang, som Fornuftigheden i de jordiske Tings Gang, i Menneskesamfundet og Individernes Skæbne, som Tilværelsens Højtidelighed, der har meddelt sig Menneskets Indre og derigennem strængt kærlig kalder til Ansvar for Livet", — at hele denne Bestemmelse foreløbig staar uden afgørende Bevisstøtte. Ligheden mellem visse Attributer konstituerer kun Muligheden af et Slægtskab mellem de to Gudinder; væsenlige Grundoverensstemmelser i deres Karakter er ikke paaviste. Saa synes det da at maatte fastholdes, at mellem Hathor og Nemesis strækker der sig endnu et Gab saa bredt og dybt som det Middelhavsbassin, der skiller Grækenland fra Ægypten.

Jeg er her færdig med min Oversigt over det ægyptologiske Afsnit af G.'s Nemesis. De Mangler, der i det foregaaende ere paaviste, stamme, tror jeg, fra et enkelt Grundforhold i G.'s Væsen, som han ikke ret har taget i Betragtning, da han besluttede at hellige sig til en blot videnskabelig Virksomhed. Før G. blev Videnskabsmand, har han været Digter i 30 Aar. Hans mangeaarige digteriske Virksomhed har naturligvis udviklet hans aandelige Fart, hans Fantasi ganske særlig stærkt, og saaledes prædisponeret gaar han nu til at blive Videnskabsdyrker. Men den, der vil behandle et Æmne saa omfattende og saa vanskeligt som ægyptisk Mytologi, maa først og fremmest være i Besiddelse af en aarvaagen Omsigt til at samle Enkeltheder, en sindig Betænksomhed i Kombinationen af det indvundne Stof, en kilden Forsigtighed med at opstille Formodninger, et strængt logisk Trit i Udviklingerne. Først naar vi ere naaede saa vidt, at det store System skal opstilles, der række til det heles Grænser og dog tager den fineste Centrumsdetail med, bliver der Brug for den kække Fantasi. Men før den Tid kan komme, maa Landet i en ganske anden Grad end nu være oppløjet ved grundige, stærkt begrænsede Detailforskninger. Hvis Prof. G. føler sig kaldet til at stille sig Side om Side med de Mænd, der arbejde paa denne Maade — det er Folk som Pierret, Grèbant, Lefébure, Naville —, og saa tage fat paa at skovle Sanddyngerne bort fra Oldtidsresterne, vil han sikkert blive modtaget med varm Anerkendelse. Men det kan vel næppe være uærbødigt at sige, at G. i Kraft af den Nemesisbestemmelse, hans digteriske Virksomhed afgiver for hele hans aandelige Fysiognomi, vanskelig vil kunne finde sig til Rette under saa smaa Forhold. Og i saa Fald maa man ønske, at han ikke af Lyst til Erobringer i fremmede Riger maa opgive lykkelige Fremtidschancer i det skønne Land, han er uindskrænket Hersker over. **Emil Slomann.**

Midler til at erstatte Latin og Græsk som Skolefag.*)

I Aaret 1875 er der af den tyske Filosof Eduard v. Hartmann fremsat et Forslag til Omordning af den lærde Skole (die Reform des höheren Schulwesens 1875), som har tildraget sig saa megen Opmærksomhed, at man endog kan høre erfarne Skolemænd omtale det som et grundigt og gennemtænkt, maaske noget radikalt Forslag til en Omordning. Forslaget er det samme, som her er fremsat af Dr. Pingel (der, mærkelig nok, ikke har kendt H's Bog, førend han fremkom med sine Bemærkninger), og gaar ud paa at udelukke Latin af Skolens Fagkreds og bygge den klassiske Dannelse væsentlig paa et nøjere Kendskab til den græske Literatur, der ved sit æstetiske og historiske Værd antages at være det mest passende Grundlag for en almindelig Dannelse. Dette er for os Danske egentlig det nye i Hartmanns Bog, thi hans øvrige Ideer ere for største Delen oftere fremsatte og til Dels gendrevne f. Eks. af Madvig. Hartmann fremhæver saaledes den Fare for Disciplenes legemlige og aandelige Sundhed, der opstaar ved den store Ophobning af Stof; han siger, at Skolebørnene ere værre stillede end Børnene i Fabrikerne, der dog ved Lov ere nogenlunde sikrede mod Overanstrængelse. Hartmann taler

*) Jævnf.: „Om Afskaffelsen af Latin og Græsk som Skolefag“ i forrige Hæfte.

for, at Forældrene bør have Indflydelse paa Børnenes Undervisning derved, at man stiller en Del Fag som valgfri; han sér det fejlagtige i Tvedelingen og udtaler, at de bedste Midler til aandelig Udvikling kun kunne være af én Art; han gjør opmærksom paa, at Latin- og Realgymnasiet hver kun have grebet den ene Side af Opgaven og derfor maa forfejle Maalet. Hartmann erkender endelig, at den latinske Literaturs æstetiske Værd er bleven overdreven i høj Grad, og at Latinens praktiske Nytte ikke vil være vanskelig at erstatte. Medens jeg nu altsaa i disse Anskuelser finder Støttepunkter for de Meninger, jeg har fremsat, forekommer derimod hans Ide om at sætte Græsk i Stedet for Latin mig forfejlet og tillige utilstrækkelig motiveret. Hartmann er endnu hildet i Vildfarelsen om Sprogenes formalistiske Betydning og om at de nyere Sprogs Former ikke ere saa nyttige til Aandens formale Dannelse som de gamles, fordi de ere i Forfald — en Synsmaade, der forlængst er bleven modbevist af Sprogforskerne (se Aprilhæftet S. 7). Hermed staar i Sammenhæng hans Overvurdering af det græske Sprog i rent sproglig Henseende. Han kalder (S. 50) Græsk „die philosophischeste und poetischeste Sprache der Welt zugleich"; han nægter ikke, at det græske Sprog er svært, men just Overvindelsen af disse Vanskeligheder „ist grade das höchste und unübertreffliche Bildungsmittel für den Geist". Han vil (S. 67) vide, at et grundigt Studium af Græsk hjælper mærkværdig til at lære Latin, men at det Omvendte ikke er Tilfældet (!). Og endda er Græsk kun det næstbedste; Sanskrit vilde være det bedste, hvis dets Literatur besad den samme „massvolle Stoffbeherrschung" som den klassiske. Af de nyere Sprog sætter han Fransk øverst paa Grund af Syntaksens formale Betydning og „fordi den franske Stil udelukker Udtryksmaadens Individualitet og bringer Tankegangen ind i en conventionel typisk Form". Fransk skal da drives saaledes, at der kan skrives frie

Opgaver i dette Sprog. Engelsk repræsenterer efter H.'s Mening det dybeste Trin af sprogligt Forfald, som overhovedet kan tænkes (!): det har kun praktisk Betydning, og hvad den engelske Literatur angaar, da gør Sprogenes Slægtskab det muligt at gengive Forfatterne saaledes i Oversættelse, at denne Oversættelse næsten gør samme Tjeneste som Originalen (!) Man tænke her paa Shakespeare, Dickens og Byron! Endelig bør man efter H.'s Mening ved Udarbejdelsen i Modersmaalet holde sig til frie (ikke beskrivende) Opgaver. Alt dette er dels for længe siden gendrevet, dels er det saa ensidigt, at det kun kan gælde for Paradokser. De gamle Sprogs historiske Betydning ligesom Historiens Betydning i det hele synes han ikke at have Øje for, og han kommer saaledes ved en ensidig æstetisk Vurdering til den Anskuelse, at de latinske Forfattere slet ikke ere værd at læse i Skolen, idet han altsaa oversér deres Betydning for Kulturhistorien. Skønt der i Dr. Pingels Artikler fremtræder en noget lignende Synsmaade, har dog denne sidste en langt klarere Forestilling om Historiens Betydning. H. vil have en sammenlignende (!) konfessionsløs Religionsundervisning med kristelig (!) Dogmehistorie i øverste Klasse, og alt dette skal være et tvungent (!) Fag for alle Konfessioner og Religioner. Dette er maaske ægte preussisk, men fuldstændig ulogisk. Naturhistoriens orienterende Virksomhed har han meget lidt tilovers for. Han gaar ud fra, at af hver 3 Børn har ét Talent for Musik og ét for Tegning i et saadant Omfang, at det kan lønne sig at uddanne det ved en Undervisnings- og Øvelsestid, som han selv ansiaar til 8—9 Timer ugenlig, og kommer til det Resultat, at den tvungne Skoletid bør indskrænkes til 24 Timer ugenlig, medens dog Undervisningens „Intensitet“ skulde forøges. H., der ikke er Skolemand, overser herved, at det ikke kan nytte at tage fra Skoletiden, naar Forberedelsen besværliggøres og tager længere Tid. Naar han endvidere taler om det Usunde i at tilbringe

mer end 4 Timer i det samme Værelse, er det ikke rigtig klart, om han husker paa hvad Frikvarterer, Udluftning og Ventilation kan udrette.

Hartmann og Pingel have Fortjenesten af at have vist det latinske Sprogs Undværlighed og den latinske Literaturs forholdsvis ringe æstetiske Betydning, men de have ikke givet nogen Grund for Græsks Uundværlighed; thi H.'s sproglige og æstetiske Grunde have, som ovenfor vist, ikke meget at sige. Der bliver da kun tilbage den kulturhistoriske Betydning, der fremhæves af Pingel, men som Madvig for længe siden har udviklet samtidig med at han udførlig og indtrængende advarede mod den æstetiske Overvurdering. Og denne historiske Betydning har da den romerske Literatur lige saa vel som den græske; thi fordi den romerske Literatur ikke hævede sig til Højde med den græske, mister den dog ikke sin Betydning som en nyttig Kilde til Kundskab om det Folk, der har spillet den største Rolle i Verdenshistorien. Romerens Virksomhedsdrift har givet sig Luft i Handling, i Magtudvikling, i Organisation af det erobrede; at iagttage disse Egenskabers enkelte Virkninger i Kulturlivet og det politiske Liv er vist nok en lige saa betydningsfuld Opgave som at følge en Literaturudvikling. Men det er væsenlig den romerske Literatur (Historikerne, Talerne), der sætter os i Stand til en saadan Iagttagelse. Den æstetiske Indflydelse fra den græske Literatur, kommer, som Madvig bemærker, til os paa en langt fyldigere og lettere tilgængelig Maade i den nyere Literatur, der er saa stærkt paavirket deraf, end i selve de gamle Skrifter. Ved Spørgsmaalet om Erstatning ville vi da betragte først den historiske Side, dernæst den sproglige, tilsidst den praktiske. Madvig (Maanedskr. for Literat. 8 Bind S. 590) siger: „at hvis ikke paa denne Maade (ɔ: ved deres kulturhistoriske Betydning) de gamle Sprogs Vigtighed for Dannelsen kan godtgøres, ingen Betragtning af Sprogundervisningen som saadan vil kunne af-

værge, at de maa anses som saadanne Midler for specielle Studier, der — blive at lære efter Enhvers Behov.“ Med andre Ord: Hovedvægten ligger paa det historisk-literære Indhold, medens Sproget kun under den Forudsætning er uundværligt, hvis det er aldeles nødvendigt for Opfattelsen af Indholdet. Nu er det jo netop en Hovedfejl ved den foregaaende og nuværende Tilstand, en Fejl, som bevises ved mangfoldige samstemmende Vidnesbyrd, at der altid er bleven lagt for lidt Vægt paa Indholdet og for megen Vægt paa Sproget, og at altsaa Madvigs Teori aldeles ikke er bleven udført i Praksis. Denne Teori maa iøvrigt aldeles være bleven glemt. Jeg erindrer f. Ex. at jeg for nogle Aar siden har talt med en højt anset Filolog og Lærer af Madvigs Skole, hvem den anførte Betragtning forekom fremmed. Men lad os heller ikke trøste os med den Tanke, at Fremtiden skulde forbedre Lærerne og Methoden saaledes, at Maalet derved kunde naas; fra troværdig Kilde véd jeg, at ikke en Gang en Lærer som Dr. Nutzhorn ved Privatundervisning har kunnet bibringe velbegavede Disciple en virkelig Interesse for den græske Literatur i dens græske Form.

Sagen er denne: den anførte Teori har med en Ensidighed, som næppe er mindre end den, der fremtræder i den formalistiske Betragtning søgt at redde de gamle Sprog for Skolen ved at gøre et Supplement til den historiske Undervisning (thi som et saadant maa Læsningen af de gamle Sprog betragtes efter Madvigs Teori), altsaa en Del — maaske en meget væsenlig Del, men dog kun en Del — af Historieundervisningen til det centrale i vor højere Undervisning, noget der aldeles forstyrrer Ligevægten i den encyklopædiske Teori, som Madvig fremsætter. Medens den egenlige Historieundervisning nøjes med 2—3, højest 4 Timer ugenlig, raade de gamle Sprog over indtil 15 Timer ɔ: gennemsnitlig mer end 5 Gange saa megen Tid, hvortil endnu maa

regnes den længere Tid, der bruges til Forberedelsen i disse vanskelige Undervisningsfag og den aandelige Anstrængelse, der udkræves hos Disciplen, fordi han maa tilegne sig noget, der i Forhold til sin Vanskelighed yder saa lidt Løn og kun daarlig formaar at fængsle hans Interesse. Og da nu selve Indholdet af det læste med Lethed kunde tilegnes gennem Oversættelser i 3 Timer ugenlig, bruge vi altsaa mindst 5 Gange saa megen Tid og Anstrængelse til dette ene: at faa Indholdet just i den oprindelige Form fra første Haand. Jeg tror, at her foreligger et stort pædagogisk Misgreb; thi Disciplene faa slet ikke fat paa denne Form, saaledes at de derved just tænke sig ind i Romernes og Grækernes Forestillingskreds. Hvad er Disciplens Virksomhed, naar han læser Klassikerne? Han oversætter dem ɔ: han sætter de latinske og græske Forestillinger om i sit eget Sprogs Forestillinger med mere eller mindre Held, Dygtighed og Iver, men altid til en vis Grad mekanisk uden at han i Regelen arbejder paa at udfinde det ejendommelige ved det fremmede Sprogs Ord, som i saa mange Tilfælde gaar ud fra en hel anden Forestilling end det tilsvarende i Modersmaalet. Ganske vist er det en god Øvelse at udfinde f. Eks. de danske Ord, som dække et Ord som ratio, der jo efter en gammel Lærers Udsagn „kan betyde alt undtagen en Støvleknægt“, men som Forholdene ere, faar Discipelen kun en begrænset Øvelse heri og vil vanskelig komme til at interessere sig derfor, fordi Kampen med det sproglige Udtryk er ham for haard. Og det er endda kun de dygtigere Disciple, der kunne og ville skabe en saadan Oversættelse med leksikalsk og grammatisk Hjælp; en stor Del, maaske de fleste, gengiver kun en udenad lært Remse; det er altsaa en tankeløs Ombytning af de fremmede Udtryk med Modersmaalets. Ved de nyere Sprog kan der være Tale om en større Nydelse og en dybere Forstaaelse af Originalen, naar man nogenledes har tilegnet sig Sproget.

Man mærker det især ved Forfattere, der have særegne Ejendommeligheder i Sprog og Form, f. Eks. Dickens. Mange af Personerne fremtræde der i et klarere Lys, naar man læser deres Ytringer i Originalsproget. Men de klassiske Forfattere, som vi læse i Skolen, ere jo for en meget stor Del Historikere, hvor der altsaa ikke kan tabes saa meget ved ikke at læse Originalen. Ved Digterne er det noget anderledes, men som vi ovenfor have sagt: et fuldstændigt Billede af historiske Forhold maa vi fra først af opgive at fremstille. Naar jeg nu altsaa udtaler den Mening, at vi skulle lade Disciplene læse de klassiske Forfattere i Oversættelse, da er det forsaavidt ikke nyt, som Flertallet af Disciplene i Grunden læser og altid har læst dem i Oversættelse, idet de ikke have bragt det saa vidt, at de kunne nyde Indholdet uden hvert Øjeblik at ty til den ene eller anden Form af Hjælp, og mit Forslag gaar altsaa kun ud paa i Stedet for en Oversættelse, der maaske tilfører enkelte detaillerede Oplysninger om de gamles Forestillingskreds, men til Gengæld lemlæster Indholdet og gør det uklart, at sætte en Oversættelse, der opgiver den fragmentariske, utilstrækkelige og lidet lønnende Beskæftigelse med de gamles sproglige Forestillinger, men til Gengæld gør det muligt at give de øvrige Led af Kulturhistorien en langt fyldigere Behandling. Man tale ikke her om at ofre dette sproglige Led af Kulturhistorien; man ofrer ikke, hvad man med den nuværende Undervisningstid, hvor lang den end er, ikke kommer til at besidde. Man undgaar det pædagogiske Misgreb at lade Barnet arbejde 2—3 Aar, førend det i Indholdet kan finde selv den tarveligste Løn for sin Møje, og man aabner det Adgangen til at kunne forstaa en Forfatters Ejendommelighed, som tidligere maatte forekomme det at bero paa Antallet af Afvigelser fra den sædvanlige Sprogbrug.

Det forekommer mig, at denne Anskuelse kun er en videre Udvikling af Madvigs Teori; thi uden at nægte

den gamle Literaturs Betydning for Kulturhistorien stræber jeg kun at vise, at den største Del af Arbejdet ved de gamle Sprog (15 ÷ 3 = 12 Timer ugenlig, altsaa over en Tredjedel af Skolens hele Undervisningstid) anvendes paa at tilegne sig det rent formelle, ɔ: sproglige i den klassiske Literatur, d. v. s. en enkelt Del af et Tillæg til den kulturhistoriske Undervisning. Ved saaledes at forstyrre Ligevægten i Skolen har Madvigs Teori altsaa lagt en Byrde paa Lærernes og Disciplenes Skuldre, som de stadig have vaandet sig under. En Ophobning af ufordøjeligt Stof virker let sløvende paa Læreren, og paa Disciplen kan det let have den Virkning, at hans Fantasi, der stødes tilbage af det vanskelige, søger sig Næring i overdreven Romanslugen eller endnu uheldigere Beskæftigelse. Hermed vil jeg naturligvis ikke paastaa, at en Anskuelse, som den jeg har fremsat, vilde have fundet Tilslutning eller have ladet sig gjennemføre 1850, selv om den var kommen til Orde. Madvig fremhæver vist nok med Rette, at den gamle Historie er af Vigtighed som det fælles Grundlag for de nyere Folks Historie, men selve hans Teori viser, hvor tilbøjelig man er til at overdrive denne Betydning, og derved er man vist nok ogsaa kommet til at forsømme den nyere Historie utilbørligt. Det er jo dog af største Vigtighed for Statsborgeren, desto vigtigere, jo højere han staar i Samfundet, at han er bekjendt just med den nyere Historie. Man tænke kun paa, hvor vigtigt det er at have en nogenlunde klar Forestilling om de sociale Rørelser i den nyere Tid, man tænke paa de mange Gentagelser i visse Lande, f. Eks. Frankrigs Historie, Gentagelser af de samme indre og ydre politiske Fejl, der altsaa ikke ere komne til almindelig Bevidsthed.

Spørger man altsaa: hvorledes skal man erstatte de gamle Sprog som Led af den historiske Undervisning, svarer jeg: væsenlig ved en betydelig Udvidelse af Undervisningen i den gamle Historie, saaledes at der i

Oversættelse læses betydelige Partier af Forfatterne. Jeg tænker mig det nærmest i den Form, at man foruden den historiske Lærebog, som helst ikke maa være for detailleret, havde en historisk Læsebog, der samlede hele det Stof, som man vilde benytte, og som naturligvis dels maatte være godt oversat, dels forsynet med de fornødne Oplysninger. Der vilde da være Lejlighed til at indføre Disciplen i Literaturhistorien ved Læsning af de bedste Forfattere; der vilde være Tid til at give udførlige og tiltrækkende Skildringer af de gamles offenlige og private Liv, at gøre Disciplene bekendte med Kunstens Historie, alt dette knyttet til Læsningen af Forfatterne. Der vilde blive en ganske anden Forbindelse mellem Historieundervisningen og Læsningen af Literaturen end tidligere; thi det er et Faktum, at man hidtil sædvanligvis har ladet Børnene selv besørge denne Forbindelse, uden at Læreren har givet nogen betydelig Vejledning, og uden at man har iagttaget den naturlige Orden, at Læreren i Latin og Græsk tillige underviste i den gamle Historie, uagtet dette vel maa siges at være forudsat ved Ordningen af filologisk Embedseksamen. Lad os altsaa tænke os, at man i de øverste Klasser anvender 1 Time daglig paa Historieundervisningen og Læsningen af de gamle Forfattere. Der vilde da alligevel blive en betydelig Del af den Tid, som man hidtil har anvendt paa de gamle Sprog, til overs. Noget af denne Tid bør man vistnok lægge til Undervisningen i de nyere Sprog, men det forekommer mig rimeligt, at man, hvis man beslutter sig til en Omordning, tillige bør gøre endnu én væsenlig Forandring. Saaledes som den filosofiske Undervisning ved Universitetet nu er indrettet, gør den næppe megen Gavn. Der gives de unge Mennesker en Slags Oversigt over Filosofien ved at indføre dem i de Anskuelser, som vedkommende Professor har dannet sig om et eller flere Punkter af Filosofien, hvortil da Fremstillingen knyttes. Der er ganske vist et Slags

System i denne Fremgangsmaade, men det maa ikke overses, at man meget ofte kaster de unge Mennesker, som først nu skulle forsøge at staa paa deres egne Ben, ind i filosofiske Stridigheder, hvor i der ganske vist er et Pirringsmiddel for deres Aand, men som ogsaa for tidlig kan kaste dem ind i en Tankeudvikling, hvortil de mangle de fornødne Forudsætninger. Desuden er det et Faktum, som alene kan bevises ved de Bøger, der benyttes, at Docenterne i Reglen ikke have nogen klar Følelse af, at de ere Lærere for de unge, at de vanskelig kunne sætte sig ind i, hvad disse kunne og ville modtage. Man samler en Mængde Stof sammen fra forskellige Steder: fra Historien, Filosofiens Historie, Naturvidenskaberne, Matematiken, og i denne Blanding drukner man da det unge Menneskes Interesse, som dog temmelig let lader sig fængsle. Følgen er, at Studenterne gaa fra Forelæsningerne med en ufærdig eller slet ingen Forstaaelse af det, de have hørt, og saa maa Manuduktørvæsenet, der maaske ingen Sinde har floreret mere end for Øjeblikket, bøde derpaa ved en Afretning til Eksamen. Under disse Omstændigheder forekommer det mig heldigere, at der, ligesom i Tyskland, allerede i Skolen give en Oversigt over Filosofiens Historie som en Del af Historieundervisningen. Der maatte da lægges overvejende Vægt paa den gamle Filosofi, der indeholder Stof nok til Ansporelse af den unges Tænkeævne, uden at den kaster ham ind i Døgnets Stridigheder, som altid mere eller mindre ville berøre det religiøse og sædelige Omraade; han vil gøre Bekendtskab med det Grundlag, til hvilket Filosofien saa ofte ad forskellige Omveje vender tilbage, og ikke omtumles mellem luftige Teorier, der maaske Aaret efter have forandret Skikkelse og altsaa kun kunne betragtes som et Slags aandeligt Fyrværkeri. Til denne nøjere Betragtning af den gamle Filosofi, der maatte støtte sig navnlig til Platos Værker eller Dele af disse, kunde knyttes en kortere Redegørelse

for, hvorledes Hovedtankerne vare blevne opfattede i den nyere Tid. En øvet Lærer vilde da ogsaa uden Tvivl bedre end Docenten forstaa at begrænse sig og kende de Forudsætninger, fra hvilke han kunde gaa ud.

Vi komme nu til den sproglige Side af Sagen. Om man end forkaster den formalistiske Teori, kan man dog ikke nægte, at de gamle Sprog udvikle Aanden i en bestemt Retning til klar Opfattelse af de sproglige Forhold, at de vise os Sproget paa et ældre Trin og derved opfordre til Sammenligning. Men naar man ikke just gaar ud fra, at man til Sprogøvelsen skal vælge noget specielt fjærnt og vanskeligt, ville vi i de nyere Sprog finde tilstrækkeligt Stof til en omfattende Sprogøvelse; endvidere vil den sammenlignende Sprogforskning og den historiske Grammatik kunne hjælpe til at aabne Blikket for Sammenhængen mellem Sprogene, og Forskellen mellem de ældre formrige Sprog og de nyere afslebne. Lad os undersøge Betingelserne herfor lidt nøjere; thi mange ville naturligvis ryste paa Hovedet ad denne Teori, som endnu er saa godt som uprøvet.

Som Udgangspunkt tænkes naturligvis Modersmaalet. Naar Barnet kan læse flydende, nødes man omtrent ved det 8de Aar til at bibringe det nogle af de vigtigste grammatiske Begreber igennem Eksempler, som afpasses nøje efter Barnets Fatteevne og kun medtage det allernødvendigste. Af Formlæren bør man vistnok kun gøre opmærksom paa Ejeformen, Udsagnsordets Bøjning i de vigtigste Tider af Handleform og Forskellen mellem de stærke og de svage Udsagnsord, noget der efter min Erfaring slaar bedre Rod hos Barnet end Forestillingerne fra Ordføjningslæren, fordi her er noget ligesom haandgribeligt at holde sig til. Naar man nu efter den Rækkefølge, som jeg anser for den rigtige, og som jeg nedenfor skal begrunde ganske kort, optager Engelsk som det første fremmede Sprog (omtrent ved det fyldte niende Aar, hvad der i det mindste passer paa Forholdene

i de københavnske Privatskoler), vil man straks have baade Ligheder og Uligheder til Sammenligning. Fremtrædende Ligheder ere f. Eks. den fælles Ejeformsendelse *s*, de stærke og svage Udsagnsords ensartede Dannelse, Endelserne i Tillægsordenes Gradbøjning, Stedordenes Bøjning, enkelte Ligheder i Flertalsdannelsen; Uligheder findes f. Eks. i det meste af Flertalsdannelsen og i Tillægsordenes Bøjning. Hvis man nu altsaa paa denne Maade gjennemgaar det aller væsenligste af den danske og den engelske Grammatik i Løbet af 2 Aar (9—11 Aars Alderen), vil man vist nok ikke anstrænge Barnet, men paa én Gang udvikle Sprogsansen, vække Interessen ved at knytte det fremmede til det bekjendte og samtidig danne faste Holdepunkter for Hukommelsen; det sidste skulde være den praktiske Fordel ved den angivne Fremgangsmaade. Af Ordføjningslæren behøvede man i denne Tid kun at medtage foruden det anførte: den simpleste Sætningsbygning, Forskellen mellem Hovedsætning og Bisætning, den lidt ejendommelige Brug af Verbalsubstantiver paa Engelsk, svarende til den danske Infinitiv. Ved det fyldte 11te Aar kunde Tysk optages, og man vil da have endnu større Stof til Sammenligning. Her bør man imidlertid gaa varsomt og langsomt frem for ikke at forvirre Barnet. Det vil efter Haanden være muligt at lade Barnet forstaa Formernes Betydning i Sætningen, og at Tysk staar paa et ældre Trin end de to andre Sprog, samt de forskjellige Ligheder og Uligheder. Det maa da navnlig fremhæves, at der i Ejeformen haves en væsenlig Lighed, der fremtræder i alle tre Sprog, men som paa Tysk ikke er trængt ind i Flertallet, at der i de Ord, som ikke have nogen Endelse i Flertallet, er er en vis Parallelisme mellem Dansk og Engelsk (Dyr, Svin, deer, swine) og at de her ere faa, medens paa Tysk langt flere ere uden Endelse. Den sædvanlige Fremstilling i de tyske Grammatiker forudsætter, at

Ordene efter den svage Bøjning føje *en* eller *n* til Flertallet. Dette er jo teoretisk urigtigt og praktisk i det mindste unødvendigt. Hvorfor kan man ikke lige saa godt fortælle Barnet, at *n* er faldet bort i Entallet, hvilket dog er det rigtige? Endvidere maa man gøre opmærksom paa Overensstemmelsen mellem de danske og tyske Flertalsendelser *e* og *er* i Modsætning til den engelske. Ved Udsagnsordene er det meget let for Børnene at forstaa, hvorledes de samme Grundtræk (den svage og stærke Bøjning) genfindes i alle tre Sprog. Ved Tillægsordene bliver man opmærksom paa betydelige Uligheder, men en gennemgaaende Lighed fremtræder dog i Gradbøjningen; ved de personlige Stedord og Ejestedordene træffe vi gennemgaaende Ligheder, medens der dog i de selvstændige Former af Ejestedordet (— der meinige — Engelsk mine) er en vis særlig Lighed mellem Tysk og Engelsk. Ved Talordene er Lydligheden overordenlig let at paavise, i Biordenes og Tillægsordenes Dannelse (Endelsen lig — ly — lich) mærkes ogsaa Slægtskabet; endelig vil man ved Forholdsordene have rig Lejlighed til at se Tysk som det formrigste Sprog, Dansk som det, der har bevaret visse Spor af de gamle Former (Udtryk som til Blods, til Fods, i Live, ad Aare o. s. v.) og Engelsk som det mest afslebne.

Jeg tænker mig disse Ting indøvede lidt efter lidt mellem det 11te Aar og Konfirmationsalderen. Uagtet jeg i det hele tænker mig Rektor Dahls eller Overlærer Foghs Inddeling lagt til Grund for vor fremtidige Skoleordning, tror jeg dog, at den i København og maaske over alt i de større Byer maatte ændres saaledes, at Forberedelsesskolen gik fra 6te til 8de Aar, Mellemskolen fra 9de til 14de. Da der hersker temmelig delte Meninger om, hvor vidt man skal begynde med Engelsk eller Tysk, vil det være nødvendigt, at jeg her begrunder min Opfattelse af dette Spørgsmaal. Det første fremmede Sprog, der optages, maa, som allerede

Comenius bemærker, være et Nabofolks Sprog, ɔ: et Sprog, som staar Modersmaalet nær i Bygning og som tillige paa Grund af Samkvemmet kan være af praktisk Betydning. For hundrede Aar siden kunde der altsaa ikke være Tale om Engelsk, da dette Sprog kun opfyldte den første Betingelse, men nu, da Forbindelsen med England ikke længer er indirekte (over Hamborg), men direkte, kan det praktiske Hensyn ikke længer være det overvejende, idet de to Sprog have omtrent samme Betydning, i det mindste for de Handlende. Det gælder nu altsaa om at vise, hvad der i pædagogisk Henseende er at foretrække, og det maa selvfølgelig være det, der falder Barnet lettest. Her maa vi lægge Mærke til, 1) at Engelsk i sin Bygning staar Dansk nær, som oven for er vist, og 2) at det Ordforraad, som Barnet i Begyndelsen skal beskæftige sig med, væsenlig er af nordisk Oprindelse, og derfor ikke vil volde Barnet meget større Vanskelighed end det tyske, som ganske vist ligner det danske mere. Naar vi nu gaa ud fra den Grundsætning, at man saa tidlig som muligt bør lade Barnet øve sig i Oversættelse fra Modersmaalet til det fremmede Sprog, maa vi give Engelsk Fortrinet som Begyndelsessprog, thi det er aabenbart lettere at oversætte fra Dansk til Engelsk end fra Dansk til Tysk, hvor selv den modnere Elev har Vanskelighed ved at anvende Formerne rigtig. Sætter man sig strængt det Maal kun at læse Sproget, hvad der næppe er rigtigt, vil han nemme Tysk og Engelsk omtrent lige hurtigt, thi han vil paa Tysk, der jo næsten er et dødt Sprog, ikke lægge videre Mærke til Formerne og kun holde sig til Ordforraadet, saa at han omtrent læser Tysk lige som Engelsk, noget jeg ved Forsøg har overbevist mig om.

Jeg vilde anse det for en stor Vinding, om Fransk blev opsat til efter Konfirmationsalderen (det 14de Aar), hvor man naturligst afslutter Mellemskolen. Dette Sprog, der hører til en hel anden Sprogklasse end vor,

og i sin hele Udtryksmaade og Karakter ligger os saa fjærnt, maa nødvendigvis blive det sidste, der optages, og det maa betegnes som en fuldstændig Misforstaaelse af dets sproglige, pædagogiske og praktiske Stilling, naar man vil skubbe det ind mellem de to germaniske Sprog eller endogsaa gøre det til Begyndelsessproget. I det man nu fortsatte Læsningen af Tysk og Engelsk ved at gennemgaa nogle Klassikere og muligvis dertil knytte de begrænsede mundtlige og skriftlige Øvelser, maatte man i den højere Skole begynde Fransk med et betydeligt Timeantal (5—6 Timer) og drive denne Undervisning med Kraft i de 4 Aar, der ere tilbage. Man maa da forbinde denne Undervisning med den engelske ved at paapege dels Lighederne (f. Eks. Hovedordenes Flertalsdannelse, Lideformsdannelsen, de fraskilte Ejestedord), og oplyse, hvorledes det engelske Sprog er bleven til, dels de mange Uligheder. Det vil ogsaa være muligt at oplyse Sammenhængen mellem Latin og Fransk ved nogle sproghistoriske Bemærkninger, paa samme Maade som Madvig antyder*), at man kan støtte Undervisningen i den danske Grammatik ved at undersøge Formernes Oprindelse af det ældre Sprog, uden at det derfor er absolut nødvendigt at lære Islandsk. I Øvrigt vise forskellige engelsk-amerikanske Grammatiker, at man paa en praktisk Maade kan fremstille f. Eks. Suffiksernes og Affiksernes Oprindelse og Betydning uden at forudsætte Kendskab til Stamsproget. Som Grundlag for den hele grammatiske Undervisning tænker jeg mig i Mellemskolen en dansk-engelsk-tysk Grammatik, hvor der dels skematisk er fremstillet alle tre Sprogs Former saa vidt muligt parallelt, dels de almindelige grammatiske Begreber af Ordføjningslæren ere anvendte paa alle tre Sprog, hvorved meget Arbejde vil kunne

*) „Berlingske Tidende": . . . Læreren i Dansk bør have Kundskab deri (Oldnordisk) og kunne bruge denne Kundskab med Takt til Disciplenes Belærelse.

spares. At et saadant Grundlag kan til Veje bringes efter de oven for givne Antydninger, har jeg overbevist mig om, og efter at jeg i Aar har foretaget nogle Forsøg med Børn i forskellig Alder, antager jeg til næste Aar at kunne gøre mere omfattende Undersøgelser med et trykt Grundlag. Naturligvis maa altid det enkelte Sprogs Former være vel indøvede, førend man begynder Sammenstillingen. I den franske Grammatik, der vilde blive brugt i de øverste Klasser, maatte der gives et Begreb om Afstamningen fra Latin paa den oven for anførte Maade. Med Hensyn til Spørgsmaalet, om Oldnordisk skal have Plads i Undervisningen eller ikke, vil jeg bemærke, at dets Bevarelse nærmest bliver af sproglig Betydning, thi selve Indholdet vil saa godt som altid være tilført Disciplen igjennem Historieundervisningen.

Forfatteren gaar altsaa ud fra Foghs eller Dahls Ordning af de lavere Klasser (6—14 Aar), hvor de foreslaaede Forandringer temmelig let kunne iværksættes med de Modifikationer, som Forholdene i Byerne kunde gøre ønskelige. For de højere Klasser (14—18 Aar) tænkes en Ordning som den før 1871, med den væsenlige Forandring, at Latin og Græsk erstattes 1) ved en udvidet Undervisning i Historien, der omfatter Læsning af de gamle Forfattere i Oversættelse samt en Udsigt over Filosofien, særlig den græske Filosofi's Historie; 2) ved en Udvidelse af Undervisningen i de levende Sprog, hvorved Sprogenes Sammenhæng og historiske Udvikling tydeliggøres, idet der tillige ved omfattende Læsning af Forfatterne vil være Lejlighed til at give Disciplene et Begreb om Literaturens Hovedretninger og til at støtte den historiske Undervisning. Kun for at tydeliggøre min Opfattelse har jeg S. 159 opstillet et Skema, hvor den omtalte Skoleplan er betegnet ved II.

Men det er naturligvis ikke min Mening, at vi om et Par Aar vilde kunne gennemføre en saadan Ordning; for det første maa der gaa en hel lille Udvikling forud,

for det andet maa der tages alle Haande praktiske Hensyn. Der er ingen Tvivl om, at man lige saa godt kunde lære Begyndelsesgrundene af Latin og Græsk ved Universitetet som Begyndelsesgrundene af Sanskrit, Hebraisk, Oldslavisk o. s. v.; der behøvedes blot et mere omfattende Kursus, og nogen Tid vilde der vindes ved den filosofiske Undervisnings Henlæggelse til Skolen. Men for at gøre Overgangen lempelig og dog berede Vejen for det virkelig nye, vilde jeg foreslaa følgende midlertidige Ordning af de højere Klasser. Græsk stilles som valgfrit Fag uden for den almindelige Undervisning; til Gengæld udvides Historieundervisningen til 5 Timer ugenlig; Fransk faa 5 + 5 + 3 + 3 Timer, Tysk og Engelsk 2 i hver Klasse. I Stedet for de to sidste Sprog kan læses Græsk. Undervisningen i Latin faar 5 Timer, i hvilke Læsningen af Forfattere spiller Hovedrollen; Latin anvendes bl. A. til lejlighedsvis at forklare det franske Sprogs historiske Udvikling. I de matematisk-naturvidenskabelige Fag vender man i det væsenlige tilbage til Forholdet før 1871. Denne sidste Ordning betegnes i Skemaet ved I.

	I.				II.			
	*) 1. Kl.	2. Kl.	3. Kl.	4. Kl.	1. Kl.	2. Kl.	3. Kl.	4. Kl.
Dansk (og Oldnordisk?)	3	3	3	3	3	3	3	3
**)Engelsk } eller	2	2	2	2	2	2	2	2
**)Tysk } Græsk	2	2	2	2	2	2	2	2
Latin	6	6	5	5	"	"	"	"
Fransk	5	5	3	3	6	6	6	6
Filosofiens Historie	"	"	"	"	"	"	2	2
Historie	5	5	5	5	6	6	6	6
Kirkehistorie	1	1	1	1	1	1	1	1
Matematik	4	4	4	4	4	4	4	4
Naturvidenskaberne	2	2	3	3	4	4	3	3
Sang	2	2	2	2	2	2	2	2
Legemsøvelser . . .	4	4	4	4	4	4	4	4
	35	35	35	35	34	34	35	35

*) 1. Klasse = yngste Klasse.
**) I Ordningen I. skulde da Græsk kunne træde i Stedet for Engelsk og Tysk.

Hvilken Modtagelse denne Udvikling end faar, haaber jeg dog den vil vise én Ting: at det navnlig er Manglen paa bestemte, vel overvejede Grundsætninger, som har bragt vort Skolevæsen ind i den nuværende Forvirring. Det synes endnu at være en Trossætning, som man stadig hører udtalt i den aller skarpeste Form: at man for at være Skolemand kun behøver praktisk Øvelse og (maaske?) ejendommeligt Anlæg; det andet gaar af sig selv. Medens man anerkender Agerdyrkningslæren med dens Hjælpemidler som en Videnskab, menes der, at man, hvor Talen er om Menneskesjælens Udvikling, kan nøjes med løse Meninger, og at man ikke behøver at kende og støtte sig til tidligere Tiders aandelige Arbejde paa dette Omraade; paa Undervisningens Omraade er Fagkundskaben overflødig! Og dog ere de samme, som stærkest hævde dette, selv optraadte som Teoretikere, eller endog som spekulative Pædagoger, der ikke have nogen betydelig Praksis at støtte sig til! Lad os da haabe, at den kommende Ordning ikke som sidst skal blive et Kompromis mellem forældede Anskuelser hos Ikke-Sagkyndige og uklare Ønsker hos dem, der ikke kunne afvente Udviklingens rolige Gang, men Frugten af et ærligt og vedholdende Arbejde efter bestemte Principer og med en fremtidig videre Udvikling for Øje.

S. Bagger.

Fritz Hultmann.

I.

Fremstilleren af Studenterrollerne paa vort Theater, den Skuespiller, der friskest og mest karakteristisk har formaaet at reproducere Typen paa dansk intelligent Ungdom, saaledes som Hostrup havde udkastet den, er ikke selv Student. Ja, hvad mere er, han har slet ikke taget Del i Studenterlivet herhjemme, hverken i den kammeratlige Passiar paa Kvistkamrene og paa Knejperne eller i Lørdagssoldene i Studenterforeningen og Punchedrikningen hos de forskellige Lars Mathiesen'er; paa Regentsen havde han næppe været, førend dens Beboere fejrede hans femogtyveaarige Jubilæum som Klint under Provstens Ægide, og med Hostrup har han kun talt et Par Gange i sit Liv, tilfældigt og flygtigt. Hans Kunst udsprang ikke sammen med Hostrups direkte af det Liv, der i Fyrrerne pulserede herhjemme i den akademiske Ungdom — det nye Drama forefandt vel enkelte af de sceniske Kræfter, det havde Brug for: Lieutenant v. Buddinge stod parat til at trække i Uniformen, og de første Tilskuere af *Genboerne* saa' en Smedesvend, som aldrig senere har havt sin Mage, men Klint var ikke tilstede. Efter en halv Snes Aar var Hultmanns Talent modnet til denne Rolle paa den Jordbund, som de Hostrupske Stykker havde skabt. Men som sagt, han havde ikke studeret Studenterne for at spille den, ikke anstillet

mangeaarige Undersøgelser af disses Manerer og Væsen, Jargon og Temperament; nej det Klædebon af Ungdom og Livsglæde, som Hostrup havde kastet over sin Helt, det passede til en given Tid saa fuldkommen til Hultmann som Doktorkappen passer Sganarel. Der indeholdes en Art Kritik over Hostrups dramatiske Karakteristik i den Omstændighed, at Skuespillerens Personlighed saa let kunde udfylde hans Studenterskikkelse; det viser ialfald, at det skarpe Blik, Digteren besad overfor Filistrenes Individualitet, sløvedes naar han skulde fæstne det paa sine Yndlinge.

Det var Hultmanns gode Stjærne, der paa et Tidspunkt af hans Skuespillervirksomhed, hvor han paa en vis Maade stod i Brechen, og hvor det for enhver Pris gjaldt om at vinde Terræn, førte ham Klints Rolle i Hænde. Det var umiddelbart efter den minderige Sæson 1855—56, i hvilken de tvende Dioskurer, Wiehe og Høedt, lyste paa Hoftheatrets Himmel, medens Fru Heiberg havde opslaaet sit Paulun indenfor det hellige Iliums Mure paa Kongens Nytorv. Trods alle Angreb holdt Heiberg haardnakket ud, trolig sekunderet af de faa Kampfæller, der vare ham levnede fra Stridens Hede. Imellem dem var Hultmann én af de første og paa ham tyngede de prekære Forhold haardest. Han maatte gøre dobbelt Arbejde i denne Sæson eller rettere maatte fordoble sig selv. Han havde været vellidt af det store Publikum lige siden sin Debut, endog meget yndet i enkelte Roller, men det falder af sig selv, at et markeret Genis som Wiehes og en overlegen Aandfuldhed som Høedts maatte sætte hans fordringsløse Talent i Skygge. Nu faldt Lyset des stærkere paa ham, da han maatte dublere begges Rollefag. Tidligere havde han været mere end en *utilité*, men altid overvejende *anden Elsker*, nu skulde han pludselig afgive Stof til en *grand premier rôle*. I denne Sæson 1855—56, hvor han spillede Wiehes Rolle i *Abekatten* og Høedts i *Nej* — den sidste til Hei-

bergs store Tilfredshed —, hvor han maatte udføre den unge Sømands store og anstrængende Rolle i *Capriciosa* mere end en Snes Gange, ligesaa ofte spille Poul Fleming i *Elverhøj* og desuden optræde som romantisk Elsker i *Kongens Læge* — i denne Sæson, hvor han baade skulde være her og der, var det forstaaeligt, at Publikum vendte sig lidt uvilligt fra ham. Hultmann var uden Skyld, men man var forvænt med en intensivere erotisk Længsel. med en mere blændende og pikantere Diktion. Goldschmidt f. Eks. skriver om ham at han „spiller Fleming og gør det upaaklageligt, er Elsker omtrent som Jfr. Larcher er Elskerinde, dog med mere Livskraft og Evne til Smil, er en livlig og vakker Københavner som i *Nej*, men en elskende Riddersmand, i hvis Mund Sproget bliver rytmisk — nu, af den Art er hans Begavelse ikke, derhen fører heller ikke hans højst rosværdige Flid og øjensynlige Kærlighed til Scenen."

Goldschmidt har Ret i, at Riddersmanden laa Hultmann fjærnt. Hans Ansigtstræk, hans hele Habitus har et altfor moderne og borgerligt Præg, til at han kan frembringe den Illusion om det Middelalderlige, som Elskeren i de romantiske Dramer kræver.

Da denne Kampens Sæson var endt med, at de Frafaldne, Høedt og Wiehe, med klingrende Spil droge ind i Fæstningen, saa' det galt ud for Hultmann. Skulde han atter træde tilbage, ikke længer være Nummer Et? Et lykkeligt Tilfælde gjorde, at man straks i Sæsonens Begyndelse opførte *Genboerne.* Hultmann fik endelig Klints Rolle og dermed vandt hans Skuespillervirksomhed sit Relief. Fra den Aften var han en Personlighed som Kunstner. Det var noget, han formaaede, som de andre ikke forstode eller ikke magtede. Fra nu af drak han af sit eget Glas, hvor lille det end var.

II.

Tilfældet, ikke en ubetvingelig Lyst gjorde Hultmann til Skuespiller. Han gik som ungt Menneske paa Kunst-

akademiets Modelskole, ernærede sig møjsommeligt som Tegner og Litograf og tænkte aldrig paa Scenen. En Dag fandtes der imidlertid et Avertissement i Avisen om, at det kgl Theater havde Brug for Folk med Tenorstemme, og da han paa Akademiet, naar der blev sunget en Vise, ofte havde vakt de Andres Opmærksomhed ved sin høje og smukke Stemme, bevægede hans Kammerater ham til at prøve Lykken og melde sig hos Bestyrelsen. Hvad der intet Under var, men hvad der overraskede Hultmann selv overordentlig: den unge smukke Fyr, hvem Naturen havde skænket saa prægtig en Stemme, sikrede man sig straks. Og saaledes, man kan ikke sige, gik Hultmann til Theatret, men faldt han pludselig ned mellem Kulisserne. Han havde ikke som saa mange andre næret sygelige Ungdomsdrømme om sceniske Lavrbærkranse, han havde ikke tvivlende prøvet og vejet sig selv, om han nu virkelig duede dertil, om hans Ydre svarede til det Indre, om han skulde kæmpe, om han vilde sejre — nej han kom ganske aaben og frejdig, som den lystige Svend, for hvem Bordet straks dækker sig, og man modtog ham øjeblikkelig med Kyshaand.

Sangtimerne begyndte. Dog, hans Stemme var kun blevet skolet et Aars Tid — saa pludselig forsvandt den. Den vordende Tenorist og Sanger blev hæs; Stemmen gik paany i Overgang for langsomt at omforme sig til den høje, klangfulde Baryton, der blev Hultmann saa uskaterlig i hans Lystspilroller. Men foreløbig var hans Fremtid som Sanger højst usikker og hans Skæbne afhang af hans dramatiske Begavelse.

Den Undevisning, han havde faaet i Skuespilkunst, var imidlertid ikke stort bevendt. Hans Instruktør var Stage, Datidens *Bonvivant* og elegante Elsker, der som Skuespiller allerede var paa Retur. Man kunde tro i dette Valg at se en klog Forudseenhed, der bestod i at give Hultmann den Kunstner til Lærer, hvis Arvetager han skulde blive, hvis man ikke vidste, at Stage slet

ingenting bestilte ved sine Elever, kun hævede sin Instruktørgage regelmæssigt, men aldeles ikke havde Forstand paa Kunstens Teori. Hvad tror man vel det var for en Rolle, Stage tog sig paa at gennemgaa med den fremtidige Vaudevilleelsker. Det var Olaf Trygvason i *Hakon Jarl*, og hvorfor? Fordi Stage mente, at han selv ekcellerede i dens deklamatoriske Patos, og ansaa den for skikket til Øvelsesstykke for enhver Begynder uden Personsanseelse, saameget mere som sjælden Nogen kom udover den til andre Opgaver. For Hultmanns særegne Individualitet havde Stage intet Blik og heller ikke nogen anden indenfor Theatrets Mure synes i denne vor Scenes Glansperiode at have anet, hvilken Vej den unge Mand skulde ledes.

Hjælpen kom udenfra, og atter var det Hultmanns gode Lykke, der med et Ryk rev ham ud fra Elevernes og Debutanternes trøstesløse Skyggeeksistens og bragte ham frem i det forløsende Lys foran Lamperækken.

Arnesen var bleven opmærksom paa ham i de Smaaroller, han havde udført (de findes ikke i Overskous Theaterhistorie), og havde overtydet sig om, at det var Manden, for hvilken han netop havde Brug. Han gik da til Hultmann og foreslog ham at indstudere en Rolle med ham, i hvilken han kunde komme til ordentlig at debutere. Det forstaar sig, at Hultmann heller end gærne samtykkede. Rollen var Smith i *Et Rejseæventyr*, som efter at være opført ved en Sommerforestilling nu skulde indlemmes i det kongelige Theaters Repertoire, men med forandret Rollebesætning.

Hermed hang det saaledes sammen. Phister havde dengang været den unge Mand og Foersom Kammeraaden, men denne sidste havde taget Rollen med en saa fortvivlende drævende Langsomhed, at han fuldkommen slog Stykket ihjel dermed. Nu vilde Phister spille Kammerraaden, til hvem han havde en original Figur fuldfærdig i Hovedet, og Arnesen søgte med en omsigtsfuld Generals

Personalkundskab Hultmann ud til sin godmodige og gemytlige Galning, med hvis Karakter hans egen havde saa mange Berøringspunkter. Han var da ogsaa en god Lærer, og Resultatet af de Tvendes Bestræbelser og Studier blev et fuldstændigt succès baade for Stykket og Debutanten, da Hultmann den 22de April 1843, 23 Aar gammel, debuterede som Smith. Phister havde været ubetalelig morsom som den lille jappegale Kammerraad, der svippede op og ned ad Trapperne i de blanke Wellingtonstøvler — han havde valgt sig lige det modsatte Spil af Foersoms; men Hultmann var dog Aftenens Helt, der tog Tilskuerne med Storm. Skønt det som bekendt er en hæslig Vane at kysse Pigerne, og skønt Hr. Smith ikke har meget andet at bestille i Stykket, saa glemte man dog Rollens Tomhed over den Ungdom og Poesi, der lyste ud af hans klare Øjne og halvt skælmske halvt ømme Smil. Publikum kunde have udraabt til ham med Hakon Jarl:

Jeg lider Dig fast som Du var en Kvinde,

saaledes erobrede han Hjærterne.

Indtagende uden at være sødlig, munter uden at være affekteret, undertiden ellevild og dog aldrig støjende, undertiden hjærtelig men undgaaende ethvert Skær af Sentimentalitet — saaledes smilte og lo og sang Hultmann sig ind i Publikums Gunst.

Han havde vundet sig en Position, nu gjaldt det at befæste og udvide den. Dette faldt ham i Begyndelsen vanskeligt. Han havde kun faa Strænge paa sin Bue, han kunde ikke omforme hverken sin Stemme eller sin Person, hans Talent var begrænset til Elskerfaget og selv der atter til de muntre Elskere. Karakterroller, markerte eller komiske Roller var der jo desuden Kræfter nok til ved Theatret. Da han langt senere fik Opgaver i denne Retning, mærkedes det hvor lidt hans Begavelse var bleven skolet, hvor lidt prøvet og strakt paa Øvelsens Prokrustesseng.

Han fik da ogsaa kun faa Roller af nogen Betydning i de første Aar efter sin Debut. Han vegeterede i nogen Tid, indtil hans Kunst skød Blomst.

I Virkeligheden passer et saadant Billede, hentet fra Planteverdenen, fuldkommen paa Hultmanns Talent. Ved et Tilfælde var det blevet plantet i Theatrets Jordbund. Ingen Gartner havde hæget om det med daglig Omhu og fremelsket det efter en bestemt Plan, pludselig havde det sat Knop. Medens det nu spirede langsomt, hentede det sin Næring fra meget forskellige Elementer.

Jeg kan kun flygtigt berøre en i sig selv betydelig Faktor for Hultmanns Talent. Den Skuespiller, der senere saa dygtigt gengav den lette Selskabstone, har naturligvis uddannet sig efter bestemte Forbilleder. Den flinke Kunstner med det klædelige Væsen var en velsét og hyppig Gæst i en af de mest intelligente Selskabskredse, som Datidens København havde at opvise. Den var Samlingspladsen for en Skare af elegante unge Mænd og vittige Hoveder, som hverken diskuterede filosofisk eller debatterede politisk, men som agtede den Kunst at samtale og dyrkede den med Talent. Herhen søgte Hultmann efter Theatret og sad der Aften efter Aften, ikke saameget førende eller deltagende i Samtalen, som derimod opmærksomt lyttende efter baade dens Indhold, Tone og Form. Hans Sans for den urbane Tale og afrundede Diktion uddannedes her og jeg er vis paa, at hans hele Holdning paa Scenen er den, som yndes og efterstræbes i det finere københavnske Bourgeoisi. Hultmanns Elegance er aldrig strandet paa det Balletmæssige, hans harmoniske Bevægelser have undgaaet de runde Armes og de sammenslaaede Hæles pretentiøse Gratie, som altid klæbte ved selv Phisters Elegance, men paa den anden Side maa det indrømmes, at han heller ikke hævede sig til den Adel og Værdighed i Væsen, som fornem Fødsel eller stor Begavelse eller en mægtig Karakter kan forlene med. Hvad han besad, var hverken

mer eller mindre end Selskabsmandens Pli. Utvungenhed, Sikkerhed, Venlighed uden Familiaritet, Tilbageholdenhed uden fremtrædende Selvfølelse, en maaske lidt for beleven Høflighed — saadant blev Hultmanns Væsen paa Scenen, og med et saadant Væsen behager man Kvinder, om man end ikke erobrer dem og gør sig alle Mænd til gode Bekendte, nogle til Venner, ingen til Fjender.

Dog, Selskabslivet dannede fornemlig Hultmanns ydre Væsen paa Scenen; derimod udvikledes hans unge Intelligens, vaktes og tilfredsstilledes paa éngang hans kunstneriske Sans ikke ude i det virkelige Liv, men derimod paa et Forum for Illusion, for Drømme og Længsler: paa Tilskuerpladsen i det kongelige Theater. Hver Aften han ikke spillede var han en sikker Mand paa Pletten, var han Publikum. Det er nu en Egenskab, som er meget faa Kunstnere givet, den at kunne gøre sig til Publikum overfor Kammerater. At gøre sig til Kritiker er mindre vanskeligt, men ganske umiddelbart at give sig hen i de andres Kunst, uden Bagtanke eller Misundelse, uden Bedre-Viden eller Overlegenhed at stille sig beundrende, henreven og glad mellem den store skuelystne Mængde — det hører der et saa elskværdigt Naturel som Hultmanns til. Jeg tror saaledes ikke, at han direkte lærte af hvad han saa', jeg mener dermed, at han med bevidst Kritik gjorde sig Rede for det Sande eller Falske i Spillet, for det Originale eller Imiterede, og saa derefter dannede sig en kunstnerisk Teori, efter hvilken han udformede sit Spil og sine sceniske Figurer. En bekendt Theateranekdote fortæller om, hvorledes den store Skuespiller Schrøder som ung var meget utilbøjelig til at se det Dygtige i Eckhofs Præstationer og derimod yderst ivrig efter at opdage det Forældede, hvorfor han en Tidlang af Drilleri forfulgte den Gamle Forestilling efter Forestilling med Blyant og Noterebog, i hvilken han optegnede de formentlige Fejl. Et Rescensenthværv

af den Natur vilde Hultmann have gyst tilbage for. Nej, han inddrak, indsugede i sig hele den rige Fylde af Skønhedsindtryk, som Scenen udfoldede for den begejstrede Adept.

I hans Læreaar, der gaa hen til Slutningen af Fyrrerne, blomstrede jo i Virkeligheden vor sceniske Kunst med en Herlighed, som man nu knap forstaar. Repertoiret var kun saa som saa: Ryge var lige død og Tragedien tildels med ham, det indenlandske Drama repræsenteredes egentlig kun af Hertz men rigtignok med Arbejder som *Ninon*, og af fremmed Komedie sad Scribes Konversationsstykker paa Højsædet. Men hvad gjorde det om man spillede daarlige Stykker, naar de bleve udførte som de blev. Vor æstetiske Periode endte herhjemme ligesom med en glimrende Fyrværkerisol af scenisk Kunst. Fru Nielsens danske Kvindelighed lyste med et blidt og indtagende Skær, Fru Heibergs jødisk-kosmopolitiske Brillant blændede med et Skin af tusinde Facetter, den unge Wiehe udsendte fortærende Ildstrømme af erotisk Inderlighed, Rosenkildes humoristiske Spøg steg op i glade Sværmere, Phisters Vid og Intelligens udfoldede sig i funklende Latterkaskader — man nødes til at udbryde med Hugo: *j'en passe, et des meilleurs!* Men hvilken Kunstnersjæl kunde komme i Berøring med saamange Thalias Udvalgte uden selv at føle sig kaldet, uden i sig at fornemme en Gnist af den hellige Ild? Et saa bevægeligt og modtageligt Gemyt som Hultmanns, der kun levede og aandede for at blive regnet som fuldgod mellem Scenens Adelstand, optog Alt i sig, ønskede sig en Polyps tusinde Arme for at fange og nyde desmere. Saa tog han da fra den ene lidt Lyrik og Sværmeri, fra den anden Humøret og Skælmeriet, fra den tredje Logiken og Viddet — og alt smeltedes harmonisk sammen med hans egen Personlighed. Han sad som en Aladdin i Kunstens underfulde Have og samlede de skønne Frugter, og hans Lykke tilførte ham en Noureddin, der bragte ham til Bevidsthed om,

hvorledes Frugterne skulde vurderes som kostbare, uforgængelige Ædelstene, og der ingenlunde, som den rigtige Noureddin, vilde tilegne sig dem selv.

Hultmann var hverken kritisk eller selvreflekteret anlagt; hans gode Lykke viste sig da ogsaa deri, at han i Arnesen besad en Ven, der var hans Suplement som Kritiker og som skaanselløst bedømte og irettesatte ham, forfulgte ham som Schröder forfulgte Eckhof for at notere Fejlene. I mange Aar stod han hjælpsomt ved hans Side.

III.

Arnesen hørte til det Slags Mennesker, om hvilke Folkesproget meget betegnende paastaar, at de ere bidte af en gal Skuespiller. Det er Folk med en ulykkelig Kærlighed til Theatret, som ikke afskrækkes fra at forny deres Frieri til Thalia, hvor ofte de saa end erholde Kurven. Arnesen havde de fleste af Typens Egenskaber. Han spillede fortræffeligt Privatkomedie og høstede mange Triumfer ved Studenterforestillingerne — hans Adolf i *Adolf og Henriette* skal have været et lille Mesterværk; han skrev en hel Del Stykker og bearbejdede og oversatte endnu flere — de originale duede ikke meget; hvad der lykkedes bedst for ham, var vel hans Part i *Capriciosa;* han gav sig ikke lidt af med Theaterkritik, og man vil i hans Artikler finde om end ikke fine æstetiske Bedømmelser af de omhandlede Skuespil, saa dog mange gode og skarpe Udtalelser om Skuespillerne. Han havde allehaande Planer om Theatrets Administration, om Feu'en — til hvis Indførelse han som bekendt gav Stødet ved de i *Fædrelandet* under Mærket C. F. (Capriciosas Forfatter) offentliggjorde Artikler — og i Særdeleshed var han uudtømmelig, naar Talen kom paa Iscenesættelsen, paa Prøvernes Ordning, Førelse, kortsagt paa hele en Theaterbestyrelses dramaturgiske Hverv. Han repræsenterede dengang herhjemme de franske Teorier paa dette Punkt, dem, som enhver Theaterelsker endnu den Dag

idag maatte ønske virkeliggjorte. Han kom ikke selv til at føre dem ud i Praksis, skønt han engang stod paa Nippet dertil eller rettere besad visse Muligheder derfor. Det var dengang Heiberg, udnævnt til Theaterchef, ønskede at knytte Arnesen som Medhjælp til sig og i den Hensigt fik ham overdraget en Post som *Comiteret.* Men tre Uger efter at Sæsonen var begyndt, havde Arnesen allerede faaet nok af dette sit Embede og gik tilbage til sin Kontorchefstol i Finansministeriet.

Der findes i Overskous *Den kgl. danske Skueplads' Historie* en Fremstilling af Arnesens Fremgangsmaade, der, hvor stærk Farve Overskou end har paasat for at sværte sin tidligere Ven og Medarbejder, dog er let gennemskuelig for en blot nogenlunde betænksom Læser. Overskou, der gløder af Iver for blot at fremstille Heiberg i det gunstigste Lys og prise hans Fortjenester, haaner først Arnesen, fordi han ved „Morgenkaffen hos Mini" udtalte sig med saa stor „Suffisance" om Theatervæsenet, at man skulde tro, en Direktør blot behøvede at tage ham med paa Raad, for at alt skulde blive godt. Dernæst skriver han saaledes: „Hans Begærlighed efter i Gerning at vise det havde gjort ham meget beredvillig til at modtage den ham tilbudte Post som Komiteret; men da Heiberg selv udkastede Repertoiret, besatte Roller og varetog Ledningen i alle Retninger, syntes der ikke for Arnesen at skulle blive Lejlighed til at gøre sig gældende."

Man standser forbavset ved Læsningen. Kan noget være urimeligere end Heibergs Opførsel, at anmode om at faa en Raadgiver og ansvarhavende Minister under sig og saa handle fuldkommen paa egen Haand og for egen Regning uden Hensyn til denne? Dog, Overskou ser tydeligt nok Sagen kun fra en Partimands Side og gør sig lystig over den meget ubehagelige Position, i hvilken Arnesen herved stededes. Denne lidet dulgte Spot træder endnu bestemtere frem, naar han fortæller:

„For dog at have noget at gøre, tiltog han sig fra sin Tiltrædelse at forfatte og under sit Navn udstede Prøvesedlerne, hvad der allerede førend Sæsonens Aabning forvoldte endel Kvakleri, da hans hensynsløst ansatte Prøver, hvortil de Rollehavende ikke fandt sig tilbørligt forberedte . . . . og han først efter lange Kævlerier vranten lod sig bevæge til at forandre sine Dispositioner."

Man tænke sig, hvilken Anmasselse! Altsaa, da Heiberg slet ikke, hverken til Repertoire eller Rollefordeling eller Administration vilde have noget med ham at skaffe, *tiltog* Arnesen sig den Frihed under Navn at ansætte, paa hvilke Dage og til hvilket Klokkeslet der skulde holdes Prøver, det vil sige, at forrette simpel Regissørtjeneste. Ja, hvis hans Ansættelse da ikke blot skulde være et tomt Ord, saa maatte han dog i det Mindste have saa megen Myndighed, og hvis han da i det Hele skulde komme nogen Vej med et saa uregerligt Folkefærd som Theatermennesker, saa var han vist nødt til ikke „at forandre sine Dispositioner", fordi der gjordes Indsigelse imod dem. Men for Overskou er Sligt Tegn paa Vrantenhed. For Læseren af hans Bog, der véd, hvorledes han ellers ynder at tale om Koterier, saasnart Skuespillerne gøre Indsigelse mod Chefen, er det højst snurrigt, naar han dernæst tilføjer: „Ved Lempe fra Personalets Side var imidlertid et alvorligt Sammenstød undgaaet indtil den 17de September", med andre Ord Arnesens Ordrer vare, som det hørte sig til, blevne efterkomne. Nu hænder den skrækkelige Begivenhed: en Skuespiller mener, at han er overlæsset med Arbejde og anmoder om at faa en Prøve forandret; Arnesen, hvis ellers hans Ord ere paalideligt refererede, svarer, at det skal være forbi med den gamle Slendrian, og at han maa gaa til Direktøren med den Slags Indvendinger. Denne delvise Opfordring følger Skuespilleren, og Heiberg, mirabile dictu, „finder Anmodningen velbegrundet" og

beordrer Oplæsning og Prøve udsat. Arnesen tog umiddelbart derpaa sin Afsked.

Det er muligt, at Skuespilleren dengang havde Ret — efter Overskous partiske Fremstilling kan man hverken paastaa eller benegte det —, vist er det, at Heiberg næppe burde handle, som han gjorde. Det er dog indlysende, at skulde Arnesen komme i nogen Anseelse hos Personalet, saa maatte Chefen paa ingen Maade underkende hans Domme og især da ikke ved det første „Sammenstød“ lade ham i Stikken, ja indirekte tildele ham en Irettesættelse. Dog, Sagen havde en dybere Grund end det ser ud til hos Overskou, og det er ogsaa derfor, at jeg har opholdt mig ved den, og ikke blot for at have den tarvelige Fornøjelse at eftervise den Overskouske Theaterhistories Forvanskninger, skønt det er pinligt nok, hvergang man vil benytte denne Bog, der som Dokumentsamling er saa uundværlig, at maatte arbejde Sandheden frem fra tykke Lag af æstetiske Fadæser og historiske Unøjagtigheder. Der er saaledes al mulig Grund til at berigtige, hvor man er istand dertil, og derved gøre Bogens Brug sikrere for andre.

At Arnesen saaledes trak Foden bort, næppe han havde faaet den inden for Theaterdøren, kan daarligt forsvares, men laa i hans hele Karakter. Han var et hurtigt Hovede, et lyst Hoved med mange Ideer og Indfald, men til hans fortrinlige Evne til at opdage Manglerne ved en Ting svarede ikke en dansk Udholdenhed til sejgt og trægt, i Aarevis, at afbøde, hjælpe, omordne. Der var noget fransk ved hans Temperament, ligesom hans hele Aandsretning og æstetiske Sysselsættelser pegede hen mod Frankrig. Han var af Natur, hvad man dér kalder en *boulevardier*, for hvem Minis Kafé daarligt erstattede Boulevardkaféerne, og som med Vold og Magt i en Fart vilde forandre vor skikkelige Skueplads til et *Théâtre-Français* eller ialtfald et *Gymnase*. Han var, om man vil, en finere, intelligentere Chiewitz.

Derfor, da han kom op til Bygningen paa Kongens Nytorv med sine revolutionære Ideer, var det intet Under, at det gik som det gik. Han kunde ikke vide, at Heiberg, fra det Øjeblik af, han kom til Roret, helt forandredes, og blev ligesaa stiv og konservativ, som han før havde været kritisk og reformvenlig. Det, som Arnesen allerførst vilde omkalfatre, det var Prøverne; hele det gamle System med de faa Prøver og den tarvelige Indstudering skulde fjærnes og det franske System indføres. Naturligvis stødte han straks paa Skuespillernes begejstringsløse Inerti, og da han ikke troede sig istand til at overvinde den „gamle Slendrian“, støttet som den var af Heibergs fornemme Slaphed, gav hans lette Natur helt efter, og han flygtede bort.

Men, som sagt, disse Forhold have den dybere Betydning, at de ligesom danne Forspillet til det ulige interessantere Drama, der foregaar indenfor Theatermurene nogle Aar senere: Striden mellem Heiberg og Høedt. Det var begge Gange det Gamle og det Ny, der mødtes, og det var begge Gange, desværre, det Gamle, der sejrede, og det var de samme Principer, der i Høedt fik en af Naturen saa langt bedre udrustet Stridsmand, at han fuldkommen kunde maale sig med sin Modstander indenfor det omkæmpede Terræn, medens Arnesens Ulykke var, at han med al sin Lyst og brændende Interesse aldrig drev det til at præstere noget Ægte indenfor det Dramaturgiskes Omraade, fordi noget Overfladisk, noget Usammenhængende i hans Natur splittede ham, bragte ham til hyppigt at skifte Maal og sjældent til at naa det éngang satte.

Jeg tror da heller ikke, at hans dramaturgiske Principer vare gennemførte paa alle Punkter, ja næppe nok, at han selv vilde have kunnet gennemføre dem. De gik fornemligst ud paa et naturligere Spil. Ikke saaledes, at han for enhver Pris vilde udrydde alt det Konventionelle i den sceniske Kunst, — han nærede

næppe synderlig Interesse for det Patetiske og Fremstillingen af Tragedien —, men han, Scribes Oversætter, trængte paa for at faa det langsomme Replikskifte i Lystspillet forvandlet til en virkelig Konversation. Konversation var jo i det Hele Stikordet paa den Tid; det var paa Konversationen, man gjorde Jagt i det selskabelige Liv, det var den, man vilde høre mønsterværdigt fremstillet paa Scenen. Arnesen, som selv kunde være saa glimrende i Samtale, tragtede efter at virke stimulerende paa Skuespillernes Dialog, der gik i mageligt Trav Side om Side istedenfor at ride Væddeløb. Og den Hurtighed og Gaaen-ind-i-hinanden, han ønskede i Talen, indsaa han ogsaa førte til livligere og naturligere Bevægelser, i det Hele til et friere Væsen paa Scenen. Han samler saaledes sin hele Teori i følgende Passus:

„Der er hos os en Rest af en gammel Skole — jeg skulde tage meget fejl, om det ikke er Rahbek, der har grundet den —, fra hvis Læreregler Flertallet af vore Skuespillere ikke have Mod eller Indsigt nok til at løsrive sig, en Skole, hvis Elever saa at sige ere udelukkede fra Konversationsstykkerne, en Skole, i hvilken man har lært saaledes at spille Komedie, at man ikke mere kan lade være at spille Komedie. Det er deri, de Franskes Uopnaaelighed i Lystspillet bestaar, at de ikke spille Komedie. Men det er ogsaa den samme forældede Skole, der gaar igennem vor umaadelige Langsomhed og vor distinkte Udtale af de mest almindelige Konversations-Fraser; det er denne Skole, man genkender i vore Skuespilleres Stillinger paa Scenen, at de næsten aldrig vove at sige et Ord, førend de ere komne lige ned til Suflørkassen, at de tro, at de bestandig skulle staa med de tre Fjerdedele af deres Person vendte imod Publikum, at de skulle pointere ethvert Ord, hvori der ligger en Hentydning eller en Vittighed, at de — for at bruge et trivielt Udtryk — skulle give Publikum alting ind med Skeer.“

Det er over tredive Aar siden, disse Ord bleve skrevne. Hvor maa de ikke have truffet det Rette dengang, naar der endnu den Dag i Dag findes saamange Elever af hin Skole, Arnesen betegnede som forældet.

Saadan var altsaa den Mand, hvis Venskab og Undervisning var Hultmann sikret fra den Tid af, at hans unge Talent havde baaret Arnesens lille Stykke uskadt gennem den første Forestillings Farer. Og Elev og Lærer passede fortrinligt til hinanden. Hultmann blev Arnesens levendegjorte Doktrin. Igennem Skuespillerens rene og smagfulde Diktion hører man hin Fordring til den lette Konversationstone; og Hultmanns hele Selskabelighed paa Scenen er Tidens Fordring til den dannede unge Mand, sat i System efter Arnesensk Mønster. Og denne holdt sin Elev strængt til Bogen. Kun gennem meget omhyggelige Studier er det lykkedes Hultmann at naa det Trin i Kunsten, han indtager. Man tror saa let om en Skuespiller af hans Art, at han, overladende sig til sit Naturel, spiller løs paa en Art Inspiration. Det har nu i det Hele ikke meget paa sig med denne Inspiration, hvormed man mener Naturens Skødebørn kunne lade sig nøje. Der gives enkelte Kunstnere, som kun det fyldte Hus sætter ret i Aande, og der er næsten ingen, der undgaar Forestillingsaftenens nervøse Spænding, dog de Dygtigere bruge kun denne Spænding som en Drivfjeder og Spore, der yder dem en Kraft, uden hvilken de næppe udholdt Spillets store fysiske Anstrængelser. Faa have imidlertid været flittigere end Hultmann. Enhver Rolle, selv om den var nok saa ubetydelig og slet intet indeholdt end hvad han jo hundrede Gange før havde bragt paa Scenen, blev gjort til Genstand for en minutiøs Undersøgelse og Indpræntning, Paa den Maade erstattede han saa at sige Theatrets mangelfulde Indstudering, thi naar andre Skuespillere kom uforberedte til Prøven og med Bogen i Haanden maatte hjælpe sig gennem Rollen for saa paa Forestillingsaftenen at forlade sig paa

Sufflørens inspirerende Aand, var Hultmann istand til kun at anvende Prøverne til den sceniske Figurs Opbygning og den finere Udarbejdning af Stoffet, som han medbragte fuldfærdig hjemmefra.

Arnesens Undervisning var iøvrigt rig paa praktiske Vink. Saaledes gav han Hultmann det gode Raad altid ved et Stykkes Begyndelse at hæve Stemmen en halv Gang saa stærkt som ellers og den Erfaring, som vi alle have høstet med Hensyn til Uroen i Theatret ved Tæppets Opgang, ved hvilken ofte Halvdelen af en Akt kan gaa tabt, gør det ønskeligt, at denne Praksis blev almindelig indført. Jeg kan tilføje, at den største nulevende tyske Dramaturg Heinrich Laube har fastslaaet det som Regel, at et Stykkes Eksposition altid spilles i et langsommere Tempo end dets øvrige Dele, saa at han endog her opgiver enhver finere Nuance for blot at indpræge Tilskuerne uudslettelig Dramets Basis og Indhold.

Gennem saadant et enkelt Træk faar man et Indtryk af, hvor frugtbringende Arnesens Omgang kunde være. Han var iøvrigt en stræng Kritiker, hvis Ros var yderst knap. Udtalte han saa engang imellem sin Tilfredshed var hans Anerkendelse ogsaa en langt større Opmuntring end Tilskuernes Bifaldsklap, der ofte snarere gjaldt Personen end Kunstneren.

Til Paavirkningen fra Selskabslivet som et Centrum for Dannelsens indre og ydre Former kom saaledes dels Theatrets almindelige artistiske Indflydelse dels Arnesens speciellere baade teoretiske og praktiske Dramaturgi. Omtrent ved Aaret Halvtreds var da Hultmann moden og kunstnerisk bevidst, Herre over alle sine Midler.

IV.

Lad os nu se, hvilke Opgaver der havde været ham stillede under hans Læreaar, af saadanne, der tælle i hans Kunstnervirksomhed. Jeg forbigaar Operaroller, som Juliano i *Den sorte Domino*, fordi han netop her

kun fremstillede det Elegante i den ydre Form, i Bukket, Hilsenen, Manererne. Netop i den sidste Tid har Hultmann i en iøvrigt højst forskellig Rolle vist den samme Evne, til ligesom at lade et Menneske gaa helt op i den Idræt at være en sort Kjole, nemlig som Konsul Lind i *Falliten*, hvor man uvilkaarligt kom til at tænke paa H. C. Andersens Skygge, naar man saa' denne fine Skikkelse sno sig imellem Middagsselskabets Gæster. Det var Rigdommen, inkarneret i de elegante Manerer, ligesom Juliano havde været Fornemheden udtrykt ved det aristokratiske Væsen.

Men det er de unge Roller, Elskerne fra den Tid, vi ville dvæle ved. Det er i 1846, at han faar sin første Hostrupske Rolle, den lidt flove Hellebæk i *Intrigerne*, derpaa følger 1847 Basalt i *Genboerne*, tidligere spillet af Holst, dengang Michael Wiehe var Klint, og i 1848 Herløv i *Eventyr paa Fodrejsen* og Halling i *En Spurv i Tranedands*. I 1849 forsøgte han sig i den Oehlenschlägerske Tragedie som Oluf i *Dronning Margrethe*.

Han spillede den stakkels Prætendent endnu mange Aar senere, inden Vilhelm Wiehe efter sin Ansættelse ved det kgl. Theater lagde Beslag paa den som en Rolle, med hvilken han i Norge havde høstet mange Triumfer. Det Modsatte havde maaske været Tilfældet med Hultmann; alligevel stod han efter min Mening langt højere som den forelskede, viljeløse Ungersvend end Wiehe. Ingen af dem forsøgte at give en historisk Figur, ingen af dem tænkte paa at vise os Bastarden i Oluf gennem Ejendommeligheder, der kunde minde os om hans paa engang jævne og dog kongelige Herkomst. Begge spilte paa den egne Person. Men Hultmann havde den store Fordel overfor Wiehe, at det stod i hans Magt at fremstille Olufs Naivetet, medens den anden maatte lægge hele Vægten paa hans lyriske Erotik. Den Naivetet, Hultmann fandt Udtryk for her som andetsteds, var Lykkens. Hans Smil var et Menneskes, som tror

godt om Folk, som mener, at alle vil En det vel, som ikke vil lade sig bilde ind, at den overvejende Del af Menneskeheden er nogle store Slyngler, man kan vente sig alting af — fordi ingen har tilføjet ham selv nogen Fortræd eller Krænkelse. Det er muligvis en Lykke at have en saadan godtroende Karakter, det er ialtfald kun Lykken, der giver En den. Denne Tillidsfuldhed omformer sig i det ydre Udtryk let til et Præg af Sanddruhed og Ærlighed, og det var derfor det andet Karaktertræk i Hultmanns Spil som Oluf, at man tydeligt fornam, hvorledes det Væv af Løgne og Intriger, hvormed man omgav ham, var ham fremmedt og imod. Her nyttede dette Præg i Hultmanns Tale og Væsen ham; det forekommer mig derimod altid at have skadet ham i et Fag, i hvilket han har talrige Roller at opvise, nemlig de franske Lapse og blaserte Vellystninge.

Hertil kommer jeg tilbage senere; i denne Sammenhæng vil jeg endnu blot berøre, at Hultmann kun en enkelt Gang har faaet Lejlighed til at lægge denne Karakterens Bravhed for Dagen, saaledes at Billedet helt og holdent kom til at bero paa den. Det var i en mindre Rolle som Helmut i *En Skavank*. Han spiller her en ung Provindsbeboer, der lige ankommen til København er lidt forviltret over Forholdene der, men gaar bus paa med en Uforfærdethed og Ukendtskab med alle det sociale Livs Kløfter og Skær, som kun den allerbedste provinsielle Samvittighed kan udruste et Menneske med. Det var den pantsatte Bondedreng, gjort elskværdig og brav. Hultmann var prægtig heri, saa uforstyrrelig et Naturbarn som man ikke skulde tro, at en indfødt Københavner kunde svinge sig op til. Men denne Rolle havde endnu den Mærkelighed, at i den forsøgte Hultmann for første og sidste Gang at give Figuren en særegen Karakter gennem en Forandring af sin Stemme. Hans Helmut talte med en let provinsiel Akcent, som jeg næppe tror nogen Sprogforsker vilde anse for en

Gengivelse af en bestemt Dialekts Lydnatur, men som, hvad der var Hovedsagen, bibragte Tilskuerne den rette Illusion med Hensyn til den landlige Egn, i hvilken det naive mandlige Gudsord havde set Dagens Lys. Og dette var ogsaa alt, hvad man kunde forlange, saavist som det i Skuespilkunsten især af alle Kunster ikke kommer an paa at fremstille det Sande, men kun det, der forekommer Publikum sandt. Endnu blot dette, at denne Jargon heller ikke beroede paa et Studium af en eller anden dansk Dialekt, men Hultmann var en Dag bleven slaaet af, hvor uforligneligt naivt en syngende Tone havde klædt en ung Piges Tale og havde moret sig med at imitere denne. Et tilfældigt Indtryk havde affødt en kunstnerisk Produktion.

Til hin Rolle som Oluf slutter sig de romantiske Elskere: Henri d'Albret i *Dronning Marguerites Noveller* (1851) og senere Bertram i *Kongens Læge* og Poul Fleming i *Elverhøj*; af dem var den sidste den mest lykkede; men man vil nu bestemtere forstaa, at Selskabstonen hos Hultmann ikke slog til overfor en Shakspearsk Erotik og knap nok overfor det tørre Scribeske Skema for en forelsket Ungersvend. Skulde Rollen faa Liv og Varme, maatte Skuespilleren selv besidde en overlegen sjælelig Kraft, som Hultmanns Aandsudvikling ikke havde kunnet forlene ham med.

Men endnu samme Aar, i hvilket han optraadte i *Dronning Margrethe*, begyndte han at spille de Holbergske Leandere, og under hans lange Kunstnerløbebane er der fra den Tid næsten ikke spillet noget Stykke af Molière eller Holberg, hvor Elskerrollen ikke er tilfaldet ham. Efter min Mening har han staaet overordenlig højt i disse Roller og burde nydt stor Anseelse for sit klassiske Spil, men Publikum har aldrig ejet megen Sans for slige beskedne Fremtoninger og har helt overset ham heri. At jeg vover saa stort et Ord som klassisk om en ellers saa moderne Skuespiller som Hultmann, ligger i, at jeg

tror, at baade hans Fortrin og Mangler her ligeligt kom ham tilgode og nødte ham til at holde Figuren indenfor de gamle Digteres strænge Linjer. Han kunde intet selv give til, men burde det heller ikke, og han forstyrrede aldrig det Indtryk, Tilskueren modtog af Tidsaanden og Rollens Psykologi.

I Virkeligheden er jo Leanders sjælelige Indhold meget begrænset. Man mærker bestandig, at han er den vordende Jeronimus. Ogsaa denne har jo slaaet Gækken løs og sprunget godt omkring inden han fik „Ligtornerne" og Konen, som gjorde en brat Ende paa Lystigheden. Men Leander, som er en brav Mands Søn, er selv en god og skikkelig Fyr. Hvor han er mest forfløjen som i *Maskeraden* er han dog saa fin af Væsen, at han ingenlunde indlader sig med ethvert Fruentimmer, og egentlig kun gaar paa Bal fordi han er plaget af Ungdommens for hidsige Livskraft. Han er hverken en Laps eller en Vellystning. Og hvor er han ikke adstadig og ærbar i *Henrik og Pernille* og skikkelig i *Kilderejsen*, og paa samme Maade hos Molière, hvor fornuftig er ikke Clitandre i *les femmes savantes* og hvor værdig er ikke Valère i *Tartuffe*. Jeg nævner særlig disse tvende Roller, fordi Hultmann har spillet dem og det saaledes, at hans Fremstilling ganske faldt sammen med Traditionen i *Théâtre-Français*, saaledes som den endnu holdes oppe af Bressant og Delaunay. De havde netop den samme lidenskabsløse men dog faste Maade at fremsige Alexandrinerne paa i en Smule Pasgængertrav, og dertil megen Personlighed og Anstand.

Hultmann var netop saa lystig og bar sig med saa megen rolig Anstand som Rollen fordrede. Der er som bekendt to Gange sket Forsøg paa at bryde Traditionen paa dette Punkt: først da Michael Wiehe gød en napolitansk Maaneskinsnats Sværmeri over Elskeren i *de Usynlige*, dernæst da Emil Poulsen omskabte Leander i *Maskeraden* til en drømmende Romeo. Begge Gange

lykkedes det at vække Publikums ellers slappe Interesse for den Holbergske Erotik. Og dog, skønt det var interessant, skønt det var aandfuldt, det var ikke det, Holberg havde villet; det var noget andet, der maaske var skønnere og bedre, men ikke det ægte. Hvad gjorde E. Poulsen som Leander? Han fremstillede den maskeradelystne unge Købmand, der render ud om Natten og sover om Dagen istedetfor at skrive, der altid er drengeagtig angst for sin Faders Vrede, som en en elskovssyg Drømmer. Naar han ved Stykkets Begyndelse kommer ind gabende, har Holbergs Leander Tømmermænd; E. Poulsens var Heinesk zerrissen. Sandt nok Leander viser sig hæftigt indtaget i Leonora, men derfor er det ikke tilladt at gøre hine Ord, som Poulsen lagde en hel Verden af Følelse i: *Kærlighed, Henrik, det er noget, man ikke kan begribe*, til de centrale i Rollen; thi Henriks Skrupler over den Kærlighed, som er kommen saa hastig, synes meget ræsonnable for Tilskuerne og den store Elskov ikke meget mere end en almindelig Balforliebelse.

Derfor havde Hultmann Ret i at tage denne og lignende Roller mere konventionelt. Muligt at han var lidt for adstadig og afmaalt, vist er det, at man ikke har Lov til at gøre Holbergs Klassicitet romantisk. Hultmann gav her som altid først Borgeren, dernæst den højere Middelstands dannede Væsen og endelig saamegen Ungdom og Lystighed, der lader sig forene med at være gode Forældres lydige og velopdragne Søn og med ikke at ønske noget højere end hurtigst muligt at blive gift med Leonora.

Intetsteds var Hultmann ypperligere end som den unge Herremand — det er Leanders Livsstilling — i *Henrik og Pernille.* Og i denne Rolle findes der ogsaa det bedste Eksempel paa, hvad og hvorledes der bør spilles i Holbergs Dialog. Leander er kommet til Byen for at ægte sin Leonora, men erfarer til sin Forbavselse og Skræk gennem Henriks og Arvs ligelydende Vidnesbyrd, at den

unge Dame i hans Fraværelse har indladt sig i det mest vidtgaaende Koketteri med hans egen Tjener. Efterat han først i sin Vrede har villet revse dem begge, betænker han sig og siger som saa:

„Jer skal intet ondt vederfares. Hvad skal jeg tænke? hvad skal jeg sige? hvad skal jeg gøre herved? Er nogen Sorg i Verden saa stor, som kan lignes med min? Er nogen Ulykke mere uformodentlig paakommet et Menneske ... Mit Hjærte er saa omspændt af Sorg og Forbitrelse, min Hjærne saa forvirret, at jeg véd ikke, hvad Resolution jeg skal tage. Jeg vil bryde ind i Huset og opofre den Forræderske .... Nej, hun skal leve, det er hende større Straf, og jeg vil omkomme mig selv, at hun maa leve med des større Skændsel og Foragt“ o. s. v.

Tænk, om en Skuespiller virkelig vilde spille, hvad her staar, om han ved Ordenes Betoning, Miner og Bevægelser vilde male et til Døden fortvivlet Menneske, som kun vaklede mellem, om han skulde dræbe sin Elskede eller lægge Haand paa sig selv. Enhver føler det. Sligt vilde føre os milevidt bort fra Holberg; vi har ikke med nogen Othello at gøre; den gamle ærværdige Menuet skal ikke afbrydes med vilde Tigerspring. Ordene her ere rent konventionelle Udtryk for Tanken, Formler, der éngang for alle anvendes naar visse Følelser skal udtrykkes. Af samme Art er Leonoras Talemaade *Mit Hjærte sidder i min Hals*, der hverken bør have noget komisk eller særlig patetisk Anstrøg, men kun sige saameget som Nutidens unge Piges *jeg er saa rædsom angst.* Leanders store Ord ville ligeledes omskrevne ikke klinge stærkt i vore Øren, og derfor har Hultmann Ret, naar han i denne Monolog rolig gaar ned til Lamperækken og med sagte bedrøvet Stemme uden mange Nuancer og Overgange fremsiger Leanders Tirade jævnt og alvorligt.

Ja, hvis Ordet Lidenskab turde anvendes om en eneste af den gamle Komedies Elskerroller, da var Hultmanns Spil ikke paa sin Plads og Wiehe og E. Poulsen

havde ydet mere end geniale Forsøg, nemlig anvist Vejen for en ny Spillemaade. Men det er ikke saa. Drifter og Passioner af en saa alvorlig Art, at de kunde forstyrre den satiriske festivitas, forekomme ikke i Holbergs Konversations- og Intrigestykker. Og netop derfor var Hultmann sikker her. Hvor Følelsen slaar om fra bunden Varme til luende Ild, der hører hans Kunst op.

Hans hele Udvikling havde ført ham derhen, at han var bleven Indehaver af to store sjælelige Omraader. Han kunde dels tale Hjærtets simple Sprog uden nogensomhelst Forfalskning og dels, ligesom et Trin højere, kunde han lade Hjærtets mest usammensatte Følelser indgaa en tæt Forbindelse med Dannelsens, den københavnske Dannelses Væsen. Han kunde lade Ungdommens glade Sind og ærlige Aabenhed smelte sammen med Selskabets fine Sprog og elegante Manerer, saaledes at disse netop tydede hen paa en ufordærvet Aand. Var han da ikke som skabt til at fremstille den glade og dannede Student?

V.

Hvormed tilbringer egentlig Hostrups Student sin Tid? Han læser ikke. Kobbersmedemesteren spørger i *Genboerne* Kontubernalerne, om det er det Værelse, i hvilket de sidde, at de „lære deres Lektier“. Og Klint svarer: *Ja her læse vi*, men Hultmann føjede lumskelig til: *naar vi læse*. Ja, naar! Hverken Basalt eller Klint eller nogen af de andre kender noget til Forelæsninger eller Eksaminer eller Arbejde, Herløv synes endog at have mest Lyst til at smutte fra det Altsammen ved at lade „den Gamle“ købe sig en Gaard i Jylland, og i det Højeste faar man en Fornemmelse af, at der venter den alvorligste af dem et eller andet lunt Præstekald, hvortil deres mangehaande Anstrængelser gøre dem særlig værdige og skikkede.

Saaledes ere de da som Liljerne paa Marken og Himmelens Fugle, der hverken saa eller høste eller sanke i Lade, men som dog Forsynet sørger for eller forsørger — med det bevidste Præstekald. Der gives en anden Art af unge Studenter her i Danmark; det er dem som slide sig møjsommeligt frem ved Hjælp af offentlig Understøttelse, de atter og atter maa ansøge om, og fornemligst ved en daglig mange Timers Information og som rundtomkring i Kvistkamre og Bagbygninger læse sig til den truende og uafviselige Eksamen, ja maaske fordybe sig og søge Glæde i strænge videnskabelige Studier. Det er ikke dem, som Hostrup skildrer, thi deres Liv bestaar i en oprivende Kamp for Tilværelsen, medens Eibæk, Klint og Basalt mene, at de opfylde alle Fordringer, der kan stilles til en brav Student, naar de blot more sig rigtigt himmelgodt. Det bestræbe de sig da for af al Magt og de har to Muligheder dertil: Soldet og Forliebelsen.

Det er Soldet, Hostrup har besunget og idealiseret i de mange fortrinlige Sange, han har strøt rundt omkring i sine Lystspil; det er Soldet i Miniatur, som repræsenteres ved Gildet paa Fortunen i *En Spurv i Tranedands* eller som danner Baggrunden for Generalforsamlingen i *Genboerne.* Dengang, da morede man sig i Studenterforeningen, man var politisk liberal, skandinavisk begejstret og opfyldt af en stærk Tro paa Studentens sociale Mission og Betydning. Nu keder man sig i Studenterforeningen — det er en offentlig Hemmelighed — og skønt man vel synger de gamle Drikkeviser og deklamerer de samme Fraser om Studenterne, Ungdommen og Skandinavismen og hele det øvrige Bric-à-brac, er der ikke en Sjæl, der mere tror derpaa, ikke én, som ikke véd, at det at være Student vil sige snarest muligt at skulle have Eksamen og Brødet og at Studenternes Karakter af Stand forlængst er forbi. Dog udtaler man det sjældent ligefrem. Men denne Mangel paa en

Tanke, en Idé, en fælles Bestræbelse, der kunde binde de unge Mennesker sammen, gør *Foreningen* til en Klub eller et Læseselskab af ganske almindelig Art og tager Vejret fra Soldene. Noget saa aandløst som et almindeligt Lørdagssold, saaledes som dets Præg har været i en lang Aarrække, det kan Udenforstaaende aldeles ikke tænke sig. Og ét endnu: Hostrup forsikrer i den berømte Vise, at Studenten „ser ved Lampen Musernes Dans“; det er muligt, at Metaforen undertiden svarer til Realiteten. Vist er det, at Muser og Gratier ikke ville se paa Studenternes Dans, men bange vende sig bort, naar de unge Russer udklædte som Damer svinges rundt og kurtiseres af deres Kammerater. Styggere Syn kan Ens Øje ikke godt hvile paa.

Det er for at man gennem Modsætningen kan forstaa en svunden Tid, at jeg anfører dette. Den Uskyldighed, der sætter Glorie om Hostrups Studenter, turde en nymodens Digter ikke udstyre sine Helte med; ja, en Uerfarenhed lig den ganske unge Piges vilde slet ikke vor Tids unge Mand sætte Pris paa at besidde. Der gives en Mængde forskellige Typer af Studenter, der vente paa, at en Poet skal tage dem paa Kornet, men den naive lystige Fyr er forsvundet fra Virkeligheden for at føre en idealere Tilværelse i Sange, Noveller og Vaudeviller.

Næsten alle Hostrups Studenter ere forelskede og blive sædvanligt forlovede i Stykkets Midte for saa at faa Forældrenes Samtykke i Slutningen. Det er Dramets regulære Gang hos os, saa deri synes der ikke at ligge noget karakteristisk Træk netop for Studenterne. Men er det ikke mærkværdigt, at Hostrup ikke har forsøgt at give en eneste Afskygning af Kærlighedsfølelsen hos den danske Ungdom undtagen de højst trivielle Nuanceringer mellem den lidt sværmeriske Basalt og den lystige Klint. Kærligheden er for dem begge en let Rus, der hensætter den ene i en melankolsk, den anden i en for-

nøjet Stemning. Et alvorligt eller følt Ord veksles der ikke mellem de Elskende — Hostrups Undskyldning ligger iøvrigt tildels i, at Damerollerne som bekendt spilledes af Herrer —, førend Digteren skriver *Eventyr paa Fodrejsen* med direkte Henblik paa det kgl. Theater, og selv dér lider Basalts Ord ialfald ved Læsningen af en lidt flov Sentimentalitet. Der er ikke Spor af Lidenskab, af Længsler eller Drifter i de tamme, halvteologiske Fraser.

Tag til Modsætning den franske Hostrups, Henri Murgers Skildringer af Bohêmelivet i Paris, læs blot hans fortrinlige Stykke *la vie de bohême*, som for nylig opførtes i en fuldkommen forkvaklet Skikkelse paa Kasinotheatret her i Byen, og føl hvorledes man pludselig springer fra en fantastisk Verden over i Virkeligheden. Rodolphe, Marcel, Schaunard og Coline — Digteren, Maleren, Musikeren og Videnskabsmanden — ere hver for sig klare og gennemsigtige som Typer og individuelle Mennesker. Men naar disse drikke, saa blive de fulde; naar de ingen Penge have, saa gaa de ikke paa Gæsteri i Herregaarde, men arbejde; i deres Værelser veksler derfor larmende Gilder med Kulde og Sult — og naar de elske, saa favne de Væsener af Kød og Blod og ikke abstrakte Fantomer, aldrig nubem pro Junone. *Vie de Bohême*, der er Ungdomsaarene, saaledes som de gaa hen med Tilintetgørelse af de falske Idealer, indtil Manddommen og den modne Desillusion samtidig indtræder; Hostrups Studenterskildringer betegne den Tid, i hvilken man slet ikke studerer, men kun morer sig, i hvilken man er lidt poetisk og noget overmodig, hvor man synes godt om hele Verden og tror den nærer de samme Følelser overfor En og opfyldes af ganske uskyldige og ubestemte Foraarsfølelser og Længsler — for nogle varer denne Stemning Aar igennem, andre fornemme den i en kort Rusperiode, atter andre, og jeg tror næsten de

fleste, kommer den kun over flygtig, forbigaaende, en enkelt Dag eller Time.

Den lette Forliebelse, den naive Lystfølelse sammen med Studentens dannede Væsen, alt dette kunde netop Hultmann fremstille. Hans lyse Humør og Glæde over Theatret omformedes til Studentens Glæde over Studenterstandens Herlighed, hans Erotik slog fuldkommen til overfor det lyriske Udbrud, og hans ydre Habitus udsprang netop ligesom Studentens af det højere Bourgeoisi. Hans gode Lykke viser sig i, at han netop fandt disse Opgaver for sig. Hans Studentergalleri er fortrinligt fra først til sidst. Højst sætter jeg Klint i *Genboerne;* fra det Øjeblik, han kom ind med det smalle, paa éngang fine og godmodige Ansigt og betragtede de to Spidsborgere med sit overlegne Smil, stod Figuren lyslevende for En. Kulden overfor v. Buddinge, Gemytligheden paa Regensen og dernæst den sjælelige Grebethed overfor den evige Jøde afrundede efterhaanden Billedet. „Ja, det er intet Under,“ sagde Hultmann engang til En, der roste hans Spil i denne Scene, „at jeg ser betaget ud; paa mig virker Illusionen saa stærkt, at jeg snarere tror, det er Ahasverus end Phister, der staar for mig, og altid har nogen Betænkelighed ved at give ham Haanden.“ I Sligt er der en Reminiscens fra den Tid af, Hultmann var Tilskuer, eller rettere, han kan i et saadant Øjeblik føle sig baade som Skuespiller og Tilskuer. I anden Akt udførte han en sand tour de force ved at løbe omkring mellem de Spillende og uden egentlig at have nogetsomhelst at gøre ligesom opfylde Scenen med Klints Aand, alt med en Gratiøsitet uden Mage, og endelig kom i tredje Akt hele hans Skælmeri ham tilgode i Dialogen med Basalt, hvor han driller denne med sin mystiske Viden — at se Hultmann med Spølkummen i Haanden og det svinepolidske Træk om Munden siddende paa Bordet med de lange Ben dinglende ned studentikos —

det var et Genrebillede, der havde al den Poesi i sig, som de smaa Regensværelser nogenledes kunde rumme.

Men i denne Rolle naaede han ogsaa en Naturlighed, der efter min Mening stillede ham forrest mellem de Spillende. Man følte med et sandt Velbehag hans klare Stemme og ligefremme Betoninger, det var den samme Nydelse, man fornemmer ved brede, fuldttonende Violinstrøg. Ikke én falsk Tone, aldrig en skurrende Mislyd paa Strængen, knap en opløst Disharmoni.

VI.

At give et Aperçu over alle de trehundrede Roller, Hultmann har udført, staar ikke i min Magt, og en saadan Nomenklatur vilde desuden næppe friste Læserens Opmærksomhed. Desuden have de fleste af dem været saa énsartede af Karakter, mange Lystspilroller saa ubetydelige, at det næppe er værdt at spilde mange Ord paa dem. Enhver véd, hvorledes Hultmann har reproduceret sin lystige Student i talløse Varieteter. Jens Top i *Deklarationen* er Klint, endnu yngre og barnligere, August i *Besøget i København* er Herløv en Smule roligere. De Ord, Hostrup lader Klint sige: „Ethvert ungt Menneske betragter jeg som Student, naar han er virkelig ung, ikke blot i Aar, men i Sjæl og Sind,“ kunne staa som Motto for de allerfleste af Hultmanns Elskerroller.

Men til de tvende Grupper af Roller, vi nu have betragtet, den gamle Komedies Elskere og Studenterne, kommer der endnu en tredje, langt mindre vigtig og lykket for Hultmann, og som egentlig kun faar sin Betydning gennem den Begrænsning, den tydelig sætter for hans Kunst. De lystige Ynglinge førte ham nemlig til enkelte *Bonvivants*, til nogle Marquisroller og derfra igen til enkelte Karakterroller. Møllers Arbejdsrædsel i *Ude og Hjemme* — som Michael Wiehe havde spillet som den mageligste Dovenskab, og Hultmann gav som den gladeste Livlighed — lykkes ham endnu, men saasnart Lapseriet

faar et Anstrøg af Last som i Marquis'ens Rolle i *Kamp og Sejr* eller endnu mere, naar den bliver til blaseret Epikuræisme som hos Grev Klingsberg i *Ringen*, eller til Musset'sk Aandrighed som i *En Kaprice*, der var Hultmann for dansk, for borgerlig, for ærlig. Hans Marquis var elskværdig men uden Spor af en Lovelace, hans Klingsberg manglede den Farquharske Raahed som ligger lige under Schröders Overmaling og Grev de Chavigny besad ikke den *air hautain*, der gør Fru de Léry Sejren vanskelig og Triumfen des større. Paa disse Punkter fattedes der Hultmann Personlighed og hans Studier af dansk Skuespilkunst havde intet lært ham om Opfattelsen af mandlige Karakterer, hvis Skal og Kærne stod i Strid med hinanden.

Fremmed Skuespilkunst har ingen Indflydelse øvet paa Hultmann, skønt han paa forskellige Rejser har besøgt Verdens ypperste Scener Burgtheatret og *Théâtre-Français.* Han har ingen Forbilleder hjembragt, kun har han efter eget Sigende søgt at efterligne Bressant som Marquis'en af Auberive i *Giboyers Søn* i hvilken Rolle han havde set denne ypperlige Skuespiller i Paris, men jeg skylder Sandheden at tilføje, at næppe nogen af sig selv vilde have opdaget denne Imitation. Hultmanns Ansigt har nogen Lighed med Bressants, det vil sige Overansigtet: den høje Pande, Haarets svage Fald og Næserodens Skarphed, men Underansigtet er helt forskelligt. Bressants Mund er haard, næsten grusom, hans Smil ligesaa blaseret og vellystigt som Hultmanns er ejegodt og hjærtefriskt. Overfor den Verdensmandens Erfaring, der stivner Bressants Træk, lyser Hultmanns Ansigt som et Barns, og netop derfor ere saa mange Karakterroller mislykkede for Hultmann eller have ialtfald faaet en énsidig Fortolkning af ham. Jeg vil ikke videre omtale hans Rizzio i *Maria Stuart;* hvem kunde ogsaa selv i Drømme falde paa, at Nicolai Rejersens fuldendte Fremstiller skulde have mindste Berørings-

punkter med den halvt afsindige Italiener. Nej Hultmann maa ikke gærne komme længere udenfor København end til Dyrehaven, hvad enten det er de Fattiges eller de rige, allerede naar han skal bevæge sig i parisiske Cirkler, bliver Elegancen for bleg og derfor kan det ikke undre, at Baron de Tourbières i *Lady Tartuffe* manglede den rette Underbund af Desperation og Fordærvethed, kun Overfladen var der, det gode Hoveds Vittigheder fik Fynd og Klem i en kraftfuld, maaske lidt vel bred Behandling. I Aarenes Løb er vort Theatersprog kommet saa langt bort fra Arnesens Principer, at det falder Hultmann yderst vanskeligt at holde sine Repliker indenfor den naturlige Konversationstone, naar hans Medspillende bestandig foretrække, hvad Diderot kaldte „det tragiske Opstød."

Det er bekendt at Hultmann i de sidste Sæsoner har maattet spille Roller af meget forskellige Fag: elegante værdige Skurke som Joseph Surface, komiske Advokater som Destournelles, bedragne men ædle Ægtemænd som Præsidenten i *Ferréol* og mange flere, der ere i alle Teatergængeres Erindring. Han har altid her været respektabel, men det er Nøden ikke Lysten, som har gjort ham til Krybskytte i fremmede Vildtbaner. Vort æstetiske Publikum har ikke tilladt ham at være ung længer end Kirkebogen efterviste et dertil passende Aaremaal. Rynkerne have fundet ubønhørlige Kritikere, og skønt hans usvækkede Aandskraft endnu var istand til at bære unge Roller over Scenen, satte man Bom og bad ham trine over paa den anden Side af Stregen. Han blev paa éngang fra tyve Aar halvtreds.

Ved denne Sæsons Udløb forlader Hultmann Scenen. Hans Helbred taaler ikke længere Spillets fysiske Anstrængelser. Det er den Sidste af den gamle Generation, der gaar bort, den yngste af de gamle. Han har fremstillet en svunden Slægt, den danske Ungdom i Liberalismens første Dage, hvis Begejstring, baaret af Drømme

og Illusioner, holdt ud ligetil den sidste ulykkelige Krig. Fra den begynder en anden Slægt, som endnu ikke har fundet sin poetiske Beskriver, men som i sig har Elementer af Turgénjews Helte, af Augiers arbejdende unge Mænd og Spielhagens problematiske Naturer. Selv om det danske Drama havde bragt dem frem, vilde Hultmann ikke have magtet at levendegøre dem. Hverken Arbejdsmennesket eller Tvivleren laa indenfor hans Omraade.

Hans Kunst er en af de sidste Levninger fra vor æstetiske Periode. Han repræsenterede et endnu uerstattet Ideal af dansk Ungdom. Med ham forsvinder *Studenten* fra vor Scene, og hans Ære er det at have fremstillet Livsglæden med en uforfalsket Inderlighed, en Værdighed og Skønhed, der bevirkede, at Studenterne længe have ønsket at være Klint og Herløv netop saaledes som de inkarneredes i Hultmann.

Edvard Brandes.

Naar Mørket falder paa.

Hvad kan Klokken være? Jeg glemmer altid at trække mit Uhr op om Morgenen paa et fremmed Sted.

Jeg gider ikke rejse mig. Se ud i Gaarden!

Der er intet Uhr paa Ladebygningerne.

Se alligevel ud! Jeg kender mine Pappenheimere paa deres Trav, og Tiden gaar her nøjagtig efter Træskomarchen; — vi er jo et demokratisk Folk!

Min nuværende Vært og forhenværende Skolekammerat laa i Sofaen med et af de store københavnske Blade over sine Knæ. Hans Fødder vare smaa, og han holdt ikke stort Fodtøj, for at skjule det. Han drejede Hovedet bagover, saa at hans smukke Ansigt kunde smile hen til mig. Han var bleven fed i den Tid, jeg ikke havde set ham, og Trækkene, som for ikke mange Aar tilbage havde foruroliget saa mangt et ungt Pigehjærte i Hovedstadens Kredse, viste allerede nu et utvetydigt Anlæg til at gaa i Blomst. Vore unge Piger bevare sig endda taalelig længe, under vort tempererede Klima, fra at gaa i Frø. Vore unge Mænd gaa utrolig hurtigt i Blomst. Man rejser bort paa nogle Aar, og et eller andet Sted, ude i Verden, en drømmende Aftenstund, lader man de friske, opvakte Ynglingeansigter fra Hjemmet drage langsomt forbi i Hukommelsen. Revuen ender, som alle Revuer, med at man roser Troppernes

Holdning og lader blæse Fanfare. Man kommer hjem. Ak hvor forandret!

Min Vært, som slet ikke har andet at gøre her end at lade sig fotografere, ligger i den Sofa, som han tilligemed en Gaard paa 4—500 Tønder Land, god Jord, har arvet efter en Slægtning langt ude. Han besøgte denne Slægtning engang medens han endnu officielt studerte Jus og sub rosa skrev smaa Opsatser i den frisindede Presse. Min Ven havde ikke den fjærneste Tanke om ved dette Besøg at ville gøre et coup; — men han kedede sig i Byen og trængte til lidt Landluft. Hans Ungdom og Godmodighed, som han havde faaet gratis efter sin Fader, indtog hans gamle, sære Slægtning for ham. Da han var rejst bort, savnede den Gamle noget i sin daglige Omgang, og skrev efter ham næste Sommer. Den Gamles Død, som paafulgte kort efter, gjorde den trediveaarige stud. juris til Gaardens Ejer. Nu ligger han i Sofaen med brede, runde Skuldre, stor Haarvækst, med et lille skeptisk Smil om Munden, der slutter sig varsomt om den vellagrede Sigar, og siger en lille Vits om sine egne Folk.

Han har ikke giftet sig. Han tager i Terminstiderne, og forresten hver anden, tredie Maaned til Hovedstaden, hvor han altid møder godt klædt og altid gør en god Figur. Man paastaar, at han her og der gør Kur, men jeg har talt med en af de paagældende Damer, og hun har betroet mig, at det ikke har nogen Art paa sig. Rimeligvis er det kun Levningerne fra gammel Vane. Han gør engang imellem et lille Ungkarlegilde, medens han opholder sig i Byen, for sine gamle Venner. Han har engang været i Paris i tre Maaneder, og har bragt en Del franske Bøger hjem med. Men han læser dem kun halvt. Han bryder sig ikke engang om at skære op, for at det skulde se ud, som om han læste dem tilende. Han holder alle de større Blade, er Medlem af

den sidst dannede Vælgerforening i Sognet, og har for nyligt underskrevet Adressen.

Jeg saa' ud i Gaarden. Bag Ladebygningens høje Tag var Solen gaaet ned. Det var Ugens sidste Dag, og Dagen var endt. Tvers over Gaarden, i skraa Retning fra Udhusene og over til Forvalterens Kontor, kom Folkene, som skulde hæve deres Ugeløn, i en Række parvis eller en efter en. Noget borte stod enkelte af Gaardens faste Folk, Karle eller Piger. De snakkede sammen eller vekslede nu og da et Par Ord med de Forbigaaende. Alt gik saa dæmpet, roligt af, som om Stilheden fra den synkende Sol var gaaet over i Gemytterne. Den gule Lænkehund sad oven paa sit murede Hus, som om den var støbt i Terrakotta. Jeg faldt i Tanker med Haanden støttet under Kinden og Armen i Vindueskarmen.

Du sagde .....?

Jeg vendte mig fra mine Betragtninger af Gaarden indefter mod Værelset, hvorfra et Spørgsmaal kom, som jeg havde overhørt.

Undskyld, jeg forstyrrer!

Intet at undskylde, jeg saa' paa Folkene.

Du kan maaske bruge dem?

Hvadbehager?

Staffage, mener jeg. Spis bare væk. Uagtet — Kosten er noget ensformig.

Aa — det er som man tager det.

Unægteligt. Hvis jeg bare gad rejse mig, skulde jeg give Dig Navneliste og Randgloser. Naar jeg har fortalt Dig om Numer Et, følger hele Rækken af sig selv.

Du er stedse summarisk.

Naturligt — som Landmand.

Samtalen gik atter i Staa. Jeg vendte mig om til Vinduet og saa' paany ud efter Folkene. Der var en lille Sammenstimlen udenfor Forvalterens Dør. Enkelte Fruentimmer stod der og ventede paa deres Mænd.

Efterhaanden, som disse kom ud, fik Kvinderne dem under Armen, eller ved Trøjeærmet, og Parrene gik deres Vej. Den sidste Kvinde, som stod og ventede, var høj og rank. Trækkene kunde jeg ikke se, og det var i Grunden ogsaa ligegyldigt. Jeg sad i en halvt fraværende Døs og brød mig ikke stort om, hvorledes Folk saa' ud. Da den, hun ventede paa, kom ud, gjorde hun ikke som de andre. Han gik nogle Skridt i Forvejen, saa fulgte hun. En Karl sagde nok noget til hende. Hun havde glemt en lille Bylt, som laa paa Jorden. Manden vendte sig, løb til, rev hende haardt i Armen, og snappede selv Byldten. Der blev Latter omkring dem. Jeg kunde høre den. Manden frem. Han skreg højt. Om Nogen vilde .... saa kunde de bare komme! osv. Hun havde roligt fortsat sin Gang. Han saa' sig om efter hende. Saa fulgte han, drejede sig rundt, rystede Næven mod Karlene endnu en Gang, og saa var de begge ude af Gaarden.

Hvem var det?

Jeg forklarede saa godt jeg kunde, hvem det var, jeg mente med mit Spørgsmaal.

Naa, ikke andet! Det er rimeligvis ham, Søren Sandgrav.

Søren Sand —?

Grav! Han bor i saadant et Hul. Han har ejet en større Parcel en Gang, men satte det over Styr altsammen. Nu gaar han og Konen paa Arbejde her. Der er en Rede Unger derhjemme; han banker Konen — af Skinsyge, siger man, skønt hun ingen Anledning giver.

Hun giver ham ingen Anledning?

Nej; det paastaar de da Alle. Ikkedestomindre banker han hende. Naturligvis er han et Asen, og noget galt maa der rimeligvis være ved hende.

Hvorfor siger Du nu det?

Ha, ha! Du er ubetalelig. Tjen mig i, at række mig en Sigar. Saadan. Og lidt Ild. Tak. Hvorfor skulde der ikke være noget galt ved hende?

Nej, Du har Ret; hvorfor skulde der ikke?

Altsaa enige! Lad os bare være enige. Disputere fører som bekendt ikke til noget, og allermindst med mig. Det stammer naturligvis altsammen fra Misèren. Naar Folk først komme saa langt ned i det, saa blive de nogle Asner. Hvorledes skulde de kunne undgaa det? Jeg gik i Begyndelsen og tog mig lidt af Sagerne her ude omkring. Men jeg blev snart færdig dermed. De Fattige slog mig Plader, de mere Velstaaende grinede ad mig. Jeg ærgrede mig lidt, indtil jeg havde faaet et System. Saa gik det.

Og Systemet, om man tør spørge?

Meget simpelt. Man hjælper de Fattige ved at give dem Arbejde, og saa lader man Forvalteren gøre Afregning med dem. Det Øvrige kommer ikke mig ved. Bliver de syge, saa er der Sygehus med fri Lægehjælp, som **vi** betaler. Er de dovne, saa bliver Skaden deres egen. Jeg kan ikke forhindre dem fra at faa de mange Børn. Egenlig talt er de gunstigere stillede end vi andre, saa meget mere, som de slet ikke kende til at kede sig, eller, hvis de kede sig, saa slaas de. Hvad gør vi andre?

Jeg rejste mig.

Du har Ret. Vi slaas ikke!

Jeg saa' ned paa min Vært. Han blæste Røgen fra sig i smaa Ringe. Hans Skuldre var saa runde, hans Haar saa yppigt, hans Pande saa blank. Han hvilede saa trøstigt, elegant i sin Magelighed, paa sin arvede Sofa og sit System.

Det falder Dig aldrig ind, at gaa ud og snakke med Folkene her omkring? spurgte jeg, idet jeg tog min Hat.

Han smilede.

Du er virkelig ubetalelig. Jeg sagde Dig jo, at jeg gjorde det i Begyndelsen, men det forbød sig af sig selv. Det er umuligt i Længden. Det er Kedsommeligheden selv. Man kan høre paa Dig, at Du aldrig har været Landmand.

Men Du er det!

Jeg be'r! Hvor skal Du hen?

En lille Aftenpromenade.

Paa Fangst? God Fornøjelse da. Man maa jo ikke ønske god Lykke. Vil Du have en Seddel vekslet? Jeg raader Dig til kun at give Smaapenge ud ad Gangen.

Aftnen var nu fremrykket. Da jeg var ude af Gaarden og havde Landevejen for mig, med dens frodige Grøfterabatter, dens Hækker, og Piletræerne, hvorigennem man saa' Markerne og Lyngbakkerne, slog hele denne fugtigkrydrede Aande mig i Møde, som ingen glemmer, naar han en Gang har indsuget den, og som hæfter ved Aftenlandskabet ligesaa vedholdende som Fernis ved et Maleri. Jeg fulgte Hovedvejen et Stykke, drejede saa af ad en Sognevej, og gik lige ud, paa maa og faa.

Der stod en mørk Granskov med sin mørkviolette Banke og sine savtakkede Rande op over Marken. Mod denne Baggrund drev en Røg i en langtrukken, viftende Stribe. Da jeg kom lidt længere op ad Vejen saa' jeg Skorstenspiben, hvorfra Røgen udgik. Derpaa Taget, og endelig Huset selv. Det laa nede i et Hul med nøgne Skrænter. Maaske bo'de Søren Sandgrav her.

Jeg havde ikke tænkt paa selve Navnet saa længe jeg spadserede. Jeg havde tænkt udenom Navnet, paa mange Ting, som den lille Episode satte i Bevægelse. Jeg stansede. Her saa' saa forladt og øde ud. Naar Aftenhimlen er klar, skyløs, kun med en Kende Rødstensrødt nede over en mørk Skovkam, har den altid for mig noget stirrende, haardt i sig, som om den pintes af et Syn, den ikke kunde bortjage saa lidt som afhjælpe. Aftenhimlen ser saa meget. Den slutter Dagen af, og

kan dog ikke give noget synderligt Haab om Bedring den kommende Dag. Den kan undertiden svøbe sig i et Farvegevandt af alle Purpurets Afskygninger ligesom for at holde Sorgen ude — ligesom en Drømmer og Tvivler, der dykker sig i Musik for at holde Livet ud. Der ligger Taarer bag den stærke Aftenrøde. Almuen har et Mundheld herom. Man er dog altid hjulpen, naar man véd, at det bliver Regn næste Dag. Saa véd man noget. Men denne skyløse Stirren, som slet ikke giver noget Løfte, dette haarde Rødstensrødt, det er saa trøstesløst; omtrent som naar man læser i en videnskabelig Bog, at der er tre af fire Chancer for at en Mand dør, som har denne eller hin Spire i sig til sin Opløsning. Nej Morgnen, især med lidt Blæst!

Nu faldt Navnet mig ind ved at se dette Hus. Jeg rettede mine Skridt nedefter, og standsede atter. Jeg hørte Sang.

Der stod en Ged og ruskede Græs af ved Vejgrøften. En Dreng, ikke større end Tobak for en Skilling, sad med de nøgne Fødder i begge sine Hænder og passede paa Dyrets Bevægelser. Han var tydelig nok bleven for tidlig gammel. Dette saa' man dog kun af Ansigtstrækkene. Kroppen var sundt udviklet, lille, kortstammet, og tæt. Saadan vilde ikke et Proletarbarn have set ud i en Købstad. Landluften gør Forskellen, selv om Pryglene ere de samme. Bag Geden laa endnu en anden Lille, som ikke var kommen ud over Kravleperioden, og hvis Køn foreløbig efter Beklædningen ikke lod sig bestemme.

Drengens Opmærksomhed syntes at være ligelig delt mellem Dyret og den lille Kravler. Alt imedens han røgtede sit dobbelte Hværv og bankede de to store Tæer imod hinanden, sang han med en skarp lille Stemme og langtrukken, tydelig Betoning:

Jeg vilde mig ud i Marken ride,
Turde ikke sadle en Hest:
Alle de store Dyr de bide,
De smaa de passer mig bedst.

Saa lagde jeg Gjord om vor lille Gris,
Sadled den op med Dække;
Saa slog jeg den med et Kosteris;
Det var alt, den kunde mig trække.

Nu ville vi ride til Troldenes Høj,
At bytte mit Hors mod Guld;
Jeg lyver dem paa mit lille Øg,
Jeg lyver mig Skæppen fuld.

Saa red jeg mig under Bakken i Kvæld,
Da vrinsked min lille Gris;
Herud I Trolde; naar saa' I vel
Et Hors til saa billig Pris?

Men da jeg kom under Bakken frem,
Jeg kunde ej længer hinne;
Du Griserytter, rid Du kun hjem,
Din Fa'er er alt herinde!

Jeg traadte frem.

Hvad er det for en Vise, Du synger, min Dreng?

Han saa' i Vejret; ikke synderlig forskrækket, snarere tankeløs.

Jeg hedder Niels; Geden dér hedder Stine!

Ja saa. Hvem har lært Dig den Vise?

Nu blev han forlegen, og dukkede sit Hoved næsten ned mellem Tæerne, som en lille Abekat.

Hedder din Fa'er Søren?

Han saa' op igen.

Ja!

Er han slem imod Dig?

Jeg véd ikke!

Han var nu øjensynlig skræmt. Og desuden, hvad Ret havde jeg til at gøre disse Landevejsspørgsmaal? Vilde jeg have noget at vide, saa kunde jeg jo selv gaa ind. Dér var Huset lige for mig.

Det indbød ikke videre til Besøg. Hvis det menneskelige Ydre, visse Særegenheder ved Beklædningen, visse Bevægelser, Minespillet etc. har sit Tiltrækkende eller Frastødende, som paavirker En, saa har den menneskelige Bolig det ikke mindre. Ikke at dette Hus var fattigt og frastødte ved sin Kummerlighed alene. En vild Rosengren, en Busk, et Træ stukket i Jorden her og der af en venlig Haand kan forsone med mangt et tarveligt Indtryk og skygge for megen Trang. Hvor let lader man sig ikke her lede ud af Sporet? som om Rosengrenen virkelig var en Magt i Livet! Jeg har en Dag paa en Landevej mødt en Mand, hvis Beskæftigelse var at rejse Aaret rundt med Udpantningsordrer i Lommen. Selv han lod sig bestikke af et lille Forsøg paa et Espalier opad et faldefærdigt Bindingsværk, hvori, som han fagmæssig udtrykte sig, „ikke en Gang Bænkebiderne tilhørte Ejeren.“ Fra dette Hus slog En straks den Overbevisning i Møde, at man havde opgivet Evret. Saa længe man klasker lidt Ler i Revnerne paa Ydervæggene, saa længe man stopper en Visk Hø i Hullerne paa Straataget, saa længe Ryggetræerne oppe ved Skorstenen endnu viser lidt af en kraftig Vilje til ikke at glide ned ad Skraaplanet — saa længe er der endnu lidt Haab.

Men her var gabende Revner i Væggene og Huller i Taget, og Ryggetræerne havde næsten intet at holde sammen paa. Røgen viftede sørgmodig ud fra Skorstenspiben. En enkelt Krumning af Striben gled ind i en Aabning af Taget mellem to nøgne Lægter, men kom ligesaa hurtigt ud igen. Der havde vist intet været at kigge efter derinde.

Jeg overvandt en opdukkende Følelse af sky Uvilje, og nærmede mig den aabenstaaende Halvdør. Jeg hørte en høj, vred Stemme, og blev staaende.

Jeg har sagt Dig, at Du skulde la' det være, Du. Jeg har sagt Dig det hundrede Gange, Du. Kan Du ikke svare ....? Naa Du vil ikke svare? .... Nej jeg

skal ikke slaa! .... Jeg slaa? .... Nej, Guds Straffedom skal slaa .... Du har ikke gjort noget? .... Men jeg har gjort noget. Jeg har taget Dig, skønt Du ikke ejede en rød Skilling, næppe Særken paa Kroppen, Du. .... Jeg kunde ladet Dig gaa? .... Hør nu, Du véd meget godt, at jeg ikke kunde .... Det skal ingen Mand sige mig paa, at jeg ikke holder a' Dig .... Det er det, som gør mig gal, flintrende, ædende gal, Uh!

Jeg gjorde et Skridt, og rakte Haanden ud efter Klinken. Men Stemmen sænkede sig igen.

Lille Søren .... Du skal ikke komme med dit lille Søren, for Du mener kun, at Du vilde ønske at jeg var død .... Men skal jeg dø, saa skal Du ....

Der faldt et haardt Slag i Bordet, og noget Husgeraad klirrede. Et Par Barnestemmer begyndte at klynke, og Drengen ude ved Geden bag mig gav sig til at skraale højt: Nu slaar han Mo'r, nu slaar han Mo'r!

Jeg stødte Døren op, skridtede igennem en Mellemting af en Slags Forstue og et Køkken, og stillede mig i Døren ind til Stuen, hvor Scenen foregik.

I det kolde, klare Aftenskær, som trængte ind igennem de smaa Ruder, saa' jeg en Mand staa oprejst ved Enden af det smale Træbord, som løb langs med de to Fag Vinduer. Han vilde gentage sit Slag i Bordpladen, mellem nogle Kopper og Lerfade samt en stor Humpel Brød og en Flaske, som stod uordentligt mellem hverandre, men ved min Indtræden holdt han Armen ud fra sig og drejede Hovedet paa Skraa. Ved den anden Bordende, nærmest op imod Vindueskarmen og under et lille Hængeskab, sad Konen med et Pattebarn i Favnen. En halvvoksen Pige klyngede sig op til hende.

Hvad er her paa Færde? spurgte jeg med hævet Røst.

Manden maalte mig fra Hoved til Fod.

Jeg tog fast om Haandtaget paa min Stok og stødte den med et lille Eftertryk i Gulvet.

Slaar De Deres Kone?

Hvad rager det Dem?

Han havde nu drejet sig helt om imod mig. Jeg rettede mig og saa' ham lige ind i Ansigtet. Hans Pande var bred og og lav, og jeg kunde se at Sveden havde filtret Haaret sammen. Næsen var velformet; han var hul under Kindbenene, og havde stærk Skægvækst, som stod i mørke Stubbe over Læben. Han satte Hagen ind efter; hans Brystvidde var usædvanlig stor, og Armene lange. Idet jeg mødte hans Blik, faldt det mig samtidig ind, at han i Grunden burde være paa en Sindssygeanstalt, og at jeg selv maaske ikke var uden Fare her, trods den forsvarlige Stok, jeg havde i Haanden.

Skammer De Dem ikke?

Det var sandsynligvis det fornuftigste Spørgsmaal, jeg kunde gøre. Jeg tog ikke Øjnene fra ham.

Han maalte mig endnu en Gang, og lod sig derpaa med en utydelig Mumlen falde ned paa en Stol og gav sig til at gnide de store Hænder henover Knæerne, idet han nu og da skottede op til mig.

Konen henne ved Vinduet tyssede paa Barnet ved Brystet, og skød med den ene Haand Pigen lempelig fra sig. Hun syntes selv at være rolig. Det var vanskeligt at sige, hvad der laa i hendes Blik, da hun fæstede det paa mig. Om Hjælp syntes hun ikke at bede. Hun havde maaske i saa mange Aar bedt forgæves, og vænnet sig til at den ikke kom. Snarere undrede hun sig maaske over, at nogen lagde Mærke til en saa hverdagsagtig Ting, som dette Udbrud. Hun var bleg, med mørkt Haar, der var glattet ned under en Hue. Over de tredive kunde hun næppe være, og hvis man med den gængse Benævnelse vilde tale tale om „Resterne af fordums Skønhed“, vilde man snarere sige for lidt end for meget. Hun maatte endogsaa have været over det Almindelige i Trækkenes Regelmæssighed. Noget vansiret af Kummer og Slappelse var vel nok dette Ansigt;

og dog var det snarere en vis værdig Sørgmodighed, som laa over disse Træk, end hint uhyggelige Udtryk af arrig Sløvhed, frembragt under Mishandling, som ledsager de fleste ulykkelige Forbindelser hos Almuen. Denne Bygning var i Færd med at falde sammen; men en smuk Bygning vedbliver at være smuk, efterat den er bleven Ruin. Det er kun de hæslige, trøstesløse, sletopførte Spekulationskasser, som vor Nutid kan prange med i saa rigt et Flor, der viser den fuldstændige Ødelæggelsens Vederstyggelighed i deres Fald.

Og hvem véd! i hint halvforrykte Menneskes forvirrede Udraab havde der dog ligget idetmindste Antydningen af det, som Kvinden, selv om hun er kuet nok saa langt ned, mest vil opoffre sig for; Kittet i den skrøbelige Bygning, som Menneskene rejser paa deres Ungdom og deres Lidenskab, og som bliver dobbelt saa skrøbelig, naar først Murene har Revner og Taget Huller.

Jeg stod og saa' fra den ene til den anden, men passede dog nærmest at have Øje med Manden. Ingen af dem talte, kun Manden vedblev at mumle uforstaaelige Ord mellem Tænderne.

Jeg vidste i Grunden slet ikke, hvorledes jeg skulde tiltale de to. Jeg var Fremmed paa Stedet, jeg kunde ikke med Henpegning til et eller andet af lokal Interesse begynde en Samtale. Jeg kunde føle, hvor meget der kunde udrettes ved at der her blev talt. Tænk, om man nu gik lige ind paa Sagens Kærne, med et rask Snit skar løs paa det daarlige Sted, hvor saa mange Aars Usundhed havde trukket til!

Hvorfor truer De Deres Kone?

Han vendte sig fra mig.

Gaa ud med Barnet, Ane!

Jeg vilde falde ham i Talen. Han gentog hurtigt.

Gaa ud!

Hun rejste sig. Hun var høj og rank, som jeg

allerede havde bemærket i Gaarden. Hun gik mig tæt forbi og udaf Døren, men saa' ikke paa mig.

Jeg begyndte halvvejs at angre, at jeg var gaaet herind. Hvad havde jeg at bestille her? Hvis han vilde gøre sin Ret som Husejer gjældende, selv om Retten maaske overfor visse juridiske Spørgsmaal var nok saa omtvistelig, saa maatte jeg belave mig paa en brutal, i mildeste Fald en flov Udgang af denne Historie. Havde hun endda blot talt, blot bedet mig om Beskyttelse! men det var Resignationen selv, og overfor den bliver Ridderens Vaaben sløve.

Men nu skulde der gøres noget.

Jeg gjorde det, at jeg satte mig ned. Det lod til at overraske ham. Jeg benyttede mig straks af denne lille Fordel og sagde saa simpelt som muligt, idet jeg lagde det ene Ben over det andet.

De hedder Søren? ikke sandt?

Han knurrede et: Jo!

Jeg kommer oppe fra — Gaarden. Kan jeg gøre noget for Dem?

Noget — hva'?

Der var nu snart saa skummelt i Stuen, at jeg vanskeligt kunde følge hans Minespil. Jeg syntes dog at kunne se saa meget, at han først missede agtpaagivende med Øjnene og saa lukkede dem halvt med et sløvt, næsten fjollet Udtryk.

De gøre noget for mig! — Hvad skulde det være? He, he.

Jeg begyndte at spørge ham ud om hans Arbejde, om hvad han fortjente, og kom omsider til Spørgsmaalet, om der hvilede Gæld paa Huset?

Han blev livlig.

Det er begribeligt. Der hviler ikke andet end Gæld paa Rønnen. Man slider og slæber, og Alt hvad man slæber hjem, det tager den Rakkerhund inde i N. — (han nævnede den nærmeste Købstad). Jeg laante 100 Daler

af ham. Jeg fik 100, men skrev mig for 135. Da jeg skulde betale, kunde jeg ikke. Saa kom de og skulde pante ud. Saa løb Konen op til — Gaarden, og Manden dér (det var min Ven) laante os Pengene. Og saa fik vi skikket Regning fra Byen paa Eksekusjon og Kjørsel og Protokol og Gud véd hvad, og den var paa 75. Se, det var ikke én Gang, men to Gange. Og nu spørger De, om De kan gøre noget for os! Vil De maaske skænke mig 500 Rigsdaler — og bygge Rønnen op ovenikøbet?

Jeg maa tilstaa, det glædede mig at høre, at min Ven havde staaet dem bi. Men nu var jeg i ligesaa stor Forlegenhed med Svar, som jeg før havde været med Spørgsmaal.

Deres Kone ...... begyndte jeg.

Han rejste sig, og kom hen til mig.

Vil De maaske rende efter min Kone?

Jeg havde ligeledes rejst mig, og greb om Midten af min Stok, rede til at forsvare mig. Udtrykket i hans Stemme havde irriteret mig; jeg følte mig saaret, og jeg følte en Aristokrats Lyst til at slaa løs paa Almueplumpheden, der har gaaet saa længe i sine Træsko, at den har mistet Følelsen for, hvor den træder.

Han overfaldt mig ikke. Han vendte sig bort, spyttede, og ramsede en Mængde Sætninger op i rivende Fart, med stedse voksende Hast og stedse voksende Kraft i Eftertrykket paa Stavelserne.

Jeg lyttede, halvt uhyggelig, halvt nysgerrig efter. Det var de mørkeste, mest lidenskabelige, mindst maadeholdne Bibelsteder, som, selv kaotisk fordærvelige i deres fanatiske ildsprudende Kolorit, af en Fanatikers kaotiske Hjærne blev kastet planløs omkring imellem hverandre. Der var Tale om Ondt og Ild og Belial og Fordømmelse, Straf og Brøde, Syndeskyld og Udryddelse, og især denne Udryddelse syntes det stakkels Menneske med Forkærlighed at dvæle ved.

Jeg tog i Døren og traadte ud. En Mand, der har været indelukket i et Menageri, vil ogsaa gaa sin Vej, naar Udgang tilbyder sig. Jeg kom forbi Konen. Hun sad, stedse med Barnet paa Armen, trykket op til sig, ved Arnestedet, hvor hun havde raget nogle Gløder sammen, som kastede et flimrende, utydeligt Skær over hendes Ansigt. Jeg stansede. Hun vinkede ad mig, at jeg skulde gaa. Der var Angst i hendes Miner. Manden larmede derinde. Hun bad mig med nogle faa, rørende Ord om at gaa, „for ikke at gøre ham endnu mere tosset". Her var i Virkeligheden ikke andet at gøre. Hvad der kunde have været gjort i Tide, det var øjensynlig forsømt. Her var et Dyb. Jeg vovede næppe at se tilbunds deri; ja jeg kunde vel næppe se tilbunds. Her holdt Fornuftens Lod op at virke. Maaske kunde jeg have naaet Bund med 500 Rigsdaler. For nogle Aar tilbage kunde maaske en venlig Samtale, nogle daglige Besøg have gjort det. Nu var Tiden forbi, og jeg havde ikke de 500 Daler.

Jeg kom hjem og traf min Vært liggende paa Sofaen med Lampen tændt paa Bordet. Han læste. Det var „Jonas Tværmose"?

Der staar Aftensmad derinde til Dig!

Tak. Jeg er ikke sulten.

Han saa' nysgerrig paa mig.

Hvor har Du været?

Hos Søren Sandgrav!

Han lo. Det er en gemytlig Familie!

Du har dog taget dig kønt af dem!

Det var den Gang. Der er ikke noget at stille op!

Slet ikke?

Hør, bliv nu ikke rørende!

Er her nogen Præst her i Sognet?

Ja, naturligvis!

Gaar han ikke omkring og sér til Folk?

Jeg véd s'gu ikke. Formodentlig gør han det, naar nogen lader ham hente. Han spiller en meget god L'hombre, men noget forceret. Han køber altfor gerne til Nolo. Tag Dig en Sigar!

Et Par Aftner efter kørte vi ud sammen. Min Vært vilde vise mig nogle af Egnens Mærkværdigheder, og vi havde i Selskab set saa mange af disse Mærkværdigheder, som man kan se mellem Fyraften og Solnedgang.

Du falder jo rent i Staver! sagde min Ven. Jeg foreslaar at vi køre gennem Granplantagen til Skovridergaarden; saa kan vi faa os en Whist, — siden Du nu er saa langt tilbage i Opdragelse, at Du ikke kender til andet.

Vi skal vel ikke tale om det rationelle Landbrug?

Vær rolig. Skovrideren har forpagtet sin Jord bort. Staar Du for Skud?

Hvorledes?

Jeg mener blot, om Du kan taale at høre Jagthistorier. Nuvel, det er godt. Diana, kom her!

Han fløjtede ad sin Hund, som allerede var slaaet ind paa Vejen, der svingede hjem imod Gaarden. Hestene sprang under Linerne, og vi nærmede os Granskoven, som jeg hidtil kun havde set i det Fjerne.

Det var mig ikke muligt, trods min Værts stadige Tilskyndelser, at arbejde mig op paa Højden af den selskabelige Middeltemperatur, hvor man taler om Alt og intet, fordi man ikke bryder sig om at tale om noget.

Maaske laa det i Luften. De nærmest foregaaende Dages stirrende Klarhed i Aftnen var veget for en tæt sammenpakket Masse af Skyer, der Dagen over havde drevet omkring paa Himlen, og nu var sammenhobet i Formationer ligesom Skrueis, og laa Lag over Lag terrasseformigt hulende sig ned imod Horisonten. De lod langsmed denne en bred, klar Stribe tilovers, og fra

denne Stribe fik Genstandene rundt omkring Vejen et ejendommeligt lavt Kantlys, der bragte Tanken hen paa en Fyrværkeriplæne, hvor Solen er brændt af og kun dens langsomt omdrejende Gløder oplyser Omgivelserne.

Er Du nu igen i Søren Sandgravs Hule? spurgte min Ven leende og slog smaa Smæld med Pisken i Luften.

Jeg svarede ham med en let Forlegenhed, at jeg unægtelig var der, at det maaske var noget tungt og trykkende i Luften, en egen Stemning ud over Landskabet, der atter bragte mig tilbage paa det sørgelige Billede af sørgelige menneskelige Vilkaar. At jeg ikke kunde glemme det Dyb, hvori jeg, om end kun flygtigt og for et Øjeblik var kommen til at kaste et Blik ned, og at man et saadant Øjeblik næsten kunde være tilbøjelig til at tro paa Tilstædeværelsen af onde og fordærvelige Magter, Tjenere for et ondt Princip, der bemægtiger sig Mennesket medens hans Fornuft sover, hidser hans ødelæggende Instinkter og forvirrede Fantasi til Had og Forfølgelse mod det, der i Grunden er ham kærest, og bagefter spotter hans Fortvivlelse, naar Anslaget er lykkedes og naar Eftertanken i al sin logiske Kulde lægger sin tunge Haand paa hans Skulder og siger: Du er hæftet!

Naa, Du kan saamænd! svarede min Ven stadig smaaleende og svippende med Pisken. Jeg skal imidlertid paa din lange Tirade indskrænke mig til at svare Dig, at det slet ikke gaar saa drabeligt til i Livet, som Du mener. Du lever ikke tilstrækkeligt mellem den Slags Folk, hvis Sindsbevægelser Du overdriver og hvis Handlinger Du gør dramatiske. En Mand sætter over Styr hvad han ejer; Familien geraader i smaa Kaar, i Forarmelse endog; Manden har ingen Dannelse og derfor ingen Moral; Du eller jeg vilde ikke bære os saadan ad. Han banker Konen, naar han er ærgerlig eller maaske tillige halv fuld. Hun finder sig deri, thi hvad skal hun gøre andet? Efter Pryglene enes man

atter, og Resultatet af Forliget er en lille Pode til næste Aar. Det er uforanderlig den samme Vise overalt. Der er ret beset endogsaa noget gemytligt derved. Og der er ubetinget ingen Plads for Katastrofer deri, intet „Mord und Todschlag“, hvorpaa Du og dine Lige kan hænge Eders spekulative Hatte ....!

Hjælp! skingrede det igennem Skoven. Hjælp!

Med et Ryk holdt min Vært Hestene an.

Hvad er dette? Diana! Diana her!

Hunden glammede derinde i Skovtykningen. Det skumrede nu stærkt her mellem de høje, tætte Stammer. Vi hørte de skarpe, gennemtrængende Skrig; det lød, som om de kom fra en Kvinde. Hundens Halsen blandede sig der imellem.

Diana! brølede min Vært. Ici!

Jeg sprang af Vognen.

Idet jeg bøjede mig frem for bedre med Øjnene at kunne gennemtrænge Skumringen langs Skovkanten, blev de svære, nedhængende Fyrregrene, et halvt hundred Alen fra mig, voldsomt revet til Side, og en menneskelig Skikkelse styrtede ud paa Vejen, tæt efterfulgt af Hunden, der gøede som en Rasende.

Jeg løb frem med min Stok i Haanden, og stansede maalløs. Det var en Kvinde, der fo'r frem imod mig med udstrakte Hænder, saa godt som nøgen, skrigende:

Hjælp! for Guds Skyld, Hjælp!

Et Nu, saa var hun forbi mig. Jeg slog med min Stok til Hunden, saa at den pibende rullede ned i Grøften. Saa vendte jeg mig om!

Hun var naaet hen til Vognen og var sunket ned paa Huk ved Siden af den. Min Ven havde ondt ved at berolige Hestene, som var bleven skræmmede ved alle disse Skrig.

Jeg løb om paa den modsatte Side af Vognen, rev min Overfrakke af mig, fik fat i nogle Dækkener, og traadte hen til den ulykkelige Kvinde med Klæderne foran mig.

Kom her og svøb Dem ind i disse! Er De syg?

Hun holdt Hænderne for Ansigtet, og rejste sig ikke. Jeg maatte hjælpe hende som et Barn. Hun var aldeles viljeløs, skælvede og hulkede voldsomt. Hun blødte omkring Halsen, nedad Armene og paa Knæerne af lange Rifter. Da jeg havde faaet hende løftet op, saa' jeg at hun var høj og rank. Og efterat jeg havde svøbt hende ind saa godt jeg formaaede, tog jeg Hænderne lempeligt fra Ansigtet. Det var Søren Sandgravs Kone.

Her er Plads bag i Vognen, sagde jeg. Kom, lad mig løfte Dem op!

Hun afslog det, hulkede paany, og begyndte at fortælle noget, som jeg ikke forstod.

Hvad skal vi gjøre? spurgte jeg op til Kuskesædet.

Kom kun op, Ane! lød Svaret ganske forretningsmæssigt.

Hun tog selv fat og vilde op paa Hjulnavet. Men hun hulkede for meget, eller var for udmattet; hun gled ud og faldt med hele sit Legems Vægt tungt ned paa mine Arme. Jeg maatte tage dygtig fat, og endelig fik jeg hende bragt til Sæde.

Jeg sad atter ved Siden af min Vært. Han vendte sig fra mig.

Hvad er der saa i Vejen, Ane? spurgte han ligesom før.

Hun svarede ikke.

Hvor er Din Mand?

Aa Gud hjælpe ham; han er efter mig!

Hun græd voldsomt, og saa' sig forvildet og angst omkring.

Er han efter Dig? Vil han slaa Dig?

Nej, han vilde hænge mig!

Det gav et lille Sæt i os begge.

Hvor er han da?

Han er inde mellem Granerne. Han havde været saa underlig hele Dagen, og saa nu efter Vesperkost

laante han Lars Grundløses Køretøj og sagde, at jeg skulde tage paa mig og age med ham. Jeg spurgte, hvor vi skulde køre hen, men han sagde, at det kunde være det samme. Jeg mente, at han havde et Ærinde her omkring, og jeg vilde tage Barnet med mig, men han sagde, at jeg skulde lade det blive. Vi kørte her ud ad Vejen, og saa snart vi var kommen et Stykke frem, bøjede han af og kørte ind ad et Brændespor og blev ved at køre derind mellem Tykningen. Jeg blev ræd, da jeg tro'de, at han vilde stjæle Brænde, og jeg sagde, at hidtil havde vi da ikke været Skælmer. Men saa stod han af og trak mig af Vognen. Jeg bad for mig, men han sagde, at han skulde ikke slaa; nu skulde han aldrig slaa mere. Saa tog han sig Forlov og begyndte at rive Klæderne af mig. Saa blev jeg saa frygtelig ræd og bad for mig. Men han sagde, at nu skulde der times mig det bedste, som han havde i sin Magt at byde mig. Nu skulde jeg først dø, og saa vilde han dø bag efter. Og saa begyndte han paa sin gamle Maade at læse op alt det, som han kunde huske fra de smaa Skillingsblade, som han køber af dem, Missjonærerne. Han havde bundet mine Hænder bagpaa med Klæderne, og nu saa' jeg, at han gav sig til at skære Linerne fra Hesten. Saa bad jeg til Gud, at han dog vilde fri mig af denne Elendighed, og saa fik jeg Hænderne løs, og gav mig til at løbe ligesaa blottet, som jeg var; og han bag efter mig og truede mig til at stanse. Men jeg løb tvers igennem Alting, og jeg hørte at han faldt bag mig, og saa slap jeg omsider herud, hvor Hunden vilde bide mig. Jeg tror jeg har løbet en Time omkring derinde i Mørkningen, saa fortumlet som jeg var!

Hvad siger Du til dette? spurgte jeg min Vært.

Han saa' paa mig og trak paa Skuldrene.

Til Skovridergaarden! Diana er dog vel med?

Diana kom listende bag efter. En halv Times Tid senere var hele Skovridergaardens mandlige Befolkning

paa Benene i Skoven som Klappere. Jeg gik med Skovrideren. „Det er en egen Sort Vildt dette! Hvad saadan noget Rak ogsaa kan finde paa! Men det Ene er en Følge af det Andet. Man har ikke mere Krammet paa sine Folk. Alle Love bliver traadt under Fødder. De gaar Gud fordømme mig tilsidst hen og skærer Halsen over paa os, med al denne Frihed!“

Jeg smilede, skøndt jeg var oplagt til alt andet. I Skovmørkets Stilhed knækkede vi de tøre Grene under vore Fødder. Naaleduften var saa stærk herinde. En Gang imellem hørtes de dæmpede Raab af Klapperne, for at tilkendegive Retningen, hvori denne besynderlige, uhyggelige Jagt skulde gaa.

De vil dog vel ikke mene, Hr. Skovrider, at Friheden .....?

Tys! De er en ung Mand endnu, og..... men hør; de har ham vist!

Vi hastede frem saa godt vi kunde i den Retning, hvorfra Raabene lød. Efterhaanden som vi nærmede os blev Stemmerne rundtomkring fra i forvirret Raaben og Spørgen samlet om et bestemt Punkt. Hvor? Her til højre! Har I fundet ham? Hvad, er han løbet? Efter ham! Nej, han er død! Er han død, det Asen? osv.

Vi naaede Stedet. En Mand, hvem man betegnede mig som Sognefogden, knælede ned mellem nogle Granris. En Karl holdt en Løgte frem. Min Ven traadte til fra den modsatte Side sammen med sine Klappere.

Han har Linen om Halsen. Grenen er knækket med ham. Den gad ikke holde længere paa ham. Han ser fæl ud!

Er han rigtig død? spurgte Skovrideren.

Saa død som en Sild. Han kan allenfals ikke give nogen Forklaring; saa vi maa vel holde os til Konens. De har vel været to Alen af ét Stykke!

Jeg vendte mig bort.

Efterat Historien var bleven drøftet og atter drøftet hjemme hos Skovriderens, tog man omsider Kortene frem. Jeg undskyldte mig, og man fik sig en Trekantet, eftersom Sognefogden var Mand for at spille hvad det skulde være.

Under et lille Ophold i Spillet kom Historien atter paa Bane.

At man skal have saadan noget Krapyl her i Sognet!

Det er en rigtig Mundfuld fra „Samfundets Dyb“! sagde min Vært med et lille Nik til mig.

Heldigvis har vi en stærk Regering! sagde Skovrideren og smækkede med Pibedækslet.

Jeg tog Sigaren af Munden:

Der er ødelæggende Magter i Samfundets Dyb; rivende Strømme i de Lag, der ligge underst. Nogle Beboere af disse Lag have arbejdet sig op til at have Sikkerhedsventiler i Form af Agitation, en Presse, en politisk, ordnet Kamptilværelse, hvor Kræfterne tages i Brug, formes, affiles, omdannes, indtil de umærkeligt have indtaget de øvre Lags Plads og saa selv fortsætter Forsvaret nedefter. Hvorfor grave vi, der saa højttalende kalder os Sandhedens og Dannelsens Værger, ikke oftere Brønde og Schackter ned til de dybeste Lag, og afleder de skadelige Strømme, de giftige Dampe? Det klinger unægteligt kønt at tale om Fenris og Midgaardsormen og Lokes Afkom, Mørkets Børn. Men det vilde være ridderligere, kærligere og forstandigere at gaa ned i Labyrinten en Gang imellem og sprede Lys i Mørket. Vi, Sandhedens og Dannelsens Helte, har jo dog Ariadnetraade nok til vor Afbenyttelse. Dannelse forpligter, saa sandt som Dannelse er vor Tids Adel!

Ikke sandt, han er brillant! sagde min Vært og legede „Snurre“ med sit Jetonsstykke.

Skitse af Swifts Liv og Forfattervirksomhed.

„What writings has he left behind?“
„I hear they 're of a different kind:
A few in verse, but most in prose.“
Swift: *On the Death of Dr. Swift.*

Fra den romerske Literaturs Blomstring laanes stundom Navnet den augustæiske eller gyldne Tidsalder for at betegne den Periode af Englands Literatur, som — med et rundt Tal — indesluttes i de første 30 Aar af det attende Aarhundrede. Denne Tid, som i politisk Henseende fik et bevæget Præg ved Krig med Udlandet, væbnede Uroligheder i det Indre og vekslende Kampe mellem Whigger og Toryer, frembød ogsaa i literær Henseende et livligt Røre. Det var navnlig en Tid for Prosaforfattere. Vi have i Filosofien de engelske Deisters indgribende Optræden, vi have de periodiske Tidsskrifters Grundlæggelse og glimrende Periode ved Steele og Addison, vi have Defoes Virksomhed som politisk Skribent og (i *Robinson Crusoe* og andre Værker) som Romanforfatter. Og selv Poesien grænser op til Prosaen, er ofte kun en mere udmejslet og finere tildannet Prosa. Pope, Tidens Digterkonge, siger i Fortalen til et af sine Digte (*Essay on Man*), at han kunde have skrevet det i Prosa, men han valgte Vers, fordi Læseren modtager stærkere Indtryk af disse og lettere husker Indholdet, og fordi han i Vers kan udtrykke sig mere kortfattet.

Forskellen mellem Tidens Prosa og Poesi er ofte kun en Forskel i Form. Det er i det hele og store en Literaturperiode, behersket af Forstandeu; dog ikke saaledes, at Følelser og Lidenskaber ere borte; men de slaa ikke ud i Poesi, de lade sig hellere bundfælde og hærde til en bitter og skarp Satire, som det skete hos Swift, der er en af Periodens stærkeste Aander.

I.

I et af sine Breve siger Swift: „Jeg erindrer, at da jeg var en lille Dreng følte jeg paa Enden af min Snøre en stor Fisk, som jeg trak op næsten paa Jorden; men den faldt i Vandet, og Skuffelsen ærgrer mig lige til den Dag i Dag, og jeg tror, det var Forbilledet paa alle mine fremtidige Skuffelser.“ Det er træffende Ord, der anslaa den rette Grundakkord til mange Begivenheder og Stemninger i Swifts Liv, Ord, der vidne om en Aand, som har set den ene Illusion efter den anden blinke og glimte et Øjeblik foran sig som Fisken i Sollyset for saa i næste Minut at føle den smutte sig af Hænderne og se den glide bort for bestandig.

Den 30. November 1667 fødtes i Dublin Jonathan Swift, mere end et halvt Aar efter Faderens Død. Skønt født i Irland, var han af ren engelsk Afstamning: Moderen var fra Leicestershire og Faderen fra Herefordshire. Farfaderen Thomas Swift, der var Præst, var en ivrig Tilhænger af Karl den førstes Sag, forfulgt af Puritanerne, en energisk Karakter, som omtales med stor Sympati af Sønnesønnen, der sikkert hos den haardnakkede Præst har fundet Elementer, der vare beslægtede med hans egen Natur. Swifts Fader, der ved sin Død beklædte en Økonoms Post ved et Kollegium, efterlod sin frugtsommelige Hustru og en lille Datter i knappe Kaar. Jonathan kom i Skole som seksaars Dreng, nu som senere understøttet af Faderens Familie. Noget over 14 Aar gammel begyndte han ved

Trinity College i Dublin sine akademiske Studier. Historisk og poetisk Læsning var ham imidlertid kærere end flere af disse, han forsømte navnlig de abstrakt filosofiske Fag, og det var knebent nok, at han fik sin første Grad som *Bachelor of Arts* (han tog senere to akademiske Grader til, den sidste som Doktor i Teologien). Foranlediget ved de Uroligheder, der brød ud i Irland efter Vilhelm den tredjes Tronbestigelse, forlod Swift dette Land og begav sig til sin Moder, som allerede i nogen Tid havde boet i Leicestershire i Mellem-England. Efter hendes Raad opnaaede han at komme i Huset hos den fremragende Statsmand William Temple, der paa sine gamle Dage havde trukket sig tilbage til sin Landejendom *Moor Park*. Som Sekretær, Forelæser og lignende levede Swift her en længere Aarrække, dog ikke uden Afbrydelser; navnlig var der en større paa en halvanden Aarstid, idet Swift i Vrede skiltes fra Temple, lod sig ordinere og tiltraadte et lille Præsteembede i Irland. Paa den ene Side har Swifts Ophold paa *Moor Park* givet ham en flittig benyttet Lejlighed til Studier i Sir Williams Bogsamling; paa den anden Side har det ikke heller været frit for Ydmygelser, der vare haarde at bære for Swifts stolte, selvbevidste Aand. Ogsaa Skuffelser faldt i hans Lod. Temple anvendte ham i en Sendelse til Vilhelm III, for at han skulde overvinde Kongens Utilbøjelighed mod en Lov, Parlamentet var stemt for. Swift har sikkert med gyldne Forhaabninger givet sig til sit Hverv; men de svandt hurtig, han opnaaede intet. Hans Digterdømme gik det ikke bedre. Dryden, Parnassets gamle Høvding, erklærede ham rent ud, at han aldrig vilde blive Digter. Swift glemte ham det ikke — han glemte overhovedet sjælden den, der saarede ham —: mere end én Gang ramte han ham i sine Skrifter. Fra Opholdet i Temples Hus skriver sig hans Satire *The Battle of the Books* (*Bøgernes Kamp*); den er et Indlæg i den literære Fejde, som paa den Tid førtes: hvilken Literatur der havde størst

Værd, den antike eller den moderne; Swift stillede sig Side om Side med Sir William til Forsvar for Antiken. I sine Hovedtræk er ogsaa den berømte Satire *A Tale of a Tub* (*En Tøndefortælling*) fra denne Tid.

Ved Temples Død 1699 gjaldt det for Swift om at sørge for sig selv, og nu begyndte hans stundom embedsjægeragtige Kamp for at skaffe sig et anstændigt Udkomme; men Skuffelse paa Skuffelse ventede ham. Han henvendte sig til Hoffet i Tillid til et Løfte, Kongen havde givet Temple om den unge Gejstliges Forfremmelse: — uden Resultat. Han lod sig engagere som Kapellan og Privatsekretær hos Lord Berkeley, der som overordnet Embedsmand rejste til Irland; det var Sekretærposten, der havde draget ham; men den maatte han opgive ved Ankomsten til Irland. Saa haabede han paa et Provsti, hvis Bortgivelse tilfaldt Lord Berkeley; men en anden fik det, og han maatte nøjes med et mindre irsk Kald.

Her holdt han sig imidlertid ikke rolig. De følgende Aar saa' ham ofte forlade sin Sognetilhørerkreds paa et Dusin Mennesker for i kortere eller længere Tid at opholde sig i London. I denne Periode falder hans begyndende Berømmelse. Et politisk Skrift af ham, hans første trykte Arbejde, vakte megen Opsigt og bragte ham i Forbindelse med Whigpartiets Ledere. Hans tidligere skrevne Arbejder *A Tale of a Tub* og *The Battle of the Books* udkom 1704 i ét Bind, anonymt. Man var snart paa det Rene med, at *Tøndefortællingen* var af Swift, skønt han aldrig offentlig har vedkendt sig Forfatterskabet. Den vakte megen Forargelse, men tillige megen Beundring, vidt og bredt; som et Kuriosum kan nævnes, at Swift fem og tyve Aar efter som Tak for Bogen fra en ubekendt Kvæker i Filadelfia fik tilsendt en amerikansk Skinke, „som maaske ikke vil være uvelkommen ved dit Bord, siden den er bestemt til at lade dig vide, at dit Vid og dine Aandsevner højagtes her, saa langt borte fra dit Opholdssted.“ Han var en

vel set Deltager i det den Gang blomstrende literære Kaféliv og sluttede sig nøjere til Literaturens Kapaciteter, som Addison, Steele, Gay og flere. Hans Pen var ikke ledig; den frembragte adskillige Smaaskrifter, i politisk og i anden Retning. Men ellers havde han lidet Held. En Sag, som han havde taget under Hænder til Fordel for den irske Gejstlighed, strandede paa Utilbøjelighed hos Regeringen. Et Bispedømme, han havde gjort sig Haab om, slap fra ham, en Plan om at gaa i en Gesandtskabspost til Wien blev ligeledes til intet: han maatte nøjes med Løfter af de herskende Whigger. Midt i 1709 rejste han tilbage til Irland. Om sit Ophold fra denne Periode paa engelsk Grund skrev han: „I Uvished var jeg hele dette Aar i England“, og Uvished var for ham „en elendig Ting, — et Liv som en Edderkops.“

Men godt og vel et Aar efter hans Bortrejse er han i September 1710, igen i London. Det var den irske Gejstlighed, der atter vilde benytte ham til at drive den Sag igennem, som sidst var mislykkedes. Og denne Gang havde han Held med sig. Han kom imidlertid ikke til at vende tilbage til Irland før efter næsten tre Aars Forløb; thi det varede ikke længe, før han droges ind i de politiske Bevægelser. Det forrige Whigministerium var styrtet, inden Swift forlod Irland, og Harley (Lord Oxford) og St. John (Lord Bolingbroke) vare traadte ind som Ledere af det nye Toryministerium. De drog snart Swift til sig som en talentfuld og energisk Arbejder i deres Partis Tjeneste. Nogen ligefrem uværdig Løben over fra det tabende Parti til det sejrende er her ikke Tale om; Swift havde allerede tidligere fjærnet sig fra Whiggerne i kirkelige Spørgsmaal. Imidlertid blev et af Motiverne til hans daværende politiske Stilling sikkert nok Forbitrelse og Hævnfølelse overfor Whigpartiets Medlemmer, der under hans forrige Ophold intet havde udrettet for ham. Faa Dage efter sit Komme til London

skriver han, da han en Nat kommer hjem efter at have truffet en Bekendt paa et Kaffehus: „I halvanden Time talte vi af Hjærtens Lyst om Højforræderi mod Whiggerne, deres Nedrighed og Utaknemmelighed. Og jeg er kommen hjem, rullende Harmfølelser i mit Sind og dannende Hævnplaner: fuld af hvilke jeg (efter at have nedskrevet nogle Antydninger) gaar i Seng.“ *) Ved Bladartikler (han var en Tid Leder af Torypartiets Organ *The Examiner*), Smaaskrifter og Digte, ofte bittert personlige, kastede han sig midt ind i de politiske Kampe, han omgikkes fortrolig med Medlemmer af Ministeriet og spillede en særdeles fremtrædende Rolle i Torypartiet. Hans Betydning steg mere og mere, og hans selvbevidste Aand forstod at sætte den i Relief. Men hans Haab om Forfremmelse skuffedes atter. Hans Venner blandt Ministrene anstrængte sig for at skaffe ham et Bispesæde; deres Bestræbelser glippede paa Modstand ved Hoffet, hvor *Tøndefortællingen* og personlig Forbitrelse stod ham i Vejen. Han maatte nøjes med Domprovsteembedet ved St. Patricks' Kirken i Dublin, og det var kun med triste Tanker han imødesaa' et Liv i Irland. Han rejste derover i Juni 1713, men var snart efter atter i London for om muligt at bøde paa den voksende Uenighed mellem Oxford og Bolingbroke. Han søgte at støtte sit Parti ved nye politiske Angreb; Striden imellem de to Ministre tiltog imidlertid; Bolingbroke vandt mere og mere Indflydelse, indtil endelig Dronning Annas Død 1. Avgust 1714 gav Sagerne en helt anden Vending. Georg I. kom paa Tronen, og med det samme styrtedes Toryministeriet: Bolingbroke flygtede, Oxford blev kastet i Tower, og Swift ilede tilbage til sit Domprovsteembede i Irland.

*) *Journal to Stella*, 10. September 1710, Works XXI, 6. (Citaterne ere anførte efter Th. Sheridans Udgave, London 1803, der findes paa det herværende kgl. Bibliotek; ved *Gullivers Rejser* har jeg tillige citeret efter Tauchnitz Udgaven.)

Han havde ikke helt tabt Modet, da hans Parti splittedes. Det hedder om ham i et Brev fra denne Tid: „Swift opretholder sin ædle Aand; og skønt han er som en Mand, der er slaaet til Jorden, kan du endnu se ham med et barskt Ansigt og tagende Sigte til et Slag mod sine Modstandere.“ Men Forskellen var stor mellem den travle Virksomhed i London, midt i en Hvirvel, der holdt hans rastløse Aand i stadig Bevægelse, omgivet af Venner og Beundrere, og saa det Liv, der ventede ham i Irland — et Land, der ingensinde havde været og ingensinde blev ham kært — med Tanken levende om de Ulykker, der havde ramt tidligere Venner. Bitre og melankolske Stemninger brød da ind over ham. Syg og med Tanken paa Døden udbryder han i Vers som disse: „Det er sandt, — hvorfor skulde jeg da græmme mig ved at se mit Liv saa hurtig tage af? Men hvorfor i Dunkelhed her alene, hvor jeg hverken er elsket eller kendt? Mit Helbreds Tilstand bryder ingen sig om at erfare; mit Liv bekymrer ingen Sjæl sig om her; og de, med hvem jeg nu færdes, ville uden en Taare følge min Ligvogn“ *) (Oktober 1714). Den almindelige Stemning i Dublin var ogsaa højst fjendtlig imod ham. Han fik sin Del af den Bitterhed, Protestanterne i Irlands Hovedstad nærede mod de faldne Toryer og maatte — utvivlsomt med Urette — lide under den almindelige Mistanke mod dette Parti: at det hemmelig ønskede en Genindsættelse af de landflygtige katolske Stuarter. Han var end ikke sikker mod Forhaanelse og Overfald, naar han bevægede sig paa Gader og Veje.

Vi hørte ovenfor Swift sige, at ingen i Irland bekymrede sig om ham; han glemte eller var i Øjeblikket kold for, at der dog i det mindste var en, som gav ham sin fulde Deltagelse. Det var en Kvinde, Mrs.**) Esther

*) Works X, 156—57.

**) *Mrs.* (nu = Fru) var den Gang ensbetydende med det nuværende *Miss* (Frøken).

Johnson, — Stella, som Swift senere kaldte hende. Da Swift 21 Aar gammel kom i Huset hos William Temple, fandt han der den lille Esther som en Pige paa en syv —otte Aar, tilligemed hendes Moder, der var en Slags Selskabsdame hos Sir Williams Søster. Han fik Indflydelse paa Barnet og senere paa den unge Pige, hjalp hende i Valget af hendes Læsning, talte med hende og havde i det hele betydelig Del i Udviklingen af hendes Aand. Efter Temples Død levede hun, der var i Besiddelse af nogen Formue, sammen med en ældre Veninde et Aars Tid ude paa Landet. Paa Tilskyndelse af Swift, der følte sig ensom og fremmed i Irland, flyttede saa begge Veninderne (Stella var den Gang omtrent en Snes Aar) over til denne Ø, og med Undtagelse af et Par Udflugter til England forblev Stella i Irland til sin Dødsdag. Swift og hun boede i Nærheden af hinanden, men ikke under samme Tag. Sladderen udeblev ikke. Saa vidt jeg kan se, har Forholdet ikke haft anden Karakter end et ømt og kærlighedsfuldt Venskab. — Stella havde ravnesort Haar, mørke Øjne, regelmæssige Træk og var i sine yngre Dage lidt fyldig. Hun synes at have været en livlig Natur, med sund, praktisk Dømmekraft, resolut, modig, stundom noget heftig, men hyppigst og gennemgaaende med en mild og fast Harmoni over hele sit Væsen. Naar Swift var syg, naar utaalmodige og bitre Udbrud lød fra ham, plejede hun ham, talte godt for ham eller mildnede ham ved sin Bedrøvelse. Under Swifts treaarige Ophold i London 1710—13 vedligeholdt de en stadig Korrespondence; hendes Breve ere gaaede tabte; men Swifts nøjagtige og udførlige Dagbog, rig paa Smaaskæmt og Smaasladder, som om de sad Side om Side og smaasnakkede med hinanden, er bevaret (*Journal to Stella*); han sendte den omhyggelig over til hende og Veninden. Man ser, at hun ikke altid har været sikker i Ortografien; Swift lader hende skæmtende høre hendes Smaasynder, naar hun skriver *aile* for *ale*,

wiggs for *Whigs*, *rediculous* for *ridiculous* o. s. v. Gennemgaaende har hun været Swift inderlig kær. Meget muligt, at Tanken om et Ægteskab med denne stundom har ligget hende paa Sinde. Flere af Swifts Biografer (bl. a. Walter Scott) antage endogsaa, at et saadant har fundet Sted (1716), med den besynderlige Bestemmelse, at det skulde bevares som en dyb Hemmelighed, og intet forandres i deres gensidige Forhold.*) Hans sidste Biograf, John Forster, finder ingen tilstrækkelige Grunde for en saadan Slutning.**) Af Forsters Værk, der blev afbrudt ved Døden, foreligger kun første Del, og han faar her blot Lejlighed til uden videre Bevis at fremsætte sin Mening; men den er sikkert støttet paa gode Grunde; thi hans Værk er udarbejdet med en overordentlig Flid, Grundighed og — stundom trættende — Nøjagtighed. Der er og bliver noget dunkelt over hele Forholdet; dog er jeg tilbøjelig til at slutte mig til Forster: at Stella hverken har haft en Hustrus Navn eller Rettigheder. Det vilde stemme med Swifts hele Betragtningsmaade. Der var saaledes en Tid Tale om en Forbindelse mellem Stella og en irsk Præst, en Forbindelse, som iøvrigt ikke kom i Stand. Den Gejstlige har skrevet til Swift, der den Gang var i London, og bl. a. bedet ham forelægge Sagen for Stellas Moder i London. Tanken om at se Stella bundet til en anden har haft sin Bitterhed for Swift; men da han har besindet sig, og da Bejlerens Formuesomstændigheder gør ham tryg med Hensyn til Stellas Fremtid, søger han ikke at lægge Præsten Hindringer i Vejen. I et Brev til denne fra Swift hedder det: „Jeg tror, jeg har sagt Dem før, at hvis mine Formuesvilkaar og min Sindsstemning gjorde mig skikket til at tænke paa den Tilstand [Ægteskab], vilde jeg sikkert, blandt alle Personer paa Jorden, gøre samme Valg som De.“ ***) I en

*) Man har ogsaa fremsat en Gisning om Impotens.

**) John Forster: The Life of Jonathan Swift, 1875, I, 140.

***) Forster: The Life of Jonathan Swift, I, 137. Works XV, 34.

Ytring som den fremhævede ere vi, tror jeg, paa Spor efter den psykologiske Nøgle til Swifts Stilling. Fra tidlig Tid havde „tusind Husholdnings-Tanker“, som han udtrykker sig, knyttet sig hæmmende til hans Forestillinger om Ægteskabet, og han havde kun liden Tilbøjelighed derfor. I stærk Overensstemmelse med hans Aands skærende Forstandsretning har dette Forhold for ham opløst sig i en Mængde Enkeltbestemmelser, blandt hvilke han har set igennem til de uskønneste; de have afskrækket ham, saa han med en Blanding af personlig Egoisme og Geniets Egoisme har holdt sig ene. Han har et Sted som Strøtanke følgende: „Ægteskab har mange Børn: Anger, Uenighed, Fattigdom, Skinsyge, Sygdom, daarligt Humør, Lede o. s. v.“ *). Han har været bange for dette Afkom.

Der er i Swifts Liv et andet Kvindenavn, som dukker op og kræver sin Plads, naar man nævner Stella; det er Vanessa: saaledes kaldte Swift Hester Vanhomrigh. Denne unge Pige var sammen med sin Moder, en velhavende Enke, og tre Søskende fra Irland flyttet til London, og her gjorde Swift i Aaret 1709 Familjens Bekendtskab; Hester var den Gang sytten Aar gammel. Da han det følgende Aar paa ny kom til England, fornyede han Bekendtskabet, kom oftere i Huset, vejledede og samtalede med den unge, begavede Pige, hvis lidenskabelige Sind mere og mere opfyldtes af Swifts Billede. Det synes, som hun mod Slutningen af hans Ophold med en Ildfuldhed, der brød alle Hensyn, har sagt ham, at hun elskede ham*), og at han da har tilbudt hende sit Venskab og holdt Forholdet hen paa det ubestemte uden at nævne et Ord om Stella. Men da Swift var rejst til sit Domprovsteembede i Dublin, og

---

*) Works XIV, 179.

**) Se Digtet *Cadenus and Vanessa*, Works X. — *Cadenus* er et Anagram for *Decanus*, Domprovst.

da Vanessas Moder og Brødre vare døde, fulgte hun med en yngre Søster efter Swift til Irland, hvor de havde en Ejendom. Her kommer saa en Række af otte Aar, i hvilke Swift lige overfor Stella og Vanessa, der gensidig mere og mere anede hinandens Indflydelse over ham, staar i dette besynderlige Forhold, hvor de kvindelige Lidenskaber vare for stærke til, at et naturligt, aabenlyst Venskabsforhold til begge Sider kunde bringes i Stand, medens Swift fuld af ængstelig Uro og Usikkerhed ikke havde Mod eller Lyst til at bryde med den ene af Parterne ved en klar og uforbeholden Opgørelse, og medens han vel ogsaa skød Tanken om et Valgs Nødvendighed saa langt og saa længe fra sig som muligt. Gennemgaaende har dog sikkert Stella haft den herskende Indflydelse i Swifts Sind. Vanessas Kærlighed var lidenskabelig og heftig, optog helt hendes Sind og fyldte helt hendes Liv. Den var i sit Udtryk snart urolig bekymret, snart bebrejdende, truende, snart beundrende, tilbedende, altid i sitrende, urolig bølgende Bevægelse; den glimter og spiller og skifter i hendes Livs Stemninger som Sollyset i det gyngende Vand. Der forekommer i hendes Breve Udtryk som disse:

„Hvis De vedbliver at behandle mig, som De gør, vil De ikke længe blive gjort urolig af mig. Det er umuligt at beskrive, hvad jeg har lidt, siden jeg sidst saa' Dem. Jeg er vis paa, jeg kunde have udholdt Pinebænken meget bedre end hine dræbende Ord fra Dem.“ (1714.)

„Tro mig, det er med den yderste Bedrøvelse, at jeg nu beklager mig til Dem, fordi jeg véd, at Deres gode Hjerte ikke kan lade Dem se nogen menneskelig Skabning ulykkelig uden at blive følelig rørt. Dog, hvad kan jeg gøre? Jeg maa enten lette mit Hjærte og fortælle Dem alle dets Sorger eller synke sammen under den usigelige Nød, jeg nu lider ved Deres uhyre Forsømmelse mod mig. Det er nu ti lange Uger, siden jeg saa' Dem, og i al den Tid har jeg ikke modtaget mere end ét Brev fra Dem og en lille Billet med en Undskyldning. O, har De glemt mig? — — — Bring min Lidenskab under den yderste Tvang, send mig saa fjærnt fra Dem, som Jorden vil tillade; dog kan De ikke forjage

hine fortryllende Forestillinger, som bestandig ville hænge ved mig, saa længe jeg har Erindringens Brug. Heller ikke har den Kærlighed, jeg bærer til Dem, kun Plads i min Sjæl; thi der er ikke et eneste Atom af mit Legeme, som ikke er blandet med den. Smigr Dem derfor ikke med, at Adskillelsen nogensinde vil forandre mine Følelser: jeg finder mig urolig midt i Tavsheden, og mit Hjærte er paa en Gang gennemboret af Sorg og Kærlighed.“ (1720.)

„Ensomhed er utaalelig for et Sind, som ikke er roligt. Jeg har henslidt mine Dage med at sukke og mine Nætter med at vaage og tænke paa —, som ikke tænker paa mig. — — — Jeg er født med hæftige Lidenskaber, som alle ende i én: hin usigelige Lidenskab, jeg har for Dem. — — — Var jeg en Sværmer, vilde dog De bestandig være den Guddom, jeg vilde dyrke. Hvad Tegn er der paa en Guddom uden dem, som De kan kendes paa? De er nærværende overalt; Deres dyrebare Billede er altid for mine Øjne. Undertiden slaar De mig med hin uhyre Ærefrygt, saa jeg skælver af Skræk; til andre Tider skinner en henrivende Medlidenhed gennem Deres Ansigt, som genopliver min Sjæl.“ (1720.)*)

Hvad havde nu Swift at sige til denne gennem al Hæftigheden saa ydmygt tryglende Kvinde? Han forsikrer hende om sit Venskab og sin Agtelse, søger at tæmme og dæmpe hendes Lidenskab, beder hende ikke gøre dem begge ulykkelige ved falske Forestillinger, skænder og taler haardt til hende. Han besøgte hende paa hendes Landsted; den tungsindige Vanessa oplivedes da, saa talte og læste de ofte sammen i Havens Lysthus med den smukke Udsigt og det nærliggende lille Vandfald. Men bagved i Swifts Sind lurede der vistnok dette: at han var ked af hendes Heftighed. Det var med Uro, han havde set hende komme til Irland, og han ønskede, at hun vilde forlade det igen. Men hendes Lidenskab blev stærkere og stærkere, fra Swifts Side skete der intet til at klare hendes Stilling, og hun dreves da selv til at foretage det afgørende Skridt. Hun skrev til Stella, der personlig var hende fremmed, og bad

---

*) Works XVI, 116, 213—14, 218,

hende oplyse sig om, af hvad Natur Forholdet mellem hende og Swift var. Harmfuld sendte Stella Brevet som en bitter Bebrejdelse til Swift. Denne kastede sig paa sin Hest og red lige ud til Vanessas Landsted; i rasende Forbitrelse gik han ind til Vanessa i hendes Værelse, slængte uden at sige et Ord hendes eget Brev til Stella paa Bordet og red straks bort igen uden Forklaring. Saaledes kom da Afgørelsen for Vanessa; men denne Afgørelse rev med ét ubarmhjertigt Ryk alle de urolige Længsler, Følelser og Forhaabninger itu, der havde fyldt hendes Sind og været hendes Liv; den blev for hende en Opgørelse med Livet. Hun levede ikke mange Uger efter Katastrofen. Inden sin Død ophævede hun et Testamente, hvor Swift var indsat til hendes Hovedarving, og fordelte sin Formue paa anden Maade.

Dette skete ved Aaret 1722. Kort efter udkom Digtet *Cadenus og Vanessa*, et Digt, som Swift for flere Aar tilbage (1713) havde sendt Miss Vanhomrigh, og hvori han under mange Komplimenter til hende skildrer deres gensidige Forhold, som saaledes nu i denne digteriske Fremstilling blev lagt aabent frem for Publikum. Vanessas Død gjorde et heftigt og dybt Indtryk paa Swift. Han rejste fra Dublin, og ene med sine egne urolige Tanker tilbragte han et Par Maaneder nede i det sydlige Irland. Ved sin Tilbagekomst forsonedes han med Stella, og det gamle Forhold indtraadte efterhaanden paa ny.

Den bitre Stemning, som Befolkningen nærede mod Swift ved Begyndelsen af hans Embedsvirksomhed som Domprovst i Dublin, var efterhaanden veget mere og mere bort. Han var i 1720 med et lille Skrift optraadt paa det undertrykte Irlands Side mod England. Tre Aar efter talte han paa ny Irlands Sag, med hensynsløst agitatorisk Talent. Anledningen var, at den engelske Regering, for at afhjælpe en følelig Mangel paa Smaamønt i Irland, havde udstedt et Patent til en vis William Wood, indeholdende Fuldmagt til at præge 108,000 Pund

i Smaamønt til Cirkulation i Irland. Forholdsregelen var truffen af den engelske Regering uden i mindste Maade at bekymre sig om Irlands Mening eller forelægge Sagen for det irske Parlament. Denne Tilsidesættelse af Irlands Frihed og Selvstændighed er et Hovedmotiv og Kærnepunkt i den Agitation, Swift satte i Gang. Han skrev sine syv saakaldte *Drapier's Breve*, de sex under Mærket *M. B.*, *Drapier* (Klædekræmmer).*) Ved dem og ved forskellige Flyveblade lykkedes det ham at gøre Patenthaveren, de nye Kobberpenge og hele Regeringens Forholdsregel og Optræden i den Grad forhadt, at Irlænderne rent ud afviste al Betaling i Woods Smaamønt. Navnlig det fjerde Brev vakte stærkt Anstød hos Regeringen; den udsatte en Pris af 300 Pund for Angivelsen af Forfatteren; Bogtrykkeren blev fængslet; men Juryen vilde ikke dømme ham. Regeringen kunde ingen Vegne komme overfor den almindelige Stemning: den maatte tage sit Patent tilbage og stille Wood tilfreds med en Skadeserstatning. — Fra dette Øjeblik og lige til sin Død var Swift Irlændernes erklærede Yndling; som deres Friheds Forsvarer beundrede de „Domprovsten", hvor han viste sig; da den engelske Premierminister Walpole en Gang tænkte paa at bemægtige sig Swifts Person, spurgte man ham, om han da kunde undvære 10,000 Soldater til Eskorte for den, der skulde foretage Arrestationen.

I disse samme Aar falder Udarbejdelsen af Swifts Hovedværk, *Gullivers Rejser*. Med Manuskriptet færdig til Trykning rejste han i Foraaret 1726 til England, modtoges med aabne Arme af sine gamle Venner og tilbragte især en stor Del af Tiden hos Pope, der boede paa sit Landsted i Twickenham i Nærheden af London. Hans Forhaabninger om at blive forflyttet til England

*) Det syvende Brev udkom først, da *Drapier's Brevene* samledes i ét Bind.

synes at være blussede op paa ny. Han indførtes i den Kreds, der samledes ved Tronfølgerparrets lille Hof. Man havde netop der været optaget af en ung Knøs, en Art Kasper Hauser, der var fundet i raa Naturtilstand i Hannover, og da Swift blev forestillet for Kronprinsessen, ytrede han, at han vidste, at hendes kongelige Højhed holdt af Kuriositeter, og at hun derfor nu, da hun nylig havde set en vild Dreng fra Tyskland, ogsaa havde Lyst til at se en vild Domprovst fra Irland.

Foruroligende Efterretninger om Stellas Helbred kaldte ham tilbage til Dublin, hvor han førtes til sin Bolig med Klokkeklang og Glædesblus og ledsaget af en Æresvagt af Borgere. I Slutningen af dette og Begyndelsen af det følgende Aar udkom saa i to Dele *Gullivers Rejser*, uden Swifts Navn, som næsten alle hans Skrifter: den Londonske Boghandler havde en Aften faaet Manuskriptet hemmelighedsfuldt tilkastet fra en Hyrevogn, hvori en Ven af Swift sad. Den Opsigt, Bogen gjorde, var umaadelig, og man opdagede snart, at Gullivers Pen ikke kunde være nogen andens end den irske Domprovsts.

Stellas Helbred bedrede sig imidlertid, og næste Foraar var Swift atter i England. Under hans Ophold her indtraadte Tronskiftet; Swift haabede, at Walpole, der ikke var ham god, skulde blive fjærnet fra Magten, og at han endelig vilde opnaa en Forandring i sine Kaar; han indfandt sig ved Haandkysningen hos den nye Konge og Dronning og modtoges venligt. Men Walpole beholdt Styret, og Swifts Forventning blev atter slaaet til Jorden.

Selv var han syg, og fra Irland kom der Bud, at Stella mere og mere nærmede sig Døden. Han forlod da for sidste Gang England. Nogle Maaneder efter hans Hjemkomst døde Stella, en Søndag Aften i Januar 1728. To Timer senere fik Swift Underretning derom; da han var bleven ene i sit Værelse samme Aften, opfyldt af Tanken om den Afdøde, tog han Pen og Papir og begyndte nogle

Optegnelser om hendes Liv og Karakter, som han fortsatte de følgende Dage. Tirsdag Aften blev Stella begravet; samtidig skrev Swift: „Dette er Begravelses-Aftenen, som min Sygdom ikke vil tillade mig at overvære. Klokken er nu ni om Aftenen; og jeg er flyttet ind i et andet Værelse, for at jeg ikke skal kunne se Lyset i Kirken, der er netop lige over for Vinduet i mit Sovekammer.“ *) Swifts Sorg er ordknap; men gribende, synes mig, vise disse simple Ord, hvor dybt han var ramt.

De følgende Aar gik hen for Swift under rastløs Virksomhed paa forskellig Maade. Af sin Formue, der ved hans Sparsommelighed var vokset betydelig, anvendte han en Del til Lindring for de Fattige. Men hans Sind blev bitrere og bitrere, hans Aand mere og mere ensom, hans Udfald og Satire hvassere og hvassere. Det engelske Hof og Ministerium var ham inderlig forhadt, og Vennerne derovre døde efterhaanden. Han skriver til Pope 1735: „Mr. Gays og Doktorens [Arbuthnots] Død have været skrækkelige Saar nær ved mit Hjerte. At de havde levet, vilde have været en stor Trøst for mig, om jeg end aldrig skulde have set dem: ligesom en Sum Penge i en Bank, hvorfra jeg vilde modtage i det mindste aarlig Rente, saaledes som jeg gør fra Dig og har gjort fra Lord Bolingbroke.“ **) Hertil kom hans mere og mere svækkede Helbred. Fra sin Ungdom havde han lidt af Anfald af Svimmelhed. Denne Sygdom — i Forbindelse med Døvhed — udvikledes stærkere og stærkere; den skulde tilsidst ende i Afsind og Aandssløvhed. Stærke Tanker og Lidenskaber havde hele hans Liv tumlet og slidt i ham, og han selv synes allerede tidligere at have haft en dunkel Forudfølelse af, hvordan han vilde ende. Digteren Young har fortalt, at da Swift og han en Gang

*) Works XIV, 247.
**) Works XIX, 167.

spaserede sammen i Nærheden af Dublin, blev Swift tilbage; da Young bemærkede det, vendte han om og fandt da Domprovsten staaende i stum Betragtning af et Elmetræ, hvis øverste Grene vare visnede og hentørrede; Swift pegede paa det og sagde: „Det vil gaa mig som hint Træ, jeg vil komme til at dø fra Toppen.“ Aaret 1736 bragte ham et meget heftigt Anfald af Svimmelhed og Døvhed, og i de følgende fire Aar fornyedes disse Anfald, saa han blev mere og mere uskikket til at virke. Et Vidnesbyrd om hans Tilstand er denne Billet, som han i 1740 skrev til sin Kusine, der havde taget sig af hans Husholdning:

„Jeg har været meget elendig hele Natten, og i Dag overordentlig døv og plaget af Smerte. Jeg er saa sløv og forvirret, at jeg ikke kan udtrykke den Slaphed, jeg lider under baade i Legeme og Sjæl. Alt, hvad jeg kan sige, er, at jeg ikke er i Pine; men jeg venter det med hver Dag og Time. Vær saa god at lade mig vide, hvorledes dit Helbred er og din Familje. Jeg forstaar næppe et Ord af det, jeg skriver. Jeg er vis paa, mine Dage ville blive meget faa; faa og elendige maa de blive.

Jeg er, i disse faa Dage,

din oprigtige

J. Swift.

Hvis jeg ikke fejler, er det Lørdag,

Juli 26, 1740.

Hvis jeg lever til Mandag, haaber jeg at faa dig at se, maaske for sidste Gang.“*)

Ikke lang Tid efter at dette Brev var skrevet, begyndte de sidste sørgelige fem Aar af Swifts Liv. Den gamle, 73aarige Mand mistede Forstandens Brug, og han selv og hans Formue blev stillet under Andres Varetægt. Han havde Anfald af rasende Afsindighed og kunde ikke længer kende sin Omgangskreds; han spaserede rastløs ti Timer om Dagen op og ned i sit Værelse; en Svulst, som brød frem paa hans venstre Øje, voldte ham saa

*) Works, XX, 257—58.

ulidelige Smerter, at man med Magt maatte forhindre ham i at rive sine Øjne ud. Da Svulsten var svundet, opklaredes hans Bevidsthed i nogle Dage; men snart sank han hen i en idiotisk Sløvhed: der var gaaet Vand i Hjernen. Saaledes levede han i tre Aar. Stundom forsøgte han at tale; men Ordenes Betydning var bleven ham fremmed og ubekendt, han kunde ikke finde sig tilrette i dem, og han opgav da Forsøget med et dybt Suk. Kun faa Ord lød fra hans Mund; da hans Husholderske paa hans 76de Fødselsdag fortalte ham, at Dublins Borgere i Dagens Anledning forberedte Glædesblus og Illumination, som de plejede, svarede han: „Det er altsammen Daarskab, de gjorde bedre i at lade det være.“ Enkelte andre Ytringer hørtes fra ham, melankolske Udbrud som: „Jeg er, hvad jeg er,“ — „Jeg er en Taabe.“ Endelig sank han hen i Døden, stille og uden Kamp, næsten 78 Aar gammel, den 19. Oktober 1745. Deltagelsen ved hans Død var stor; Dublins Indbyggere stimlede i Skarer sammen om Sørgehuset for at faa et sidste Glimt at se af Irlands beundrede Talsmand og Velgører. Sin Formue havde han testamenteret til Grundlæggelsen af et irsk Sindssygehospital. Efter sit eget Ønske begravedes han i Stilhed, i St. Patricks Kirken i Dublin. Den Mindesten, der oprejstes for ham, bærer en latinsk Indskrift, han selv har forfattet; den indeholder blandt andet følgende Ord: „Her er nedlagt Liget af Jonathan Swift, Lærer i den hellige Teologi, denne Katedralkirkes Domprovst: hvor den vilde Harme ikke yderligere kan sønderrive Hjærtet.“ *)

---

*) „Hic depositum est corpus Jonathan Swift, S. T. P. [sanctæ theologiæ professor] hujus ecclesiæ cathedralis decani: ubi sæva indignatio ulterius cor lacerare nequit.“

II.

Lad os et Øjeblik forsøge paa at tænke os Swift, saaledes som han i sin kraftige Alder bevægede sig om i Datidens Samfund blandt Damer og Herrer, livligt deltagende, stille beskuende, tørt satiriserende eller harmfuldt indigneret, og lad os i et Par Smaabilleder, frit komponerede af spredte Træk fra hans Skrifter, se, hvad Indtryk han fik af dette Samfund paa et Par Punkter af dets ydre Optræden.

Vi maa da forestille os Swift som en temmelig høj, kraftig, noget førladen Skikkelse, iført den sorte, lange Præstekappe med de brede Ærmer, med det hvide Halstørklædes to firkantede Ender faldende et Stykke lodret ned over Vesten.*) Hovedet er dækket af den buklede Paryk; Ansigtsfarven er mørkladen og Panden høj; Øjenlaagene ere store, Brynene mørke og buskede, det mellemliggende Parti bredt og kødfuldt, saa man forstaar, at Vreden kan gøre hans Udtryk skræmmende; Øjnene selv ere himmelblaa, Næsen svagt bøjet, Underansigtet fyldigt, Hagen dobbelt og kløftet; han har om Munden et Træk, der spiller mellem det skælmske og bitre, og de fremskudte Læber giver ham tillige noget hovmodigt, bydende.

Med dette Udseende tænke vi os ham i Selskabssalen blandt fashionable Herrer og Damer: han kaster et Blik hen paa hint unge nygifte Par, der ugenert for Alles Øjne hengiver sig til forelskede Kærtegn og Dæggerier; det synes ham modbydeligt og afskyeligt, det maa enten være Virkning af Hykleri eller af et grumset Begær, og det forekommer ham, som om der blandt Døgnets fire og tyve Timer maatte kunne findes Tid nok til, at de i Enrum kunde give deres Kærlighed Ud-

*) De engelske Gejstlige gik den Gang i Ornat selv udenfor Kirken, i det almindelige Omgangsliv.

tryk. — Den højrøstede, flottalende Dame der henne, som ved tvetydige og uanstændige Udtryk søger at hævde sit Ry for Vid og Aandrighed blandt den Gruppe af Lapse, der omgive hende, — som bringer Rødmen op i en af sine unge Tilhøreres Kinder ved ugenert at hentyde til, hvad mindre smukt der fortælles om den og den af hans Familje: — burde hun ikke, tænker Swift, behandles som en skamløs Slyngel, der havde forklædt sig som Kvinde, burde ikke Kvindedragten rives af hende, og hun selv sparkes ned af Trapperne? — Han vender Øjet bort og ser, hvorledes de fleste Damer, som ved fælles Overenskomst, have trukket sig tilbage fra Herrernes Samtale ved Siden af, der behandler almeninteressante Spørgsmaal: Literatur, fremmede Folkeslags Sæder og Skikke o. s. v., hvorledes de danne en Klub for sig selv, hvor nu Kjoler og Ærmekruser og Kappebaand beføles, kritiseres og beundres, hvor Sladderen gaar lystig om Prisen paa Silke og Kniplinger, om Valget af Vifter og Porcellæn, om hvor grusomt meningsløst Mrs. A. havde anbragt sine Skønhedspletter forleden i Selskabet, om hvilket nydeligt Mønster Lady B. havde i sin Kjole i Teatret iforgaars, og hvor udmajet Mrs. C. var i Kirken sidste Søndag, — og Swift tænker i sit stille Sind, at de gode Damer anvende mere Omtanke og Flid paa at blive Narre, end de vilde behøve til at blive forstandige og dygtige; de synes ham kun at staa meget lidt over Aberne, som endda ere pudserligere at se paa, gøre mindre Fortræd og ikke koste saa mange Penge, og en Abe kunde nok med Tiden lære at forstaa sig taalelig paa Fløjl og Brokade og vilde vistnok tage sig lige saa godt ud deri. — Da saa Selskabet foretrækker at promenere i fri Luft og foretage en lille Lystsejlads, og den unge Dame der, som nylig beundrede og lovpriste en tapper Kaptajns Mod, er nær ved at faa ondt, fordi en uskyldig Frø hopper over Vejen, og skriger højt i Baaden i den blikstille, smukke Sommeraften og øjensynlig mener, at

hun derved bliver dobbelt yndig i sine Beundreres Øjne, — saa kan Swift ikke rime hendes Adfærd nu sammen med hendes Lovprisning før: han synes, at en Egenskab, der er god hos en Mand, ogsaa maa være god hos en Kvinde. — Man gaar hjemad, og Swift lægger Mærke til den unge Mand hist henne, rige Forældres Søn, som spanker afsted med den brystende Gang, med den opkrampede Hat paa Snur, med Kaarden baaret paa nyeste Mode; han har faaet en fashionabel Opdragelse; Moderen har vaaget over, at han ikke smusker sig til, ikke bliver vaad om Fødderne, ikke kommer til at lege med andre Børn, at han endelig ikke faar Lov til at hænge for meget over Bøgerne, da han har svage Øjne og saa let kan overanstrænge sit skrøbelige Helbred: han har jo Penge i Vente og behøver saa ikke at lære noget videre; en fransk Huslærer har lært ham at parlere Fransk, hans Danse- og Fægtetimer ere blevne omhyggelig passede, og han kan nu tilstrækkeligt til, at han formaar at læse en Komedie eller politisk Piece; — denne Modeherre paa 28 Aar synes Swift at være ganske den samme, som da han for tyve Aar siden saa' ham som en otteaars Knægt, kun at hans Krop og hans Laster ere blevne større: forøvrigt ganske lige saa dum og uforskammet, lige saa taabeligt og næsvist sladrende.

Eller medens han sidder i det den Gang saa berømte Will's Kaffehus paa Hjørnet af Bow Street og Russell Street, hvor den literære Verden søgte, hvor ærgrer det ham da ikke at høre disse fem-seks Forfattere der henne med Vigtighed og Alvor drøfte deres egne ubetydelige Frembringelser for hverandre, som om det havde været sande Mesterværker af højeste Betydning, — og hvor ynker han ikke den Klynge af unge Studenter, som i ærbødig Afstand beundrende lytte til disse Orakler, og som saa senere gaa hjem, sikkert fulde af den dybeste Foragt for deres egne Studier. — Swift faar nyt Stof til Ærgrelse ved at høre Gæsten der henne ved et andet

Bord i Kafeen tale med en Bekendt; han begynder netop at fortælle en Historie: overmaade langsomt og sindigt, fremfører først en Del indledende Bemærkninger, for at der ingen Misforstaaelser skal finde Sted, kommer i den Anledning ind i flere Digressioner, der bringe ham i Tanker om en ny Historie, som han lover sin Tilhører, at han nok skal fortælle ham, naar han er færdig med denne, — gaar saa videre i sin Beretning og er endelig lige ved det spændende Pointe i Historien, medens den anden ivrig hører efter for at erfare Opløsningen, da Fortælleren pludselig stanser ved et Navn, han har glemt, sidder længe og grunder og holder sig for Panden og klager over sin daarlige Hukommelse, erklærer saa tilsidst, at Navnet for Resten ogsaa er ligegyldigt, og kommer omsider langt om længe til en Afslutning. Den anden Gæst kommer i Anledning af den fortalte Historie til at tale om menneskelige Fejl og Skrøbeligheder og aflægger en Bekendelse om sine egne; han tilstaar, at det er dumt af ham at gøre det; men han er nu en Gang saadant et besynderligt Menneske, han kan ikke forstille sig, om han saa fik Alverdens Rigdomme for det; han er gaaet glip af mange, mange Fordele ved sin Aabenhjærtighed, men der er noget i hans Natur, der afskyr Falskhed og Forstillelse, — Swift kan ikke holde det ud længere.

Vi forestille os endelig Swift siddende blandt Tilhørerne i Kirken. Det støder ham nu først at se Præstens Ansigt under Foredraget helt nede ved det Papir, hvoraf han oplæser sin Præken. Den hyppige Brug, som Prædikanten gør af intetsigende og overflødige Bestemmelsesord, og Genkomsten af forslidte Vendinger og Udtryk, der én Gang have faaet Hævd, gør et kvalmende Indtryk paa Swift. Og idet nu Præsten ved patetiske Udraab søger at bevæge sine Tilhøreres Sind, kan Swift — mistænksom overfor Virkningen af denne Prækemaade — ikke lade være at tænke paa en af sine

Bekendte, der havde giort sig det til en Regel, naar han læste en Bog, at springe alle de Sætninger over, ved hvis Slutning han opdagede et Udraabstegn.*)

III.

Swift var af Naturen udrustet med en Lidenskab, der vistnok gør ham til den mest subjektivt-lidenskabeligt bevægede blandt den engelske Klassicismes „korrekte“ Forfattere. Han er fra denne Side set Periodens Byron. Lidenskaben hos begge var af en mørk, skæbnesvanger Karakter: hos Swift var den — som man sagde ham — en Aand, der maatte besværges og have Beskæftigelse, hvis den ikke skulde gøre Fortræd; hos Byron var den en Magt, der med Svøber jog ham over i Poesien for derigennem at finde Udtømmelse. I begges personlige Liv brød den ofte ud, stundom i sære, overraskende Former. Begge følte de den tumle sig i dem og gnave paa deres Livskræfter. Den smertelige Bevidsthed om den klinger hos Swift gennem et Udbrud som følgende, da en eller anden var bleven betegnet som en smuk gammel Mand: „Hvorledes, ved De endnu ikke, at der ikke eksisterer saadant noget som en smuk gammel Mand? Hvis den Mand, De taler om, har haft enten en Sjæl eller et Legeme, der var en halv Skilling værd, vilde de have udslidt ham for længe siden.“ Byron følte i denne Retning Slægtskab med Swift: han tænkte sig selv Muligheden af ligesom denne at komme til at „dø fra Toppen af“.**)

*) Se: *A Letter to a very young Lady on her Marriage, An Essay on Modern Education, A Treatise on Good Manners and Good Breeding, Hints towards an Essay on Conversation, A Letter to a Young Clergyman, Cadenus and Vanessa*, passim. — Works VIII, XIV, X.

**) „I feel a something, which makes me think that, if I ever reach near to old age, like Swift, „I shall die at top“ first.“ Dagbog fra 1821. — Han kom flere Gange tilbage til samme Tanke.

Denne Lidenskab vilde ikke tillade Swift i sit Syn paa og sin Opfattelse af Ting og Tilstande at slaa sig til Ro ved Overfladen. Allerede i hans første større Arbejde hedder det ironisk: „I samme Forhold, som Lettroenhed er en mere fredelig Aandsbesiddelse end Nysgerrighed, i samme Grad er den Visdom, der færdes ved Overfladen, at foretrække for den foregivne Filosofi, der trænger ned i Tingenes Dybde.“ Og han lader sin anonyme Forfatter videre fortælle, hvorledes det ydre oftest er at foretrække for det indre: saaledes lod han nylig Klæderne tage af en fin Kavalers Lig, og han forbavsedes ved at se, hvor mange Legemsfejl der skjulte sig under denne ene Klædning; saa undersøgte han Ligets indvendige Dele; men jo længere han trængte frem, des flere og større blev Manglerne. En anden Gang saa' han en Kvinde blive flaaet, „og man vil næppe tro, hvor meget det forandrede hendes Person til det værre.“ Men, fortsætter han i sit ironiske Billed-Sprog, den, der kan „tilfredsstille sine Forestillinger med de Hinder og Billeder, som flyve hen paa hans Sanser fra Tingenes Overflade, — et saadant Menneske, i Sandhed víst, skummer Fløden af Naturen, idet han overlader Filosofien og Fornuften at slikke det sure og Bundfaldet op.“ *) Swift lod sig ikke nøje med saadanne Indtryk fra Overfladen, ikke heller strøjfede Indtrykkene kun Overfladen af hans Sind. Han trængte dybt ned, og hvad han saa' i det Samfund og den Verden, hvori han fødtes, og hvad der mødte ham selv personlig i et Liv, hvori Skuffelse var et ofte varieret Tema, formede hans Lidenskab til en harmfuld Forbitrelse. Denne Harme faar ofte et stygt og uædelt Udtryk af egoistisk Hævnfølelse; men den er paa den anden Side det store Grundmotiv, der ligger bag ved hans bedste Frembringelser. Det var med Rette, at han i sin

*) *A Tale of a Tub.* Works III, 156.

Gravskrift betegnede den Lidenskab, der i levende Live havde sønderflænget hans Hjærte, som „den vilde Harme“ (*sæva indignatio*). Indignationen, den smertelig bevægede Indignation, var den glødende Ild, ved hvilken hans skarpe Vaaben smededes.

Men hos Swift antager Harmen i Almindelighed ikke den nærmest liggende kunstneriske Form i umiddelbare patetiske Udbrud. Han, der bad Præsterne vogte sig for at lade den patetiske Del af deres Tale opsluge den paa Fornuften grundede, idet han mindede dem om, at Tænkerne vare enige i, at Lidenskaben aldrig burde have Overvægten over Fornuften, — han havde selv saa mange udprægede Forstandselementer i sig, at Lidenskaben først fik Lov til at træde frem efter i disse at have krystalliseret sig til forskellige, tilsyneladende rolige og regulære Former. Det middelbare Udtryk, som Harmen almindelig faar hos Swift, bliver en paa mangfoldig Vis varieret, ofte ironisk Satire: paa en eller anden Maade, ligesom ved opstillede Skærmbrædter, lader han os lege Skjul med sin egentlige Mening, han omskriver den i et selvopfundet Tegnsprog, vi dog ret vel forstaa og ikke kunne tage Fejl af.

IV.

Det betydeligste af de to Arbejder fra Swifts Haand, der udkom 1704, er *En Tøndefortælling* (*A Tale of a Tub*). Swift lader den anonyme Forfatter til Skriftet være en Skribler, der under tre Regeringer har skrevet 91 Piecer i 36 politiske Partiers Tjeneste, og som nu med rolig Samvittighed har trukket sig tilbage for at hengive sig til andre Arbejder. Bogens besynderlige Titel forklares paa følgende Maade: ligesom der fortælles, at Søfolk, naar de trues af en Hval, kaste en tom Tønde ud til den, med hvilken Dyret da morer sig, saaledes skulde denne *Tøndefortælling* beskæftige de urolige Aander,

der, støttende sig paa Filosofen Hobbes' Bog *Leviathan*, kunde befrygtes som en Flok Leviathaner at bringe Statens Skib i Fare.

Swifts Hensigt var at blotte Misbrug og Svagheder i Literatur og Religion. Det første sker i ironisk eller allegorisk-satirisk Form gennem Bogens dobbelte Forsyning af Fortaler og Tilegnelser og gennem de Digressioner, hvormed den fra først til sidst er gennemskudt. Hyppige Udfald mod Tilhængerne af moderne Literatur i Modsætning til Antiken gøre os denne tidligere nævnte literære Fejde nærværende og knytte en Forbindelse mellem dette Arbejde og *The Battle of the Books* (se foran S. 217—18). Forøvrigt er Satiren rettet mod Kritikernes Hærskare, idet en „sand Kritiker“ defineres som en „Opdager og Samler af Forfatteres Fejl“, hvilket yderligere bevises ved, at disse Kritikeres egne Frembringelser, da deres Forestillinger ere saa fyldte og optagne af andre Skribenters Fejl, blive som en Kvintessens af, hvad der er slet hos de recenserede Forfattere. Oldtidens Forfattere kendte denne Kritiker-Slægt, men turde kun omtale dem under Skjul af et billedligt Udtryk: først som Æsler; da imidlertid dette Billede viste sig at ligne Originalen for meget, maatte de opgive det og betegnede nu Kritikeren som en Ukrudtsplante med en giftig Blomst eller som tandløse Slanger, der opgylpe en giftig Vædske. Saa varierer Swift Satiren ved at ligne den „sande Kritiker“ overfor en Bog med en Hund, der ved et Gilde er begærlig efter, hvad Gæsterne kaste bort, og snærrer og knurrer, naar der er faa Ben. Han gaar løs paa den literære Overfladiskhed, der vil erhverve sig Lærdom uden at ulejlige sig med enten at læse eller tænke, der bærer sig ad med Bøger paa samme Maade, som visse Folk bære sig ad med Adelsmænd: de lære deres Titler udenad og prale saa af, at de kende dem; — eller man studerer grundig Indholdsangivelsen bag i Værket; thi ved denne styres hele Bogen ligesom Fisken ved sin

Hale: „saaledes fange Folk Kundskab ved at kaste deres Vid over en Bogs Bagdel, ligesom Drenge fange Spurve ved at smide Salt paa deres Haler.“ *) Han satiriserer mod spidsfindig Kommenteren, idet han lader sin anonyme Forfatter foreslaa, at hver Fyrste i Kristenheden skal udvælge syv af de mest sprænglærde i Riget, lukke dem inde syv Aar i syv Værelser og der lade dem udarbejde syv Kommentarer til selve dette Anonymens Arbejde: hvor afvigende fra hverandre end deres Konjekturer ville være, kan man være sikker paa, at de alle uden ringeste Spidsfindighed tydelig og klart kunne lade sig udlede af Teksten. Det ordrige, men indholdstomme Skribleri rammer han i følgende Snært: „Jeg forsøger nu et Eksperiment, der er meget hyppigt blandt moderne Forfattere, hvilket er: at skrive om ingen Ting, — naar Æmnet er fuldstændig udtømt, at lade Pennen endnu bestandig bevæge sig videre: hvad der af nogle kaldes, at Viddets Genfærd forlyster sig ved at gaa igen efter dets Legemes Død.“ **) Men mørkere og bitrere lyder Satiren, naar Swift krænger Samfundet af de kloge og de gale, naar han aabner Dørene til Sindssygehospitalet Bedlam og lader Samkvemmet mellem de to Verdener være uhindret, naar han anviser de afsindige Plads blandt de saakaldte fornuftige og peger paa Celler i Bedlam for disse (*Section* IX, Works III, 145).

I Bogens øvrige Afsnit fortæller Forfatteren en Historie om tre Brødre, Peter, Martin og Jack, der af deres døende Fader hver faa en ny Frakke i Arv, som kan vare hele deres Liv, og som tillige har den Egenskab, at den udvider sig, eftersom deres Legemer vokse; Faderens Testamente, som han beder dem opfylde strængt, indeholder nøjagtige Oplysninger med Hensyn til Brugen og Behandlingen af Klædningerne. Brødrene betyde: Kato-

*) Works III, 133—34.
**) Works III, 185.

licismen, den engelske Kirke (Martin Luther) og de forskellige afvigende Kirkesamfund, Dissenterne (Johan Calvin); Klædningen, de arve, er Kristendommen i sin Oprindelighed; Faderens efterladte Vilje er det nye Testamente. I det følgende berettes, hvorledes Brødrene for at imødekomme Modens Fordringer ganske tildække deres Frakker med Frynser, Broderier, Tresser og andet unødvendigt Tilbehør. Peter fører an her og forsvarer sin Fremgangsmaade ved spidsfindige Fortolkninger og Fordrejelser af Testamentets Ord; han tiltager sig Magten, hans Indfald blive mere og mere besynderlige og hans Adfærd mere og mere tyrannisk. Til sidst bliver det Jack og Martin for broget; de skaffe sig Adgang til Testamentet, som Peter har lukket inde i et stærkt Skrin, og se derefter, hvor langt de ere vegne fra dets Bestemmelser. De ville nu fjærne alt det overflødige Flitter fra deres Frakker. Martin gaar sindig til Værks for ikke at beskadige selve Tøjet; sidder noget Broderi saa fast, at han ikke kan faa det bort uden at flænge i Tøjet, lader han det hellere sidde. Men Jack, der er opfyldt af Forbitrelse mod Peter, river og flaar i al den Udstadsning, der skyldes denne, saa voldsomt, at selve Frakken til sidst hænger i Laser. Han bryder med Martin, hans Adfærd bliver mere og mere forunderlig, hans pjaltede Dragt faar ved første Øjekast en vis Lighed med Peters flitter- og frynsebehængte; ogsaa hans hele Væsen minder om denne, og det hænder ikke sjældent, at Folk forveksle de to Brødre. — Slutningen af Manuskriptet beklager den anonyme Forfatter er gaaet tabt.

Det er Swifts sunde, grovkornede Fornuft, hans ungdommelige, umiddelbare Menneskeforstand, der i denne allegoriske Fortælling kaadt og hensynsløst, ja selv lidenskabeligt slaar bag ud. Denne Fornuft er af særlig engelsk Karakter, den ser praktisk og politisk paa Forholdene og betragter Religionsspørgsmaalene mere (skønt ikke udelukkende) fra den historiske end den dogmatiske

Side. Og en frodig Jordbund for en saadan Betragtning, en saadan religionshistorisk Satire var netop Storbritannien, hvor de religiøse Spørgsmaal og de religiøse Partiers Stilling og Kamp mod hinanden fra tidlig Tid have spillet en saa fremtrædende og betydningsfuld Rolle, og som indenfor sine Grænser foruden den anerkendte Statskirke indesluttede betydelige Samfund af Katoliker og forskellige Grupper af Dissentere. Swifts Standpunkt er i Midten, henad den anglikanske Statskirke til. Hans Haan og Uvilje vender sig med stor Styrke baade til højre og venstre, mod Katolikerne og Dissenterne; han lader sine Repræsentanter for begge Partierne, baade Peter og Jack, ende med at blive forstyrrede i Hovedet. Om Peter hedder det: „Paa sine Anfalds Højdepunkt, kaldte han sig, som det sædvanlig sker med dem, der blive afsindige af Stolthed, Gud den Almægtige og undertiden Universets Behersker. „Jeg har set ham,“ siger min Hjemmelsmand, „tage tre gamle højpullede Hatte og smække dem alle paa sit Hoved, tre Etager højt, med et uhyre Knippe Nøgler ved sit Bælte og en Medestang i Haanden. Og naar nogen, medens han var i denne Dragt, vilde til at tage ham i Haanden for at hilse paa ham, kunde Peter med megen Ynde, som en velopdragen Silkepudel, række dem sin Fod, og hvis de afviste hans Høflighed, saa løftede han den saa højt som til deres Gab og gav dem et fordømt Spark paa Munden, hvilket altid siden er blevet kaldet en Hilsen.“ *) Dissenternes Adfærd er ham næsten endnu mere forhadt, Satiren mod dem har undertiden et bitrere Anstrøg, synes stundom udsprungen af et mere indeklemt og galdefyldt Nag. Jack bliver Grundlægger af Æolisternes Sekt, med hvilket Navn Swift betegner de Dissenter-Grupper, som gjorde Fordring paa en umiddelbar Inspiration i deres Prækener, og som under disse søgte at tvinge sig ind i en eksstа-

*) Works III, 108—9.

tisk Tilstand. Disse Æolister fylde sig paa forskellig Maade med Luft og ræbe atter denne ud til deres Tilhørere: „Det store Karaktermærke, ved hvilket deres vigtigste Vismænd bleve bedst skælnede, var en vis Stilling af Ansigtet, som gav utvivlsom Meddelelse om, til hvilken Grad eller i hvilket Forhold Aanden satte den indvendige Masse i Bevægelse. Thi efter visse Mavekneb fordrejede Vindens og Dunsternes Udstrømning — efter først ved deres Oprør og Rystelser indvendig at have foraarsaget et Jordskælv i Menneskets lille Verden — Munden, oppustede Kinderne og fremhævede Øjnene paa en skrækkelig Maade; under saadanne Omstændigheder bleve alle deres Opstød modtagne som hellige, jo surere des bedre, og nedslugte med uendelig Trøst af deres magre andagtsfulde Tilhængere.“ *) Naar Dissenterne gik til den i og for sig konsekvente Yderlighed, at de ved alle, selv ubetydelige Lejligheder anvendte og bevægede sig i bibelske Udtryk, gør Swift sig lystig derover, idet han fortæller, at Jack, efter at han havde faaet Faderens Testamente afskrevet paa et stort Stykke Pergament, „besluttede at gøre Brug af det ved de mest uundgaaelige saa vel som de usleste Lejligheder i Livet. Han havde en vis Maade at danne det i hvilken som helst Skikkelse, han lystede, saa at det tjente ham til Nathue, naar han gik i Seng, og til Paraply i Regnvejr. Han kunde svøbe et Stykke af det om en daarlig Taa, eller han brændte to Tommer af det under sin Næse, naar han blev daarlig; eller, hvis noget laa ham tungt i Maven, afskrabede og nedslugte han saa meget af Pulveret, som der kunde ligge paa en Sølv-Penny; det var altsammen ufejlbarlige Hjælpemidler. I Overensstemmelse med disse Finesser bevægede hans almindelige Tale og Samtale sig fuldstændig i hans Testamentes Udtryk, og han indskrev sin yderste Veltalenhed indenfor den Omkreds, idet han ikke

*) Works III, 140.

turde lade en Stavelse slippe sig af Munden uden Hjemmel derfra.“ *)

Medens Swift saaledes spotter og ler ad Peter og Jack, er det kun betinget, at han giver den engelske Martin sit Bifald. I nogle af de tidligere — dog ikke den første — Udgave var der en Fortsættelse af Martins Historie, som Swift senere udelod. Han skitserer her i korte Omrids Lutherdommens senere politiske Stilling, navnlig i England, og det paa en Maade, der ingenlunde kunde være det strængt ortodokse Høj-Kirke-Parti behagelig. Den anglikanske Kirkes Befæstelse under Dronning Elisabeth fortælles i den Form, at, da Herskerinden paa Godset Albion ikke kunde forlige de tre Brødre Peter, Jack og Martin, „fordi enhver vilde være Herre og ikke tillade, at andre Salver, Pulvere eller Plastre end hans egne bleve brugte, fjærnede hun alle tre og opslog en Bod for Folkene paa hendes eget Gods, vel forsynet med Pulvere, Plastre, Salver og alle andre nødvendige Materialvarer, alle rigtige og ægte, sammensatte efter Recepter, der vare skrevne af Læger og Apotekere, hun selv havde udnævnt; Recepterne uddrog de af Peters og Martins og Jacks Receptbøger, og af denne Blanding eller dette Miskmask lavede de sig selv en Apotekerbog, og det blev strængt forbudt, at nogen anden maatte bruges, og i Særdeleshed Peters, hvorfra den største Del af denne nye Apotekerbog var stjaalen.“ **)

Men Swifts bomstærke Fornuft faar i Fortællingen om de tre Brødre stundom — og det paa en hensynsløs, uærbødig Maade — Karakter af Protest mod religiøst Dogmevæsen overhovedet. At derfor Bogen kunde vække Forargelse og Mistanke mod den ordinerede Forfatter hos de strængt ortodokse, er meget naturligt. Swift selv skrev fem Aar efter et Forsvar, hvori han stræber at

*) Works III, 171.
**) Works III, 191.

tilbagevise Angreb, rettede mod ham fra ortodoks Side, og personlig har han maaske Ret i sin Forklaring: i denne søger han at hævde sig det Standpunkt, at hans Satire skal ramme enkelte Dogmer i afvigende Trossamfund. En rationel Betragtning undgaar imidlertid ikke let at udvide de Grænser, Swift har sat for Rækkeevnen af sin Satire.

V.

Overhovedet er Swifts Stilling som udøvende Præst mislig. Opfyldt og gjennemtrængt af nogen dybere religiøs Bevægelse har han næppe nogensinde været. Hans Aand var for praktisk, om man vil for politisk, anlagt til, at religiøse Spørgsmaal, som knyttede til en bestemt Dogmekreds, i og for sig skulde have øvet nogen ret dybtgaaende eller stærkt betagende Magt over ham. Kun naar de paa en eller anden Maade antage en verdslig Form, naar de f. Eks. indgaa som Led i en social eller politisk Debat, faa de nogen stærkere Grad af Interesse for ham. Kristendommen er ham mere et Samfundsspørgsmaal end en Salighedssag. Han er mere Politiker end Sjælesørger. Og dette Standpunkt er for en Præst misligt.

Dog kan man ikke derfor med Rette beskylde ham for Hykleri. Naar han tager sine religiøse Anskuelser frem, hævder han sin Tilslutning til Ortodoksiens Hovedlærdomme. Hans Stilling overfor Fritænkerne er yderst fjendtlig. Det maa tilføjes, at han i sine Udfald og Angreb paa dem er i højeste Grad borneret. Fritænkeren har for Swift væsentlig kun eksisteret som den ryggesløse, rask væk fornægtende, lapsede Vellystning. Han skriver f. Eks. saaledes: „. . . Uvidenhed og Last ere to Ingredienser, der ere aldeles nødvendige til Sammensætningen af dem, man almindelig kalder Fritænkere . . .“ *)

*) *A Letter to a young Clergyman*, Works VIII, 22.

Mod fritænkerske Skrifter ønsker han et Forbud indført. Han er en Modstander af Ophævelsen af Testakten, der som Betingelse for Adgang til højere Embeder satte Nydelsen af Nadveren efter den anglikanske Kirkes Ritus (Testakten ophævedes først 1828). Tyrannisk Samvittighedstvang er ham ingenlunde fremmed, selv om den skulde føre til Hykleri.*) Hans mørke Lidenskabelighed gør ham yderlig intolerant.

Imidlertid, Swifts Forstand var for stærk til, at den ikke undertiden skulde have stødt an mod et eller andet ubegribeligt i Kirkelæren, til at der ikke stundom skulde have bevæget sig Tvivl bag Præstekjolen. Han har nedskrevet Strøtanker som disse: „Religionen synes at være bleven et Barn med Alderen og fordrer Mirakler til at opføde sig, som den havde i sin Barndom.“ „At sige, at et Menneske er forpligtet til at tro, er der hverken Sandhed eller Mening i“ (*is neither truth nor sense).* „Jeg er ikke ansvarlig for Gud for de Tvivl, der opstaa i mit eget Bryst, siden de ere Følgen af den Fornuft, han har plantet i mig, hvis jeg drager Omsorg for at skjule disse Tvivl for andre, hvis jeg anvender mine bedste Bestræbelser for at undertvinge dem, og hvis de ikke have nogen Indflydelse paa mit Livs Førelse.“ **) Swifts paa en Gang af stærk Lidenskab og skarp Forstand gennemtrukne Aand undgik ikke en smertelig Skepsis. Det Princip, han vedkendte sig til Anvendelse for saadanne Sammenstød, var det, at, hvor Forstanden studsede overfor et religiøst Dogme, der stod den for et Mysterium, og et Forsøg paa at rokke dette kunde kun lede til indre Tvivl og Uro. Det er et Princip, som,

---

*) Se *A Project for the Advancement of Religion, A Letter concerning the Sacramental Test, The Sentiments of a Church-of-England Man.* Works IV og III.

**) Works XIV, 164, 157, 158—59.

konsekvent gennemført, sætter forsvarlig Bom for Aandens Fremskridt.

VI.

Swifts Fantasi er uudtømmelig rig, hvad enten den søger sit Stof i lysere eller, hvad der hyppigere sker, i mørkere Egne, og det Lune, hvormed den ofte er parret, er, navnlig i hans yngre Aar, af en mærkværdig livsfrodig Beskaffenhed. Det kribler og krabler i Bunden af den, og det ene Indfald mere overraskende end det andet stiger op fra den som Bobler, der stundom kunne have et skælmsk, næsten poetisk Farvespil over sig. I *Dagbogen til Stella* findes der elskværdige og pudsige Udslag af denne Evne. Man vil i *Bøgernes Kamp* kunne træffe et Æventyr som det om Edderkoppen og Bien, der er ganske Andersensk i hele Opfindelsen og tilnærmelsesvis Andersensk i Udførelsen.*) Den Maade, hvorpaa han i samme Værk giver Cowleys Digt *Elskerinden* Fortrinnet for samme Digters pindariske Oder, er ikke heller uden en vis gammeldags Ynde: Pindars Værker og Cowleys Værker kæmpe som Bøger til Hest mod hinanden; Pindar kløver med et Sværdhug Cowley i to Dele, hvoraf den ene stønnende bliver liggende paa Jorden; den anden „tog Venus, vaskede den syv Gange i Ambrosia, slog den derpaa tre Gange med en Amarant-Gren, hvorefter Læderet blev rundt og blødt, og Bladene forvandledes til Fjer, og som den var forgyldt før, vedblev den endnu stadig at være forgyldt; saa blev den en Due, og hun spændte den for sin Vogn.“ **) Han kan, tilsyneladende i Flæng, indtage en Position, gribe et Indfald eller Billede, som han saa tumler, vender og bearbejder, indtil det til ens For-

---

*) Works III, 211—215. — Det vil bedst kunne sammenlignes med Andersens *Sneglen og Rosenhækken* (4de Bind).

**) Works III, 228.

bavselse viser sig drægtigt med de besynderligste Indfald og de mest uventede Anvendelser. Man kommer til at tænke paa de Billeder, hvormed Børn more sig, som sete paa én Led forestille et Menneskeansigt, men, naar de sagtelig vendes omkring, pludselig vise sig f. Eks. som et eller andet Dyrehoved.

Ligesom Swifts Fantasi er rig, saaledes er den i ualmindelig Grad energisk og udholdende. Derved opnaar han den illuderende Tilforladelighed, der er et saa fremherskende Træk i hans Skrifter. Idet han ved en uforstyrret Detailudmaling dynger det ene Træk ovenpaa det andet, dog stadig med fast Hold i sit Udgangspunkt, gør han i Læserens Øjne det usandsynlige sandsynligt og det umulige muligt. Et Vidnesbyrd om den Troværdighed, han ved sin Fantasis omsigtsfulde Udholdenhed opnaaede, har man deri, at det hændte, at man tog hans Satires Indklædning for Alvor. For at gøre sig lystig over de astrologiske Almanak-Udgivere, som den Gang florerede, udgav han saaledes 1708 under Pseudonymen Isaac Bickerstaff et lille Skrift.*) Bickerstaff optræder som grundig Astrolog og søger at rense sin Videnskab for den Mistillid, der vises den; dernæst leverer han en Række Spaadomme for det følgende Aar. Dette Skrift blev af den portugisiske Inkvisition taget saa alvorlig, at den befalede, at det skulde brændes. Om *Gullivers Rejser*, fuld af Fortællinger om flyvende Øer, om Mennesker, der aldrig dø, om Lande, beherskede af Tommeliden'er og Kæmper og fornuftbegavede Heste, bemærkede en irsk Gejstlig, at der var dog alligevel *nogle* Ting i Bogen, som han ikke kunde faa sig til at tro.

Swifts Fantasi er tillige af stærk realistisk Art. Den er ofte grov og plump, holder sig næsten altid tungfodet ved Jorden og er mere tilbøjelig til at søge ned i Gruber og Afkroge end svinge sig op i Æteren.

*) Works IV, 101—12.

Den har sin Støtte i og drager sin Næring af en skarp og ubønhørlig Iagttagelsesevne, der væsentlig saa, hvad der var hæsligt, og ikke kunde frigøre sig for Indtrykket. Denne hans Fantasis Beskaffenhed præger hans poetiske Produktion. Der er noget symbolsk i, hvad han en Gang skriver til Stella, at Afløbsrenden i hans Bolig, der er nærved at drive ham paa Flugten med sin Stank, hjælper ham til Vers i et af hans Digte. Paa en eller anden Maade var det ofte Afløbsrender, der inspirerede ham til at skrive Vers. Men er hans Poesi i Almindelighed ikke yndefuld, saa er den ofte i sine Skildringer af en ædruelig og tør Kraft, der gennem ihærdig Detailudmaling gør stærk Virkning. Naar han i et af sine Digte paakalder Hogarth med sin Gravstik til Hjælp for hans Skildring, saa er det egentlig overflødigt: han er selv et Stykke af en Hogarth: samme energiske Djærvhed men mere Kynisme i Fremstillingen, samme skarpe Iagttagelse og en næsten lige saa stor Opfindsomhed i den kraftige Ophoben af Enkeltheder. Er der ikke noget Hogarthsk i et Digt som det, der beskriver en Regnbyge i London? Han skildrer, hvorledes, idet Regnen truer med at falde, Katten holder op at lege og bliver stille, Afløbsrenderne stinke dobbelt hæsligt, Ligtornene og de hule Tænder værke, og Tjenestepigen hurtig snapper sit Linned bort fra Tørresnoren, medens de første Draaber begynde at stænke, og de heftige Vindstød foreløbig blande Støv og Regn i én Hvirvel. Saa vinder Regnen Overhaand og styrter ned i Strømme. Han fortsætter saaledes:

„De tilsølede Kvinder flygte i Flokke til Butikkerne, lade, som om de ville købslaa, men købe intet. Medens hver Vandtud sprøjter lystig, venter den pyntede Jurist, til det klarer op, men giver sig dog Mine af at kalde paa en Karet. Den opkiltede Sypige gaar med hurtige og lange Skridt, medens der løber Strømme ned ad hendes oljede Paraplys Sider. Her begynde forskellige Slags Folk, førte af forskellige Skæbner, at stifte Bekendtskab neden under et Skur. Triumferende Toryer og fortvivlende Whigger glemme deres Stridigheder og forene sig om at frelse deres Parykker. Indelukket i en Bærestol sidder Modeherren utaalmodig,

medens Vandstraaler nu og da løbe klaskende ned over Taget, og Læderet hvert Øjeblik lyder med frygtelig Larm, og han derinde skælver. — — — Nu flyde de svulmende Rendestene fra alle Kanter og bære deres Sejrstegn med sig under Farten: Snavs af enhver Slags Farve og Duft synes ved dets Udseende og Lugt at fortælle, hvad Gade det kom sejlende fra. Eftersom Strømmene styrte afsted med hurtig Kraft, danne de sig deres Løb fra Smithfield til St. Sepulchre, og, forenede i en uhyre Sammenflyden paa Snow-Hill Aas, falde de fra Vandledningen skraat ned til Holborn Bro. Fejeskarn fra Slagternes Boder, Gødning, Tarme og Blod, druknede Hundehvalpe, stinkende Brislinger, alle dyppede i Mudder, døde Katte og Turnip-Toppe komme tumlende ned ad Strømmen.“ *)

Stilen i hans Poesi er den samme som i hans Prosa. Begge Steder er den kortfattet, sammentrængt og bruger ikke flere Ord, end der ere nødvendige til at bære Tanken. Men den er ingenlunde for sammentrængt. De velindøvede Ordgeledder marchere under Swifts Kommando sikkert og taktfast op, og ethvert sundt Øje følger med Lethed deres Vendinger og Bevægelser. Hans Stil er dernæst simpel, uden al Flitter og Opstadsning, vævet af godt og solidt, ægte hjemmegjort engelsk Stof; Swift er en af de engelske Forfattere, der i sit Ordvalg holder sig mest gennemgaaende til det angelsaksiske Element i Sproget. Denne Stil og Udtryksmaade, som enhver kunde forstaa, passede til de jævne Forklædninger, han paatog sig: hvad enten han optraadte som borgerlig Familjefader eller irsk Klædekræmmer eller engelsk Skibskirurg.

Verseformen behersker han frit og bestemt, og Rimene ere ofte overraskende. Rytmerne falde med en skarp, tør, raslende Klang, men fast og sikkert. Og ligesom det hændte, at Hogarth af de Linjer, Gravstikken skar, kunde danne Pamfletter **), saaledes — men langt oftere — kunde Swift benytte Verselinjerne til Udfald af en tit

---

*) Works X, 78—79. — Se fremdeles bl. a: *A Description of the Morning, The Journal of a modern Lady, A beautiful young Nymph going to Bed.* Works X, 75. XI, 81, 215.

**) Se hans Billeder af John Wilkes og af Digteren Churchill.

hæslig bitter, personlig Art. Her var da hans haarde Form af skærende Virkning. I *The Legion Club* f. Eks., et af hans allersidste Digte, hvor det irske Underhus fremstilles som en Daarekiste, falde de korte trokæiske Vers som svippende Slag af en Ridepisk, ubarmhjærtig sønderflængende*).

Men af egentlig Poesi er der kun faa Glimt i Swifts metriske Produktion. Det er, som Taine siger i sin fortræffelig karakteriserende Afhandling om ham: „Hvad hans Vers mest mangle, er Poesi. — — — Poesien var for fin til at gribes af disse grove Hænder.“

VII.

De mere end tyve Aar, der laa mellem *Tøndefortællingen* og Swifts Hovedværk *Gullivers Rejser*, — en Tid, begrænset med runde Tal af hans 30te og hans 60de Aar — omfattede den Del af hans Liv, da han indsamlede sit rigeste Fond af Erfaringer og gjorde sin største Mængde af Iagttagelser. Og hans Syn paa Livet ligner Mandens i Æventyret, hvis Blik var saa skarpt, at alt, hvad han saa' paa, sprang i Stykker. Hvad han betragter, sønderdeles, saa vi faa det at se inden i, og alt det, hvorved Smudset klæber, alt, hvad der er hæsligt og stygt, hvad der er latterligt, ondt, lavt og modbydeligt i Menneskenaturen, det drager Swift frem og afklæder paa det ubarmhjærtigste. Thi til Ulykke for ham selv personlig var hans Sanser særlig skærpede — og bleve

---

*) Følgende Linjer kunne tjene til Prøve:

Tie them, keeper, in a tether,
Let them starve and stink together;
Both are apt to be unruly,
Lash them daily, lash them duly;
Though 'tis hopeless to reclaim them,
Scorpion rods perhaps may tame them.

Works XI, 312.

det under hans Livs Udvikling mere — overfor denne Side af Tingene, og for et Geni med tilbørlig skarpe Sanser i den Retning vil der altid være tilstrækkelig Stof i ethvert Samfund. Swift var sandhedskærlig nok til at fortælle om Tingene, saaledes som de tog sig ud for ham. Al Illusion bekæmper han som en Dødsfjende. Selvfølgelig er han ensidig; det er en Satiriker altid. Men denne Ensidighed betinger saa ogsaa til Gengæld hans Kraft.

I den engelske Skibskirurg, Lemuel Gullivers selvskrevne Fortælling om sine fire vidunderlige Rejser har Swift nedlagt sin hvasseste og vittigste Satire. Af disse Rejser slutte de to første, til Lilliputterne og Brobdingnaggerne, sig nøjere sammen: først fordi i dem Bitterheden er oversprudlet og overstænket med et Væld af Lune og humoristiske Indfald — fossende naturligt ud af hele den fantasirige Plan — som i Bogens senere Afsnit mere og mere drager sig bort og blotter den nøgne Bitterhed, dernæst fordi disse to Rejser ved den Fremgangsmaade, Swift har anvendt, mere inderlig udfylde og fuldstændiggøre hinanden.

Den første Egenskab er Aarsag i, at Swift, hvis hele Aandsindhold og Anskuelse i øvrigt ligger saa fjærn som nogens fra Barnets, ikke desto mindre gennem disse to Rejser har opnaaet i det mindste at blive Grundlag for en yndet Børnelæsning; det tidligste Bekendtskab med de for Barnefantasien saa tiltalende smaa bitte Lilliputter og med de uhyre Kæmper ville mange kunne føre tilbage til den første Tid, efter at de havde overvundet Vanskelighederne ved den Kunst at tyde Bogstaver. Det er ved Fantasien, at Swift her har sit Tilknytningspunkt til Børnenes Forestillingskreds, — den samme Evne, der før paa et enkelt Punkt berettigede en Parallel mellem ham og Andersen.

Med Hensyn til Fremgangsmaaden opnaar Swift ved først at føre sin Type for det normale Menneske ind i

et Samfund af Pygmæer og lige derefter ind i et Samfund af Giganter paa forskellig Vis at belyse selve den menneskelige Natur og de menneskelige Institutioner.

Idet Swift kaster Gulliver ind iblandt de knap sex Tommer høje Lilliputer, bemægtiger han sig, ved sin omsigtsfulde og solide Fremgangsmaade, ved sin rolige og detaillerede Udmaling, ganske lemfældigt, men sikkert nok, Stykke for Stykke Læserens Fantasi, han illuderer ham bort fra hans almindelige Standpunkt, saa han ser Mennesketypen, ikke længere i Gulliver, men derimod i Lilliputterne. Og dermed har Swift vundet Spillet. Disse smaa Væsener, der med Papir, Pen og Blæk spasere om i Gullivers Lommer for undersøge dem, der i hans Snusdaase gaa i Snus til midt paa Benene, der maa have fem Heste til at slæbe hans Hat ind fra Strandbredden, — de egne sig fortræffelig til at latterliggøre Menneskene og deres Interesser. Den politiske Strid mellem Whigger og Toryer, der satte saa stærke Lidenskaber i Bevægelse, reduceres her til en ikke mindre heftig Princip-Strid mellem de Lilliputter, der gaa med lave Hæle under Skoene, og dem, der gaa med høje Hæle. Tvistighederne mellem Katoliker og Protestanter blive her til en hidsig Strid om, hvorvidt det maa anses for rigtigst, naar man spiser Æg, at slaa Skallen itu paa den brede eller den spidse Ende. De højeste Statsembeder besættes med dem, der kunne gøre de højeste Spring paa en udspændt Line. De tre høje engelske Ordener: Hosebaandsordenen, Bathordenen og Tidselordenen, faa deres Pendant hos Lilliputterne i tre Silketraade, en blaa, en rød og en grøn, der ved særlige Lejligheder uddeles som Prisbelønning til de tre, der have vist sig behændigst og mest udholdende i forlænds og baglænds at springe over og krybe under en Stok, som Kejseren eller Førsteministeren eller begge i Forening holde frem; den sex Tommer lange Silketraad bæres to Gange viklet om Livet. Men hvor Swift mener, at

noget i disse Lilliputters Anskuelser og Institutioner kunde fortjene vor Opmærksomhed, forstaar han med let Haand at bringe Læseren i det rette Forhold dertil.

Naar derpaa Swift fører Gulliver ind blandt Brobdingnaggerne — Kæmper saa høje som et Kirketaarn, der tage en 14—15 Alen i ét Skridt — bringer han paa ny vor Forestilling ind under sin Kunsts magiske Herredømme, men denne Gang saaledes, at vi nu gennemgaaende (thi atter her faar han os, hvor det kræves, let og behændig til at skifte Synspunkt) ikke se Menneske-typen i det nye Lands Beboere, men i selve Gulliver. I Skildringen af denne Rejse vælter der ud af Swifts frodige Opfindsomhed en saadan Mylder af Pudsigheder og Indfald, alle i Hovedformaalets Tjeneste, at den vistnok kommer til at staa højst af de fire Rejser. Gulliver er nu selv bleven en Lilliput i Forhold til Brobdingnaggerne, og Swift faar da Lejlighed til paa det føleligste at ydmyge Menneskenaturen ved alle de latterlige og uværdige Situationer, i hvilke han stiller sin Helt. Her i dette Land, hvor en ni Aars Pige, der er lille af sin Alder, er tyve Alen høj, hvor en Vespe er saa stor som en Agerhøne, en Kat saa stor som tre Okser og en Bulbider som fire Elefanter, gør vort Medmenneske en ynkelig Figur. Han behandles som en Dukke eller et lille Barn. Eller han maa af sin Ejermand lade sig bruge til at tjene Penge ved: han bliver ført omkring i Byerne og vist frem som en Naturmærkværdighed, han maa hele Dage igennem gøgle og gøre sig til Nar, maa drikke paa Publikums Sundhed af et Fingerbøl og exercere med et Stykke Straa som en Lanse og er endda udsat for, at en uvorn Skoledreng slaar Panden itu paa ham med en Hasselnød. En aarsgammel Patteglut vil putte ham i Munden som et andet Stykke Legetøj; medens han spaserer paa Middagsbordet, falder han over en Brødskorpe; en anden Gang, „da han gik alene og tænkte paa stakkels England“, brækkede han sit Skinneben ved at snuble

over et Sneglehus. En Vandring op paa et Muldvarpeskud ender med, at han falder i Hullet til Halsen, og da han derved ødelægger sine Klæder, skulker han sig fra det ved en Usandhed. Solgt til Hoffet i Brobdingnag, maa han døje mange Drillerier af Dronningens Dværg, der overfor dette ubetydelige Kryb ret har Lejlighed til at triumfere: under et Middagsmaaltid kaster Dværgen ham ned i et Fad Fløde, hvor han maa svømme om, til man faar ham op og bragt i Seng. En Gang faar en Abe fat i ham, dægger og kæler for ham, som for en af sine Unger, flygter op paa Taget med ham, tager alskens mindre appetitlig Gnaskeri ud af sine Kæbeposer og stopper det ned i Halsen paa Gulliver og dasker ham, naar han ikke vil spise: han maa holde Sengen fjorten Dage efter dette Æventyr. Hoffets Æresdamer paalægge sig ingen som helst Tvang overfor dette lille Væsen og udføre højst ugenert alle Toilettets Forretninger i hans Nærværelse. Og da Gulliver har fortalt, hvorledes han har givet Kongen*) i Brobdingnag en Beretning om Tilstandene i Evropa, fortsætter han:

„— Efter at jeg havde været lidt for vidtløftig med at tale om mit eget elskede Land, om vor Handel og vore Krige til Vands og Lands, om vore religiøse Tvistigheder og politiske Partier, vandt Fordommene ved hans [Kongens] Opdragelse saa vidt Overhaand, at han ikke kunde lade være med at tage mig op i sin højre Haand, og, idet han strøg mig sagte med den anden, spurgte han mig efter et hjærteligt Udbrud af Latter, om jeg var Whig eller Tory. Idet han derpaa vendte sig til sin Førstemini-

*) Man mærke, hvorledes Swift ikke lader noget formaalstjenligt Træk slippe fra sig: medens Kæmperne nøjes med at have en Konge, er den regerende hos Lilliputterne Kejser, „Universets Fryd og Skræk, — — Hersker over alle Herskere, højere end Menneskenes Sønner; hvis Fødder trænge ned til Jordens Midtpunkt, og hvis Hoved slaar imod Solen; paa hvis Nik Jordens Fyrster ryste i deres Knæ; behagelig som Foraaret, trøstefuld som Sommeren, frugtbar som Efteraaret, skrækkelig som Vinteren.“ — Works IX, 41—42. Tauchn. Ed. 70.

ster, som paa Embedsvegne stod bag ved ham med en hvid Stav, der var næsten lige saa høj som Stormasten paa „Kongelig Suveræn“, bemærkede han, hvor foragtelig en Ting menneskelig Storhed var, der kunde efterabes af saadanne ringe Insekter som mig; „og dog“, siger han, „jeg tør indestaa for, at disse Skabninger have deres Titler og Ærestegn; de indrette smaa Boliger og Flækker, som de kalde Huse og Byer; de gøre Figur i Dragt og Udstyr; de elske, de kæmpe, de disputere, de snyde, de forraade.“ Og saaledes blev han ved, medens min Ansigtsfarve kom og gik flere Gange af Harme, ved at høre vort ædle Land, Kunsternes og Vaabnenes Herskerinde, Frankrigs Svøbe, Evropas Voldgift, Dydens, Fromhedens, Ærens og Sandhedens Sæde, Verdens Stolthed og Misundelse, saa foragtelig behandlet.“ *)

Beundringsværdigt er det, hvorledes Swift — her som andet Steds — benytter sine Forudsætninger til at give sin Haan en dobbelt Kraft: thi naar Kæmpernes menneskelige Storhed bliver foragtelig ved at efterabes af Gulliver og hans Medskabninger, hvor meget mere foragtelige maa da ikke selve disse, som ere de virkelige Mennesker, blive.

Brobdingnaggernes Konge er tegnet med Sympati af Swift; han er en ærlig og naiv Mand, der bliver rædselslagen ved Gullivers Beretning om Krudtet og dets Anvendelse, og erklærer som sin Mening, at „hvo som helst der kunde faa to Kornaks eller to Græsstraa til at vokse paa en Plet Jord, hvor der kun voksede ét før, vilde gøre sig bedre fortjent af Menneskeslægten og gøre sit Land mere væsentlig Tjeneste end hele Politikernes Slægt tilsammentaget.“ **) Dette er ogsaa Swifts Mening, og denne hans Mening hviler paa den sunde Forstands jævne Blik for det praktiske. En Teori, der ingen Tilknytning har med eller ikke kan omsættes i Praksis, faar for ham ingen Betydning. Derfor giver han ogsaa i sit stille Sind Brobdingnaggerne Ret, naar han lader Gulliver sige om dem: „Med Hensyn til Ideer, Entiteter, Abstrak-

*) Works IX, 116—17. Tauchn. Ed. 140—41.
**) Works IX, 151. Tauchn. Ed. 168.

tioner og Transcendentalia kunde jeg aldrig drive den mindste Forestilling ind i deres Hoveder." *) Man kan i Virkeligheden sige, at Swift havde samme Valgsprog som Newton: Vogt dig for Metafysik.

Denne sunde Fornuft — hvis Udslag i *Tøndefortællingen* jeg tidligere har omtalt — følger i sin Haan og Revolte mod al goldt Teorivæsen, distræt Spekuleren og unyttig, om end anstrængt Arbejden Swift over i Skildringen af Gullivers Rejse til den flyvende Ø Laputa med det undergivne Land og er her det fremherskende Træk. De dannede og intelligente blandt den flyvende Øs Indbyggere, der kun have Sans for Matematik og Musik (Swift selv var uden Interesse for Musik), gaa med Hovedet bøjet til den ene Side, med det ene Øje vendt indad og det andet op mod Zenith; de velhavende holde sig en Tjener, væbnet med en lille Stok, til hvis Ende der er fæstet en Blære med raslende Ærter eller Smaasten; thi saa optagne af lærde Betragtninger ere de, at de, naar de skulle føre en Samtale, maa daskes med Blæren paa Munden, hver Gang de skulle tale, og paa Øret, hver Gang de skulle høre; et Smæk paa Øjnene frelser dem fra at falde ned i Afgrunde eller løbe Panden mod Stolper. Lagados store Akademi for Projektmagere (3dje Rejse, Kap. V—VI **) indeslutter Folk som ham, der ved kemiske Midler haaber at kunne forhindre Uldvæksten paa Faarene og til Menneskehedens Bedste vil udbrede denne nyttige Race, — eller som dem, der for Kortheds Skyld og for at spare paa Lungerne ville have, at man skal afskaffe Talen og i Stedet for slæbe de Genstande, man vil forhandle om, omkring med sig og samtale ved at tage dem ud og vise dem frem; Forslaget er lige ved at blive gennemført; men saa true Kvinderne og den udannede Almue med

*) Works IX, 151—52. Tauchn. Ed. 169.
**) I Kap. VI har Satiren en noget anden Karakter.

at gøre Oprør: „saadanne stadige, uforsonlige Fjender af Videnskaben er Menigmand.“

Satiren paa disse Steder har sin Baggrund i Samtidens store Interesse for Matematiken og Naturvidenskaberne, der atter frembragte en rig Skare af fuskende Projektmagere. *The Royal Society* var bleven stiftet 1662 til Fremme for Naturvidenskaben (*pro scientia naturali promovenda*), og Akademiets Medlemmer havde sat den eksperimentale Metode som den eneste, de vedkendte sig i deres Undersøgelser. Dette Selskab havde en meget stærk Indflydelse paa Retningen af den følgende Tids Studier. Her var det, at Newton gav den første Meddelelse om sin Opdagelse. Men disse naturvidenskabelige Eksperimenter, hvis praktiske Betydning Swift ikke anede, stod for ham som formalistiske Daarskaber, og Lagados Projektmagerakademi spiller paa *The Royal Society*, som han ogsaa stikler til et Par Gange i *Tøndefortællingen* og *Bøgernes Kamp*. I Newtons Virksomhed saa' han intet af Betydning; han hørte efter Swifts Forestillinger til dem, der paa den flyvende Ø maatte vækkes af Blæredaskerne.

Henimod Slutningen af *Tøndefortællingen* lader Swift sin anonyme Forfatter angive Hovedpunkterne i en Afhandling, han agter at skrive om Krige og Stridigheder, og han tillægger her Dyrene mindre Styrke i de krigsavlende Drifter end Menneskene. De sidste Punkter i Afhandlingens Plan angives saaledes: „Den menneskelige Naturs Fortræffelighed bevises ved den uhyre Række af Lyster, Lidenskaber, Fornødenheder etc., som ledsage den. Denne Sag bliver at behandle mere fyldigt i Forfatterens *Panegyrik over Menneskeslægten.*“ *) Det blev til Alvor med denne Panegyrik. Swift skrev den paa sin Maade: man vil kunne finde den i Gullivers fjerde Rejse. Gulliver kommer her til et Land, hvor de fornuft-

*) Works III, 194.

begavede Væsener ere Heste, Houyhnhnm'er, og Menneske-typen finde vi i et hæsligt og modbydeligt Dyr af menneskelig Form, men med grovere Træk og Lemmer, Skabninger, for hvilke Gulliver strax uvilkaarlig fatter den største Afsky, og som besvare hans afværgende Adfærd, da han møder en af dem, ved hylende og med forvrængede Ansigter at stimle sammen i Flok om ham og ved fra et Træ at udgyde deres Ekskrementer over ham. Disse Yahoo'er, som hades af alle, og som indbyrdes hade hverandre, benytter han her som et Grundlag for sine fortvivlede Blottelser af og sine voldsomme Angreb paa alt det mest dyriske, alt det mest urent-lidenskabelige, alt det raaeste og uskønneste i Menneskenaturen. Da Gulliver har givet den Houyhnhnm, hos hvem han er bleven optaget, en Beretning om Forholdene i sit Fødeland, i hvilken man bag Gullivers rolige Maske tydelig ser og dobbelt stærk fornemmer Swifts blodige Bitterhed, finder hans Beskytter og senere Gulliver selv med Lethed Paralleller mellem Menneskenes Færd og Yahooernes rasende og ubundne Lidenskaber. Da f. Eks. Gulliver har fortalt, at man indførte Vinen i hans Fædreland, „fordi det var en Slags Vædske, der gjorde os muntre ved at bringe os ud af os selv, adspredte alle melankolske Tanker, avlede vilde, usædvanlige Forestillinger i Hjernen, løftede vore Forhaabninger og forjog vor Frygt, ophævede hver Virksomhed af Fornuften for en Tid og berøvede os Brugen af vore Lemmer, indtil vi faldt i en dyb Søvn,“ *) — saa faar dette sit tilsvarende hos Yahooerne: „Der var ogsaa en anden Slags Rod, meget saftig, men noget sjælden og vanskelig at finde, som Yahooerne søgte efter med megen Ivrighed, og de sugede paa den med stor Fryd; den frembragte hos dem de samme Virkninger, som Vinen har paa os. Den kunde undertiden faa dem til at omfavne og under-

*) Works IX, 182. Teuchn. Ed. 292.

tiden til at sønderrive hverandre; de kunde hyle og grine og tjadre og vakle og tumle om og saa falde i Søvn i Mudderet."*) Og, naar Yahooerne ved deres Graadighed og Urenlighed have paadraget sig Sygdomme, lader Swifts mørke og jernhaarde Fantasi det Lægemiddel, der anvendes, være „en Blanding af deres egen Gødning og Urin, der med Magt stoppes ned i Yahooens Strube." Gulliver tilføjer: „Dette har jeg siden ofte erfaret er bleven taget med Held, og jeg anbefaler det her frit til mine Landsmænd, for det offentlige Vels Skyld, som et beundringsværdigt Middel imod alle Sygdomme, frembragte ved Overfyldning."**) Den Kultur, vi sætte saa megen Pris paa, gælder i denne Rejse saare lidet for Swift: Laster trives bag dens Dække lige saa vel som hos de vilde Yahooer, ja ud af den vokse nye Laster og nye Ulykker. Og Swift blotter dem med kraftig Haand en for en, han viser os forfærdelige Billeder af dem, — lad være, de stundom ere forvrængede og forvredne, vi genkende dog Originalerne gennem dem. Men ud fra disse mørke, hæslige Skildringer lyder der et Skrig efter noget bedre, et jamrende Skrig fra en Aand, der vaander sig under, at alt, hvad den ser, er bedækket af Skarn og Blod.

Som tidligere paa flere Punkter paapeget, gaar der ved Siden af de stærke Lidenskaber hos Swift en skarp Forstand. Den vil i denne Rejse findes at beherske det Ideal, Swift nu paa sine ældre Dage længtes imod. Hos Houyhnhnmerne, der af Swift opstilles som et efterlignelsesværdigt Modstykke til Yahooerne, men som forøvrigt ikke ere fri for Fordomme eller i alle Maader kunne siges at være et Mønstersamfund, søger han at gøre den fuldstændig lidenskabsfri Fornuft til den eneste styrende Lov i alle Forhold. Venskab og Velvilje ere

*) Works IX, 293 Tauchn. Ed. 301.
**) Works IX, 293. Tauchn. Ed. 301.

de to Egenskaber, Houyhnhnmerne sætte størst Pris paa, og de besynges ofte i deres Digteres Sange. Dette Venskab udstrækkes ligelig til hele Slægten, uden at Hensynet til Blodets Baand faar nogen særlig Indflydelse; kun hvor Fornuften lader dem anerkende en større Dyd, kun der stiger Venskabsfølelsen. Man skimter Swifts egen Sindsstemning bag dette; han led under og kededes ved de stærke Lidenskaber, og det er vel næppe for meget sagt, at der i den Maade, hvorpaa han udelukker al Kærlighed mellem Kønnene fra Houyhnhnmerne, grundlægger Ægteskabet paa en fornuftig Opfyldelse af Naturens Bestemmelse og lader dets Lykke have Rod i den samme Følelse af Venskab og Velvilje, der omfatter hele Slægten, — at der i dette er en Genklang af hans Forhold til Vanessa og Stella: Udarbejdelsen af *Gullivers Rejser* ligger jo netop omkring den Tid, da dette Forhold fyldte ham med mere og mere Uro, og Rejsen til Hestenes Land kan ikke være skrevet mere end højst en to, tre Aar, efter at Katastrofen var indtruffet; thi den er sikkert efter Bitterhedens Stigning at dømme skreven sidst af de fire. Den melankolskbitre Stemning, hvorudaf 4de Rejse er vokset, vil man i sammentrængt Form finde i en Ytring som følgende, der af Swift er bleven henkastet som Strøtanke: „Skønt Fornuften blev bestemt af Forsynet til at beherske vore Lidenskaber, synes det dog, at i to Punkter af den højeste Betydning for Verdens Tilværelse og Vedvaren har Gud bestemt vore Lidenskaber til at herske over Fornuften. Det første er Forplantningen af vor Slægt, siden ingen vís Mand nogensinde har giftet sig ifølge Fornuftens Bud. Det andet er Kærligheden til Livet, hvilket ifølge Fornuftens Bud enhver vilde foragte og ønske, at det var til Ende, eller at det aldrig havde haft nogen Begyndelse.“ *)

*) Works XIV, 160.

I en lille Afhandling om Swift af Thackeray — forøvrigt aandfuld og rig paa træffende Bemærkninger — udbryder han til dem, der ikke have læst sidste Del af *Gulliver*: „Gør det ikke“; han vil endogsaa være med til at huje ad dens Forfatter.*) Dette er et noget borneret Standpunkt at indtage overfor en Forfatter af Swifts Ejendommelighed. I Stedet for paa enhver Maade at undgaa Skildringer af den Art som i 4de Rejse, er det sikkert bedre og nyttigere at lære saa meget som muligt af den Sandhed, der er i dem. Og Swifts Værk er jo ikke blottet for denne Egenskab. Hans Skildring af den dyriske Drukkenskab stemmer dog med Virkeligheden. Ikke heller kan man nægte, at det har sin berettigede Side, naar han lader Gulliver definere en Soldat som „en Yahoo, der hyres til med koldt Blod at dræbe saa mange af sin egen Art, der aldrig have fornærmet ham, som han paa nogen mulig Maade kan.“*) Naar vi staa overfor betydelige Digtere og Forfattere, der ofte gennem Smerter for dem selv dukke ned i Dybder, hvor ingen af de lettere levende Mennesker

---

*) Thackeray: *The English Humourists of the Eighteenth Century*, S. 38, Tauchnitz Ed. („As for the moral, I think it horrible, shameful, unmanly, blasphemous; and giant and great as this Dean is, I say we should hoot him.“). — Et andet Sted (S. 32—33) begaar Thackeray den Uretfærdighed at betegne Afsky og Foragt for Børn som et Hovedmotiv til Swifts mærkværdige, uendelig skarpe Satire *A Modest Proposal* (*Et beskedent Forslag*, Works XIII, 43). Med blodig Ironi lader Swift her en irsk Familjefader fremsætte og nøjagtig detaljere den Tanke, at man skal drage Fordel af det uhyre Antal af den fattige irske Befolknings Børn ved at slagte dem og anvende deres Legemer til Spise og paa anden Maade. Bag den isnende, næsten aandedrætsbetagende Ro og Kulde i Fremstillingen af Forslagets Enkeltheder, bag den hæse Haan synes der mig paa Bunden at ligge en virkelig medfølende Indignation, der i høj Grad gør Swifts Hjerte Ære.

**) Works IX, 274. Tauchn. Ed. 286.

komme, og se Sider af Livet, der glide bort for andres Øjne, hvorfor skulle vi saa til Tak for, hvad de have udstaaet, vende os bort fra dem, som om det, de havde at sige os, slet ikke havde noget paa sig? I dette Tilfælde — ved Betragtningen af Swift — er det retfærdigere og gavnligere at lade ham virke paa os, som en Satiriker i Følge sin Ejendommelighed maa virke: det vil sige vækkende og gørende opmærksom. Og vi danske, som med Madam Vosborg i Hostrups *Familietvist* saa gærne lytte til Folk, der, som Pastor Plyss, gøre en „saa inderlig tilfreds med sig selv“, vi kunne særlig have godt af ogsaa at høre Domprovsten fra St. Patrick tale.

VIII.

Sammenlignet med vor egen Literaturs fremragende satiriske Rejsebeskrivelse, hæver *Gulliver* sig et godt Stykke over Holbergs *Niels Klim.* Holberg har utvivlsomt kjendt Swifts Værk, der udkom 14 Aar før hans eget, og vel ogsaa i sin store Almindelighed faaet en væsentlig Impuls derfra. Der kunde maaske drages svage Paraleller mellem Holbergs martinianske Aber og de Aber, der paa Nazar plage Klim, paa den ene Side og Swifts Yahooer paa den anden, imellem de sindige og fornuftige potuanske Træer og Honyhnhnmerne; Skildringen af Forholdene i det filosofiske Land Maskattia er næppe heller uden Paavirkning af Swifts flyvende Ø, og Tanken om Indbyggerne i Kiliak, hos hvem visse Tegn i Panden angive, hvor længe de skulle leve, kan hos Holberg være fremkaldt af Gullivers mørke Beretning om Struldbruggerne, Folk, der fødes med en rund Plet i Panden, som er et ufejlbarligt Tegn paa, at de aldrig kunne dø. Men noget ligefrem Laan fra Swift med Hensyn til Kompositionen vil næppe kunne paavises i *Niels Klim.* Hvad der hæver *Gulliver* over *Niels Klim*, er den større Enhed og Sammenhold i Kompositionen,

den langt grundigere, omhyggeligere og alvorligere Udarbejdelse, saa man i højere Grad end ved *Niels Klim* faar Indtryk af, at den Stykke for Stykke er skaaret ud af Forfatterens inderste Sjæl. Men saa er *Gulliver* ogsaa Swifts ypperste Værk, *Niels Klim* ingenlunde Holbergs.

Ville vi i det hele antydningsvis sammenligne disse to betydelige Genier med hinanden, saa have de det kloge Hoved, den realistiske Iagttagelsesevne og det rolige Lune fælles. Men Swift har noget, som Holberg ikke har: det, der berettigede Sammenligningen med Byron, den mørke Lidenskabelighed; der er hos Holberg ikke Tilløb til en næsten tragisk Sønderrevethed som hos Swift: Skildringer som Yahooerne eller Struldbruggerne (Gullivers 3dje Rejse, 10de Kap.) eller en saa voldsom Satire som *A Modest Proposal* vilde være umulige for Holberg. Men Holberg har langt mere Ungdom end Swift, hans Holdning er fastere, hans Blik friere, hans Aand lysere, renere, ædlere og langt mere sympatetisk omfattende end Swifts. Den stærke, rolige, frejdige Storhed, som Holberg ejer, findes ikke hos Swift. Og Omfanget af Holbergs Talent rækker langt videre end Swifts. Alt i alt er Holberg den største Aand af de to og har for vor Literatur og vort Aandsliv en ulige større Betydning end Swift for Englands.

Men det er ikke gaaet med Swift, saaledes som han selv udmaler det, at, naar en Køber Aaret efter hans Død spørger efter hans Værker hos Boghandleren, vil denne svare, at han har sendt dem som Makulatur til Postejbageren, at Domprovsten nok havde et stort Ry i sin Tid, men at hans Skrifter nu ere blevne forældede, og at man har faaet en bedre Smag. Endnu ere hans Værker bevarede, endnu læses de bedste af dem, og endnu bære de Vidne om en sjælden kraftig Aand, en af Tidens kraftigste. Han skal beholde sin Plads i Litteraturhistorien som Englands store Satiriker over almenmenneskelige Forhold.

Ad. Hansen.

Magnus Eirikson.

„I én Ting maa alle Lysets og Fremskridtets Venner være enige med Nyrationalisterne, nemlig i deres bestemte Fordring paa Frihed, Frihed til at tænke, undersøge og udtale sin Overbevisning".

C. Rosenberg.

Jeg tror ikke, man har Ret, naar man paastaar, at H. N. Clausens Skrift *Katholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus* fra 1825 var en Efterklang af den gamle Rationalisme; det var snarere Begyndelsen, om man saa vil, til den ny. Clausen udgav det nogle Aar efter han var kommen tilbage fra en videnskabelig Udenlandsrejse, paa hvilken han en hel Vinter igennem havde opholdt sig i Berlin for at høre Schleiermacher, og Arbejdet er aabenbart blevet til under Paavirkningen af denne aandfulde Teologs Forelæsninger. Schleiermacher repræsenterer i Tyskland den vaagnende Nyrationalisme: han vil uden at generes af det dogmatiske Snørliv vise, hvorledes den kristelige Religion ikke alene ypperlig lader sig forsone med den moderne Dannelse, men endogsaa er dens Ophav, det levende Kildespring, hvoraf den næres; og hvad det ny Testamente angaar, da maa det, mener han, være enhver sandhedskærlig Teolog magtpaaliggende at fremdrage Alt, hvad deraf er oprindeligt og fjærne det, som skyldes senere Tiders Udsmykning. Fornuften skal altsaa ikke staa aldeles bag-

bunden lige overfor den skriftlige Overlevering: den skal her som overalt træde prøvende og undersøgende til. Selv gjorde han Begyndelsen til den Bibelkritik, der senere fortsattes i Tyskland af de Wette og Tübingerne. Men i Danmark fandt hans nysnævnte Discipel den aandelige Jordbund kun lidet skikket til at modtage hans aandelige Udsæd og bøjede derfor snart af fra den Vej, han var slaaet ind paa. Ja i sit Livs Aften optraadte han endogsaa temmelig skarpt mod en yngre dansk rationel Teolog, der frejdig optog den Traad, han i sin Tid havde sluppet. Det vilde være uretfærdigt, at gaa for stærkt i Rette med den gamle Mand herfor: hans sarte Natur var ikke skikket til at tage en alvorlig Kamp op med de Kulturforhold, under hvilke hans egentlige Virksomhed falder. Strømmen var i enhver Henseende den rationelle Retning imod.

Da Romantiken med Oehlenschäger holdt sit sejrrige Indtog herhjemme, fik den gamle Rationalisme sit Grundstød. Romantiken tog Lunet og Lidenskaben, hvis Udskejelser Rationalismen altid havde været bange for, under sin Beskyttelse og gav den oldkristelige og Middelalderens Historie, som Rationalismen à la Voltaire havde betragtet som en Samling Æventyr og en Række af Barbarier, sin Ret. Skønt Grundtvig tidlig sagde sig løs fra Romantiken, var han dog dens ægte Søn: sine Vaaben til den gamle Kirkes Forsvar hentede han fortrinsvis i dens historiske Rustkammer. Vel tabte han formelt sin Sag, da han i Kirkens Navn tog til Genmæle mod hint Skrift af H. N. Clausen; men i Virkeligheden vandt han en Sejr: han havde opnaaet at blive Martyr for Kirkens Sag. Saa tog da den danske Aandsudvikling under den oehlenschlägerske Skoles og Grundtvigs Paavirkning en afgjort romantisk-kirkelig Retning: alle de begavede Mænd bleve enten Digtere eller Teologer, og den, hvis videnskabelige Sysler laa udenfor disse Sfærer, modtog et bestemt Præg af den

herskende Kulturstrømning. Man har talt meget — og det med Rette — om den tyske Romantiks Ekstravagancer; men hvor højt dens Flod end gik, kunde den dog ikke rokke saadanne Klipper som Kant og Goethe; de bleve staaende midt i Oversvømmelsen: Kant blev Fader til geniale Tænkere; Goethe levede endnu, da Julirevolutionens Efterdønninger gik gennem Evropa. Den hegelske Filosofi skød en kraftig Gren i sit Venstre, som sugede Stammens bedste Safter til sig: Strauss optog Romantikkens historiske Handske og bragte ved sin ætsende Kritik den bibelske Histories Troværdighed til at ryste i sin Grundvold, Feuerbach viste, hvorlidet Nutidens Kirke havde tilfælles med den middelalderlige, og hvor falsk og løgnagtig den moderne Dannelse bar sig ad, naar den mente at kunne forene sig med den gammelkristelige Trosénfold. I Danmark havde man imidlertid garderet sig mod slige Kætterier. Grundtvig, som tidlig var bleven opmærksom paa de nytestamentlige Skrifters Uoverensstemmelser, gjorde pludselig „den mageløse Opdagelse“, at „det døde Skriftord“ slet ikke vedkom Troen og Kirken, de Troendes Samfund; thi disse hvilede ene og alene paa „det lille Ord af Vorherres Mund“, paa Trosartiklerne og Sakramentordene, og dermed var Bibelkritiken sat til Dørs. Hvad Feuerbach angik, fik han sin talentfuldeste Modstander i den danske Romantiks sidste Skud, S. Kierkegaard, der ladende haant om den Hjælp, han kunde faa fra det hegelske Højre, søgte at bevise, at Troen kunde være aldeles ligegyldig lige overfor Videns Angreb; Troen var en ren subjektiv Anskuelse, og Subjektiviteten var Sandheden. Saaledes er da den danske Teologi med disse to begavede Mænd havnet i en stærkt katoliseret Protestantisme, idet Grundtvig tager sit Standpunkt paa den kirkelige Traditon, og Kierkegaard voldgiver Troen til den religiøse Extase, medens han sætter Sædelighedens højeste Maal i middel-

alderlig Askese *). Det Spor, Reformationen havde anvist, er hermed forladt.

Reformationen var Renæssancens ægtefødte Barn. Renaissancen er Middelalderens Oplysningstid, Reformationen dens Revolution. Det var Interessen for Oldtidens Literatur og da navnlig dens fri Filosofi, som bragte Videnskabsmændene til at lægge sig efter de klassiske Sprog; men i disse havde netop de halvfjerdsindstyve Fortolkere, Evangelieforfatterne, Pavlus og Kirkefædrene skrevet, og det laa da nær at randsage den kristelige Klassicisme, der altid stod En nærmere end den hedenske, og som før havde været en lukket eller kun lidet paaagtet Verden for de Fleste. Saaledes blev da Bibellæsningen drevet med Fynd: Zwingli og Kalvin, Luther og Melanchton vare ligesom deres Forløbere, Valdez, Wycliff og Huss ivrige Bibelgranskere. Men denne Trang til Skriftstudium var mer end en almindelig videnskabelig Nysgerrighed: man vilde studere den oldkristelige Historie efter Aktstykkerne for at lære Urkristendommen at kjende. Det var virkelig et nyt Korstog, men denne Gang i Aandens Verden, man foretog sig. Man vilde selv se, hvorledes det forholdt sig, afdække de Farver, hvormed Middelalderens plumpe Haand havde oversmurt det oprindelige Kristusbillede og gøre sig det saa levende, saa nærværende som muligt. Man vilde skyde den Skillemur til Side, som Aarhundreder havde rejst mellem Individet og det Guddommelige; man vilde stille sig i et frit Forhold dertil, idet man kuldkastede Traditionens absolute Avtoritet og søgte at forny sin Opfattelse deraf paa Basis af det daværende Bevidsthedsstadium. Men hvad Andet er det den moderne Protestantisme, den rationelle Teo-

*) Ingen Kluniacensermunk kan have hidset Almuen mere mod Ægteskabets Vederstyggelighed, ingen Franciskaner ført voldsommere Tale om Kristenhedens Forfald end denne Mand i sine Flyveblade.

logi i Reformationens gamle Lande vil? Fordrer den ikke nu som før frit at forske i Skriften? fordrer den ikke, at dens Lærefrihed skal være ubegrænset af ældre Bekendelsesformler? ønsker den ikke en Forsoning tilvejebragt mellem de moderne Bevidsthedsformer og det Væsentlige i Kristendommen? Dette kræve de tyske Nyprotestanter, de franske Liberalister, de hollandske Teologer og Nyrationalisterne i Sverrig. Kun i Danmark har Teologien i de sidste Decennier udviklet sig uberørt af den Frihedsdrift og Trang til at samvirke med den moderne Oplysnings Faktorer, som gjorde sig gjældende andetsteds. Den uforstyrrelige Beskuelse af vort Eget, der er ejendommeligt for Perioden 1848—72 skadede ogsaa den danske religiøse Udvikling. Man talte i hin Periode meget om, at man burde optage Elementer af det norsk-svenske Kulturliv; men dermed mente man egentlig, at saadanne blot skulde optages, for saa vidt de stemmede med det daværende danske Intelligenspartis Anskuelser. Bjørnson forherligede man, saa længe han skrev norske Bondenoveller med kirkelig Tendens; da han begyndte at blive skeptisk lige overfor den københavnske Dannelse og den nationalliberale Samfundsbetragtning blev han vist ud af det gode Selskab. Runeberg blev lovprist, fordi han havde besunget den finske Frihedskrig, der i meget mindede om den første slesvigske, af hvis Heltes Lavrbær man levede; men Rydberg og i det Hele taget de svenske Nyrationalister af den boströmske Skole bleve betragtede som ikke eksisterende eller som den skandinaviske Aand paa Vildspor. En Gang imellem saa' man et lille rationalistisk Skrift komme frem og derpaa forsvinde, formodentlig fordi det følte sig saa ene og forladt i sine ortodokse Omgivelser. Saaledes f. Eks. nuværende Kultusminister Fischers Bog, „Astronomien og Skriftens Avtoritet“, der dog var en ærlig og alvorlig Bekendelse af en yngre Teolog, skrevet efter at han havde overstaaet en livsfarlig Sygdom.

Men man synes ikke at have taget stor Notits af den. — Naar nu Forholdene vare saaledes, vil Enhver, for hvem Syslen med religiøse Problemer og Menneskets Forhold til Verdensprincipet er noget Mere end en blot Forretning og Søndagsadspredelse, let kunne indse, hvor uheldig den Teolog maatte være stillet, der gik sin fri, selvstændige Bane og ikke mente, at hans Studium var afsluttet med Opramsningen af nogle Collegiehæfter eller en Haandbog, men tværtimod for Alvor tog fat, da de formelle Studier vare tilendebragte. En Mand, der efter de protestantiske Kirkefædres Eksempel ikke aflod at granske i Skriften, og som paa Luthers Vis ikke vilde underordne sig, hvad der i den bestaaende Kirke var i Uoverensstemmelse med Biblens Vidnesbyrd eller klare Fornuftgrunde *). Dette var Tilfældet med den Mand, hvis Navn denne Artikel har til Overskrift. —

Ingen skulde i Magnus Eiriksons Ungdom have trot, at han en Gang var bestemt til at indtage en polemisk og oppositionel Stilling i Literaturen. Hvis en Astrolog skulde have spaaet ham hans Fremtid, havde han rimeligvis sagt, at Alt varslede skønt og godt. Hans Fødsel indtraf paa en af de nordligste Gaarde i Island 1806 i en af disse dejlige Nætter, hvor Midnatssolen ikke forlader Himlen. Han voksede op under kærlige Forældres Tilsyn og Pleje. Allerede i hans attende Aar døde Faderen; men den Mand, Moderen senere ægtede, Bonden Bjørn Sigurdson, var ham i alle Maader saa god som en naturlig Fader. Endnu i sin sene Alder erindrer Eirikson en Ytring i et Brev fra den Gamle, som han modtog et Par Aar efter sin Embedseksamen, og som rørte ham meget. Den Gamle udtaler heri sin Længsel efter at modtage ham i Hjemmet og sit Haab om en Gang at se ham som Præst paa Fødeøen; men han vil ogsaa være tilfreds, naar han véd, at

*) Man erindre sig Reformatorens kategoriske Svar paa Rigsdagen i Worms.

hans Magnus har det godt ovre i Danmark; „thi“, tilføjer han, „det er mig nok at min Søn Josef lever“ *). Magnus var da ogsaa et inderlig godt og kærligt Barn, en sjælden lydig og lærvillig Dreng. Han hørte til den Klasse unge Mennesker, som nærer en ubetinget Tiltro til de ældre og anser det for en Synd at handle mod deres Ønsker og Bud; den Slags Subordinationstilbøjelighed, som er ejendommelig for dem, udspringer ikke af Frygt eller Trællesind, den er tvært imod beslægtet med Ærefrygtsfølelsen, uden hvilken Oppositionsdriften let udarter til Modsigelseslyst eller Frækhed. En af Magnus Eiriksons første Privatlærere, den dygtige og dannede Thorstein Hjalmarson, erklærede, da han forlod hans Undervisning, at han skiltes fra sin Elev „med en sand Følelse af Savn“; og i hans Demissionsattest fra Beststads Latinskole hedder det „at han end ikke med et eneste Ord saarede eller fornærmede sine Foresatte, men omgikkes Alle paa en besindig og beskeden Maade.“ Eirikson nød da ogsaa de Ældres fulde Tillid: Stedfaderen, der var en dygtig Landmand og Faareopdrætter, overdrog ham allerede som ung Tilsynet med Karlene og Kreaturholdet; i Skolen var han Rektors Assistent, og havde Inspektionen i Klasserne. Og dog var Eirikson paa den anden Side ingen gammelagtig eller overmoden Yngling; tvært imod han var en kærnesund Natur, ypperligt oplagt til alt legemligt Arbejde. Baade hjemme paa Stedfaderens Gaard og hos Økonomen paa Bessestad arbejdede han i den lange Sommerferie som den flinkeste Høstkarl: Ingen kunde som han gjøre Bjørn Sigurdson tilpas, naar Høet skulde føres hjem; da gjaldt det om at faa de store Knipper saaledes bundne paa Hestenes Bæresadler, at de ikke hang saa lavt, at Vandet i Smaaelvene, som skulde gennemvades, kunde fugtiggøre Høet, og heller ikke lægge det saa højt op, at det ene Knippe

*) Jvnfr. det Sted i Genesis XIV. her sigtes til.

fik Overvægt over det andet. Forellefiskeriet i de store Aaer drev han ret con amore, og hele Dage laa han ude paa Havet for at fange Sælhunde og Hajer eller sejlede opad Hjemmegaardens Kyst, der var over en Mil lang, for at opdage Drivtømmer eller andet Vraggods. Han forstod trods nogen af Gaardens Karle at manøvrere mellem Skærene eller styre Baaden gjennem Brændingerne. Og, siger en af hans gamle Venner, han var under Udførelsen af disse Foretagender altid munter og vel tilmode, saa det maa have været en Fornøjelse at arbejde sammen med ham. — Efterat Eirikson havde været 5 Aar i Bessestads Latinskole dimitteredes han i Aaret 1829 med bedste Karakter som Nr. 1 af det Aars Studenter. Kort efter var han saa heldig at blive antaget som Kontorist hos Stiftamtmanden paa Island, Lorents Angel Krieger, hvis Navn endnu den Dag i Dag har en god Klang der paa Øen, og som Magnus Eirikson især mindes med stor Taknemlighed. Krieger var, melder hans Nekrolog, en Mand der havde døjet meget Ondt og virket meget Godt; han havde rejst meget og oplevet meget. Skønt Magnus Eirikson (efter hans eget Sigende) kun var en maadelig Stiftskontorist fattede dog den fortræffelige Mand stor Velvilje for den unge Student og opmuntrede ham, da de en Gang taltes ved, til at rejse ned til København for at fuldende sine Studier der ved Universitetet. Da Eirikson ytrede Frygt for at gaa til en stor fremmed Stad uden sikkert Haab om Understøttelse, lovede Krieger at understøtte ham med det Nødvendige, indtil han havde faaet sin Embedseksamen. Dette Løfte holdt han troligt. Eirikson drog ned til Danmarks Hovedstad 1831, underkastede sig Adgangsprøven ved Universitetet, blev Alumnus paa Regensen, fik næste Aar anden Examen samt 5 Aar efter teologisk Embedsexamen med bedste Karakter og havde saaledes Haab om snart at faa et af de bedste Præstekald paa Island, som i Reglen tilstaas de Stu-

denter, der have fuldendt deres teologiske Studier ved Københavns Universitet. Men Skæbnen vilde det anderledes.

Magnus Eiriksons Moder var en islandsk Præstedatter af en paa Nordlandet vidtforgrenet Præsteslægt. Det havde været hendes fromme Ønske, at Sønnen skulde blive Præst, og hendes Ønske mødtes i saa Hensende med dennes personlige Trang. Eirikson var 26 Aar, da han begyndte sit teologiske Studium; altsaa i en Alder, hvor et Menneske har Selvstændighed nok til at veje det Ansvarsfulde ved den Livsstilling, han vælger. Beslutter en ung Mand i 27 Aars Alderen sig til at blive kirkelig Embedsmand, handler han enten af det ene eller det andet af to Motiver: enten vælger han denne Vej for de materielle Fordele, den maatte tilbyde, eller ogsaa af religiøs Drift. Ingen, der kjender det Mindste til Eiriksons Liv og Karaktér, er vist i Tvivl om, hvilket af disse Motiver, der har været det tilskyndende for ham. — Enhver Student, der har prøvet paa at studere Teologi, véd hvor raadvild man i Begyndelsen forholder sig ligeoverfor de forskjellige Hoveddiscipliner: Dogmatik, Eksegese og Kirkehistorie; man begriber ikke, hvor man skal tage sit Stade for derfra at overskue det Hele. Ikke saaledes med Eirikson; han havde allerede i Bessestads Latinskole gjennemgaaet et lille teologisk Kursus, der nærmest var bestemt for de Studenter, som uden videre Uddannelse agtede at søge Præstekald paa Island. Paa den Maade var han ikke uden Fordannelse. Men hertil kom, at han allerede tidlig var begyndt at læse i Biblen og anstille sine Betragtninger derover; en aandelig Sysselsættelse, som ikke er ualmindelig paa hans Fødeø, men drives af simple saa vel som af dannede Lægfolk, af Unge som af Gamle. Saaledes blev det da navnlig Bibelstudiet og Skriftfortolkningen, som han viede sin Opmærksomhed; og han blev snart bekjendt som en dygtig Ekseget, der havde fuldt op af Manuduktioner. Manuduktører i ny- og gammeltestamentlig Eksegese

kunde nu ogsaa nok gøres nødige paa denne Tid, da den spekulative Teologi med Dr. H. L. Martensen var kommen i Mode ved Universitetet, og Dogmatiken i den Grad satte alle spekulerende Hjærner i Bevægelse, at man ingen Tid fik til at beskæftige sig med sproglige eller kritiske Bibelstudier. Martensen hørte i det mindste som yngre til den Klasse af Teologer, der søgte at forsone Tidens filosofiske Bevidsthed og æstetiske Dannelse med de gamle kirkelige Dogmer. Foruden af tyske Tænkere var han paavirket herhjemme af den fintdannede Mynster, og udgjorde et Led af den heibergske Kreds. Hans Avditorium var altid stærkt besøgt af Tilhørere, der beundrede hans aandfulde Foredrag og smukke Perioder. Skønt mere Digter end Filosof vidste han dog at gjøre sine Forelæsninger højst tiltrækkende for alle unge Tænkere; det er saaledes bekendt. at Rasmus Nielsen en Tid lang sad ved hans Fødder. Også Eirikson hørte Martensens Forelæsninger, skønt disse først vare begyndte, efter han havde underkastet sig Attestats; men han var en af de Faa, der ikke fandt Behag i dem: Skriften syntes at være Martensen det Sekundære; det kom blot an paa at faa dens Udsagn til at passe ind i det dogmatiske System. Allerede den Gang følte Eirikson Lyst til at optræde i Literaturen som Modstander af de „teologiske Spekulanter“; men hans Manuduktioner levnede ham ikke megen Tid til litterære Arbejder. Først da en Begivenhed indtraf, der paa én Gang oprørte hans Retfærdighedsfølelse og menneskekjærlige Sind, greb han Pennen.

Ved det Aar 1840 vare Baptisterne komne frem herhjemme, og man havde straks paa god, gammel-kirkelig Vis begyndt at forfølge disse fredsommelige Mennesker, fordi de ikke vilde lade deres Børn døbe: Mulkter, Udpantninger og Arrestationer fulgte rask efter hinanden; ja selv den danske Gejstligheds Primas tilligemed Biskop Faber i Odense og Prof. Martensen optraadte som de

Forfulgtes Anklagere og som Forsvarere af det intolerante Uvæsen. Da kunde Eirikson ikke længer holde sig tilbage. Han udgav efter en omhyggelig Forberedelse sit store Skrift „Om Baptister og Barnedaab“, hvor han med den Hensynsløshed, som en god Sag retfærdiggør, erklærer, at Kirkens Fremgangsmaade mod de kristelige Sekter kun endnu mere tjener til at bevise dens aandelige Elendighed; „thi at bruge mod Nogen andre Vaaben end de aandelige paa det aandelige, navnlig kristelige Gebet viser, at det kristelig-aandelige Liv er mere eller mindre forfalsket og uægte hos dem, der gøre eller raade til at gjøre det; thi vel kan en heftig aandelig Kamp bestaa med Kjærlighedens Grundlov, men en udvortes Trang, Undertrykkelse, Berøvelse af Gods, Frihed eller Liv kan paa ingen Maade bestaa dermed; den der strider efter den kristelige Kærligheds Grundsætninger, vil derfor ikke nogen Sinde, kan ikke tage Noget af Alt dette selv fra den, han paa det voldsomste har bekæmpet og vil bekæmpe med de aandelige Vaaben. Men hvad Én kristeligsindet ikke vil eller kan gjøre, uden derved at overtræde Kristendommes Grundlov, det kan Kirken eller et helt Samfund heller ikke gjøre, undtagen at gjøre sig skyldig i den samme Overtrædelse. Her strække ingen Beviser til for at godtgjøre Kirkens Ret til udvortes Tvang og Forfølgelse, saadanne ville til Hobe, hvormange de end maatte blive, alene kunne frembringe det absurde Resultat: at man bør fremme og tage Hensyn til nogle underordnede Formaal for derved at give Slip paa Hovedformaalet, hvorfra alle de øvrige underordnede Formaal have deres Betydning Naar altsaa Kirken, forat blive kristelig, saa meget det staar til den overtræder og tilintetgjør Kærlighedens Lov, som er Kristendommens Væsen og Grundkraft, saa arbejder den derved aabenbart paa at tilintetgøre sig selv som kristeligt Samfund, og jo mer den har formaaet at etablere Intolerancens og Ukærlighedens

Princip, desto mere har den allerede bevist, at den ikke mere er et kristeligt Samfund uden af Navnet. Men dernæst beviser Kirken ogsaa sin Afmagt ved at forfølge Sekterne. Var den sig en indre aandelig Kraft bevidst, der besjælede i det Mindste Flerheden af dens Medlemmer, saa var der ingen gyldig Grund til at frygte for, at den vilde lide Skade eller Afbræk af et lidet, i Sammenligning med den ubetydeligt Samfund, med mindre at dette er aandelig stærkere; thi saa kan man godt forklare sig, at et aandeligt svagere, men udvortes stærkere og talrigere Samfund anvender den fysiske Magt paa Grund af, at den ikke har tilstrækkeligt af den aandelige. Kirken beviser derfor ved denne sin Fremgangsmaade tillige sin aandelige Svaghed og Usselhed, just i det den tror at bevise sin Kraft og Styrke." Under sine omfattende Studier til dette sit Skrift var Eirikson kommen til det Resultat, at Barnedaaben aldeles ikke var apostolisk, men senere opstaaet og indført i Kirken. Han hævdede derfor Baptisternes Ret til at holde paa den apostoliske Daab som den eneste ægte, samt til at nægte at døbe deres Spæde, der ikke selv kunde bekende deres Tro, idet en saadan Daab stred mod deres religiøse Overbevisning og Samvittighed og Alt hvad der ikke var overensstemmende hermed maatte betragtes som Synd. I Skriftets sidste vidtløftige Afsnit drager han til Felts mod de da gjældende kirkelige Anskuelser om Daabens magiske Virkninger, som af hans Modstandere fremstilledes som „en Nedsænkning i Guds Væsen", „en Meddelelse af den Jesus iboende Guddomsfylde", en Overgang til en „ny Natur", alle sammen moderne Udtryk for den gamle odiøse Anskuelse, at den Nyfødte var besat af en Djævel, der skulde uddrives ved Daabsakten. — Eiriksons frimodige og vægtige Bog vakte ikke ringe Opmærksomhed og blev Gjenstand for udførlige Anmeldelser i de daværende liberale Journaler, „Fædrelandet" og „Københavns-

posten“; heller ikke i Engelstofts og Scharlings Tidsskrift blev den ufordelagtigt omtalt; men nogen teologisk Diskussion vakte den ikke, og Præsterne, paa en enkelt Undtagelse nær, toge sig vel i Vare for at røre ved den. Men paa Forfatterens personlige Stilling og Udviklingsretning havde den stor Indflydelse: hans Lyst til grundig, selvstændig Undersøgelse var vakt, og han besluttede at gaa videre paa den Vej, hvorpaa hans Retfærdsfølelse og Sandhedskærlighed havde ført ham ind. Men først vilde han dog klare sine almindelige religiøse Begreber, og dette gav Anledning til at han udarbejdede sit lille Skrift „Tro, Overtro og Vantro.“ Heri kommer han til det Resultat, at „kun det kan og bør være Troens Gjenstand, som kan være Genstand for Fornuftsansen, der som Sandsen for det Aandelige svarer til de ydre Sanser for det Materielle. Hvad der derimod oprører den umiddelbare aandelige Fornuftssans og forekommer den usansynligt eller urimeligt, er ikke og bør ikke være Troens Genstand, men ligger paa Overtroens Omraade. Da Fornuften er Sansen for det Aandelige og Evige, saa staa vi just ved denne Sans i Forhold til det højere Aandelige, til Gud. Fornuften er det Rør, den Kanal, ad hvilken det Aandelige, det Guddommelige tilflyder os. Men anerkende vi dette, saa maa vi ogsaa anerkende, at det som tilflyder os gjennem Fornuften, er Troens, den sande religiøse Tros rette Genstand, og at Troen saaledes har sin Grund i Fornuften.“ Dette Resultat fører, som man ser, til det rent modsatte Standpunkt af Kierkegaards, der tror, fordi det er absurd. Det kan derfor ikke undre os, at Eirikson et Par Aar efter traadte op mod det kierkegaardske Paradoks, skønt han kendte den store Dialektiker personligt og fuldt samstemmende med ham i Uviljen mod den spekulative Teologi.

Eirikson var allerede i Anledning af sit første Skrift „Om Baptister og Barnedaab“ tørnet sammen med den teologiske Spekulations Repræsentant herhjemme. Dr.

Martensen havde beklaget sig over, at Eirikson havde aftrykt nogle Paragraffer af hans uudgivne Forelæsninger, skønt disse vare nøjagtig gengivne efter Foredraget. Denne lille Episode var et Forspil til den Polemik Eirikson i Tidsrummet 1846—50 aabnede mod den martensenske Teologi; en Polemik der indeholdes i de tre Flyveskrifter „Grundrids til Moralfilosofiens System af Dr. H. Martensen“, „Den ny-danske Teologies Kardinaldyder“ samt „Spekulativ Rettroenhed og gejstlig Retfærdighed.“ Det første gav Anledning til, at Eirikson fik en Generalfiskalsag paa Halsen. Da det nemlig var hans faste Overbevisning, at der i den angrebne Bog fandtes saa mange ureligiøse og ukristelige Vildfarelser, at den maatte betragtes som baade farlig og skadelig for den akademiske Ungdom, rettede han en indstændig Opfordring til højere Vedkommende, om at tage sig af Sagen, naar Prof. Martensen ikke selv klarede for sig. Men da Martensen efter Samraad med Biskop Mynster aldeles ikke replicerede, og Avtoriterne ikke foretog noget Skridt for at afæske ham Erklæring, skrev Eirikson i Juni 1847 et Brev til Kristian VIII., hvori han fremhævede det Uforsvarlige i at lade Sagen saaledes gaa hen uden at undersøge den; og for ikke at lade Lejligheden være ubenyttet ankede han paa samme Tid stærkt over flere af den daværende absolute Regerings Principer og Handlinger; thi han hørte, som man kan begribe, til hin Periodes mest udprægede Frihedsmænd. Hans uforbeholdne Udtalelser til Majestæten samt hans djærve Ytringer om en saa anset Prælat som Mynster og en saa feteret Universitetslærer som Martensen havde imidlertid til Følge, at Generalfiskalen blev beordret til at anlægge Søgsmaal imod ham. Det begyndte at se meget farligt ud for ham, og alle hans Venner ængstedes for, hvad Udfald Alt dette skulde faa; da døde Kristian VIII. og Generalfiskalens Aktion mod ham blev standset ved det Amnestidekret, Frederik VII. udgav efter sin Tronbestigelse. —

Magnus Eirikson selv følte sig ikke tilfreds med denne Tingenes Vending; han havde under hele Sagen været ved godt Mod og gjerne set, at den var naaet frem til Paadømmelse; thi han følte sig overbevist om, at den ikke kunde gaa ham imod, naar der dømtes retfærdigt. Derfor udgav han sine Indlæg som Bilag til den sidste af ovennævnte Brochurer, for at Publikum kunde erklære sig om Sagen.

Man skal sjælden træffe en truet Anklaget, der i sit Forsvar for Domstolen fører et saa ærligt og klart Sprog som Magnus Eirikson her. Han bruger ingen Snigveje eller Prokuratorkneb, hvorigennem han kan sno sig til Frikjendelse; hans Optræden er frejdig og djærv, og hans Paastande fremsatte med en Sikkerhed, der ikke er avlet af Selvtillidsfuldhed eller Forfængelighed, men begrundede i hans faste Tro paa den Sags Sandhed, for hvilken han kæmper. I saa Henséende danner han en skarp Modsætning til sine Kontraparters fornemme Optræden og overlegne Mine. Vi se her det konservative Hierarchi lige overfor den demokratiske Rationalisme: hint stærkt indigneret over den Beslutttethed og Ligefremhed, hvormed Sløret for de dogmatiske Mysterier, der kun tør løftes af de troende Indviede, her rives til Side af en plump Uvedkommendes Haand; denne harmfuld over, at den højkirkelige Teologi søger at etablere et Slags Anstalt for hemmelig kristelig Visdom, hvis Bestemmelse det skal være gjennem Tiderne at forplante sig til de Udvalgte. Magnus Eirikson var den Gang endnu rationel Skriftteolog og for saa vidt enig med Mynster og Martensen, naar de lige overfor den katoliserende Grundtvig og hans Parti stærkt akcentuerede Skriftens Betydning; men Skriften stod ikke for ham som en Inspirationens Frembringelse; den var ham en Bog af højt Værd, som det kunde lue og varme i ham ved at læse; men traf han paa Noget, der stødte an mod det Gudsbegreb, han tidlig havde tilegnet sig, da

vendte han sig enten bort derfra eller forsøgte en selvstændig Fortolkning, naar Andres Kommentarer ikke tilfredsstillede ham. Han var en sund praktisk religiøs Natur. Ligesom H. C. Ørsted i „Aanden i Naturen“, mente han, at Tro og Viden var saa langtfra at staa i nogen fjendtlig Modsætning til hinanden, at de tværtimod vare at betragte som to Søstre, der understøttede og udfyldte hinanden, og begge virkede til samme Maal i ethvert Individ, der udviklede sig normalt. Tidlig havde flere af de kirkelige Dogmer vakt hans Uvilje, men fremfor Alt Forsoningslæren og Trinitetsdogmet. For Magnus Eirikson har Gud, saa langt han kan kan huske tilbage, altid staaet som en kjærlig, naadig Fader: det kunde umuligt være hans Vilje, at hans kæreste Søn skulde slagtes som Sonoffer til ham selv for Menneskenes Synder; en slig Tanke var meningsløs, var at drive Spot med det Helligste, det Dyrebareste. Antog man dette saa var det jo umuligt at bevare det barnlige Tillids- og Hengivenhedsforhold til Gud, som enhver Kristen burde staa i, saa maatte jo Enhver skjælve for ham som for en fønikisk Molok. Og nu Treenighedslæren! var den ikke absurd, førte den ikke til de urimeligste og uværdigste Forestillinger om Gud: delte den ikke den udelelige, ene Gud i forskjellige Personligheder? Med samme Ret som man paastod, at Gud Fader og den hellige Aand vare to forskjellige Personer, uagtet de baade i Væsen og Virkninger skulde være lige, kunde man ogsaa paastaa, at der i Solen var to Sole, der hver for sig omfattede hele Solen og havde alle de samme Egenskaber, som Solen virkelig har*). Hans fromme Sjæl gyste ved at læse Kirkens Historie og være Vidne til, hvorledes den ene kristelige Generation efter den anden havde raset mod hinanden, fordi de ikke kunde blive enige om disse spidsfindige Dogmer, der forekom

*) Breve til Clara Raphael fra Theodor Immanuel, S. 78, 79 og 81.

ham væsentlig fremgaaede af kærlighedsløse Tankevoltigørers Hjærner og gennemførte ved Vold og Herskerbud. Det forekom ham, som han hørte en Genlyd af disse Dissonancer fra den martensenske Bue. Martensen havde i sin „kristelige Dogmatik“ undertiden endogsaa søgt at gøre Dogmerne endnu mere uklare end de vare i Forvejen. Saaledes hævdede han en dobbelt Trinitet: „Væsenstriniteten“ d. v. s „Guds Væsens Forhold til sig selv“ eller „den indre Adskillelse mellem Gud og Gud“ og „den økonomiske Trinitet“ d. v. s. „Triniteten i dens Forhold til og Virksomhed i Verden.“ „Gud Fader er oprindelig et ubevidst Naturdyb, uden Selvbevidsthed og Frihed, der først kommer til Bevidsthed derved, at han avler Sønnen“; thi „uden Sønnen kunde Faderen ikke sige Jeg til sig selv, da Jegformen er utænkelig uden en fra Jeget forskellig Objektivitet, i Forhold til hvilken det sætter sig som Jeg.“ At sige Jeg til sig selv er her det Samme som at blive sig selv bevidst, komme til Selvbevidsthed, og dertil skal det nu være nødvendigt for Gud at have et „Ikke-Jeg“, som han kan sige „Du“ til. Men Fader og Søn ere dog endnu ikke fri og „frit virkende“, skønt de ere komne til Selvbevidsthed som to overfor hinanden staaende „Jeger“; fri blive de først derved, at Aanden udgaar fra dem; thi „Aandens Udgang fra Faderen og Sønnen betegner Friheden i den indre Aabenbaring“. — Havde man nu ikke her et Stykke byzantinsk Teologi i moderne dansk Indbagning! — Og maatte det ikke forarge enhver oplyst Teolog at se den middelalderlige *) Satanologi genoptaget og behandlet med stor Forkærlighed og Udførlighed i en „kristelig Dogmatik“ fra Midten af det 19de Aarh. Djævlen fremstilles heri som Logos' **)

---

*) Jakob Bøhme.

**) „I Begyndelsen var Ordet (Logos), og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud (Joh. I. 1.)

yngre Broder, som Lucifer, der gjør sig til Anti-Deus til det Gud modstræbende Verdensmidtpunkt. Saaledes kommer altsaa Djævlen i nært Slægtskabsforhold baade til Gud og Kristus. Al denne sublime Spekulation bliver tilsidst vor ærlige religiøse Forsker for stærk: hans Kritik slaar over i Humor og han forfatter (S. 49 i anførte Brochure) en „orienterende Stamtavle over Gud og hans Sønner“. Øverst oppe rangerer „Gud, der — skjønt ubevidst — oplader sig til Selvaabenbaring etc. Hans forskjellige Sønner ere Logos, Guds umiddelbare Søn og Kristus, Guds Søn paa anden Haand, samt Djævelen, Kristi yngre Broder.“

Det turde være tvivlsomt, om vi til Dags Dato ere naaede saa vidt her i Danmark, at Enhver, uden Skade for sig selv og sine, kan fremsætte en personlig religiøs Anskuelse paa Prent. Den Gang var det i ethvert Tilfælde højst farligt at lægge sig ud med den legaliserede Teologi. Det var ikke alene farligt i officiel Henseende: avtobiografiske Optegnelser af yngre Teologer fra de Dage vidne tilstrækkelig om, hvor stor ēn Indflydelse hin unge Docent havde paa dem; den som ikke vilde være med i den almindelige Beundring, betragtedes dels som lidende af Misundelse dels som en Ignorant. Magnus Eirikson, som før havde haft flere Manuduktioner, end han kunde overkomme, blev mindre og mindre søgt; og tilsidst bankede ingen Student mere paa hans Dør; hans rigelige Honorarer ophørte aldeles. Det koster altid uhyre at være mod Strømmen; det er sandelig ikke til at forundre sig over, at Størstedelen af Menneskene vel vogte sig for at træde op mod herskende Anskuelser eller at de helt opgive et udmattende og for den Enkelte oprivende Modstandsforhold. Magnus Eirikson kunde imidlertid ikke indlade sig paa nogen som helst Gaaen paa Akkord. *Det er hans overordentlige moralske Styrke, at han aldrig har kunnet opgive, hvad han ansaa for Sandhed og Ret. Dertil er hans Natur for enkelt, hans Sjæl*

for tung af Ærlighed. Jeg tror ikke, nogen Stolthed eller Forfængelighed har motiveret hans Opposition; i hvor vel disse Egenskaber ofte bringe Folk til at opretholde deres én Gang indtagne Stilling. Den, der forstaar at skælne Stolthed fra berettiget Selvfølelse og ikke forveksler Ydmyghed med en svag Givenefter for enhver Hypotese, der er i Velten, skal næppe kunne træffe et mere ydmygt Menneske end Magnus Eirikson i sit private Liv. Og denne Ydmyghed — jeg taler her nok saa meget efter hans mangeaarige Bekendtes Vidnesbyrd, som efter egen Dom — er forenet med en sjælden Trang til at hjælpe og støtte, uden Hensyn til om han herved selv skulde komme i Forlegenhed. Denne hans praktiske Menneskekærlighed skulde komme ham dyrt til at staa netop i denne Periode af hans Liv, hvor hans betydelige Indtægtskilder vare stansede, og hvor han ene var henvist til løst og tilfældigt Erhverv. I sine Velmagtsdage havde han for at hjælpe nogle Bekjendte skrevet paa Veksler for dem. Da Vekslernes Forfaldsdag kom, bleve de imidlertid ikke betalte. Vel betalte vedkommende Bekjendte i Begyndelsen Diskontoen; men snart blev Eirikson selv nødt til at betale den. Det var 40 pCt.s Rente: han var i Aagerkarles Kløer. Gælden voksede lidt efter lidt; en Gang var den bleven 10 Gange saa stor som den laante Kapital. Vekslerne vare lige ved at overvælde ham: hans knappe Fortjeneste gik hovedsagelig med til at betale Aagerrenter. Han maatte gjøre ny Gæld for at dække den gamle, sled og sultede; men lige lidt hjalp det. Flere af hans Venner raadede ham til at erklære sig fallit; men dette hverken vilde eller kunde han: to fattige Familiefædre, som han selv i trange Tider havde hjulpet, stode som Endossenter paa hans Veksler, og han vilde for Alt i Verden ikke styrte disse i Ulykke. Da kom Tilfældet ham til Hjælp, som det kneb haardest. Begge hans Blodsugere blev dømte for Bedrageri og Falsk. Vekslerne bleve omsatte til simpel Gæld, hvorpaa der

kunde afbetales; men først for faa Aar siden lykkedes det ham at faa den fuldstændig klaret.

Vilde Nogen vel gaa i Rette med den haardt trykvede Mand, om han under disse Omstændigheder havde givet efter for Trangen til at komme i en mere sikret økonomisk Stilling? 1841 havde en Slægtning uden hans Vidende søgt et af Islands bedste Præstekald for ham. Det var allerede sikret ham; men han vilde ikke opgive sine Studeringer i København og afslog at modtage det. Nu da hans Nød og Trang var paa det Højeste, opmuntrede den vennesæle Biskop Helge Thordersen ham under et Vinterophold hernede til at søge et ledigblevet Kald paa hans Fødeø; Magnus Eiriksons ejendommelige Opfattelse af Daabsdogmet, forsikrede den humane Biskop, skulde ingen Hindringer lægge i Vejen for hans Ansøgning; og andre Dogmer havde han jo indtil nu ikke officielt forkastet. Det var en stor Fristelse for Eirikson: han, den menneskekærlige Mand, havde altid haft Lyst til en Præsts praktiske Gjerning. Enhver, der kjender ham, vil vide, hvor anlagt han er herfor. Og nu alle de øvrige Goder, som her fulgte med: han kunde komme tilbage til sin Hjemstavn, som han altid havde omfattet med den største Kærlighed og nu ikke set i over 25 Aar; han kunde vende København Ryggen, hvor han i det sidste Tiaar ikke havde kjendt Andet end Savn og Fattigdom, og hvor en Islænding dog aldrig rigtig bliver hjemme; han kunde komme ud af sin pinagtige Gjæld, faa sin Fremtid og Alderdom sikret, opnaa en ansét Stilling paa sin Fødeø; — ja hvad lokkede ikke her! Den godmodige Bisp skyndede bestandig paa ham, at han skulde indgive sin Ansøgning. Han gav da efter for hans, Venners og Slægts Forestillinger, indgav Ansøgningen, blev udnævnt til Præst og som saadan optagen i Statskalenderen; — da indgav han igen efter kort Tids Forløb Begæring om, at hans Udnævnelse maatte annuleres.

Han havde hidtil sat Skriften overordentlig højt. Vel betragtede han den ikke som en inspireret Bog, men dog som den Overlevering, hvorpaa den kristlige Kirke ene og alene kunde bygge. Hvad han ikke i Skriften kunde forsone med sin religiøse Anskuelse, havde han ladet ligge. Nu skulde man imidlertid mene, at han i sin lange Hjemsøgelsestid ikke havde haft Lejlighed til at sysselsætte sine Tanker med Trosspørgsmaal; men dette var langtfra. Eirikson er en altfor religiøs Natur til at Betragtningen af Gudsforholdet nogen Sinde kan komme ud af hans Bevidsthed. I denne hans Trængselstid havde de herhen hørende Tanker endogsaa arbejdet meget stærkt i hans Sjæl, og han var efterhaanden kommet til det Resultat, at Kristi Forhold til Gud var et helt andet i det saakaldte Johannes Evangelium end hos de 3 andre Evangelister. Til sidst blev det ham klart, at her maatte foreligge et aldeles uægte og uapostolisk Evangelium. Nu var det forbi med Haabet om at kunne overtage et Embede i Kirken. Ikke alene Dogmerne, men selve Skriften maatte altsaa underlægges Kritik. Biblen kunde ikke mere betragtes som en hellig Bog, hvad Reformatorerne og deres nærmeste Efterfølgere antoge; den maatte betragtes som en Samling Skrifter, hvor det Sande og Rette burde udsondres fra det Uægte og Falske. Biblen selv opfordrede jo desuden til „at prøve Alt og beholde det Bedste“, til „at undersøge Aanderne, om de ere af Gud.“ Ja, man var ikke alene berettiget til at prøve Skriften, det var ogsaa en Nødvendighed: den gode Virkninger maatte ikke forspildes eller sammenblandes med de fordærvelige. Kristendommen kaldte jo sine Bekendere til Frihed; det vilde se daarlig ud med Friheden, naar den skulde bestaa i at trælle under „hellige“ Bogstaver.

De kritiske Studier over det ny Testamentes Skrifter og Kirken i de første Aarhundreder, som Magnus Eirikson nu begyndte, har han nedlagt i Skrifterne „Om

Johannesevangeliet", „Gud og Reformatoren", „Pavlus og Kristus" samt „Jøder og Kristne", alle udgivne i Tidsrummet 1863—73. Han kommer her til det Resultat, at „Johannes Evangeliet hverken kan være skrevet af Apostelen Johannes eller dets Fremstilling af Jesu Liv være historisk sand; at Pavlus Anskuelse af Retfærdiggjørelsen for Gud er aldeles forskellig fra Kristi Lære om Syndstilgivelsen; og endelig, at Dogmet om Kristi Guddom først i Tidens Løb og ved Forholdenes Magt har udviklet sig i Kirken og ikke kan antages at være hævdet af Jesus selv eller hans Disciple." Som man vil se, bevæger vor Forfatter sig her paa Felter som Tübingerprofessoren Baur og hans talentfulde Disciple samt Hollænderen Scholten for flere Aar siden have betraadt og gjennempløjet med en saa kritisk Skarphed og videnskabelig Ihærdighed, at man skulde mene, der Intet mere var at gøre for en Efterfølger. Man vilde dog bedømme Sagen saare urigtig, om man vilde maale Eirikson med den tübingske Alen eller omvendt anlægge den eiriksonske Maalestok paa Tübingerne; ingen af Parterne vilde kunne staa sig ved en saadan Vurdering. Eirikson savner saa godt som ganske Tubingernes historiske Apparat; men Tübingerne savne saa igjen hans Forudsætninger. Tübingerne sætte sig den *videnskabelige* Opgave at paavise Udviklingsfaserne i Apostelkirken; Magnus Eirikson stiller sig den *religiøse* Opgave at faa det udskilt af det ny Testamente, der forarger hans religiøse Opfattelse af Gud og Kristus. Det er ikke saa meget de historiske Uoverensstemmelser mellem „Johannes Evangelium" og „Synoptikerne" der vækker hans Opmærksomhed for hint Evangeliums Forhold til de 3 foregaaende Evangelier og dets Stilling i den nytestamentlige Kanon; det er religiøs Indignation over „at Kristus her aldrig henvender sig til Gud under sine Lidelser, medens han flere Gange, og navnlig i Dødens Øjeblik, henvender sig til ham hos de andre Evangelister"; det er from Harme over, at denne

„udvalgte Guds Tjener her glemmer Gud over sig selv og sine Fortjenester“. Medens Tübingerne har videnskabelig Interesse af at undersøge Forholdet mellem Pavlus og de andre Apostle, mellem pavlinsk og petrinsk Kristendom, at skildre Pavlus' Betydning for Kristendommens verdenshistoriske Mission og hans Martyrium for denne Livsopgave, har Eirikson paa sin Side kun meget lidt tilovers for denne Hedningeapostel, der forvanskede Urkristendommen og i sin Stolthed og Egenvilje Intet vilde lære af de Apostle, der havde hørt til Jesus nærmeste Omgang. Guds faderkærlige Syndstilgivelse, som den læres af Jesus i den skønne Parabel om den fortabte Søn var Pavlus' extraordinære og fantastiske Natur for simpel og enfoldig: han maatte have den mørke, jødiske Offerteori rehabiliteret i ny Skikkelse: Gud kunde kun tilfredsstilles ved et Offer af overordentlig Art, ved et uhyre Offer, der bragtes én Gang for alle; og dette kunde kun ske ved, at Gud gav sin egen Søn hen til Ofring; ved hans Offerdød ere da alle Mennesker i Tid og Evighed retfærdiggjorte. Men dermed rykker Pavlus efter Eiriksons Mening det ved Profeterne og Kristus fremskredne og klarede Gudsforhold mange Skridt tilbage, og den selvgjorte Apostel, der bestandig erklærer, at han vil befri Menneskeheden fra den jødiske Lovs Tvang, skyder den tværtimod atter ind derunder og stiller den igen i et fjendtligt Forhold til Gud. Dette Eiriksons bestemte *religiøse* Udgangspunkt har da ogsaa bevirket, at han først sent lærte sine Værkfæller i Tyskland at kende, og det er egentlig kun i hans sidstudgivne Skrift „Jøder og Christne“, at han har benyttet deres Hjælp og Vejledning til at paavise, hvorledes den oprindelige Anskuelse af Jesus af Nazareth som „Guds Salvede“, „Guds Udvalgte“, „Messias“ efterhaanden antog Formen af en Forgudelse, der forvandlede det religiøse Subjekt til selve Religionens Objekt. Messiasanskuelsen er endnu fremtrædende i „Johannes Aabenbaring“, „Hebræerbrevet“,

„Hyrden fra Hermas“, „Jakobs Brev“, „Klementinerne“, „Justinus Martyr“ og hos den første Kirkehistoriker, Hegesippus; men derpaa følger en Overgangsperiode, hvor den oprindelige apostoliske Lære om Jesus fra Nazareth forvanskes; denne begynder i Midten af det 2det Aarhundrede og ender paa Kirkemødet i Nicæa, hvor Biskoppernes store Flertal ved Kejser Konstantins Magtsprog og Trusler mod deres Vilje bleve tvungne til at underskrive Læren om Kristi Guddom. Begyndelsen til denne falske Forestilling skyldes efter Eiriksons Mening det saakaldte Johannes Evangelium, der rimeligvis maa være skrevet i sidste Halvdel af det 2det Aarhundrede af en Forfatter, der har staaet Gnosticismen nærmere end den apostoliske Kristendom: gjennem den alexandrinske Religionsfilosofi er han bleven fortrolig med den hedenske Logoslære, hvilken han har overført paa Kristus, „i hvem Guddomsordet (Logos) har faaet Kjød og taget Bolig iblandt os“. Johannes Evangelium maa anses for et Tendensskrift, hvori det har været Forfatteren magtpaaliggende at fremstille Kristus' Mirakler saaledes, at de kunde gjøre den mest mulige Effekt, „samt at forstørre dem ved en vis Beregning forud og ved at lade Kristus lægge an paa Noget.“ Kristus er i dette falske Evangelium fremstillet som en „lidenskabsløs, dialektisk Ordgyder“, der atter og atter gentager sig selv og udtværer sine Tanker. Hans moralske, religiøse Personlighed, hvorpaa Synoptikerne lægge saa megen Vægt, er her saa godt som aldeles udvisket: Kristus forhaaner sine Forgængere, er fuld af Selvros som en Farisæer og lader Alt dreje sig om sin egen Herlighed. Men Sligt kommer af, at Forf. til „Johannes Evangeliet“ har taget Stade paa Inkarnationslæren, Guds Menneskevordelse, en Idé, der fører til „Ophævelsen af Gud i hans evige Væsen, tilintetgør Religionen og forgifter Menneskets aandelige Natur“. Fra det Øjeblik Inkarnationslæren gjordes til Kristendommens mest saliggørende Dogme skriver Kir-

kens Forfald sig. Derfor maa Kristus atter gøres til hvad han var, til Profeternes Efterfølger og Jødedommes Reformator. Menneskene maa atter vende tilbage til det umiddelbare, barnlige Gudsforhold, hvorom Kristus har lært. Hvor giftig dette Forsøg paa, at gjøre et Menneske til Gud, denne „Slangeteologi“ *) er, derpaa afgiver de voldsomme Stridigheder, der førtes i den østerlandske Kirke, derpaa præstere de teologiske Skolers gensidige Forkjætrelser og Forfølgelser indenfor de unge lutherske Menigheder tilstrækkelige Beviser. Her er ikke Spor af Kristenkærlighed eller kristeligt Broderskab; Alt fyldes med Hævn, Had og Forbandelser. Hvor utaalelige disse Stridigheder maa have været for en human og ren Karakter derom vidner Melanchtons Udsagn: han længtes efter Døden for at blive befriet fra Teologernes vanvittige Raseri (rabies). Det er fornemmelig i sit ærlige og djærve Skrift „Gud og Reformatoren“ (1866) Magnus Eirikson træder stærkt op imod dette Dogmerytteri og søger at vise dets fordærvelige Følger. „Tag et Barn“, siger han, „prop ind i det, saa snart det kan lade sig gøre, alle de Steder, som de Kirkelig-Ortodokse lægge mest Vægt paa, og ansé for Kristendommens Grundpiller. Kør frem og tilbage med det navnlig i Stederne om Daaben, Nadveren, Kristi Guddom o. s. v., øv det dygtig i at disputere om disse Ting, at slaa om sig med de udenadlærte Citater, at være stivt og ubøjeligt, at holde paa sin Mening til det Yderste, at skælde dem, der nære en anden Anskuelse, for Kættere, at ansé det for en Salighedssag at slaa om sig med de nævnte Steder paa en „ortodoks“ Maade, og at fordømme dem, der ikke gjøre det — og det vil med Tiden lykkes Dig (naar Barnet ikke er usædvanlig godmodigt eller sagtmodigt af Naturen) at gjøre det til ét af disse kirkelige Rovdyr, hvoraf der til alle Tider har været flere eller færre blandt Kirkens saakaldte „Ortodokse“. Det vil, siger jeg, lykkes dig at

*) „I skulle blive ligesom Gud“, Genesis III, 5.

meddele dette Barn det samme Sind, som hine kirkelige „Rettroende“ have været i Besiddelse af, selv om det ikke bliver slet saa grusomt og blodtørstigt som de værste kirkelige Uhyrer have været. Et saadant Menneske ligner en Genstand, der overalt er besat med skarpe Spidser eller Pigge. Kommer man den for nær, saa river eller støder man sig. Disse skarpe Spidser ere ligesom skabte til at frastøde eller adsplitte, og fordi de i Reglen ere giftige, bliver den Adsplittelse, de foraarsage, ofte langvarig“ ...... „Men lader os nu tage et andet Barn. Lader os bibringe det ganske enfoldige, religiøse Forestillinger om *én Gud, som Alles Fader og Menneskene som hans Børn.* Lader os vænne den unge barnlige Sjæl til at tænke sig Gud som en evig, usynlig Aand, der ser Alt, men selv ikke ses af Nogen; som har frembragt alle Ting; som vedligeholder og styrer Alt. Lader os vække Tanken om Guds Almagt, Visdom og Godhed i Barnets Sjæl ved at henlede dets Opmærksomhed paa Guds Gerninger og deres Beskaffenhed. Lader os saa ved Siden deraf meddele den barnlige Sjæl nogle faa Steder, der indeholde Religionens Væsen og Kærne; indprente den, at „hele Loven og Profeterne hænge af de to Bud: at elske Herren sin Gud af sit ganske Hjærte, af sin ganske Sjæl, af sit ganske Sind og elske Næsten som sig selv“, at „Kjærligheden er Lovens Fylde; thi den gjør Næsten intet Ondt“; lader os indpræente det, „at de Barmhjærtige ere salige; thi dem skal vederfares Barmhjærtighed“, at „de Rene af Hjærtet ere salige; thi de skulle se Gud“, at „de Fredsommelige ere salige; thi de skulle kaldes Guds Børn“; lader os indprente den, at Kristus endogsaa befaler os at „elske vore Fjender, velsigne dem, der forbande os, gjøre dem Godt, der hade os og bede for dem, der gjøre os Skade og forfølge os, paa det vi skulle vorde vor Faders Børn, som er i Himlene; thi han lader sin Sol opgaa over Onde og Gode, og lader regne over

Retfærdige og Uretfærdige." Lader os indprente den Unge, at „Guds Rige ikke bestaaer i Ord, men i Kraft", og at ikke Enhver, der siger: „Herre! Herre! skal indgaa i Guds Rige, men den, som gjør Faderens Vilje, som er i Himlene", at „en ren og ubesmittet Gudsdyrkelse for Gud og Faderen er denne: at besøge Enker og Faderløse i deres Trængsel og bevare sig selv ubesmittet af Verden". Og naar den Unges Forstand begynder at modnes, saa lad ham fæstne saadanne Steder i sin Hukommelse som: „I skulde kende Sandheden, og Sandheden skal frigøre Eder"; „prøver alle Ting og beholder det Gode"; „Bogstaven ihjelslaar, men Aanden levendegjør". Lad ham derimod aldrig vænnes til at lægge nogen særdeles Vægt paa de ovenanførte Steder om Daab, Nadvere og flere lignende, da de ikke indeholde det som er Kristendommens Væsen og Kærne, og desuden i mer end én Hensende kunne omtvistes og foranledige Splid og Kiv. Men lad den Unge indprente sig sig de nærmest ovenfor anførte Steder i Sjæl og Sind og gjøre dem til sit Livsprincip — og lader os saa se hvilken af de To der bliver den bedste Kristen!"

Som man af de anførte Citater vil se er Magnus Eirikson ikke bange for at bruge stærke Udtryk i sine religiøse og teologiske Stridsskrifter; men Enhver, der hylder den Mening, at Udtryksmaaden i en Bog maa svare til det Æmne, der behandles, vil ikke stødes derved. Om store Ting bør der bruges stærke Ord og omvendt. Hver Gang denne Mand har udgivet en Bog har han „gjort et Skridt"; og de Genstande han har behandlet, have for ham været Livs- og Dødssager. Længe have hans Skrifter i Reglen været forberedte i hans Sind og Tanke: under de forskelligste Omgivelser, ved Dag og Nat have Idérne til dem arbejdet indeni ham. I hans fortræffelige lille Opbyggelsesskrift „om Bønnen" taler han om sit personlige Gudsforhold og hævder den umiddelbare Indflydelse af et saadant paa den Troende. Selv de, der benægte Muligheden af guddommelige Med-

delelser gjennem det ubevidste Sjæleliv, maa blive forunderlig til Mode ved at høre den gamle Mand paa sin elskværdige, troskyldige Maade fortælle om sine Drømme, som han uden nogen som helst haartrukken Forklaring forstaar at applicere paa en eller anden religiøs Tanke, der er ham af Vigtighed. Hvad man end vil dømme herom, saa afgive dog altid hans plastiske Fantasibilleder et slaaende Vidnesbyrd om, hvor dybt og mægtigt disse religiøse Idér have grebet ind i hans Bevidsthed. Af denne Inderlighed kommer ogsaa den Ærlighed og Aabenhed, med hvilken han arbejder, saa vel som den brede Omstændelighed, hvormed han fremsætter sine Anskuelser, samt disse lange forberedende Fortaler med deres redelige Erklæringer og djærve Ligefremhed. Det ligger ikke for Magnus Eirikson at sige Noget paa en „aandrig“ Maade, at bruge snilde Ordvendinger eller lade sine Tanker løbe ud i en ironisk Spids. Slige kierkegaardske glimrende Kunstrytterkaprioler passer kun lidet for hans Stils jævne, tilforladelige Trav. Hos ham er der Intet at hente for en dialektisk Lækkertand eller en æstetisk Fraadser; han serverer kun Husmandskost, men den er baade sund og nærende. Kierkegaard var et Forfattergeni, denne Mand er en Karaktér. Han har bogstavelig talt forladt Fader og Moder og givet Afkald paa alle Livets Goder for at følge sin Overbevisning. Ikke en Gang en Lærerpost ved de kjøbenhavnske Almueskoler har han kunnet opnaa, da Skoledirektionens Formand, en bekjendt kjøbenhavnsk Gejstlig, stillede den Betingelse, at han først skulde afsværge sine religiøse Anskuelser; hvilket der ikke var nogen som helst Grund til, da Eirikson naturligvis hverken behøvede eller vilde undervise i Religion. Saaledes blev han umuliggjort for den Slags Embeder, til hvilke han ene var henvist, nu da han ikke kunde søge Præstekald. Og dette var saa meget mere at beklage, som hans humane og kærlige Sind og hans jævne, letfattelige Fremstillingsmaade havde gjort ham særlig skikket til slige Bestillinger. —

Magnus Eirikson havde altid levet saare tarveligt og knapt; men med Aarene blev den løse Fortjeneste, hvortil han ene og alene var henvist, ringere og ringere, og da det omtalte Gældsforhold, hvori hans gode Hjærte havde styrtet ham, endnu trykkede, var han virkelig udsat for at lide formelig Nød. Da skøde enkelte af hans personlige Bekendte og hans Forfatterskabs Venner sammen for at tilvejebringe en lille Livrente til den 70aarige Olding. Det er dennes tarvelige Renter han nu fornemmelig lever af. For en Anden skulde det synes umuligt at komme ud af det med saa Lidt; men denne Mand gjør yderst beskedne Fordringer til Livet. Han har Nok: han har Tro paa sin Sags Sejr og Fred med sin Samvittighed. Naar man har det, kan man nok holde ud at bo paa et fattigt Tagkammer.

Vi se ikke rettere end, at Magnus Eiriksons Tid endnu ikke er kommen. Andre Bestræbelser og Formaal lægge for Øjeblikket stærkt Beslag paa det danske Publikums Opmærksomhed. Men naar vi en Gang uden Skade for Individernes Frihed ere komne vel ud over vore politiske Tvistepunkter, da vil det religiøse Spørgsmaal komme paa Dagsordenen, og da vil den Sag, som han har tjent hele sit Liv igjennem, atter gjøre sig gjældende. Den rationelle, den praktiske og tolerante Side af Kristendommen, vil atter komme til sin Ret efter de to henrundne Menneskealdre, og da vil Eirikson Skrifter som han nu med Nød og næppe kan faa udgivet og maa sælge fra sin Dør, finde talrige og villige Læsere. Til den Tid vil den gamle Mand rimeligvis være død; men hans Navn vil da holdes i Ære af en mere taknemlig Slægt end den, han nu lever blandt; en Slægt, der vil forstaa at paaskønne det Mod, den Selvopofrelse og Udholdenhed, hvormed han i en lang religiøs-reaktionær Periode, hvis fremherskende Anskuelser støttedes af selve Landets betydeligste Aander, kæmpede mellem de Faa, der hævdede den frie Forsknings Ret lige over for den stivnede Tradition.

H. Schwanenflügel.

Et Par Randgloser til Pastor Holcks „Belysning af Socialismen“ *).

Mellem Filantropien og Socialismen bestaar der unegtelig den mest uadskillelige Forbindelse. Socialismen har sit Udspring fra Filantropien, og Filantropien hviler paa socialistisk Grundlag. Før Individualismens Princip ud i dets yderste Konsekvenser, — og lad os se, hvad der bliver af Kærligheden til Næsten. Menneskevennen, der helliger sine Evner og sin Formue til „kollektive“ Formaal, maa dog være Tilhænger af „Kollektivismen“, — som Schäffle og Andre kalde Nutidens Socialisme. Og medens Filantropen fører Valgsproget: „elsk din Næste som Dig selv“, saa har Socialisten netop valgt sig det samme.

Det er altsaa ganske naturligt, at „Tidsskrift for Filantropi“ aabner sine Spalter for Artikler om Socialismen. Besynderligt er det derimod, at den Artikel om Socialismen, der har fundet Plads i Tidsskriftets andet Hæfte, nærmest synes at have gjort sig til Opgave at gøre Forbindelsen mellem Socialismen og Filantropien uklar. Muligvis har dette dog ikke været Forfatterens bevidste Hensigt; — hvad denne egenlig har været,

*) Pastor Holcks Artikel findes, under Titelen „Bidrag til Belysning af det sociale Spørgsmaal og Socialismen“, optaget i 2det Hæfte af „Tidsskrift for Filantropi“.

derom er det paa Grund af Artiklens gennemgaaende Begrebsuklarhed vanskeligt at udtale noget Bestemt.

Vi ile med at anerkende, at Forfatteren, Pastor Holck, straks i Begyndelsen af sin Artikel udtaler, at der er „en dybt begrundet Forbindelse mellem Filantropien og det sociale Spørgsmaal“. I Pastor Holcks Mund betyder nu „det sociale Spørgsmaal“ det Samme som „Socialismen“. I hans Artikel er Udtrykkene: „det sociale Spørgsmaal“, „den sociale Bevægelse“ eller „de sociale Bevægelser“, „de socialistiske Bevægelser“, „Socialismen“ og maaske flere til, blandede sammen paa en saadan Maade, at man maa antage, at han betragter dem som enstydige; i alt Fald er det ikke muligt for Læseren at opdage Distinktionen. Umiddelbart efter den nys citerede Udtalelse om „Forbindelsen mellem Filantropien og det sociale Spørgsmaal“ tilføjer nu Forfatteren, at „Maalet“ for „den sociale Bevægelse“ (= „det sociale Spørgsmaal“ = „Socialismen“) er „Forsøg paa at rydde de Hindringer til Side, som stille sig i Vejen for dem, der ere fødte paa Samfundets lavere Trin og gøre det næsten umuligt for dem at hæve sig til højere Stillinger, selv om deres Evner og Naturanlæg berettige dem til at naa saadanne, samt Forsøg paa i det Hele at hæve Samfundets lavere Klasser ved at forbedre deres Kaar baade i fysisk, moralsk og intellektuel Henseende“. Maaske vil det undre de Fleste, at „Maalet“ ikke er Hindringernes Bortryddelse men kun „Forsøg“ paa at rydde dem til Side. Men vi ønske kun at kritisere saa lidt som muligt, og lade derfor den nys anførte Definition forblive urørt, — baade med Hensyn til dens formelle Affattelse og reelle Indhold. Derimod bør det fremhæves at Forfatteren, umiddelbart efter at have defineret „den sociale Bevægelses“ Maal, erklærer: „dette Maal falder ganske sammen med det Filantropien sætter sig“. Pastor Holck, der er Filantrop, indrømmer da ogsaa, at han „godt kan sympatisere med den Tanke, som

ligger til Grund for de sociale Bevægelser". Forsaavidt angaar „Maalet", er Pastor Holck altsaa Socialist. Og naar vi fremhæve hans Tilslutning til Socialismens Maal, vil man, efter vore foran fremsatte Bemærkninger, forstaa, at vi ikke gøre det for at rette en Bebrejdelse mod ham, men tvært imod for at paapege, at hans Stilling, forsaavidt, er fuldstændig logisk rigtig.

Men Pastor Holcks Enighed med Socialisterne, — og vi kunne tilføje med Kommunisterne, thi de første Kristnes Kommunisme tiltaler ham i høj Grad —, er, hvad man kunde vente, ikke af lang Varighed. Saasnart Spørgsmaalet bliver om, ved hvilke Midler Maalet skal opnaas, opstaar der Splid. Pastor Holck udtaler sig meget stærkt imod Socialisternes „Veje". Han taler en hel Del om, at Socialisterne ikke benytte „Aandens, men Haandens Magt", at de „vække urene og slette Lidenskaber", om „Talmajestæten" o. s. v. o. s. v. Og om de „sociale Bevægelser", om hvilke han tidligere talte med megen Sympati, udtaler han sig nu med den største Bitterhed. Det er imidlertid hverken vor Opgave at gentage eller at gendrive alle hans Bebrejdelser mod de socialistiske „Veje". Det maa være nok at fremhæve, at Socialisternes „store Grundfejl", efter Pastor Holcks Mening, bestaar deri, at de, i Stedet for at gaa ad „Kristendommens" Vej — „den eneste Vej", der kan føre til Maalet —, have arbejdet „med Tilsidesættelse af — ja i Modsætning til Kristendommen". Og, hedder det videre: „medens Fællesskabet i den første kristne Menighed naaedes derved, at Alle gærne vilde give, har man ment at kunne naa Maalet ved at gaa lige den modsatte Vej, nemlig ved at give Alle Lov til at tage". Denne Udtalelse er maaske nærmest at betragte som en velklingende Frase; i ethvert Fald forklarer Pastoren ikke nærmere, hvad praktisk Betydning der skal tillægges Alles Beredvillighed til „at give", naar man ikke faar „Lov til at tage".

Altsaa: Socialisternes „store Grundfejl“ er, at de ikke gaa ad „Kristendommens“ Vej, der dog er „den eneste Vej“, som fører til Maalet! Lad os et Øjeblik standse ved denne Paastand.

Er det sandt, at Socialisterne (eller deres Flertal) stille sig indifferente eller vel endog fjendlige ligeoverfor Kristendommen? Pastor Holck paastaar det, og han udbreder sig meget vidtløftigt om, hvorledes Socialisterne glemme, at „Religionen det vil sige (sic!) Kristendommen“ er „den rette Styrmand“, en „Løftestang“ o. s. v. o. s. v. Men har han Ret?

Inden dette Spørgsmaal kan besvares, maa man vide, hvad det er for en Kristendom der tales om; thi „Kristendom“ og „Kristendom“ er som bekendt to Ting. Der er først denne Kristendom, som maaske tør kaldes: Filosofernes Kristendom d. v. s. Kristi Kærlighedslære, der har faaet sit Udtryk i Ordet: „Elsk din Næste som Dig selv“. Denne Kærlighedslære, der er opkaldt efter Kristus, fordi han, ikke først, men med størst praktisk Udbytte docerede den, er en af Grundstenene i den socialistiske Bygning, — og til denne Kristendom bekende saa godt som alle Socialister sig, selv de mest yderliggaaende, — og naar de bekende sig til den, er det i den Overbevisning, at Opgivelsen af Kristi Kærlighedslære og dens Afløsning af den rene Egoismes Princip vilde bringe Samfundets Fred i Fare og, om ikke opløse Alt i Atomisme, saa dog fremkalde anarkiske Tilstande paa alle sociale Omraader. Uagtet Pastor Holck ikke synes at kende meget til den Bevægelse og den Literatur, der er Genstand for hans Omtale, maa han dog vide, at det store Flertal af Socialister bekender sig til denne Lære. Han maa dog have hørt denne saa ofte anførte socialistiske Udtalelse: „Jesus var den første Socialist“. At denne Udtalelse, — der er ret karakteristisk men noget overdreven, thi Jesus var jo ikke den første Socialist, men havde, ogsaa i sin Egenskab af Socialist,

adskillige Forgængere — ikke udelukkende skyldes Ønsket om at gøre Opsigt ved krasse Ord, men at den ogsaa og navnlig er et Udtryk for en virkelig Overbevisning, lader sig ikke betvivle. For nogle faa Aar siden holdt Referenten for den socialistiske Arbejderforening i Frankfurt, K. Frohme, en Tale i en meget talrig Arbejderforsamling, hvor han med megen Anerkendelse udtalte sig om Jesus fra Nazareth. „Jesus havde", ytrede Taleren, „i sin Tid opstillet det mest fuldkomne, det mest konsekvente, det mest revolutionære Princip, der lader sig tænke . . . Man behøver kun at læse Bibelen for at se, at Jesus var sin Tids mest fuldkomne Demokrat". Stærkere vidste Taleren ikke at rose Jesus. „Den Religion," ytrede han videre, „Jesus indførte, var Kærlighed til Næsten . . . Denne Religion var senere bleven aldeles forvansket af Præsterne . . . Saaledes som Kristendommen nutildags bryster sig, har den slet Intet at gøre med den sande Kristendom!" Der vilde ingen Grund være til at anføre disse Ord, hvis de kun vare Udtryk for en aldeles individuel Opfattelse; men dette ere de ikke: det er næppe nogen Overdrivelse at sige, at næsten alle Socialister bekende sig til, hvad Frohme kalder „den sande Kristendom" d. v. s. Kristi Kærlighedslære.

Men naar vi komme til den anden „Kristendom", som maaske tør kaldes Teologernes eller Præsternes Kristendom saa bliver Stillingen rigtignok en anden. Den teologiske Lære opstiller som sin første Fordring: „Troen" paa en Uskyldig, som ved at blive straffet med Døden har udsonet, hvad de Skyldige have forbrudt. Pastor Holck har Ret i, at Socialisterne eller mange Socialister (og Andre med dem) stille sig noget kølige lige over denne Lære. Og det er dette, som Pastoren beklager; thi denne Lære er, efter hans Mening Vejen, ja „den eneste Vej", der fører til „den sande Frihed og den sande Lighed". Herom skriver han nogle Blade; men hvad Læserne ganske ville savne paa disse

Blade er Beviset eller blot Forsøg paa Bevis for at „Troen“ paa Principet „for Smed at rette Bager“ skulde kunne „løse det sociale Spørgsmaal“.

I Stedet for at levere os dette Bevis, foretrækker Forf. at give sig i Kast med den unegtelig lettere Opgave at give en Fremstilling af, hvad Socialismen egenlig gaar ud paa. Et Par Ord om, hvorledes det er lykkedes Forf. at udføre denne Opgave!

„Skal,“ saaledes begynder Forf., „det Onde, det Usande og Forkerte bekæmpes og besejres, saa maa det ses og kendes i sin sande Skikkelse (Meget rigtigt!). Derfor er det nødvendigt at dvæle noget ved de Lærdomme, som Socialismen har søgt at udbrede og gøre gældende, da det derved allerbedst vil vise sig, hvor forkert den Vej er, hvorpaa der er slaaet ind, og hvorledes den fører fra i Stedet for at føre til Maalet“. Og paa de følgende Sider, Afhandlingens sidste Fjerdedel, fortælles der saa Noget, som skal oplyse os om de socialistiske Lærdomme og Socialismens „sande Skikkelse“. Nogen meget fuldstændig Fremstilling maa Læseren imidlertid ikke vente at finde her: netop de Socialister, hvis Teorier man hyppigst har forsøgt at gennemføre i Praksis, lades uomtalte. Ret betegnende er det, at Forfatteren i filantropisk Tidsskrift har anset det for hensigtssvarende ganske at forbigaa hin berømte engelske Socialist, der samtidig var en af Verdens største Filantroper.

Hvad faa vi da paa disse Sider at vide om Socialismens „sande Skikkelse“? Vi faa at vide, at det for „hele den socialistiske og kommunistiske Bevægelse, i Fortid og Nutid,“ Karakteristiske er: „Kamp imod Ejendom, Familieliv og Kristendom“. Men imod denne Karakteristik maa der nedlægges en bestemt Protest: den vidner om fuldstændig Mangel paa Kendskab til Socialismens virkelige Indhold. Det er usandt, at Socialisterne bekæmpe „Ejendommen“; — deres

Angreb gælde kun visse Former af Ejendomsretten. Det er usandt, at Socialisterne bekæmpe „Familielivet", — ihvorvel mange af dem ikke betragte den nuværende Ordning af Forholdet mellem Kønnene som den bedst mulige. Det er endelig usandt, at Socialisterne bekæmpe „Kristendommen"; — men det er ganske vist sandt, at mange af dem (hvor mange lader sig ikke afgøre) ikke have megen Sympati for den teologiske Kristendom. Naar man udslynger saadanne Beskyldninger, som Pastor H. gør, er man ogsaa forpligtet til at føre et alvorligt Bevis for deres Berettigelse; men denne Side tager Hr. H. sig unegtelig meget let. Dette bør ikke hengaa upaatalt.

Hvad det sidste Punkt — Beskyldningen om Socialisternes Ukristelighed — angaar, saa have vi allerede udtalt, hvorledes det, efter vor Mening, forholder sig hermed. Vi skulle her tilføje, at selv om det blev godtgjort at de fleste Socialister ere imod den teologiske Kristendom — imod den filosofiske kunne de, som anført, ikke være, — hvad vilde det saa bevise? Vilde man her have fundet et for Socialismen, som saadan, betegnende Træk? Paa ingen Maade! Hvormange af Socialismens Modstandere, specielt af de liberale Nationaløkonomer, bekende sig, i Hjærtet, til den teologiske Kristendom? Lad os først faa det at vide! De Udfald mod Religionen, der kunne træffes i den socialdemokratiske Presse, ere aldeles ikke karakteriserende for Socialismen. „Lassalleanerne", fortæller Pastor H., „erklære, at Gud er Indbegrebet af Alt, hvad de hade og afsky". Men hvor mange Antisocialister have ikke erklæret akkurat det Samme! James Mill (Stuart Mills Fader), som man dog vel ikke vil betragte som Socialist, betegnede jo idelig de kristne Teologers Gud som „Ondskabens *non plus ultra*" (Se J. S. Mills Avtobiografi). Og hvor mange lignende Udtalelser kunde der ikke hentes, fra den antisocialistiske Lejr! — Nej,

de stærke Udtryk, nogle Socialdemokrater ofte betjene sig af, ere aldeles uvæsenlige; de berøre aldeles ikke Kærnen i Socialismen.

Ganske det Samme gælder om det andet Punkt, Beskyldningen for Angreb paa Familielivet. Det er unegtelig en stærk Beskyldning, Pastor H. her fremsætter; lad os høre, hvorledes han begrunder den! Han henviser til Saint-Simonisten Enfantins Bestræbelser og meddeler, at „den social-demokratiske Alliance i Genf 1869 fattede følgende Beslutning: „Ægteskabet maa afskaffes som politisk, religiøs, juridisk og borgerlig Indretning; i Stedet for det faste Baand, som sætter Skranker for Lidenskaberne, maa den almindelige Prostitution træde“. Det er Hr. Pastorens „Beviser“! Og paa Grundlag af dem vover han at paastaa, at „den hele socialistiske og kommunistiske Bevægelse, i Fortid og Nutid“ har „samlet sig til Kamp mod Familielivet“! Tror Hr. Pastoren, at den Omstændighed, at en taabelig Resolution er bleven vedtaget af en Flok Socialdemokrater, berettiger ham til at paastaa, at Socialismen „overalt“ (sic!) gaar ud paa Familielivets Tilintetgørelse? Har han Ret til at paadutte Socialismen saadan Noget, saa har han ogsaa Ret til at paadutte Teologien, at den docerer „den frie Kærlighed“, naar det blev bevist, at denne praktiseres af nogle Teologer. — At nogle Socialister ønske Familieforholdene ordnede paa en anden Maade end den nu almindelige, er ubestrideligt; men vi maa advare mod den Tro, at man skulde kunne paapege det Væsenlige i Socialismen blot ved at citere nogle aldeles betydningsløse socialdemokratiske Udtalelser. Det Eneste, saadanne Udtalelser kunde karakterisere, er de Individer, fra hvem de komme; men at bruge dem til en „Belysning af Socialismen“, er sandelig utilstedeligt.

Tilbage staar nu Spørgsmaalet om Socialismens Stilling til Ejendomsretten. Her komme vi endelig til

noget Væsenligt. Ja, havde Hr. Holck klaret dette Punkt, saa havde han leveret et „Bidrag til Belysning af Socialismen". Lad os høre, hvorledes han har baaret sig ad hermed! Paa 1 Side — **én** Side! — gennemgaar Hr. Holck: Babeuf, St. Simon, Proudhon, Marx og Lassalle, — og efter denne alvorlige Prøvelse af i det Mindste fire grundforskellige Systemer, føler han sig stærk nok til at udtale, at Socialismen vil „Ejendomsretten til Livs"! Hvad anfører han til Støtte herfor, og hvorledes vil han forsvare at have skjult for sine Læsere, at det Socialisterne bekæmpe, kun er visse Former af Ejendomsretten?

Han anfører „adskillige Udtalelser, der for den allerstørste Dels Vedkommende hidrøre fra Mænd, som have haft Betydning for og Indflydelse paa den hele Bevægelse, og nogle ere (tænk engang!) fremkomne som Resultater af Forhandlinger angaaende denne Sag". — Vi vare, det maa vi tilstaa, da vi læste de af Pastor H. „eksempelvis" anførte Udtalelser, ikke ganske i Stand til at forstaa, hvad der havde bevæget Pastor H. til at anføre dem. Thi vi kunde dog ikke tro, at en alvorlig Mand skulde mene at „bekræfte" sine Paastande ved at meddele korte (3 à 4 Linjer lange) forvrængede Fremstillinger af socialistiske Systemer eller ved at anføre nogle intetsigende Exempler paa Udtalelser, ligeoverfor hvilke der kunde stilles en Række af Exempler paa akkurat modsatte Udtalelser. Vi fik derimod Indtrykket af, at det havde moret Forf. at anføre nogle rigtig fæle Socialistudtalelser. Men hvis det havde været Hr. H.'s Opgave at levere en Blomstersamling af socialdemokratiske Kraftudtryk, saa var hans Samling — i Forhold til, hvad der paa dette Omraade kan præsteres — rigtignok ynkelig mager. At vort Indtryk af, at Forf. *con amore* havde citeret de „gudsbespottelige, oprørende og afskyelige" Ytringer, var urigtigt, erfarede vi imidlertid, da han paa sin Afhandlings næstsidste Side oplyste Læseren om, at

hans Pen „næsten“ havde „vægret sig“ ved at skrive dem. Altsaa blev vi dog nødte til at antage, at Pastor H. virkelig mener at „bekræfte“ sine Beskyldningers Rigtighed ved paa fire smaa Sider hultertilbulter at anføre nogle af socialistiske Bøger og socialdemokratiske Blade paa Maa og Faa udrevne Stykker. Imidlertid turde det dog være sikkert, at man ikke „belyser“ (i Pastor Holcks Mund det Samme som: gendriver) Socialismen ved at fortælle om nogle Galskaber, enkelte Socialdemokrater have begaaet. Vil man belyse eller gendrive Socialismen, maa man holde sig til det, der er Kærnen i den. Men denne Kærne har Hr. H. ikke søgt at finde.

Læseren bør dog have en lille Ide om, hvad det er for „Bidrag til Belysning af Socialismen“ Pastor H. leverer. Derfor Følgende:

Først „belyses“ den Babeuf:ske Kommunisme, — paa fem Linjer. — Saa kommer Saint-Simonismen. Den faar en ligesaa udførlig „Belysning“. Den vilde afskaffe Arveretten; men det er dog ikke det samme som at afskaffe Ejendomsretten. Det saint-simonistiske: „à chacun selon sa capacité; à chaque capacité selon ses oeuvres“, gengives saaledes: „Saint-Simonisterne bekæmpe al nedarvet Ejendom og sætte som Betingelse for Ejendom Evne til at anvende den, idet Ejendom alene betragtes som Middel for Arbejdet“. Pastor Holck, der dog tillægger Socialismens religiøse Side en saa overvejende Vægt, finder det overflødigt at omtale Saint-Simons „Nouveau Christianisme“, at omtale denne religiøse Bevægelse, der af Lacordaire betegnedes som den betydeligste siden Luthers Dage. — Proudhons „Ejendom er Tyveri“ bliver derefter ført frem. Nogen Forklaring af dette Ord meddeles ikke. Har Læseren Lyst til at tro, at Proudhon betegner enhver Ejendomsbesidder som en Tyv i dette Ords kriminelle Betydning, saa vil Hr. H. ikke forhindre ham heri. — Derefter citeres et Kraft-

udtryk af Outine. Det er en Socialdemokrat, som her puttes ind imellem de socialistiske Teoretikere. Pastor Holck synes ikke at kjende nogen Forskel mellem Socialdemokrater og Socialister! — Og saa komme vi til „de socialistiske Førere Marx og Lassalle", der siges at stemme overens med Adam Smith — „der er at betragte som Manchesterskolens Fader" — „i Antagelsen af den urigtige Sætning, at Arbejdet er den eneste Kilde til al Værdi, idet de erklære den for faststaaende utvivlsom Sandhed og udvikle den videre for at komme Ejendomsretten til Livs."

Vi have ladet meget passere; men her maa vi dog standse for at spørge: hvad mener Pastor Holck? Det er ikke hans Mening, om hvad der er Kilden til Værdi, som vi spørge om; thi vi formode, at Hr. Pastoren endnu ikke i sine Studier af Værdilæren er kommen saa vidt, at han kan mene Nogetsomhelst om Rigtigheden eller „Urigtigheden" af de Adam Smith'ske Sætninger. Men vi spørge: hvad skal det sige, at Marx og Lassalle „udvikle" „den urigtige Sætning, at Arbejdet er den eneste Kilde til al Værdi" „for at komme Ejendomsretten til Livs". Vi tilstaa, at vi ere ude af Stand til at opdage Spor af Mening i Hr. Pastorens „Udviklinger".

Karl Marx's store Værk, „Das Kapital", søger slet ikke at „komme Ejendomsretten til Livs", men det angriber den bestaaende privat-kapitalistiske Produktionsmaade. Og det lader sig ikke bestride, at Angrebet er udført med saa stort Talent, at „Das Kapital" har opnaaet at blive, som man har sagt, en „Socialistbibel", det Rustkammer, hvor Modstanderne af den bestaaende social-økonomiske Ordning fortrinsvis søge deres Vaaben. Naar man henser til den uhyre Støtte, Nutidens Socialdemokrater have fundet i „Das Kapital", skulde man tro, at Forsvarerne af den bestaaende Ordning fremfor Alt vilde søge at slaa „Das Kapital" ned.

Men, nej! Den anti-socialistiske Presse og Literatur vrimler af rasende hadefulde Angreb paa Marx og hans Tilhængere; — men har den givet sig i Kast med det Marx'ske Værk? Kun sjældent, — saa sjeldent og saa overfladisk at det næsten ser ud, som om man i den anti-socialistiske Lejr frygtede for, at man ved at tage for stærkt fat paa det nævnte Værk let kunde komme til at brænde sig. Fra den seneste Tid have vi vel et alvorligt Forsøg paa kortelig at analysere den Marx'ske Kollektivisme i Schäffles ypperlige „Quintessenz des Socialismus"; men da Schäffle behandler Socialismen i en værdig Tone og fraraader at „gendrive" den „med Flintekugler", vil man forstaa, at han af den bestaaende Ordnings Forsvarere betragtes med skæve Blik. Fra en noget tidligere Tid have vi H. v. Sybels Foredrag om Nutidens Socialisme, hvor Marx ogsaa behandles med Alvor; men Sybel, der er nødt til at yde den skarpe Logik, hvoraf „Das Kapital" er præget, sin Anerkendelse, har neppe slaaet den Marx'ske Værdilære saa grundigt ihjel, at den ikke vil rejse sig igen.

Marx lærer — idet han nærmest slutter sig til Ricardo —, at Varernes Bytteværdi (Bytteværdi, vel at mærke!) bestemmes ved det i Varerne legemliggjorte menneskelige Arbejde. Det er der nu ogsaa mange anti-socialistiske Økonomer, der have ment og fremdeles mene, saa det er der ikke noget Overraskende i at høre. Mere ejendommelig for Marx er derimod hans Paavisning af, hvorledes Værdien skal maales. Dette sker, efter Marx, ved den Mængde menneskelig Arbejdskraft, det Kvantum menneskelig Hjærne-, Nerve- og Muskelsubstans, der er gaaet med til Varens Produktion. „Og Arbejdets Kvantitet", hedder det i „Das Kapital", „maales ved Tidsvarigheden, ved Arbejdstiden. Rigtignok kunde det synes, at Følgen af at maale Varens Værdi ved det Arbejdskvantum (den Arbejdstid), der er forbrugt ved dens Produktion, vilde blive, at jo mere doven

og udygtig en Mand var, desto værdifuldere maatte hans Vare blive, fordi han havde brugt mere Tid til dens Forfærdigelse.“ „Men“, svarer Marx, „det Arbejde, der danner Værdisubstansen, er det samme menneskelige Arbejde, Udgivelsen af den samme menneskelige Arbejdskraft. Samfundets samlede Arbejdskraft bestaar ganske vist af talløse individuelle Arbejdskræfter; men enhver af disse individuelle Arbejdskræfter er lig de andre, **forsaavidt** den har Karakter af en social Gennemsnitsarbejdskraft, og virker som saadan, altsaa forsaavidt den til Varens Produktion kun bruger den gennemsnitligt nødvendige eller socialt nødvendige Arbejdstid.“ — Anvende vi nu den af Marx angivne Maalestok paa den Værdi, Arbejderen producerer, saavel som paa den Godtgørelse, han modtager for sit Arbejde, saa ville vi opdage Følgende: Arbejderen producerer mere end det, Arbejdskraften koster; — gjorde han ikke det, vilde Fremskridt overhovedet være umuligt; — modtog nu Arbejderen for sit Arbejde en Godtgørelse, der svarede til hvad han har produceret, vilde han altsaa kunde styrke sin Livskraft og forbedre sine økonomiske Kaar. Men dèr hvor Privatkapitalismen raader, faar Arbejderen ikke en saadan Godtgørelse. Privatkapitalisten, der ikke selv arbejder, men beskæftiger lejede Arbejdere, betaler sine Arbejdere en Godtgørelse, som ikke er lig det af Arbejderne Producerede, men kun lig Arbejdskraftens Bytteværdi eller Markedspris ɔ: lig Omkostningerne ved Produktionen af Arbejdskraften (jfr. Ricardo). Arbejderen overlader Kapitalisten sin Arbejdsdag, lad os sige 12 Timer; kræves der gennemsnitligt 6 Timers dagligt Arbejde til Tilvejebringelsen af de Midler, uden hvilke Arbejderen umulig kan leve og forplante sig, saa faar han Erstatning for 6 Timers Arbejde; men for de øvrige 6 Timer faar han Intet! Altsaa hævder Marx, at under den nuværende privat-kapitalistiske Produktions-

maade faar Arbejderen ikke hele den Værdi, han producerer, men kun saa stor en Brøkdel, som er nødvendig for at holde Livet i ham; — Resten ɔ: „Merværdien“ gaar i Kapitalistens Lomme. Kapitalistens Bestræbelser gaa nu ud paa at forøge Størrelsen af den af Arbejderen producerede Værdi, uden dog at tilstaa Arbejderen nogen forøget Godtgørelse, samt paa saa vidt muligt at reducere Arbejderens nødvendige Underholdningsomkostninger; — med ét Ord: Kapitalisten søger paa alle Maader at forøge den „Merværdi“, der falder i hans Lomme. Men — siger Marx udtrykkeligt — for dette „Plusmacherei des Kapitals“ er Kapitalisten subjektivt brødefri; ja Selvopholdelsesdriften gør det endog til en Nødvendighed for ham at tage Del heri. Objektivt er derimod et System forkasteligt, der fører til Arbejderens Udsugelse. Systemet bør forandres, og denne Forandring bør bestaa deri, at den nuværende privat-kapitalistiske Produktionsmaade afløses af en kollektiv-kapitalistisk Produktionsmaade, altsaa saaledes at Ejendommen over Produktionsmidlerne, — men ogsaa kun over dem, ikke over Nydelsesmidlerne — gaar over fra at være Privatejendom til at blive Kollektivejendom. Mange af Marx's Tilhængere have forstaaet ham, som om det, der herved skulde opnaas, var, at hver enkelt Arbejder for sit Arbejde fik en Værdi, der akkurat var lig den af ham producerede, medens han nu kun faar en ringe Brøkdel af den. Selv om denne Opfattelse var korrekt, saa vilde deraf dog aldeles ikke følge en Berettigelse til at betegne den Marx'ske Kollektivisme som et Angreb paa Ejendommen. Andre forstaa imidlertid Marx paa en anden Maade, og mene, at hans Lære om den „sociale Arbejdstid“ som Værdimaaler, fører til andre Resultater. Det være nu som det vil; sikkert er det, at den Marx'ske Kollektivisme, der efterhaanden er trængt saaledes igennem, at man næsten kunde betegne den som „Nutidens Socialisme“,

aldeles ikke er nogen Negation af Ejendomsretten. Efter Marx — der ikke engang forlanger Arveretten afskaffet —, vil en stor Mængde Midler (kun ikke Produktionskapitaler) fremdeles kunne være Gjenstand for Privatejendom; den private selvstændige Anvendelse af Midlerne godkendes; privat Opsparen ligesaa; fri Bortgiven, Bidrag til Kunst, Videnskab og humane Øjemed ligesaa. Kollektivismen stiller sig ikke fjendtlig ligeoverfor de ideale Goder, og den er aldeles ikke „materialistisk“ i dette Ords populære ɔ: raa og cyniske Betydning. — Hvad Forholdet til Familielivet angaar, saa ødelægger Kollektivismen aldeles ikke det. Det gaar paa ingen Maade an at gøre den ansvarlig for „den social-demokratiske Alliances“ ovenfor citerede Resolution eller for lignende individuelle Udtalelser. Forøvrigt bør det ikke overses, at der bag den nævnte Resolutions og andre lignende Erklæringers plumpe og stødende Udtryk ligger en Tanke, der dog fortjener at diskuteres, og som man i alt Fald ikke ekspederer ud af Verden med et Par affejende Bemærkninger. — Hvad Kristendommen (ɔ: den teologiske) angaar, saa staar Kollektivismen slet ikke i noget nødvendigt fjendtligt eller venskabeligt Forhold til den. At mange Socialister ingen Sympati have for den teologiske Kristendom, er aldeles uvæsenligt. — Naar man endelig vilde spørge om Gennemførelsen af det kollektivistiske Princip ikke vilde være det samme som at bryde med alt Bestaaende, saa maa dertil svares, at dette Princip dog ikke er fuldstændigt nyt, men tværtimod allerede godkendt paa flere Omraader i Stats-, Kommune- og Familielivet. I ethvert Fald vilde Gennemførelsen heraf ikke i den Grad revolutionere Alt som Gennemførelsen af de første Kristnes kommunistiske Ordning, og om denne Ordning siger Pastor H., at „vi Alle maatte ønske“, at den „maatte kunne naas, om ikke helt, saa dog tilnærmelsesvis“.

Disse faa Bemærkninger om Marx’s Lære have vi fremsat — ikke for enten at godkende eller gendrive

den — men for at vise, at den dog i ethvert Fald ikke ligner det, Hr. Holck fortæller sine „filantropiske“ Læsere.

Hvorlænge den Marx'ske Socialisme vil holde sig, skulle vi lade uafgjort; men sikkert er det, at den for Tiden har flere Tilhængere end nogen anden socialistisk Lære. Derfor havde det vel været Umagen værd, om Hr. H. havde skænket den mere end sine tre à fire Linjer. Maaske vilde han, naar han havde syslet lidt længere med den, have opdaget, at den ikke kan anføres til Bekræftelse paa, at Socialismen negerer Ejendomsretten, Familien og Kristendommen. I Stedet for at standse herved foretrækker han imidlertid at gaa videre, og han meddeler os da nogle løse, ganske usammenhængende Smaacitater hentede fra Taler holdte i Internationale og under Pariserkommunen, Taler af Bakunin, Eug. Dupont, Varlin, endvidere fra „Der Volksstaat“, „et lille spansk Skrift“, „en spansk Journal“ og lignende fortræffelige Kilder. For alle de „gudsbespottelige, oprørende og afskyelige“ Ytringer, der ere faldne fra disse Socialdemokrater, gøres ikke blot andre Socialdemokrater men Socialismen overhovedet ansvarlig. Forsaavidt der derimod fra Socialdemokrater og Socialister er faldet Udtalelser i modsat Retning — og det er der — holdes de omhyggelig skjulte. Og om den internationalistiske Bevægelses filantropiske Side faa Læserne af filantropisk Tidsskrift Intet at høre.

Det er disse Smaacitater, som Hr. Holcks Pen „næsten“ har vægret sig ved at nedskrive. Vilde det ikke have været ønskeligt, om Pennen havde været lidt mere standhaftig i sin „Vægring“? burde den ikke rent ud have nægtet at følge sin Herre?

Vi tro, at vi nu have meddelt Læseren saa meget Materiale, at han vil kunne besvare dette Spørgsmaal.

Vi have i det Foregaaende forsynet Pastor Holcks Artikel med nogle faa Randgloser. Vi have ikke forsøgt

at angribe eller forsvare, ja ikke engang at „belyse“ Socialismen. Men vore Randgloser kunne maaske kaste noget Lys paa Spørgsmaalet om, hvorvidt Pastor H. har været heldig i sit Forsøg paa at fremstille Socialismen i dens „sande Skikkelse“, og paa at gøre Læseren „bekendt med, hvad der i denne (socialistiske) Retning rører sig.“ De faa Randgloser kunde lettelig suppleres med mange til; men maaske vil man endog finde de faa at være for mange. Vi skylde at meddele, hvad der har opfordret os til at fremsætte vore Smaabemærkninger:

Naar en Mand som Pastor Holck, der ved sin Virksomhed i Filantropiens Tjeneste i vide Kredse har vundet Agtelse, føler sig opfordret til at offenliggøre et Arbejde under den lovende Titel „Bidrag til Belysning af det sociale Spørgsmaal og Socialismen“, saa er det rimeligt, at man skrider til Læsningen af det med nogle Forventninger. Man venter, at han vil bidrage Sit til at fjerne Publikums almindelige Mangel paa Forstaaen af Socialismen, og frem for Alt se at klare, i Stedet for at forvirre, dets Begreber. Man venter, at han vil opsøge Socialismen dér, hvor den findes, og ikke udgive nogle overilede socialdemokratiske Resolutioner eller Avisartikler for at være „Socialismen“. Man venter, at han vil søge at gendrive Socialismen med Grunde, at han vil holde sig for god til at komme med hadefulde Denunciationer og de almindelige vildledende Stikord. — Det er beklageligt, at alle disse Forventninger skuffes.

Der er i de senere Aar blevet publiceret en Mængde af saadanne Artikler, der — langt fra at gendrive Socialismen — kun gøre Kampen med den stedse bitrere, og mere haabløs. Det var dog paa Tide at advare mod den Letfærdighed, hvormed man tror at have Lov til at behandle Nutidens alvorligste Spørgsmaal.

Aleksis Petersen.

Et utrykt Digt af C. Bredahl.

Til Enkefrue Professorinde Borch
(I et Eksemplar af Originaludgaven af *Dramatiske Scener.*)

Der knejser et Fjeld over Jordens Muld,
Dets Tind har en Stjærnekrans:
Der hænger en Harpe af pure Guld;
Den funkler i Stjærneglans.

Der flagred en Fugl fra sit Fængsels Nat;
Den kom fra min Tankes Vraa;
Den skulde mig hente hin gyldne Skat;
Guldharpen vilde jeg slaa.

Min Tankefugl op efter Guldet fór,
Fulgt af mit stirrende Blik;
Om Fuglen slog Skyen sit Taageflor;
Aldrig jeg Guldharpen fik.

Men slaar end min Musa ej Harpens Guld,
Forsmaar Du dog ej min Sang;
Thi stedse Du var mig saa god og huld,
Fra Hjærtet din Stemme klang.

Fru Sødring.

Hvormange unge Kvinder have vel ved deres Betrædelse af Scenen straks med fuldkommen Resignation frivilligt valgt sig det Fag, hvorfra Ungdom, Skønhed og Gratie: alt hvad der beundres og elskes hos deres Køn er banlyst? At spille de komiske Fruentimmeroller, det er i Almindelighed den sidste Afsats paa Theaterskraaplanet, hvorfra Kvinderne glide over i Hverdagslivets Mørke, det er det sidste Halmstraa, som endnu rækkes den Ulykkelige, som ikke kan give Afkald paa den aftenlige Kulissefeber. Hvor nedværdigende for en ung Kvinde at være *Duenna*, det vil sige at maatte opgive ethvert Haab om selv at indtage Tilskuernes Øje, tvertimod have til Pligt at stille Andres Skønhed i Relief og endnu førend det egentlige kunstneriske Arbejde begynder, sætte hele sit Talent ind paa at overvinde den evige Skønhedsfordring fra Mand til Kvinde, — selv om der sejres i denne Kamp, saa kæmpes den ikke med Glæde. Derfor kan man rundt om i Theaterverdnen iagttage, at først naar dette Terræn er den sidste Retræte, stride Scenens Amazoner ogsaa dér. Fru Haizinger, Burgtheatrets komiske Talent, der ejer samme Finhed og Overlegenhed som Fru Sødring, var éngang den unge straalende Elskerinde, til hvem alle Tysklands Poeter skrev Vers, og hvis Vogn Studenter trak fra Theatret i

Triumftog; den Dame, der paa Théâtre Français indtil for nylig spillede Forpagterkonen i *Kamp og Sejr* og Fru Sødrings faa andre franske Roller, Mlle. Nathalie, debuterede som Ingenue, kulminerede som moden Skønhed i de store Elskerinderoller, men da Embonpointet steg, imedens Aarene gik hen, forvandledes hun en smuk Aftenstund til Anstandsdame og Duenna.

Ikke saaledes Fru Sødring. Straks fra sin Debut af, der fandt Sted i November 1843, var hun sig sit Talents Rækkevidde og Begrænsning helt bevidst. Uden Tøven, uden Forsøgen sig frem valgte hun sig sin lille Plet i Kunstens store Have, opdyrkede den til Fuldkommenhed, og skønt hun ingenlunde kunde opvise en saadan straalende og duftende Blomsterflora som mange af sine Medsøstre i Thalia, vidste hun altid at interessere Publikum for hvad der spirede paa hendes Jordstykke, jeg kunde fristes af hendes Kunsts huslige Karakter til at sige i hendes Køkkenhave. Sjældent har vel en Kvinde været saa selvkritisk anlagt: aldrig et Fejltrin, i det Højeste et Fejlgreb, som dog snarere skyldtes den herskende Smag i Publikum end en Misforstaaelse hos Kunstnerinden overfor sine Evners Ejendommelighed — jeg sigter her til hendes Udførelse af Magdelonerollerne hos Holberg, som jeg senere kommer tilbage til.

At Gamle Rosenkildes Datter kunde trække Veksler paa Publikums Gunst, det var naturligt; hun behøvede det imidlertid ikke, som hun i det Hele ingen Hjælp eller Vejledning trængte til. Hun gik straks sin egen Vej paa egen Haand. Faderen syntes da ogsaa den sidste, der kunde lære hende noget. Som den yngre Dumas plejede at sige om sin Fader: det er et Barn, jeg har faaet, da jeg var ganske lille, saaledes kunde Fru Sødring uden Overdrivelse paastaa, at hun var langt ældre i sin Kunst end den gamle Humorist. Rosenkilde forblev hele sit Liv igennem et Barn: et elsk-

værdigt hjærtensgodt Barn, naar han spillede Corfits eller Trop; en taabelig gavflabet Dreng, naar han spillede Piberen eller Hans Mortensen. Naiveteten, det Ubevidst-Komiske, der paa Theatret aabenbarede sig i Kapricen og Improvisationen og i hans Prosa snart gav sig Luft i et guddommeligt Indfald, snart endte ude i Barnevrøvlet, vare hans Kunsts fornemste Kendetegn. Derfor var der over ham denne uvisnelige Friskhed og det sprudlende Liv, som gjorde ham og Tilskuerne lige kaade og fornøjede; men Enhver, der har set Fru Sødring, véd, at det ingenlunde er Ord som Naivetet eller Ungdomsfriskhed, der passe paa hendes markerte Talent.

Tvertimod, ligesaa flydende og bølgende og impromtumæssig Faderens Spil var, ligesaa sikker, linjestreng og genemtænkt gestaltede Datterens sig. Hist brogede Farveskitser, her nøjagtig Radering; hist var Holdningsløsheden Faren, her det Pretentiøse. Faderen kunde boltre sig, hvordan han vilde paa Scenen, tillade sig enhver Grimasse og Gebærde, Datteren hverken kunde eller vilde dette; Rosenkilde tog sig det ikke nær, om han igennem en brillant Mimik strøjfede helt ind paa det Pantomimiske, Fru Sødring trak sig sky tilbage for alt, hvad der lignede ydre Karrikering. Det er jo i det Hele en sjælden Egenskab hos Kvinden, at have Sans for det Burleske. Men Fru Sødring gik som sagt sin egen Vej; da hun lige straks havde opgivet enhver Fordring paa at bestikke Tilskuernes Øje, kastede hun sig med al sin Kraft over den anden Side af Skuespilkunsten, over Repliken: hendes Roller krævede intet sympatetisk velklingende Organ; altsaa lagde hun Hovedvægten paa indtrængende Tydelighed, der tvang Publikums Opmærksomhed bestemt derhen, hvor hun vilde. Hun vilde illudere Øret, ikke Øjet.

Saa uddannede hun sig da fra første Færd af en særegen Talevirtuositet. Hun bar sig ikke ad som

Broderen Adolf Rosenkilde, der morer sig med at vride Ordlegemerne til lattervækkende Monstra, ikke som Phister, der underlægger hver Rolle en hel forskjellig Stemme, og saa lader Ordene danse som hvirvlende Dukker paa den stærkt farvede Baggrund — nej, hun forandrede saalidt sin Stemme som hun udnyttede det enkelte Ords Klangfarve, og den symbolsk malende Akcent. Hun brugte hele Sætningen som logisk Bygning til dramatisk Virkemiddel. Enhver, der hørte opmærksomt efter, vil have mærket, hvorledes, naar Fru Sødring havde sagt en af hine smaa Repliker, der udgjorde hendes Styrke, Ens Øre modtog en vis Klang af den samlede Sætning, der svarede til dennes rent logiske Betydning og at det var denne Talens Rytme, der paa éngang henvendte sig til Hoved og Hjærte eller rettere gennem Forstanden til Hjærtet. De unge Kvinder, de ere skønne og indtagende netop ved deres Ulogiskhed, de gamle Koner, de maa være fornuftige, selv i deres Bornerthed. Fru Sødring, der ikke vilde ses paa og beundres, vilde fremfor alt høres og forstaas. For at opnaa den beundringsværdige Klarhed i Repliken, der gjorde den saa skarp og rammende, lod hun i Tankens Klædebon, Sætningen, Akcentuationen snart være som det fineste Broderi, snart som dybe grove Sting. Det gjaldt om hvergang at slaa Sømmet paa Hovedet, ikke spilde et eneste slaaende Ord. Hvor rig var ikke denne Modulation! Man tænke paa Kobbersmedemadamens slæbende Jargon med alle Æ-lydene, paa Madam Rusts fordærvede københavnske Afsnubben af Slutningskonsonanterne og man springe saa i Tanken fra dennes skingrende *Møjet godt* over til Madam Georges rørende, graadblandede Mæle. *Kamp og Seirs* tarvelige, meget konventionelle Prosa blev igennem Musiken i hendes Stemme, der afvekslende aandede Glæde og Stolthed over Sønnen, Ydmyghed i Kærligheden til ham og Resignation for hans Skyld, til en sand Hymne over Moderkærligheden, jeg ikke véd

at sammenligne med andet end Hartmanns skønne Melodi i Moderens Sang i *Liden Kirsten*. En eneste Gang har Fru Sødring forsøgt en fuldkommen Stemmeforvandling, nemlig i en af hendes sidste Roller Fruen i *Helene* og Forsøget kronedes med Held, men karakteristisk nok, Publikum, der var uvant med dette stærke Spil hos den yndede Kunstnerinde, var yderst sparsom med Bifald og Anerkendelse. Ellers var det altid den samme Stemme, kun et ødselt Væld af skiftende Tonefald.

Og ligeledes altid det samme Ansigt, ingen særegen Maske for den enkelte Rolle. Det er velbekendt, at Fru Sødring satte en Stolthed i aldrig at bruge Sminke; hun forsmaaede de ydre Effektmidler, som den falske Næse eller de malede Rynker skaffe tilveje. Jeg ser ikke rettere, end at der i denne fornemme Foragt for Farven blandede sig nogen Overtro, og vel at mærke blev Fru Sødring ogsaa undertiden sine Principer utro, f. Eks. som den kalkunsk-røde Jomfru i *Abekatten*: det Afgørende ved al scenisk Kunst bliver dog til syvende og sidst Illusionsevnen og enhver maa vælge sin Vej, naar den blot fører ham til Rom; men det er i hvert Fald højst interessant at lægge Mærke til denne Sky overfor det Theatralske og overfor romantisk Gøgleri og Blændværk ved Lamperækken, som er betegnende for Fru Sødrings hele Kunstretning. Hun vilde have spillet Iffland som en Mester; thi hendes Talent var ligesaa borgerligt som Michael Wiehes var romantisk adeligt. Det kom an paa for hende at have en Diktion, som var ædruelig og ægte og paalidelig, at være en Kunstnerinde, der saaledes besad alle en god Husmoders Egenskaber i sin Kunst. Til Simpelheden i Maskeringen svarede ogsaa Ensartetheden af hendes Gestus: ingen Armbevægelser kun smaa Vendinger af Haanden og atter her ingen Ilfærdighed i Fingerspillet, men kun en enkelt Knytning af den flade Haand. Overalt et jævnt, naturligt Udtryk.

Naar jeg har sagt, at der var noget Ifflandsk ved hendes Kunst, saa mener jeg kun dermed, at hun i sine Produktioner holdt sig til hvad Hverdagslivet frembød. Hendes Spil beroede helt igennem paa en Række med stor Flid sammenholdte Iagttagelser over hendes Omgivelser, hvilke hun daglig anstillede omtrent paa samme Maade som en Naturforsker, der særlig beskæftiger sig med en enkelt Klasse Dyr, Dag for Dag indsamler en Række Enkeltresultater til Sammenarbejden. Meget betegnende er det derfor, at Faderen opdagede hendes store Begavelse ved den Maade, hvorpaa hun en Dag, hjemkommen fra et Besøg hos nogle gamle Damer, fortalte om disses Samtale, gengav deres Maner og nøje efterlignede deres Talesæt. Den præcise Komik, den skarpe Iagttagelsessans hos den unge Pige slog den Gamle og gjorde ham betænksom, og det var nogen Tid efter dette lille Optrin, at han til Held for dansk Skuespilkunst en Formiddag stak Madam Burmans Rolle ind ad den halvaabnede Dør til Datteren med de faa, fyndige Ord: „Lær den!"

Hun debuterede heri, som Jazintha i *Sorte Domino* og som Madam Rust i *Sparekassen* — Roller, som ogsaa en senere Generation har set og beundret. Hun markerede herved straks sit Omraade: den latterlige Pebermø, den brave noget bornerte Husmoder af den velhavende Middelstand og den simple lidt ubehagelige Hovedstadsmadame fra Kælderen, disse udgøre de tre Hjørnestene i hendes kunstneriske Bygning. Den fjerde er hendes kunstneriske Ideal, en Skikkelse, som hun først senere naaede hen til, uden at man derfor kan kalde den Kulminationspunktet i hendes Kunst, det er den københavnske fine Borgerfrue. Som hendes Bane var begyndt uden Vaklen, saaledes vedblev den at have en betænksom og sikker Gangs Karakter, men da Aarene havde givet hende en stor Avtoritet, kunde hun med megen Værdighed inkarnere sig som den overlegne bon sens hos den ældre Kvinde.

De københavnske Kredse tilførte Fru Sødrings Iagttagelse et rigt Stof, naar det gjaldt om at genfremstille de Kvindeskikkelser, mod hvilke Digterne i Almindelighed pleje at være lidet galante. I den danske Komedie, der handler om Tiden før Forlovelsen er den syttenaarige Pige Heltinden, i den franske, der foregaar efter Ægteskabet den tredveaarige Dame, i begge Lande ofres den Fyrretyveaarige paa det Komiskes Alter. Men med Hensyn til denne Alder, fra hvilken Fru Sødring hentede sine Figurer, var som sagt Lejligheden god til at anstille Observationer. Det er en Iagttagelse, som de Fleste have gjort, at de ugifte ældre Damer ere meget talrigt repræsenterede i vort Selskabsliv; man besidder i Udlandet en langt større Ihærdighed for at faa Pebermøerne gift; medens man herhjemme hurtig resignerer paa dette Punkt. Fru Sødring behøvede blot at kaste et Blik omkring for træffe saadanne snurrige Personer, som netop høre hjemme i en Købstad — og stort mere var København da ikke i Fyrrerne. De gamle pæne Jomfruer saavel som de gode kaffesladrende Madamer, de maatte alle holde for, Fru Sødring lurede dem alle deres mer og mindre elskværdige Smaasvagheder af. De dannede tilsammen et kosteligt lille hollandsk Galleri.

Imidlertid, saaledes som Fru Sødring havde uddannet den egne Personlighed til komisk Figur, var hun ikke istand til at skabe meget forskelligartede Skikkelser. Tilskuerne vare altid sikre paa at genfinde under en hvilken som helst Forklædning den Fru Sødring, som de saa godt kendte og hvis blotte Indtrædelse lokkede Smilet frem. Desuden hendes Iagttagelser strakte sig ikke ud over Arten til de enkelte Slægtsmærker, og hun havde Vanskelighed ved paa éngang at fremstille Individet og Arten. Der var ingen Væsensforskel paa de fleste af hendes Borgermadamer, og det var heller intet særligt Karakteristisk ved en Tjenestepigerolle som Jomfru Margrethe i *En Spurv i Tranedans*, hvor

morsomt end Kupletterne bleve sungne; det lykkedes hende ikke at skabe et tydeligt Billede af den stakkels dumme Jomfru i det adelsgale Hus. Jeg behøver næppe at bemærke, at ligesom der intet som helst Spansk var ved Jacintha i *Den sorte Domino*, ligesaa lidt var der noget Eksotisk over Negerinden Mary i *En Kurmetode*; men det var netop i denne Rolle en stor Nydelse at høre Fru Sødring variere Tonefaldet i den stakkels Gamles sørgmodige Fortælling om Johns Død. Hvor mesterlig denne Kunsterinde forstod gennem Stemmens Klang at male Stemningen i den enkelte Situation, det vil være Enhver uforglemmelig, der erindrer den halvt berusede Fru Bøgedals sløve Tilstaaelser med den tilslørede Stemme i *Mester og Lærling*, men netop her var det Individuelle i Figuren slet ikke fra Begyndelsen fremhævet saaledes, at man forstod Fru Bøgedals Hang til de vaade Varer. Hun skiftede helt Karakter i den nævnte Scene, og Tilskuerne burde dog straks fra første Scene af have set ligesaa klart som Aage, naar han faar Tryllesalven smurt paa Øjnene.

Fordi hendes Kunst saaledes holdt sig til den daglige Iagttagelse, og fordi hendes Fantasi ikke var mægtig nok til at tilskyde det Manglende, naar hendes Erfaring slog Klik, var det, at hun efter min Mening ingenlunde stod i Højde med sig selv i et betydeligt Rollefag, som hun havde faaet Hævd paa, de Holbergske Magdeloner. Enkelte af dem vare absolut mislykkede, som f. Eks. Koblersken i *Henrik og Pernille* og Fruen i *Det lykkelige Skibbrud*, men i det Hele taget gik hun ud fra den fejlagtige Forestilling, at alle disse Personer, der bære det samme Navn, burde spilles omtrentlig som den samme Karakter. Allerede hos vor ældste, og næsten vor dygtigste Dramaturg Rosenstand-Goiske finder man, at Traditionen overfor Magdelonerollerne, saaledes som den skrev sig gennem meget betydelige Skuespillerinder fra Holberg selv, gik ud paa den størst mulige

Variation. Magdelone i et Stykke kunde være meget forskellig fra Magdelone i et andet, det samme gjaldt iøvrigt om Jeronimus; det var kun de traditionelle Navne paa tildels bestemte Rollefag. Men Fru Sødring holdt Magdelone i *Det lykkelige Skibbrud* i næsten samme Tone som Navnefællen i *Den Stundesløse*, og dog er den første en ung og smuk, pyntesyg og koket Dame (som Fru Eckardt nu for Tiden burde spille), medens den anden er et halvfjollet gammelt giftesygt Fruentimmer, over hvilken Fru Sødrings ubetalelige Komik med Rette gjorde sig lystig. Og saaledes blev heller ikke Kandestøbermadamen, hvor dygtigt den end var tænkt og gennemført, et Væsen for sig selv, idet der netop her skortede paa den Fantasi, der sammensmelter Standsejendommelighederne og de individuelle Træk til et lyslevende Menneske; det var hovedsagelig en Magdelone. Fru Sødring tilhørte for meget sin Tid, havde for lidt Fantasi til ret at leve sig ind i Holbergs Tid; da hun ikke havde set saadanne Mennesker, kunde hun heller ikke reproducere dem.

Der var desuden Stueluft i hendes Talent. Det viste sig slaaende, uhyggeligt slaaende, da hun optraadte som Ammen i *Romeo og Julie*. Skulde man ikke tro, at denne Opgave maatte være en sand Lykke for en komisk Skuespillerinde! Der er en ustanselig Strøm af Latterlighed udbredt over dette gamle Fruentimmer, der som altid hos Shakspeare paa éngang er en Type for alle gamle Sladdersøstre og dog tillige en enkelt og sluttet Individualitet. Hvad enten hun sejler frem med Peter paa Slæbetov eller fremvrøvler hin berømmelige Historie om Julies næsegruse Fald, Læseren ser hende for sig i hele hendes velgørende Raahed. Men Fru Sødring havde aldrig set slig kraftig Natur ude i det virkelige Liv og følte sig ilde tilmode over disse brede Penselstrøg, da hun selv kun satte Pris paa smaa Vermehrenske hyggelige eller nøjagtige Virkelighedsbilleder.

Kun i det danske Husliv eller i det ideale Hjem (*le village* af Feuillet) følte hun sig helt tilpas. Der kendte hun hver Fuge og Fold i Tanken og Følelsen. Og fordi hun var den hjemligste af alle vore Skuespillere, blev hun ogsaa elsket som Faa. Naar vort Hovedstadspublikum saa' hende, var det som man havde hele Hjemmet, Fader, Moder og alle Rollingerne med i Theatret. Man kom til at tænke paa den snurrende Temaskine, naar hun talte dæmpet og mildt. Hele den dagligdags Pludder, den mest filistrøse Kaffesnakkerads kunde hun fremstille i en sympatetisk Form, selv om den var ganske sanddru efterlignet. Naar hun i *Besøget i København* udførte den simple, lidet poetiske Idræt at aftørre det ved Aftenselskabet benyttede Porcellæn og Sølvtøj rigtig omhyggeligt og pakke det ned paa det Varsomste og Behændigste, var der ikke en Husmoder, som ikke kendte Situationen og havde Sympati med den geskæftige Huslighed, og naar hun dækkede Bord og lagde for i *De Fattiges Dyrehave*, var hele Skovturens Poesi udbredt over den hvide Dug med den uundgaaelige Kalvesteg. Det var mer end at se sine egne Vindver. Det var at se sin egen trivielle Gerning idealiseret som et Sindbillede paa Hjemmet og Husligheden. Man var forbavset over Sligt kunde bringes paa en Scene og blive morsomt og kønt, men maatte indrømme Præstationens fotografiske Nøjagtighed, som man fuldkommen kunde bedømme. I saadanne Roller talte og handlede Fru Sødring Tilskuerne lige til Hjærtet.

Idet hun saaledes halvt forskønnede, halvt satiriserede over Hverdagslivets Figurer og Begivenheder, undtog hun som sagt ganske fra sin Satire Husmoderen i den fornemme Middelstand. Den Sørensenske Madamme, Udannethedens Repræsentant, tugtede hun med Svøber, men Fruen kærtegnede hun. For Halvdannethedens Komik havde hun intet Blik, hun havde knap engang kunnet spille den kostelige Fru Varbjerg i *En*

Spurv i Tranedans. Hendes Personlighed havde udelukket hende fra at fremstille det Erotiske; hendes hele Naturel havde afspærret hende fra Lidenskabens Omraade; selv for Matroneværdigheden og det Dronningagtige slog hendes Kræfter ikke til. En Dronning Elisabeths, en Paulinas Lidenskab og mægtige Værdighed var Københavnerinden fjærn. Saa blev da den lidenskabsløse Godmodighed og Forstandighed hendes Ideal.

Hun spillede en Del af de overlegne ældre Damer, der have saa sikkert et Blik for alle det unge Hjærtes Farer, der se Folk lige igennem, der forstaa at rede alle en Sags indviklede Traade taalmodigt og roligt fra hinanden og ligesaa roligt vinde dem op igen til et pænt Garnnøgle. Den gamle Dame, hvis Poesi Marstrand har givet i *Besøget*, hvor hun træder Synaalen, tilsyneladende helt optaget af denne ubetydelige Gerning, men i Virkeligheden med Moderøjets hele Ængstelse vaagende over den Elskovsscene, der spilles i Stuen, hende var det, som vi alle bevare som vort Billede af Fru Sødring. I *Engelskmænd i Indien* udførte hun en saadan Rolle med stor Virtuositet, og i et Par Stykker skrevne for hende (*Ægteskabspolitik, Grøns Fødselsdag*) kunde hun ret hengive sig til sin Kærlighed til disse Skikkelser, der i Lystspillet gøre samme Nytte som de frelsende Riddere i Melodramerne. Man glemte hendes Tale og lille uanselige Figur over den store Kraft, hvormed hun her talte, afgjorte, dømte.

Fru Sødring repræsenterer i sin Kunst en Side af det kvindelige Ideal, som har hersket her i Landet i den største Del af dette Aarhundrede lige op til vor Tid. Kvinderne ere aldrig før nu, og næppe nok nu, blevne berørte af Emancipationens friere Ideer, ikke engang Karrikaturen, Baronesse Mille, er synderlig dansk. I vor æstetiske, dannede Nation dømmes Kvinden efter Skønhed og Talenter, den unge Pige er smuk, den ældre Dame er forstandig og dannet eller hun er en

latterlig grim gammel Jomfru eller en dum borneret Madame. Fru Sødring har nøjagtig reproduceret de herskende Tanker. Hun har med Finhed og godmodig Spot harcelleret Pebermøen og Kælderkonen, og hun har sat hele sit sjældne Talent ind paa at forherlige Husfruen som Moder og som Hjemmets gode Genius.

Edvard Brandes.

Literatur.

Norsk og svensk historisk Literatur fra Aaret 1876.

Fra vore nordiske Nabolande have vi i det forløbne Aar faaet tilsendt nogle historiske Værker, som vi her skulle omtale under et. Skønt der blandt dem ikke findes noget Skrift af fremragende Betydning, kan dog et og andet vel fortjene lidt Opmærksomhed ogsaa i Danmark.

Dette sidste gjælder især om en efterladt Afhandling af *P. A. Munch*: Oplysninger om det pavelige Arkiv. Under et Ophold i Rom lykkedes det Munch at trænge ind i Vatikanerarkivet, der ellers var saa godt som utilgængeligt for protestantiske Forskere, og efterhaanden opnaaede han Adgang til en stedse friere Afbenyttelse af de her opbevarede Skatte, takket være især det Venskab, som den pavelige Arkivar, Pater Theiner, fattede for ham; hvor vanskelig denne Overvindelse af Hemmelighedskræmmeriet var, faar man endnu et Indtryk af, naar man hører, at Munch udtrykkelig forbød, at det ovennævnte Arbejde maatte offentliggjøres, før Theiner var død. Dette er nu sket; Skriftet blev da optaget i hans „Samlede Afhandlinger" og udkom samtidig særskilt. Man maa beundre, hvor godt Munch har formaaet at sætte sig ind i Arkivet i den forholdsvis

korte Tid, som han arbejdede deri; i faa Træk giver han os en klar Oversigt over dets Indhold, der paa en slaaende Maade afspejler Pavedømmets verdenshistoriske Betydning. Af Vigtighed er fremfor alt de pavelige Regester, som Innocens III. — ogsaa her en Reformator — lod paabegynde, og hvori man i stedse større Fuldstændighed indførte de utallige Breve, som udgik fra Pavestolen. Med Udfærdigelsen af disse var et efter Middelalderens Forhold overordenlig stort Kontorpersonale sysselsat (ogsaa en Dansk, David de Dacia, var en Gang ansat her), og her findes de vigtigste Oplysninger til alle europæiske Landes Historie; hvad der angaar Danmark, tog den flittige Munch Afskrifter af, som siden ere blevne trykte. Hans fyndige Oversigt over Arkivets Indretning vil være en Vejleder af stor Værdi for enhver, som nu vil benytte Vatikanerarkivet.

Af mindre Interesse for os Danske er én, i øvrigt meget tiltalende Skildring af Listerlandet, forfattet af *Const. Flood*, som i kort Tid har oplevet to Udgaver. — Meget lovende er derimod Titelen paa en Række Breve, som Prof. *L. Daae* i Christiania har udgivet: Breve fra Danske og Norske, især i Tiden nærmest efter Adskillelsen. De store Forventninger, hvormed man aabner denne Bog, forsvinde dog, efterhaanden som man rykker frem i Læsningen af den. Flest Oplysninger til Danmarks Historie venter man sig i den Brevsamling, som Udgiveren har givet den spændende Overskrift: Af en Diplomats Papirer. Det er Breve skrevne til den norskfødte Irghens-Bergh, der fra 1816 til sin Død i 1828 var dansk Chargé d'affaires i Dresden, Breve om kjøbenhavnske Forhold fra Diplomater, ja selv fra Statsministre. Og dog skal man lede længe for at finde en lignende Samling af flade og aandløse Breve. Ganske vist var hine Aar en Slaphedsperiode for Danmark, men var det nødvendigt for at bevise det at aftrykke over hundrede Sider fulde af Pjat og ubetydelig Bysladder?

Man erkjender Sandheden af et Ord, der anføres af Baggesen, at Kjøbenhavn var en „slumrende Verden“, og hvad Corps diplomatique angaar, saa var vor Hovedstad jo, som det ogsaa siges, det Sted, hvor Hofferne sendte deres Begyndere hen; heri ligger Dødsdommen over „En Diplomats Papirer“. En Undtagelse, der stilles endmere i Relief af Omgivelsernes Fadhed, danner kun Brevene fra Berghs Svoger, Gjerlew. Ikke blot ere disse skrevne med et næsten fransk Talent og fulde af træffende Udtryk, men selve Brevskriveren er en tiltalende Skikkelse, en gammel Frihedsmand, der jublende hilser den græske Opstand, hvis gjennemgribende Betydning han forudser, og hader Metternich som Pesten: „Gives der ingen Pennekniv eller Strikke til M. eller er han ej moden endnu til Helvede?“ Enkelte af hans Ytringer har næsten Aktualitet; i Anledning af Grundtvigs Angreb paa den unge Clausen anfører han blandt Tidernes underlige Tegn „den (religiøse) Reaktion, der hænger nøje sammen med den politiske“, og et andet Sted udbryder han: Jeg kan tilgive de gamle Ultra's, men de unge ere mig en sand Vederstyggelighed, thi de ere Synd mod Naturen. — For Offenliggørelsen af disse Breve, der virkelig afspejle Tidens Bevægelser, maa man være meget taknemlig, og naturligvis findes der ogsaa i Resten adskillige Guldkorn; i det hele tro vi dog, at Udgiveren burde have truffet et meget snævrere Valg blandt de Danmark vedrørende Breve, end han har gjort. Til Norges Historie i den første Tid af Forbindelsen med Sverrig findes der derimod meget betydelige Bidrag i den sidste Brevsamling i Bogen, som er uddraget af Stiftamtmand Christies Papirer.

I Sverige er der udkommet anden Del af Historiskt Bibliothek, som udgives af *C. Silfverstolpe* og hvoraf vi i sin Tid har omtalt det første Bind. Et Par af Artiklerne fra dette ere sluttede i den nu udkomne Del; af nye er især af Vigtighed en Række Aktstykker

om Stridighederne mellem Rigsraadet og Hertug Karl, den senere Karl IX. For Resten synes Bibliotheket at være i Begreb med at nærme sig til et ræsonnerende historisk Tidsskrift, hvad Sverige i saa høj Grad savner; i alt Fald har det begyndt at optage kritiske Anmeldelser, der rigtignok ere af en højst forskellig Værdi. Som ret betegnende for, hvorledes den stedse voksende Literatur begynder at trykke de historiske Forskere, kan det anføres, at man i Sverige og Danmark, samtidig og uafhængig, har søgt at mindske dette Tryk ved paa et Sted at give en samlet Fortegnelse over alt, hvad der er fremkommet i Aarets Løb af Bidrag til Landets Historie; en saadan Literaturoversigt er nylig begyndt i vort „Historisk Tidsskrift“, og det viser sig nu, at Silfverstolpe har optaget en lignende for Sveriges Vedkommende i sit Bibliothek.

Kr. Erslev.

Udvalgte Digte af Jens Baggesen. Med Indledning og Anmærkninger af Kr. Arentzen.

Baggesen var af Naturen udstyret med store aandelige Kræfter og med et vidunderligt poetisk Talent, og sikkert er det, at den danske Literatur ikke har haft nogen Forfatter, der i den Grad har forstaaet at faa Sproget til at bøje sig efter sine Tanker og Luner; ja som Sprogkunstner taaler han Sammenligning med hvilken som helst af Udlandets store Digtere. Hans mangfoldige poetiske Begavelse har ladet ham forsøge sig i alle Arter af Digtninge og i dem alle frembringe fortræffelige Ting. Størst og mest original var han dog som lunefuld og skemtende Digter, navnlig „i en humoristisk Mellemsfære, hvor „store Taarer“ veksle med „Smil“ som Solskin med Regn paa Grænsen imellem

Vinter og Sommer i det urolig bevægede Foraar.“ Om end Baggesens Digtning altid har haft en udsøgt Læsekreds, har den saa godt som været fremmed for det store Publikum. Hr. Kr. Arentzen fortjener derfor Tak fordi han ikke har skyet det ingenlunde lette Arbejde at give et Udvalg af denne Forfatters Værker og saaledes paa ny henledet Opmærksomheden paa ham; thi saadanne Arbejder som *Labyrinthen*, *Gengangeren*, *Skemtsomme Rimbreve*, *Politiske Epistler* og flere andre høre til vor Literatur ypperligste Frembringelser og bør altid sikre deres Forfatter mod Forglemmelse. *Skemtsomme Rimbreve* og *Gengangeren* have desuden haft Betydning for Literaturens senere Udvikling, vi minde om Fortsættelserne gennem Heiberg og Hertz.

Det foreliggende Bind indeholder udvalgte Digte. Det indledes med en særdeles velskreven biografisk Skitse, der giver et klart og tydeligt Billede af Digterens interessante og overordentlig omtumlede Liv Kr. Arentzen har her givet et Resumé af sin fortjenstfulde, men ikke tilstrækkelig paaagtede store Bog om *Baggesen og Oehlenschläger*, i hvilken det særlig med Hensyn til Baggesen er lykkedes ham at fremdrage saa mange ny Momenter med Hensyn til den rette Vurdering af denne saa uretfærdig behandlede Forfatter. Selve Udvalget indeholder i alt 58 Digte. Saa vidt som muligt har Udgiveren holdt sig til den kronologiske Orden, hvilket er meget heldigt, da man derved faar et godt Overblik over de meget vekslende Stemninger, der i Forfatterens lange Digterliv beherskede ham og aflokkede ham saa mange smukke Digte. Som man kunde vente sig af Hr. Kr. Arentzen er Udvalget besørget med en høi Grad af Omhu, Samvittighedsfuldhed og Smag. Man vil næppe forgæves lede efter noget Digt af virkelig Betydning, medens Udgiverens kritiske Sans har ladet ham udelukke alle mindre betydelige Ting. Man vil i denne Samling finde ikke faa udmærkede, men kun lidet kendte

Digte, som et Eksempel instar omnium skulle vi fremhæve *Jordens Kærlighedshistorie.* Med Hensyn til Tekstkritiken kunne vi dog ikke se rettere, end at Udgiveren har handlet meget vilkaarligt ved ikke at lægge en bestemt Tekst til Grund, men i enkelte Digte har sammenplukket Teksten fra de forskellige Udgaver. Til Digtene slutte sig en Række Anmærkninger, der give ypperlige saavel sproglige som literærhistoriske Oplysninger. Den smukt udstyrede Bog er endvidere ledsaget af et interessant Portræt, der er udført efter et Kobberstik af Chrétien. Titelbladet er en saa vidt mulig nøjagtig Efterligning af *Skemtsomme Rimbreve*, som Baggesen selv har tegnet.

Kr. Arentzen vil i indeværende Aar udsende et nyt Bind, der kommer til at indeholde komiske og satiriske Poesier. I dette Bind vil man altsaa faa flere af Baggesens betydeligste Digtninge, som f. Eks. *Gengangeren*, og vi haabe, at Udgiveren ikke alene vil forsyne dem med Anmærkninger, men ogsaa med Indledninger, der for det store Publikum ville være af den største Betydning, særlig tro vi, at dette vil være nødvendigt med Hensyn til *Gengangeren*; en hel Del Allusioner ville ellers være uforstaaelige for den Læser, der ikke besidder speciel Kundskab til de literære Forhold paa den Tid Digtningen fremkom. Kr. Arentzens overordentlige Kendskab ikke alene til Baggesen, men til hele den samtidige Literatur vil gøre ham det let. Ønskeligt var det maaske at bibeholde Baggesens egen Ortografi. Vi haabe, at Hr. Arentzen agter at fortsætte sit Udvalg med flere Bind, han vil derved indlægge sig en stor Fortjeneste af vor Literatur. Baggesens Værker foreligger vel samlede af Sønnen August i 12 store Bind, men denne Udgave er selvfølgelig uden Betydning for det store Publikum og lider desuden af mange og meget betydelige Mangler. Et Udvalg af Digtene er ganske vist ogsaa foretaget af August Baggesen, men det er

gjort uden Anvendelse af Kritik og har derfor været ude af Stand til at skaffe Digteren Læsere. Med Hensyn til en senere Fortsættelse af det af Hr. Kr. Arentzen paabegyndte Udvalg tro vi, at det vil være heldigst, om der blev optaget enkelte af de Stridsskrifter, f. Eks. Kritiken af Ludlams Hule, som Baggesen i Tidsrummet 1814—19 udsendte imod Adam Oehlenschläger; noget mere bidende og vittigt (Biskop Mynster ytrede rigtig nok: „mig synes, man kan ærgre sig over saadan Kritik", og Sibbern sagde: „det var falske Vittigheder") skal man have vanskelig ved at vise Magen til, og man huske tillige paa, at han stod saa godt som ene i Kampen mod hele det unge Danmark, der havde grebet til Vaaben for dets elskede Digter.

Vilhelm Arntzen.

Studier i allmän hällsovård grundade på Göteborgs Mortalitetsförhållanden, af Elias Heyman. I. Göteborg 1877.

En Række Studier over almindelig Sundhedspleje maa nødvendigvis berøre Forhold, som angaa en Befolknings dybeste Interesser. Ved Stiftelsen af det nye Societé de médecine publique i Brüssel udtalte den belgiske Hygiejniker Dr. Kuborn*) følgende Ord: „Alle Undersøgelser angaaende Folkenes Sundhedsvilkaar maa være af største Vigtighed for Enhver, der ærligt søger den videnskabelige Løsning af de sociale Spørgsmaal, som tidligere vare overladte til den blinde Empirisme eller til Ideologernes fantastiske Drømme; derfor maa enhver Regering føle det som en Pligt at lette og opmuntre disse Undersøgelser; thi Mortaliteten er et

*) Journal d'Hygiène, 1877, p. 133.

Udtryk for alle de Ulykker, der ramme Folkenes moralske, materielle og intellektuelle Interesser.“ Paa Sundhedsplejens Omraade kunde en vis Fanatisme være ønskelig; at den med Tiden vil vaagne, er vel utvivlsomt.

Gøteborg synes efter det foreliggende Skrift ret heldig stillet i Henseende til Sundhedsforholdene, idet Dødeligheden i de sidste 8 Aar har været omtrent $22{,}_9$ for 1000 Indbyggere. Selvfølgelig bør et saadant Tal kun med Forbehold tages som Maalestok for Sundhedstilstanden i en By. Blandt de uendelig komplicerede Forhold, hvoraf Dødeligheden er afhængig, maa som bekendt først og fremmest nævnes Antallet af Fødsler, fordi Dødeligheden blandt de smaa Børn forholdsvis er saa stor. Af hvor stor Betydning dette kan blive, kan man formode af følgende Tal: Frankrig har et Fødselstal af $26{,}_{26}$ paa 1000 Indbyggere og et Dødstal af $23{,}_{63}$ paa 1000, Østerig har $39{,}_{86}$ Fødsler pro mille og $30{,}_{34}$ Dødsfald; Paris har paa en Fødsel $32{,}_2$ Indbyggere og et Dødsfald paa 40 Indbyggere, Wien derimod paa en Fødsel 22 Indbyggere og paa et Dødsfald 28 Indbyggere. Fremdeles er det Forhold, i hvilken de forskellige Aldersklasser ere repræsenterede, af Betydning for Bedømmelsen af en Bys Sundhedstilstand, fordi Voksne paa 15—45 Aar have langt større Modstandskraft mod Sygdomme end ældre Folk eller Børn. Saaledes findes i London paa 1000 Indbyggere 263 Børn, medens der i hele England findes 356 paa 1000 Indbyggere, af Voksne har London 360 p. m. Indbyggere, hele England derimod kun 335 p. m.; i den mindre arbejdsdygtige Alder har London atter færre Indbyggere end det øvrige England. Indflydelse paa Dødeligheden har ogsaa Kønnenes Fordeling; i England er Dødeligheden blandt Mænd $23{,}_3$ p. m. mod $21{,}_5$ p. m. for Kvinder. Endnu maa nævnes som betydningsfuld Størrelsen af Indvandringen, da de Indvandrede mest ere i en Alder af 20—40 Aar, i

hvilken Dødeligheden er ringe. Det er alle disse Indvendinger mod Mortalitetstallenes Gyldighed, der have fremkaldt forskellige Forslag til de forbedrede, men langt besværligere Beregningsmaader, af hvilke Körösis „individuale Metode“, der gaar ud paa en kontrollerende Forfølgning af hvert enkelt Individ, er den radikaleste og vistnok mindst angribelige. Den gaar ikke ud paa at beregne Mortalitetsprocenten, men Dødelighedsgraden i hver Aldersklasse og for hvert Køn, idet den kun tager Hensyn til den sedentære, af Ind- og Udvandringer uberørte Befolkning.

Skønt altsaa en Bys Mortalitetsprocent alt for meget paavirkes af Befolkningens Sammensætning til at kunne gælde som Maalestok for Byens Sundhedsforhold, kan man dog paa ingen Maade undvære Beregningen af Mortalitetsprocenten, af hvilken det ogsaa er fuldt berettiget at drage Slutninger, naar intet af de omtalte Momenter giver nogen iøjnefaldende Grund til at drage dens Betydning i Tvivl. Som bekendt indeholder den engelske Sundhedslovgivning i Public Health act 1848 en Bestemmelse, som paalægger Kommuner, i hvilke Dødeligheden i 7 paa hinanden følgende Aar i Gennemsnit overskrider 23 paa 1000 at foretage Foranstaltninger til Sundhedsplejens Forbedring. Dette Forhold af 23 pro mille eller et Dødsfald paa 43 Indbyggere, som er fundet ved Beregning af Mortaliteten for hele England under en Række af Aar, er siden temmelig almindeligt vedtaget som Normalmaksimum for Dødeligheden i Evropa, saa at det anvendes som Maalestok ved Bedømmelsen af en Bys eller Kommunes Sundhedstilstand. Naar det opstilles som Norm for Englands Stæder med en tæt sammentrængt Befolkning, som tilmed er udsat for de med en højt udviklet Fabrikindustri følgende sundhedsskadelige Indflydelser, er $22,_9$ p. m. endda ikke saa ganske ringe for en By som Göteborg. Sammenlignet med København med en Mortalitet af over 26 pro mille

indtager den dog en hæderlig Plads, hvilket endnu mere gælder overfor flere Byer paa Kontinentet af omtrent samme Størrelse. Mainz, som har et ganske tilsvarende Indbyggerantal (c. 60,000) har saaledes en Dødelighed af 29 p. m.*)

Forf. gør udførlig Rede for de epidemiske Sygdommes og Lungesvindsotens Optræden samt Dødeligheden blandt Børn i Göteborg og belyser disse Forhold ved Bearbejdelse af Byens Mortalitetstabeller. Som man kunde vente, give Tallene her fornyet Bekræftelse paa den gamle Erfaring, at usunde Boliger, usunde Værksteder, slet eller uhensigtsmæssig Føde og andre med Pauperismen følgende Ulykker forhøjer Dødeligheden og navnlig dels Dødeligheden af Lungesvindsot, som i Göteborg forekommer hyppigere i Forstæderne med en Arbejderbefolkning, der lever under mindre gode Bygningsforhold, end i Byen, dels Dødeligheden blandt Børn. Det er som bekendt paa disse Omraader, at der findes en stor Mængde sygdomsvækkende Aarsager, som det er muligt at bekæmpe, især naar det kunde gaa op for de mindre vel stillede Samfundsklasser, at de her have en Fordring at stille, og for de gunstigere stillede Klasser, at de her have en Gæld at betale.

At den sociale Stilling i Samfundet har en direkte Indflydelse paa Livets Varighed, er vel nu i Reglen anerkendt, men adskillige af de ældre Undersøgelser i denne Retning lade en Del tilbage at ønske. Naar saaledes Neufville erklærer, at af 100 Smede eller Skrædere dør 16 før det 24de Aar, af 100 Læger derimod kun én, behøver man ikke at have et skarpt Øje for statistiske Underfundigheder for at opdage, at ikke den ringeste Slutning lader sig uddrage deraf, eftersom der natur-

---

*) Dr. Kupferberg: Ein Beitrag zur Beurtheilung des Gesundheits-Zustandes einer Stadt mit besonderer Berücksichtigung Mainzer Verhälltnisse. Mainz 1877.

ligvis findes langt flere Skrædere end Læger paa 24 Aars Alderen. Forskellige Undersøgelser af Villermé og Chateauneuf om Velstandens Indflydelse angaa kun i Almindelighed Sammenligninger mellem mere og mindre velhavende Bykvarterer og Departementer uden nogen direkte Sammenstilling af Fattige og Velhavende. Til samme Klasse høre saadanne nyere Undersøgelser som de her berørte af Heyman eller de af Reclam anstillede for Leipzigs Vedkommende. Han fandt, at af to Gader under tilsyneladende samme almindelige hygiejniske Betingelser havde den ene, i hvilken 70 pCt. af Beboerne holdt Tjenestetyende, en Dødelighed af 1 paa 70, og af de Døde var hver 10de et Barn, medens i den anden, i hvilken kun 2 pCt. levede i saadan Velstand, at de kunde holde Tjenestefolk, Dødeligheden var 1 paa 23, hvoraf Halvdelen var Børn. Mere end saadanne Undersøgelser yde Caspers Beregninger, da de sondre mellem Fattige og Velhavende, men hans Materiale er ikke særdeles omfattende. Endnu en Mængde Undersøgere have beskæftiget sig med dette Spørgsmaal og opnaaet en Række mere eller mindre overbevisende, om end ganske vist til en vis Grad angribelige Resultater.

De bedste og nyeste Undersøgelser, som foreligge, pege imidlertid i samme Retning. Det er Ophavsmanden til den individuale Metode i Mortalitetsstatistiken, Körösi i Pest, som fornylig har offentliggjort Beregninger, der undersøge Dødeligheden for 12,384 Skrædere, 9658 Skomagere, 21,187 Købmænd, 18,721 Daglejere og 9067 Personer af den tjenende Klasse, hvorved han kom til følgende Resultat*):

---

*) Joseph Körösi: Mittheilungen über individuale Mortalitäts-Beobachtungen. Budapest 1876.

I Løbet af et Aar døde af 100 Personer i en Alder af:	Skræ-dere.	Sko-magere.	Køb-mænd.	Dag-lejere.	Tjenende Klasser.
25—29	1,37	1.85	0,98	2,80	2,47
30—34	1,43	1,49	0,91	1,65	1,14
35—39	1,77	2,41	1,25	1,90	2,23
40—44	1,67	2,48	1,37	2,56	3,58
45—49	3,03	2,26	1,27	4,26	5,67
50—54	3,58	4,04	2,19	5,20	3,08
55—59	3,27	3,17	2,22	5,96	4,12
60 og derover	5,70	9,07	3,46	9,28	9,

Man ser heraf, hvor langt gunstigere Handelsstandens Vitalitet er i Modsætning til de øvrige nævnte Livsstillinger, fremdeles at tjenende Klasser og Daglejere, men navnlig de sidste, vise de ugunstigste Forhold.

Velstandens Indflydelse paa Levedygtigheden fremgaar fremdeles, som ogsaa fremhævet af Heyman, af den ringere Dødelighed blandt Jøder end blandt Kristne, hvilket væsentlig maa antages at skyldes den større Velstand blandt hine. Blandt Jøderne i Göteborg er i de sidste 50 Aar kun 5,8 pCt. af Børnene døde i det første Leveaar. Af Jøderne i Baden døde ifølge Pfeiffer i første Leveaar 15 pCt. mod 26 pCt. for hele Befolkningen. I Modsætning hertil vise Undersøgelser fra andre Lande, hvor Jøderne leve i stor Fattigdom, at Børnedødeligheden blandt dem er lige saa stor eller større end blandt andre Religionsbekendere. Körösis nyere Undersøgelser have vist, at den ringere Dødelighed blandt Jøderne ikke blot findes i Barnealderen. Ved i denne Henseende at sammenligne Katholiker med Lutheraner og Calvinere paa den ene Side og Jøder paa den anden Side fandt han, at Dødeligheden blandt de katolske Børn var større end blandt de evangeliske; men med det 20de Aar indtræder en Stigning af Dødeligheden blandt de evangeliske, som varer indtil Oldingealderen og hvis Forklaring maaske maa søges deri, at det relative Flertal af

de tjenende Klasser i Pesth bestaar af Reformerte. Jøderne vise i alle Levealdere den gunstigste Vitalitet og ere i denne Henseende næsten dobbelt saa heldig stillede som Katholikerne.

At Sundhedsforholdene og Dødeligheden saa meget afhænger af Velstanden, skyldes for en stor Del den ved de bedre Kaar muliggjorte Forbedring af Boligen. Heyman fandt en Bekræftelse herpaa ved at sammenligne Dødeligheden i et Kvarter af sunde Arbejderboliger med Dødeligheden i den forøvrigt af fattige Arbejdere beboede Forstad Haga. Han fandt herved følgende Tal:

Af 1000 Personer døde

Aar.	af alle Sygdomme		af epidemiske Sygdomme	
	i Haga.	i Arbejder-Boliger.	i Haga.	i Arbejder-Boliger.
1869	23,5	10,7	5,2	3,0
1870	28,0	19,9	11,6	3,0
1871	20,6	26,0	3,9	10,7
1872	21,6	13,8	3,6	3,0
1873	23,0	9,2	4,6	0,0
1869—73	116,7	79,6	28,9	19,7

I et for kort Tid siden udkommet fortjenstfuldt lille Skrift: Danske Arbejderboliger eller Oversigt over, hvad der i Danmark, og navnlig i Hovedstaden København, er gjort for at skaffe den arbejdende Klasse sunde og billige Boliger — har Dr. E. Hornemann paavist noget Lignende for Lægeforeningens Boliger paa Østerfælled. Medens Middeldødeligheden i disse har vekslet mellem 23,7—25 og 27 pro mille, har den i Arbejder- og Fattig-Kvartererne i selve Staden og Forstæderne været 26,5—26,7 og 28,9, ja i et enkelt, nu demoleret, Kvarter i Stadens Midte (Peder Madsens Gang) steg Dødeligheden i de sidste Aar endog til 43,4 p. m.

At man ikke af saadanne Tal kan drage nogen direkte Slutning angaaende Boligens Indflydelse paa Levedygtigheden, er dog indlysende. Det er overhovedet kun de bedre Stillede i Arbejderstanden, som føle Trang til at bo godt og som derfor have Udsigt til at opnaa et saadant Gode; der hører allerede en vis Grad af Velvære til for at ønske hygiejniske Fremskridt. Nedenunder dem findes der endnu i København Repræsentanter for en Klasse, som lever usselt i mørke og fugtige Bagbygninger og som dør tidligt uden at lade sig paavirke af Belæring og uden at forurolige Andre ved „socialistiske Rumlerier“. Overfor denne tavse og lidende Slægt kunne Moralisterne med Rette ryste paa Hovedet.

Men overfor det store Flertal af Perfektible kan Hygiejnen lykkeligvis udrette Noget. De fra et hygiejnisk Synspunkt lidet opmuntrende Anskuelser, som ere fremsatte af Herbert Spencer, maa vel mere tilskrives en filosofisk end en praktisk Betragtningsmaade. I sin „Study of Sociology“ fremsætter den berømte Forfatter den Tanke*), at man ved at formindske Dødeligheden ved at undertrykke en af dens Aarsager giver Anledning til forøget Frugtbarhed, indtil Mortaliteten atter holder denne i Ligevægt. I samme Grad som sundhedsskadelige Indflydelser fjernes, bliver Slægten svagere, fordi de svagelige Individer, som ellers vilde være døde i Ungdommen, nu leve og faa Lejlighed til at forplante sig. Af denne Betragtning kan vel kun uddrages den Slutning, som ogsaa stemmer med Erfaringen, at intet springvist Fremskridt er muligt, men, konsekvent forfulgt, vilde den være en Hæmsko for alle hygiejniske Indgreb. At sanitære Fremskridt ere mulige, fremgaar ikke blot af den af Statistiken paaviste Formindskelse af Dødeligheden og Forøgelse af den gennemsnitlige Levealder i Tidens Løb, men stemmer ogsaa med den nyere Opfattelse af Menneskeslægtens Ud-

*) I den franske Udgave pag. 363—368.

viklingslove. Det er i den Henseende af Betydning, at adskillige epidemiske Sygdomme, hvis Udbredelse det staar i Hygiejnens Magt at begrænse,, ikke fortrinsvis angribe svage Individer.

Foruden ved almindelige hygiejniske Indgreb kan man haabe at paavirke den private Hygiejne i den store Masse ved Belæring. Heyman betoner dette og gør navnlig opmærksom paa Ønskeligheden af hygiejnisk Undervisning i Pigeskolerne som det bedste Middel mod den store Dødelighed i den første Barnealder. Men for at dette kan ske maa man først have Lærere, som ere i Stand til at meddele en saadan Undervisning paa hensigtsmæssig Maade. For at Hygiejnen skal kunne trives i Skolen maa selve Skolens Hygiejne idetmindste være upaaklagelig. Men selv med de luftigste Lokaler og de hensigtsmæssigste Skolebænke vil man ikke naa vidt, naar Læreren ikke sørger for tilstrækkelig Udluftning eller rigtig Benyttelse af Bænkene. I Østerig har Dr. Gauster i flere Aar vedligeholdt en Agitation for Udbredelse af hygiejniske Kundskaber blandt Lærere, som allerede i mange Henseender har baaret Frugt. Det er en Vej, ad hvilken man vistnok vil kunne vente sig hurtigere og sikrere Resultat end af Love og Forordninger.

A. Ulrik.

Kulturskildringer fra Orienten af Arminius Vambéry.

Det er et Øjenvidnes sandhedskærlige og paalidelige Fremstilling af den moderne Muhammedaners Sæder og Aandsliv. Vambéry sammenniter en Mængde Detailiagttagelser for at udkaste et Totalbillede af den Degenerationsperiode, i hvilken Orienten fra Bulgariet til Afganistan befinder sig. Det er en desillusionerende Bog, der synes at have sat sig til Opgave at afdække Lag for Lag alle falske Forestillinger og alle formildende Tilsløringer, ved Hjælp af hvilke det undertiden er lykkedes at omskabe

de islamitiske Barbarer til et for Fremskridt modtageligt Kulturfolk. Vambéry afskraber den diplomatiske Pascha, den lærde Ulema, den dannede Perser for at vise Asiatens hele Raahed og Urenhed under den bedrageriske Overflade.

Vambéry, der som bekendt endog forklædte sig som Dervisch for at kunne foretage den hellige Rejse med fuldstændig Sikkerhed for en gennemført Iagttagelse, forfølger Muselmanen med en Sporhunds Hidsighed fra Badet til Haremet, fra Drikkegildet til Regeringskontoret. Hans Bog er indrettet med en systematisk Nøjagtighed, omtrent som en god Parlør, idet hvert Livsforhold er gennemgaaet for sig selv med leksikalsk Grundighed, men det kan ikke nægtes, at Læsningen derved bliver lidt trættende og mere lærerig end egentlig underholdende. Desuden synes Forfatteren ialtfald efter den danske Oversættelse at dømme intet synderligt Hensyn at tage til Stilens Kunst. Han giver for mange Notitser og for faa Billeder, han har al en rejsende Videnskabsmands Undersøgelsessans, er ikke lidt af en Psykolog, men slet intet af en Poet.

Det som maaske har den allerstørste Interesse i hans Bog er det Indblik den giver i Maaden paa hvilken Raceforskellen forsvinder overfor Religionsligheden. Den turanske Tyrk, den semitiske Araber, den ariske Perser, alle faa som Tilhængere af Muhammeds Lære samme Sæder, samme Tanker, ja næsten samme Karakter. Man føler tydeligt den islamitiske Orient som én skarp begrænset Kulturmasse overfor den evropæiske ved at gennemgaa disse fra meget store Afstande hentede Kulturbilleder.

Oversætteren synes at have manglet Kendskab til østerlandske Sprog, Stavemaaden er ialtfald meget ulogisk. En Sætning som denne „Ch i østerlandske Sprog (!) udtales som K“ gemmer en Mysticitet, det ikke er lykkedes Undertegnede at gennemtrænge.

Edv. Brandes.

Katolske Præster.

I.

I fyrretyve Aar har Abbed Pintoux været Præst i Sognet Saint-Marchal. Han er nu halvfjerdsindstyve Aar gammel. Det er en lille vindtør Olding med et solbrændt, teglstensrødt Ansigt; i sin tyndslidte Præstekjole, som han bærer ligesom en Bluse, ligner han ganske en Bonde.

Ved hans Liv er der intetsomhelst mærkværdigt. Han er Søn af en Brændehugger i Meriadec, Nabolandsbyen, og var en spinkel Fyr, der blev mishandlet af sine Brødre. Hans gode Lykke vilde, at en Dame fattede Interesse for ham og satte ham i det lille Seminarium i Guérande: han var bange for at tage fat med sine Hænder; at bære en Økse, at fælde et Træ gjorde ham saa angst, at han langt hellere vilde have gaaet omkring og tigget. Desuden havde han altid været saa naivt troende som et Barn. I Seminariet underkastede han sig fuldkomment sine Lærere og troede blindt paa alt, hvad de befalede ham at tro. Hans sløve Intelligens gjorde sig fri for ethvert Arbejde med at tænke: han sagde til sig selv, at Gud tænkte for ham. Saa blev han ordineret og nærede senere ingensomhelst Ærgerrighed, ønskede blot at gøre sin Gerning i Fred. Biskoppen i Nantes anbragte ham først i to eller tre smaa Kald, men da han saa hvor uskyldig denne enfoldige Sjæl var og forstod, at han kun kunde gøre Tjeneste rent passivt,

sendte han ham tilsidst til Saint-Marchal og glemte ham der.

Saint-Marchal er en Flække i Nedre-Bretagne langt borte fra Kysten. Jernbanen fra Nantes til Brest løber ti Mile borte fra den Højslette paa hvilken den ligger hærjet af Stormen fra Havet, som man ser i Horisonten som en grøn Linje. Flækken tæller omtrent fire hundrede Indvaanere; den er overmaade fattig, thi Jordbunden er stenet, og der er intet Vand. Det er som om denne nødlidende Befolkning var tusinde Mile borte fra det nuværende Frankrig. Det er her, at Abbed Pintoux er blevet en gammel Mand.

Efterhaanden er Abbeden kommet til at dreje sig ensformigt omkring i sin snævre Eksistens som en Hest paa Ridebanen. Om Morgenen, Messen; om Eftermiddagen Religionsundervisningen; om Aftenen et Parti med en Nabo. Da de Par hundrede Franks, der udgøre Indtægten af Kaldet, ikke ere tilstrækkelige til hans Underhold, saa har han trods sin Afsky derfor været nødt til at tage Spaden i Haanden og dyrke den Stump Mark, som ligger bagved Præstegaarden. Han høster Bønner og Kaal. Der kan man se ham i Skjorteærmer, med blottet Hoved i Solskinnet, kjæmpe mod det haarde Jordsmon med sine magre Arme. Saa tager han Præstekjolen paa og gaar ganske forpustet hen at høre paa Pigebørnenes Skriftemaal. De latinske Fraser infinde sig paa hans Læber uden at han behøver at huske sig om, han siger dem ganske tankeløs hen for sig uden at standse.

Abbeden betjener sig bestandig af de samme Talemaader, uforanderlige som de Gebærder han nu har brugt i et halvt Aarhundrede. Religionen behandler han rent haandværkmæssigt. Han forretter Gudstjenesten som en optrukken Maskine. Hans store Fromhed er blevet en fuldkommen Rutinesag; den kan nøjes med, at de enkelte Ceremonier gentages nøjagtigt hver Dag paa samme Tid.

Imidlertid har han i Løbet af fyrretyve Aar viet hele Landsbyen og døbt en hel Generation. Han dyrkes som Patriark i Saint-Marchal. Paa Festdage bringer man ham Æg og Smør. Man spørger ham til Raads i vanskelige Tilfælde; han afgør Retstrætterne, forsoner Familiestridighederne og uddeler Arvelodderne. Og det er saa naturligt, at Præsten saaledes er Herskeren, thi han alene læser i Bøgerne, han alene staar i Forbindelse med Videnskaben og den gode Gud. Han er ganske anderledes Magtens Repræsentant end Sognefogden, thi denne taler kun i Regeringens Navn, men han i Himlens; og Himlen med sit Hagl og sit Lyn er den eneste Magt, for hvilken Bonden frygtsom bøjer sit Hoved.

Der er ikke én Vantro paa Egnen. Om Søndagen er Kirken fuld; Mændene og Kvinderne sidde hver paa sin Side. Naar Præsten kommer ind med Kalken, kan han med et Øjekast forvisse sig om at hele Selskabet er der. Hvis der mangler et Faar i Flokken fordrer han enten en passende Undskyldning, for Eks. en Sygdom, ved hvilken man ikke kan gaa ud, eller han slynger en Tordentale mod det forvildede Faar. Fra Prædikestolen lyde forfærdelige Trusler mod de Ugudelige: Helvede aabner sig med sine Flammer og sine Kjedler fulde af sydende Olje, hvor de Fordømte steges over en sagte Ild. Mænd og Kvinder gyse af Skræk, og Børnene gaa fra Kirke med Spøgelsesfrygt for hele Ugen. Sandt nok, Præsten selv vilde ikke slaa en Flue ihjel; men han gentager saadanne Prædikener som han selv har hørt; han lever selv i en stadig Frygt for en nidkær Guds Vrede, og han tror paa de mirakuløse og rædselfulde Begivenheder i Legenderne. Saaledes lever Saint-Marchal i en frygtsom og ydmyg Tilbedelse, som en vild Stamme paa Knæ for en lynildsvanger Sky, der staar paa Nippet til at bryde løs.

En Søndag lægger Abbed Pintoux Mærke til, at Mariane Roussel ikke er paa sin Plads ved Siden af

Vievandskummen. Straks efter Frokost begiver han sig paa Vej til Roussel's, for at faa at vide om hun er syg. Han vandrer gennem Landsbyen med smaa Skridt; han er stiv af Ælde, det brune Ansigt er ubevægeligt, kun Øjnene leve, smaa graa Øjne, klare og uskyldige som et Barns. Han bliver standset af et Par Bønder, der spørge ham, hvad Vejr det bliver den næste Dag; han ser mod Himlen, ryster paa Hovedet men lover dog tilsidt godt Vejr. Et Par Skridt længere frem spørger han en Kone, hvordan det gaar med hendes Vask; og lidt efter maa han ind i en Hønsegaard for at se en Redefuld Kyllinger. Overalt er han hjemme, som hos sin Familie. Kun hans gamle Præstekjole adskiller ham fra de andre Indvaanere, med hvem han har det sløve Ansigt, Tanker og Sprog tilfælles.

Endelig kommer han hen til Roussel's. Der ser han Mariane i bedste Velbefindende og i ivrig Snak med Nabokonen, den lange Nanette.

— Men Mariane dog! Hvad er det? De forsømmer Messen.

Og uden at give hende Tid til nogen Forklaring, fortæller han hende, at det er rent forkert, at Djævlen lurer paa hende, og at hun ganske sikkert kommer i Helvede, naar hun ingen Religion har. Endelig kan dog Mariane komme til at undskylde sig.

— Det er den Lille, der er Skyld deri, Herr Abbed .... Hun er meget syg. Imorges var jeg bange hun skulde blive borte for mig, saa turde jeg ikke gaa ud.

— Er Deres lille Katrine syg?

— Ja, hun ligger inde i Sengen ... Vil De komme lidt herhen, saa skal De se.

I den store Seng ved Enden af det mørke Værelse ligger der et Barn paa henved ti Aar og ryster af Feber. Ansigtet brænder, Øjnene ere lukkede. Hele hendes lille Krop skælver under Tæppet. Præsten, som har nærmet

sig, betragter hende et Øjeblik i Tavshed, saa siger han med sagte Stemme:

— Det er den gode Gud, der straffer Dem, Mariane . . . . Ja, De har ofte krænket Gud og givet et daarligt Eksempel, nu falder hans Haand tungt paa Dem.

Hvert af sine Ord giver han Vægt med et Nik som for at vise at han finder det rimeligt, at Himlen hævner sig. Heller ikke Katrine har opført sig godt. Forrige Torsdag under Religionsundervisningen maatte han sætte hende ud af Kirken, fordi hun lo og forstyrrede de andre Børn. Det regnede meget stærkt den Eftermiddag og da den lille Pige, som var bange for at faa Skænd, ikke havde vovet at gaa hjem, havde hun ladet sig gennembløde til Skindet af Regnen.

— Det er i Tordags at hun har faaet det, mumler Moderen. Hun er kommet hjem i en frygtelig forkommet Tilstand.

— Gud straffer hende ligesom Dem, Marianne, svarer Præsten. Tror De, at det kan være en Fornøjelse for Gud, naar han ser saadan en uartig Tøs gøre Nar af ham i hans eget Hus. Alting kommer igen.

Den lange Nanette gør Korsets Tegn; Far Roussel, som er ifærd med at spise en Skaal Suppe ved Bordenden, nikker bifaldende med Hovedet. Ja, Alting kommer igen. At det haglede i April, det kom blot af, at den hellige Jomfru var misfornøjet med Folkene i Saint-Marchal, fordi de ikke havde bragt hende ligesaa smukke Buketter iaar som ifjor paa Marie Himmelfartsdag. At den gamle Lazares Hest er død, det kommer af, at den Gamle har glemt at korse sig foran Kristusbilledet.

Da imidlertid Roussel's ikke erindre at have givet den gode Gud nogen Anledning til Vrede, saa haabe de at den lille Pige nok kommer sig med Englenes Hjælp. Men skulde det ikke blive bedre om to, tre Dage, saa vil de dog sende Bud efter Doctoren, som boer seks Mile

derfra i Pontenac. Den lange Nanette trækker paa Skuldrene: hun troer ikke paa, at Doktoren kan hjælpe. Hvis Himlen har bestemt, at En skal dø, saa skal Doktoren nok lade være at frelse ham. Ovenikøbet er Doktoren i Pontenac en ren Hedning; det er almindelig bekendt, at naar han har set til en Syg og givet ham sin Medicin, ser man bagefter Djævelen staa ved Foden af Sengen, naar han er død.

— Gnid hendes Tindinger hver Time med Vievand, siger Præsten, og læs saa tre *ave* og tre *pater*.

Derpaa knæler han og fremmumler hurtigt en Bøn. Roussel's og Nanette sige: Amen og slaa store Kors for sig:

— Det er ingenting, erklærer Præsten ved Bortgangen. Det Urene maa ud af Barnets Legeme . . . . Jeg kommer igen imorgen.

Men da Abbed Pontoux den næste Dag kommer til Roussel's, er han helt altereret; med skælvende Stemme fortæller han dem den forfærdelige Historie, han lige har faaet at vide af Klokkeren. Den lille Katrine har begaaet Helligbrøde. I Tordags, da hun blev jaget væk fra Religionstimen, gik hun et Øjeblik ind og legede i Sakristiet, og der saa' Klokkeren hende tage Kronen af den store Gibsmadonnas Hoved, sætte den paa sig og give sig til at neje ganske alene, uden Tvivl for at gøre Nar af Gudsmoder. Abbeden forstaar ikke, at Himlen ikke paa Stedet ramte hende med sit Lyn. Men nu er hun fortabt; det er Himlen, der sender Sygdommen.

— Hun var saa dyngvaad, da hun kom hjem, siger Mariane. Maaske alligevel hvis hun fik dygtigt ind at svede paa.

— Hun er meget daarlig, meget daarlig, mumler Far Roussel, der sidder i en Krog med Hænderne i Skødet.

Den stakkels lille Tøs drages med Døden i den store Seng. Hendes smaa lyse Haar rejse sig, Aande-

drættet kommer tungt og hedt over de brændende Læber, og undertiden aabnes Øjenlaaget lidt og man ser et Glimt af de klare udtryksløse Øjne. Hun taler i Feber, hun klager bestandigt med de samme Ord: Det gør saa ondt . . . det gør saa ondt! . . . Det er en Ynk at se hende saa ung og spæd lide saaledes, og med sine stive Arme kæmpe ganske alene med Døden.

Imidlertid er Historien om Helligbrøden gaaet Byen rundt og Naboerne strømme til. Der fortælles, at Præsten vil forsøge at drive Djævlen ud, som har sat sig fast i Kroppen paa Barnet hos Roussel's. Lidt efter er der allerede et Dusin Mennesker i Stuen. Man hvisker til hinanden. Man fortæller lignende Historier, der ere kendte paa Egnen. Tre Aar iforvejen havde en anden Tøs stjaalet en Hostie og moret sig med at gøre den fast paa et Træ med en Knappenaal; øjeblikkeligt begyndte Træet at sukke, og en rød Strøm randt ud fra Stammen, medens alle Grenene regnede med store Blodsdraaber. Den lange Nanette sværger paa, at hun selv har set det; det vil sige at hendes Søster i alt Fald har set det. Men en anden Historie gør endnu større Indtryk paa de Tilstedeværende: en Fastelavn havde nogle Drenge spadseret omkring med Papmasker for Ansigtet, og da en Præst kom forbi med den sidste Olje, havde en af Fyrene ikke villet tage Masken af. Saa havde Masken klæbet sig saa fast til hans Ansigt, at man maatte rive den af i Smaastykker, Pap og Stumper af Kød sammen med hinanden.

Efter saadanne Eksempler er det ikke underligt, at Katrine straffes med Døden for at have sat den hellige Jomfrus Krone paa Hovedet. Der hersker en trykkende Angst i Værelset. Skønt det er højlys Dag føle Mandfolkene sig ikke ganske sikre, og Fruentimmerne kigge sig omkring af Frygt for at opdage en Hestefod og et Par Horn.

— Hun var saa sød og artig, siger Far Roussel. Hun maa være bleven forstyrret i Hovedet.

Præsten begynder paa sine Bønner. Han siger dem frem paa Latin, idet han gaar rundt om Sengen og hver Gang han kommer forbi Barnet dypper han en Buksbomkvist i en Skaal med Vievand og ryster den idet han tegner et Kors med den i Luften. Katrine klager sig bestandig. Krampetrækninger gribe hende, rejse hende op, og hun vrider og krymper sig. Hun taler i Vildelse Ord uden Sammenhæng, og slaar en Latter op, der ender i Graad. Pludselig sætter hun sig op i Sengen med straalende Øjne og kalder paa Skikkelser, hun ser for sig; saa falder hun igen tilbage og synger med en hendøende Stemme en Barnevise: Nu skal vi ikke mer til Skovs, for nu er Træet fældet . . . .

Mandfolkene og Fruentimmerne fare tilbage af Angst for at der skal komme Uhyrer frem af denne stakkels lille aabne Mund, der brænder i Feber. Hun maa sikkert være besat af Djævelen for at ryste saadan saasnart en Draabe Vievand rører hende. Der er ingen Tvivl om, at det vil ende med at Djævelen kvæler hende.

Ved Foden af Sengen græder Mariane. Hun har kun dette ene Barn; og nu skal hun pludselig miste det uden saameget som at vide, hvad der fejler hende. Hun gør endnu et Forsøg paa at faa fat paa Lægen, idet hun beder sin Mand løbe til Pontenac. Men Far Roussel, der stadig sidder mørk og sløv i Krogen, ryster blot paa Hovedet uden at svare. Han finder sig i Barnets Død med den Ydmyghed, hvormed gamle Bønder underkaste sig overlegne Kræfter, som de ikke forstaa. Hvad skulde Doktoren nytte, naar Præsten siger, at den gode Gud vil tage deres Barn. Præsten véd nok mer end sit Fadervor. Enhver maa finde sig i sin Skæbne og blot opføre sig ordentlig.

Da Abbed Pontoux ser, at Vievandet kun plager den Syge uden at hjælpe hende, klapper han sagte i Hæn-

derne paa samme Maade, som naar han i Kirken vil opfordre Menigheden til at falde paa Knæ. Øjeblikkeligt knæle alle. Han staar et Minut oprejst:

— Bed med mig, lad os anraabe Vorherre om et Mirakel.

Hans Ansigt, der er rynket som gammelt Læder, oplyses af Troens Sol; han ser majestætisk ud trods sin gamle bøjede Bonderyg. Med den samme brændende Inderlighed som i gamle Dage paa Seminariet, knæler han for at bede Gud vise Naade mod dette Barn. Der lyder en sagte Mumlen; igennem Stuen gaar Overtroens isnende Luft, Uvidenhedens Sønderknuselse overfor Livets Tragedie. Den Lille har en sidste Krampetrækning; hun strækker sig ud og aander ligesom lindret. Men pludselig sukker hun og rører sig ikke mer. Hun er død.

— *Requiescat in pace*, siger Præsten med høj Stemme.

— Amen, svarer Menigheden.

Alle rejse sig og gaa bort meget bevægede ved denne Scene, imens græder Mariane og skjuler sin Hulken i sit Forklæde, og Far Roussel, helt sløv, lukker uden at vide hvad han gør, sin Kniv op for at skære sig en Skive Brød.

Da Abbed Pintoux gaar hjem, hilser hele Landsbyen ham: han repræsenterer jo den frygtelige Herre, der hvert Øjeblik raader over Liv og Død. Den næste Søndag skal Kommunalvalgene finde Sted og Bønderne flokkes derfor om Præsten for at spørge ham, hvordan de skal stemme. Han gentager for dem de Ordrer, han den foregaaende Dag har modtaget fra Biskoppen. Saa om Søndagen mangler der ikke én af Indvaanerne ved Messen, og Biskoppens Kandidater gaa enstemmigt igennem. Abbed Pintoux hersker i Saint-Marchal som den gode Gud, eller som et gammelt Afgudsbillede af Træ, hugget ud med plumpe Økser; han holder Tordenen og de slemme Sygdommme i sin Haand.

II.

Hver Fredag er der Skriftegang for Damer hos Abbed Michelin i Dominikanerindernes Kapel, et lille koket Kapel, der ligger i en af de smaa Gader i Faubourg-Saint-Germain. Det gør Indtryk af en stor Salon, hyggeligt og parfumeret som det er; Dagslyset falder dæmpet gennem Ruderne. Det er yderste Mode for de fornemme Damer ikke at gaa til Skrifte i deres eget Sogn, men komme derhen fjærnt fra de almindelige Synderinders Skare. De faa derved noget for sig selv, der bringer dem til at tro, at Gud forbeholder dem en Syndsforladelse af mere rafineret Art.

Abbed Michelin er en høj, smuk Mand paa tredive Aar, med brune Haar og hvid Teint; han gør for Øjeblikket enorm Lykke i den fornemme Verden. Han er Søn af en stor Glas- og Porcellænshandler i rue du Bac født i selve det fine Kvarter, og han regner nu til sine Skriftebørn Døtre af de Grevinder og Marquiser, der købte hos hans Fader. Han har dog ikke ladet sig forvirre af sit Held; han har forstaaet at holde Tonen imellem den lavere Stilledes Ærbødighed og Præstens almægtige Myndighed, og derved kommer der noget ejendommeligt Pikant over hans Maade at udføre sin præstelige Gerning paa.

Man véd intet om hans Studeringer. Han skal have været en flink Elev paa Seminariet. I Grunden er det en elskværdig Fyr, der har taget en fast Beslutning om at nyde Livet og føje sig efter Folk. Allerede som ganske ung maa han have drømt om at træde ind som Hersker i de Sale, til hvilke han kiggede ind gennem den halvtaabnede Dør. Hans Ærgærrighed gaar ud paa at bevæge sig i et udsøgt Selskab, hvor han kan tilfredsstille sin Smag for gode Sager, fine Middage, elegante Damer, for alt hvad der lugter godt. Hvad Religionen angaar, saa synes han at betragte den som det decente Slør, under

hvilket man bør skjule den menneskelige Hæslighed. Det gode Selskab kan ikke tænkes at bestaa uden Religion.

Til Skrifte hos Abbed Michelin kommer den unge Grevinde de Marizy, en henrivende næppe tyveaarig Blondine, om hvis Skønhed Bladene tale. Hun angiver Moden, hun er selvskreven ved enhver festlig Lejlighed. Abbeden er bleven en Ven af hendes Hus efter et Ophold paa den Herregaard, som Greven besidder i Normandiet.

Grevinden venter knælende paa at hendes Tur skal komme. Hendes fine Hage hviler paa de foldede Hænder; hun drømmer idet hun lader Blikket glide hen imod det blegrøde Lys, der falder ind gennem Ruden. Hun har hurtig randsaget sin Samvittighed, hun har kun én stor Synd og hun overvejer i hvilke Udtryk hun skal skrifte den for Præsten. Et Øjeblik tænker hun paa at holde den hemmelig, thi den er meget vanskelig at bekende; men det er netop denne Vanskelighed der frister hende: hun føler ligesom en pirrende Lyst til at fortælle denne høje smukke Præstemand, hvorledes hun, ak! har gjort sig skyldig i en ægteskabelig Distraction ved at vise sig svag overfor sin Halvfætter, Marquis de Mauroy, hvem hun har elsket, før hun blev gift.

Hendes Tur kommer. Hun rejser sig og gaar henimod Skriftestolen med en uvilkaarlig lille Trækning om Munden, der paa en henrivende Maade opklarer den andægtige Mine, som hun har ment at burde paatage sig. Hun har ganske sikkert fundet de nødvendige Overgange og velvalgte Udtryk, som kan lette hende Tilstaaelsen. Hun knæler langsomt ned, og bliver liggende en god halv Time. Man hører intet, ingen Larm, ingen Knagen i Træværket. Da hun gaar bort fra Skriftestolen, bøjer hun Hovedet, og det er umuligt at læse noget paa hendes rødmende Ansigt.

Det er om Mandagen, at Mændene gaa til Skrifte hos Abbed Michelin. Og netop Mandagen derefter knæler Marquis de Mauroy paa samme Sted som Grevinden, oppebiende sin Tur. Marquis'en er en ung spinkel Mand, som ser lidt sygelig ud, men har et smukt Ansigt. Under hans udsvævende Liv har han aldrig undladt at opfylde sine religiøse Pligter; Religionen mener han hører med til Samfundets Fordringer til ham.

Han knæler ned og drømmer som Grevinden, idet han lader Blikket glide hen imod det blegrøde Skær fra Ruden. Han forelægger sig det Spørgsmaal, om det ogsaa er forsigtigt at betro Præsten sit Forhold til Grevinden. Rigtignok ere Skriftestolens Hemmeligheder ubrødelige; men det var dog muligt, at Abbeden kunde lade sig mærke med noget overfor Greven. Marquis'en bestemmer sig til at gaa en Middelvej: han vil tilstaa sin Fejl uden at nævne Damen. Og beroliget ved denne Beslutning knæler han hastig ned ved Skriftestolen.

Marquis'en er ikke mer end fem Minuter om at rense sin Samvittighed; men da han er færdig, ser han meget gnaven ud. Præsten har ikke ladet ham tale ud, og har i strænge Ord foreholdt ham, at det er meget syndigt af ham at misbruge en ædel Mands Tillid, i hvis Hus han bliver modtaget som en gammel Ven af Familien. Han har nævnt Grevens Navn og vist, at han var fuldkommen à jour med hele Historien. De forbandede Fruentimmer! At de dog ikke kan skrifte uden at kramme alting ud eller endda sætte til.

Hver Tirsdag spiser Abbeden hos Grev de Marizy sammen med nogle faa intime Bekendte. Dagen efter, at den unge Marquis har skriftet, befinder derfor Abbeden sig i Selskab med Grevinden og nogle faa Gæster i den lille Salon i Grevens Palais. Ogsaa Marquis'en er inviteret. Han kommer smilende ind, hilser paa Grevinden og rækker Præsten Haanden med en Verdensmands

Lethed, som ikke lader sig bringe i Forlegenhed selv i en meget prekær Situation.

Klokken slaar syv og Greven er endnu ikke kommen hjem; man venter et godt Kvarter endnu. Som Undskyldning for hans Udeblivelse angiver Grevinden hans talrige og alvorlige Forretninger. Hele Selskabet bukker deltagende, skønt hele Selskabet véd, at Greven ikke har det mindste at bestille med Undtagelse af hvad han paatager sig hos de bekendteste Skuespillerinder ved Smaateatrene. Hans Venner tiltro ham ikke engang Hoved nok til at blive Politiker.

— Greven er maaske opholdt, siger Abbed Michelin, paa Grund af den nuværende Ministerkrise. Man har ønsket at høre hans Mening.

— Det er højst sandsynligt, mumler Marquis'en med et fint Smil og et Blik paa Grevinden.

Denne leger med en Flakon og synes ikke urolig. Abbeden har villet vise sig som en god Selskabsmand, thi han véd ligesaa godt som alle de andre, hvad der opholder Greven. Han véd, at hun hedder Bianca, er Skuespillerinde ved Bouffes og lige har faaet et Hotel af Greven. Det er et Pigebarn fra Bordeaux, som har antaget et italiensk Navn, og som ødelægger Greven inden tre Maaneder, hvis hun ikke afskediger ham iforveien. Abbeden har engang set hende i Bois de Boulogne. Et dejligt Kvindemenneske! Og Abbeden, som tænker paa hende, tilføjer:

— Greven er ganske sikkert i Ministeriet.

Endelig kommer Greven. Han er næppe halvtreds, men hans Ansigt er blegt og sløvt, hans Pande skaldet, hans Udtryk træt; han ser ud som en Statsmand, hvem alvorlige Forretninger have gjort gammel før Alderen. Han undskylder sig og beklager sig over overvældende Arbejde, og man gaar ind i Spisestuen.

En fortrinlig Middag. Konservationen føres halvhøjt. Ved anden Ret er der en gammel Herre, der

spørger Greven, om hvordan det nye Mininisterium bliver.

Greven, der ser meget urolig og forvirret ud, hører ikke, og den gamle Herre maa gentage sit Spørgsmaal.

— Ja, min Gud, stammer han, det er ikke afgjort . . . . Det er en meget vanskelig Situation. Vi har aldrig været i en saa vanskelig Situation.

Da man endnu bestandig hører efter, er han nødt til at sige noget endnu, hvad der falder ham overmaade svært.

— Man kan frygte det værste . . . . Stor Uenighed . . . . Maaske kommer det i Orden.

Abbed Michelin ser paa ham og tænker, at Bianca rimeligvis har jaget ham væk med Ildtangen. Det er vist den Uenighed, hvorom han taler. I samme Øjeblik hører Præsten Grevinden og Marquis'en hviske til hinanden:

— Hvorfor kom De ikke?

— Det var mig umuligt at gaa ud.

— Jeg har ventet hele Dagen . . . . De elsker mig ikke mer, Laura.

— Ti! — jeg skal komme imorgen Klokken to.

Grevinden har mærket, at Præsten hørte efter, og hun vender sig om imod ham med et Smil. Han er jo inde i deres Fortrolighed, han bør have Medfølelse med de menneskelige Svagheder. Hun siger venligt:

— Plejer De ikke at holde af Fuglevildt . . . . Jean! Byd Agerhøns til hans Velærværdighed.

Præsten ser meget værdig ud. Han foresætter sig vel at behandle Grevinden som hun fortjener i Skriftestolen, men her i Spisesalen, hos hende, er han kun hendes Gæst og han er formeget Verdensmand til blot at begaa en saadan Forsyndelse mod den gode Tone som den at sætte et strængt Ansigt op. Middagen gaar sin Gang, Præsten hører stadig en Hvisken ved Siden af sig, og opdager i Grevens Ansigt tæt under Øjet to rosenrøde

Rifter. Vinene ere fortrinlige, der er en Duft af friske Frugter over Spisestuen, og Serveringen foregaar med den største Elegance.

— Er det ikke Lørdag, De prædiker i Sainte-Clotilde, spørger en gammel Dame Præsten ved Desserten.

— Jo, Frue! . . . Det er for den hellige Jomfrus Stiftelse jeg prædiker!

Man taler nu om denne Stiftelse, i hvilken der skal optages forældreløse Piger for at frelse dem fra Fortabelse. Grevinden har Sæde i Bestyrelsen.

— Vi gør, hvad vi kan, siger hun. Der er saamange stakkels Piger, som fare vild, fordi deres religiøse Opdragelse er forsømt. Saasnart en Kvinde kender Gud, er hun beskyttet mod alle Farer.

Marquis'en udtaler sin Sympati med Grevindens Ord. Uden Religion kan der ingen Moral tænkes. Greven selv kan ikke holde nogle veltalende Betragtninger tilbage:

— Jeg sagde netop sidst til to af mine Venner, to Senatorer: Tving Folket til at falde paa Knæ i Kirken, hvis I ønsker at forbedre Moraliteten hos den store Masse . . . . De gav mig Ret. De vil indbringe en Lov om Søndagens Helligholdelse. Det er os, der maa give Eksemplet, mine Herrer!

Denne Tale har udtømt hele Grevens Kraft, han tager sin Hat, saasnart Bordet er forbi, og kniber ud. Forretninger gaa for alt.

Aftenen gaar til Ende. De to gamle Damer tage først Afsked. De andre Gæster følge. Kun Abbeden og Marquis'en blive tilbage hos Grevinden; Marquis'en til højre for Kaminen, Grevinden til venstre, Abbeden midt imellem. Konversationen gaar trægt, der veksles kun Enstavelsesord. Abbeden føler godt, at han generer de to, men han begaar med Vilje den Taktløshed at blive for at minde dem om deres Pligt. Han gør ingensom-

helst Hentydning, men han har foresat sig ikke at gaa før den unge Mand.

Der gaar en halv Time. Abbedens Stilling bliver mer og mer falsk. Tilsidst vinder Verdensmanden Sejr over Præsten. Han rejser sig og siger Farvel. Grevinden og Marquis'en tage Afsked med ham paa det Hjærteligste og da han alt er i Døren, raabe de til ham:

— Levvel til vi ses: paa Lørdag kommer vi og hører Dem.

Næste Søndag er Kirken fuld af Blomster og helt betrukken med rødt Fløjel. Abbed Michelin prædiker. Til Tekst har han taget den jomfruelige Stands Skønhed, et Tema over hvilket han breder sig i Sprogets udsøgteste Talemaader. Paa første Række blandt Menigheden ses Grev og Grevinde de Marizy og den unge Marquis de Mauroy. Da Præsten ved Talens Ende bryder Brødet, knæle alle tre fromt. Og Abbed Michelin kan lykønske sig til at være steget fra sin Faders Porcellænsbutik op til det Sæde han indtager oven over alle disse adelige Hoveder. Men én Tanke gør ham beskeden: han véd, at Religionen her er idel Forfængelighed, og at han vel kan befale over disse devote Bøjninger, men at Sjælene i Almindelighed ikke tilhøre ham.

III.

I rue de Charonne midt i Forstaden Saint-Antoine er Tagkammeret i et forfaldet Hus, der helt er befolket af Arbejdere, beboet af et Par Folk, der er gift paa Polsk. Manden er en Mursvend ved Navn Lambert, der næsten hver Aften kommer fuld hjem; Konen, der hedder Lisa, er Strømpeværverske, men saa doven, at efterhaanden alle Værksteder ere lukkede for hende. De have nu været tre Aar sammen, have nu sloges i tre

Aar. Trods disse talrige Batailler holde de dog af hinanden paa deres Maner. Naar de saadan mørbanke hinanden, holde de sig varme om Vinteren og faa Sommeraftenerne til at gaa. Paa Naboerne gøre deres Tvistigheder intet Indtryk mere.

Den sidste Vinter har dog været meget haard. Lisa har været syg i seks Uger efter et Slag, som Lambert har givet hende. Der er knap Tid paa Arbejde, og Lambert har ikke havt noget i to Maaneder. Hverken Brænde eller Brød. En Januaraften ere de saa ulykkelige at Lambert, der af Naturen er temmelig haardfør, sidder paa Gulvet med Hovedet mellem Hænderne og græder som et Barn.

Lisa, som knap er rask endnu, klæder sig paa uden at sige et Ord og slæber sig henad Gaden. Hun vil tigge et Par Skilling til et Brød hos Bageren. Med et Øje paa hver Finger for ikke at blive snappet af Politibetjentene, sniger hun sig langs med Husene og standser de Forbigaaende, som hun synes ser godhjærtede ud. Det er hundekoldt, Folk gide ikke tage Hænderne ud af Lommen og gaa hurtig forbi uden at svare. Hun græder af Kulde og Skam og er paa Nippet til at gaa op igen, da hun ser en ung Præst komme i stærk Trav med en saa tyndslidt Frakke paa, at hans Ansigt og Hænder ere blaafrosne. Den Munk giver hende saamænd ingenting, men da hun ikke kan lide Præsterne, rækker hun Haanden ud for at se, hvad Mine han vil gøre.

Han standser, søger i Lommen og rødmer. Derpaa siger han hurtigt:

— Skynd Dem og vis mig hvor De bor, jeg har Hastværk.

Da Lambert ser hende komme hjem med Sortkjolen, rejser han sig rasende op. Han holder heller ikke af Præster. Men Præsten, der godt ser hans Vrede, synes ikke at bryde sig derom. Han ser sig om i det usle Kammer for at forsikre sig om Parrets Fattigdom,

derpaa trækker han et gammelt Sølvuhr op af sin Lomme og giver det til Lisa og siger med hastig Stemme:

— Bring det straks paa Assistentshuset . . . men skynd Dem lidt, jeg venter her.

Lisa, der er ganske forbavset over, hvad der er hændt, kommer i en Fart ned ad Trapperne. Mens hun er borte, bliver Præsten staaende ganske bleg og alvorlig; Lambert, der er krøbet sammen igen i sin Krog, støtter Hovedet i Hænderne og ser paa ham med sine skinnende Øjne.

Efter et Kvarters Forløb kommer Lisa tilbage med ti Francs. Abbeden vil kun have Laanesedelen.

— Behold De Pengene, siger han, og hvis De vil tale med mig saa kan De spørge i Margrethekirken efter Abbed de Villeneuve.

Og derpaa gaar Præsten hjem rystende af Kulde og spiser sin sædvanlige Middagsmad, der bestaar af to Stykker Smørrebrød. Saa sætter han sig til at arbejde i sit Værelse, hvor der ikke er lagt i Kakkelovnen, og vikler blot sine Ben ind i Sengetæppet. Han er høj, mager og bleg, Ansigtet er smalt med dybe Rynker, skønt han kun er toogtyve Aar gammel.

Abbeden er født i det sydlige Frankrig og tilhører en adelig Familie, der er fuldkommen ruineret. Ti Aar gammel var han forældreløs og var et yderst fromt Barn, og da han kom ind i Seminariet, havde han saadanne Anfald af brændende Tro, at han var Genstand for sande religiøse Ekstaser. Hans Lærere maatte stræbe at mildne hans Hæftighed men vare urolige for ham idet de betragtede ham som et eksalteret Menneske, der aldrig vilde forstaa at bevare en forstandig Middelvej. Senere hen har han udstaaet skrækkelige indre Kampe. Da han var et fortrinligt Hoved, kastede han sig ind i Studeringer, men saa begyndte Tvivlen at hjemsøge ham og han disputerede med sine Lærere og han stred haardt med sig selv. For at overvinde sine Tvivl har han maattet paalægge

sig den haardeste Bod. Men hans Sjæl er urolig, en hemmelig Angst gnaver og opriver ham, skønt hans blege Ansigt synes roligt. Han betragtes af sine Foresatte som en ung Præst, man bør vogte paa og helst ved Lejlighed tildele en Irettesættelse for at undgaa en eller anden Skandale.

Det er Grunden til, at Abbed de Villeneuve trods sin store Begavelse kun er simpel Præst i et fattigt Sogn i Pariser Forstaden. Han finder sig med stor Sindsro i denne Art Landsforvisning. Han har ingen Fred for det store Spørgsmaal, hvordan Katolicismen og den moderne Videnskab skal kunne forliges. Han vil hverken forkaste Videnskaben eller den nye Samfundsorden og dog bevare de gamle Dogmer. Forresten er han glad ved at bo i Forstaden midt i Arbejderkvarteret, thi han føler godt, at Religionen bør begynde med at genvinde Befolkningen i de store Byer. Dag efter Dag søger han at nærme sig Arbejderne, at studere deres Fornødenheder og bestræber sig med en Apostels Iver for at omvende, hjælpe og trøste dem. Men han strander paa en dyb Antipati. Han møder bestandig Had og Foragt og hans Hjærte bløder ved hvad han kalder en umaadelig Misforstaaelse.

Hans Møde med den tiggende Lisa og Synet af Lambert i hans forsultne Arrigskab overfor ham har gjort et dybt Indtryk paa ham. Otte Dage efter kommer han op igen paa Tagkammeret og træffer Lisa alene ifærd med at sætte en Gryde med Kartofler over Ilden. Hun modtager ham ikke daarligt. Han sætter sig og snakker. Lisa fortæller ham roligt om deres Forhold. Nej, hun er ikke gift med Lambert; en smuk Aften havde de fundet hinanden, og det maatte nu vare saa længe det kunde.

— Men det er syndigt; udbryder Præsten, De maa gifte Dem.

Lisa giver sig til at le og trækker paa Skuldrene:

— Bah! Det kommer saamænd ud paa ét. Nu kan vi ialfald blive af med hinanden, naar det skal være... Tror De, at vi vilde blive saameget som saa rigere, fordi vi var gifte? Ikke sandt, nej! . . . Det er saamænd ligefedt.

Han trænger paa, taler om Moral, om det slette Eksempel. Men Lisa ryster paa Hovedet.

— Hør engang, Herre, paa den anden Side af Gangen bor der nogle, der er gift. De banker hinanden værre end vi, og de har et Pigebarn paa femten Aar, som de ere ifærd med at give en nydelig Opdragelse. Nej, det er saamænd ikke Ægteskabet, som gør Folk honnette.

Da Abbeden vil gaa, lægger han et Femfrancsstykke paa Bordet, men hun beder ham beholde sine Penge. Hendes Mand arbejder; en Almisse, den kan være god naar man er ved at krepere af Sult og ikke véd hvor, man skal hen. Nej ved Enden af Korridoren, der ligger en gammel syg Kone, der ikke har en Skilling at købe Medicin for. Der skulde han skille sig af med sine Penge, der vilde de vist være velkomne.

Fra den Dag af kommer Præsten ofte for at snakke med Lisa. Han har opdaget, at denne faldne Kvinde har et godt Hjærte og han vil absolut gifte hende med Lambert. Bagefter vil han forsøge at omvende Mursvenden. Det er en hel Propaganda, der aabner sig for ham, bag hvilken han ser Religionen triumfere og Troen vinde Fodfæste igen hos Folket. Men Virkeligheden er ham bestandig en haard Læremester.

Han er nu kendt i den store Bygning, der helt er delt i Smaalejligheder, og hvor der bor over hundrede Familier. Naar han gaar over Gaarden og stiger alle seks Etager op ad Trappen, ere Alles Øjne rettede spottende paa ham. Af disse to eller tre hundrede Beboere er der ikke én, som gaar i Kirke. Det er ogsaa smukke Bemærkninger, Præsten hører paa sin Vej. Fruen-

timmerne sige: „Hvad mon han vil her? , . . Der passerer mig nok noget slemt idag, efter jeg har set den Ulykkesfugl . . . Se, se en Præst! Mon det er den lille Krøllede paa første Sal han besøger. Han kunde da gærne klæde sig civilt . . ." Hvad Mændene angaar, saa ere de endnu haardere. De spørge, om det ikke er en Skam at se saadan en stærkbygget Krabat, en rigtig Gardist tilbringe sit Liv med ingenting at bestille, kun gøre sig det saa mageligt som muligt.

Det bliver dog ikke derved, og man beskylder ham for, at det ikke er for Guds Skyld, at han besøger Lisa. Hendes Tænder og Haar ere endnu smukke. Det er slet ikke de daarlige Arbejdere, Drukkenboldtene og Dovenkroppene, som lave den Slags Historier. Det er brave Fyre, Husets bedste og mest velhavende Logerende, som gøre Vittigheder af samme Art. De mest Tolerante erklære, at Præsterne ere Mandfolk ligesom andre, at der baade er gode og daarlige iblandt dem, men at man burde tvinge dem alle til at gifte sig for at de ikke skal forstyrre Familielivet.

Endelig en smuk Aftenstund efter et Slagsmaal i Gaarden er der en Kleinsmedsvend, som Lambert har givet et blaat Øje, der raaber:

— Du kan sagtens leve af dine Præstepenge . . . . Din Lisa stjæler Kirkebøssen sammen med sin Skaldenakke.

Mursvenden farer rasende op og kaster sig over Lisa, idet han sværger paa, at Præsten skal faa hvad han trænger til, hvis han faar Fingre i ham. Næste Dag kommer Abbeden just, som Lambert er færdig med sin Suppe.

— Vær bare rolig, skriger Lisa, som er bange for Spektakel. Herren kommer her i den bedste Hensigt. . . . Han vil gifte os sammen, han siger det er mere honnet.

Men Mursvenden hører ikke efter og forlanger rasende at Præsten skal gaa.

— Stik af og sæt aldrig mer Fødderne indenfor den Dør . . . Sikke nogle Kneb! Vil han forbyde Folk at leve som de har Lyst.

Præsten venter ganske rolig paa at komme til at svare. Han søger med Blidhed at røre dette rasende Menneske, idet han spørger ham om hvorledes det skulde gaa hans Børn, hvis han havde nogle.

— Hør mig, tænk paa Fremtiden, gift Dem.

Men Lambert afbryder:

— Begynd med selv at gifte Dem! . . . Tag Dem en Kone, men ikke min, hører De! . . , Og nu stik af i en Fart!

Abbeden bøjer Hovedet og gaar. Hans Mod er tilende. Mens han gaar ned ad Trappen, hører han dem le omkring sig: Naboerne have hørt, hvad der er passeret, og more sig ved at se ham gaa saa ynkeligt bort.

Rundt om i Kvarteret tror Abbeden, at alle de Forbigaaende betragte ham leende som om de kendte hans Nederlag. Ja, hele Kvarteret er fjendsk. Han føler, at Kirken ikke kan blive Herre over Befolkningen i de store Byer. Hans Drøm om at vække Massens Tro og at gøre denne Tro til Basis for det moderne Samfund, hans Drøm svinder bort. Min Gud! skulde der været kommet andre Tider? Skal Sandheden søges andetsteds end i de Dogmer, hvor han hidindtil har ment den gemt? Hans Tvivl vokser, Kampen i ham bliver hidsigere. Han er paa det Skraaplan, som fanger de inlelligente og sandhedskærlige Præster, hos hvem den frie Tanke vaagner og som rive sig løs fra Kirken uden nogensinde at kunne blive nyttige Soldater i Fremskridtets Armé. De bløde og lide og fortære sig selv.

VI.

Det er en ganske lille Middag hos Familien Robinot, rige Borgerfolk i Tours. Det er kun Hr. og Fru Robinot, deres Datter Clementine og Sognepræsten Abbed Gérard, som spise sammen.

— Tag lidt af denne Filet, jeg beder Dem, deres Velærværdighed, siger Robinot ivrigt. De holder jo af Fisk. De maa ikke sige Nej.

— Deres Velærværdighed, hvisker paa den anden Side Fru Robinot, et Par Champignons . . . Tag de to for min Skyld.

Om det saa er Tjenestepigen Françoise, der byder Vinen rundt, saa hvisker hun Præsten i Øret!

— Chambertin, Deres Velærværdighed!

Abbed Gérard takker straalende til højre og venstre med den største Elskværdighed; han giver endog Françoise et lille venligt Nik. De forkæler ham virkelig. Men Fisken er fortrinlig, og han skal gærne tage et Par Champignons. Han læner sig tilbage og tømmer sit Glas Chambertin med halvtillukkede Øjne.

Han er halvtredsindstyve Aar. Han er tyk, men han ler selv saa muntert af sin Mave, at ingen, tænker paa at bebrejde ham, at han har lagt sig den til. Hans brede Ansigt er saa rødmosset og sundt, at man straks aner, hvilken fredelig og lykkelig Eksistens han fører. Han er Søn af velhavende Smaaborgerfolk, og har valgt den gejstlige Stand af fri Vilje, uden at være baaren af nogen stærk Tro, med roligt Overlæg. Han har havt de fedeste Kald, hans Foresatte have bestandig sørget og sørge endnu for hans Forfremmelse; de vide at han er en af disse blide og indtagende Personer, der udrette mere for Religionen i vore Dage end Folk med Apostlenes Lidenskab og Haardhed.

Han har gjort stor Lykke i Tours, hvor man lever i samme borgerlige Ro som i mange andre Provindsbyer.

Fruentimmerne ere meget devote, Mændene derimod sætte aldrig Fødderne i en Kirke. Abbed Gérard har forstaaet, at det gjaldt om ikke at gøre nogensomhelst Forstyrrelse i Skik og Sædvane og han har vist sig overmaade snild; han kommer i alle Familier, skrifter alle Damerne og spiller Piquet med Mændene.

— Hvordan synes De om disse Fugle, Deres Velærværdighed, spørger Robinot.

— Udmærket . . . Maa jeg tage lidt Salat.

Efter Deserten serveres Caffe og Liqueur. Fru Robinot og Clementine trække sig tilbage. Abbed Gérard drikker nok saa muntert et lille Glas Chartreuse. Da han er alene med Herr Robinot, snakker de sammen om den Historie, der løber hele Byen rundt: en Dame er blevet bortført af en ung Mand fra Paris.

— En smuk Dame, siger Præsten, høj, udmærket Figur, dejlige Tænder . . .

— Hun var Deres Skriftebarn, tror jeg? spørger Robinot.

Præsten lader som han ikke hører det. Han giver den faderlige; paa Familiens Bønner vil han lade sig bevæge paa at tage til Paris for at besøge hende og føre hende tilbage til den rette Vej. Men Robinot smaalér bestandig og søger at bringe Præsten i Forlegenhed, indtil denne raaber muntert:

— Aa De er en Hedning. De vilde meget gærne have, jeg skulde forløbe mig . . . Lad os tale om noget andet.

Herr Robinot driller virkelig gærne Abbeden. Han holder af at føre ham ind paa delikate Emner, og hitter paa al mulig Spøg for at gøre ham vred. Men Abbeden bliver aldrig vred, gør selv Spøg, taler om Fruentimmer og alt andet som en Mand, der forlængst har dødet sit Kød. Disse Smaakampe ende i Almindelighed med et Nederlag for Robinot.

Fru Robinot og Klementine vente i Dagligstuen. Saasnart Præsten kommer derind, sætter han sig imellem dem, og imens ryger Robinot en Cigar ude paa Altanen. Det er nu med en hel anden, salvelsesfuld Stemme, at Præsten underholder Damerne om en Procession, der skal finde Sted om Søndagen. Han er Skriftefader baade for Moder og Datter. Han ligger helt tilbage i Lænestolen og drejer sin Snustobaksdaase mellem Fingrene, alt imens han fortæller dem om hvilken gribende Virkning denne Ceremoni vil gøre.

Fru Robinot vender sig til Datteren.

— Clementine, vis Hans Velærværdighed hvor langt Du er kommet med dit Arbejde.

Clementine kommer med en Messehagel, som hun er ifærd med at brodere til Abbed Gérard. Paa en Guldbund hæve sig mystiske røde og grønne Blomster, udmærket broderede. Abbeden falder i Ekstase derover og gør den unge Pige talrige Klomplimenter; hun rødmer forvirret og glad. De to Damer klynge sig til ham, drikke hvert Ord af hans Mund, og imens kommer Herr Robinot, som er færdig med at ryge.

— Se, se nu er nok Præsten ifærd med at forføre Damerne.

Præsten vil have det sidste Ord:

— Vi talte om Dem, siger han med et fint Smil, vi mente, De nok deltog i Processionen paa Søndag.

— Aa, De kan tro Nej!

Præsten nøjes med at true venligt ad ham med Fingeren. Der kommer Fremmede, Stuen bliver efterhaanden fuld. Det er Kreditkassens Bestyrer, en gammel Særling, der altid er paa Nakken af Jesuiterne, en tyk Kornhandler, som giver den frisindede, Fuldmægtigen paa Amtstuen, en køn ung Mand, der er saa vantro i Ord, som nogen Pariserstudent. Men alle trykke de Abbedens Haand paa det Hjærteligste. Hvad Damerne angaar, saa ere de aldeles henrykte over at se

ham. Om han ogsaa befinder sig rigtig vel? Om ikke den slemme Gigt plager ham meget. Men han beroliger dem og sætter sig hen at spille Piquet med Kreditkassebestyreren.

Konservationen bliver almindelig. Abbed Gérard passer engang imellem fra Spillebordet at anbringe et Par Ord, men kommer ikke ind paa religiøse Spørgsmaal Naar en af Herrerne begaa den Taktløshed at hentyde til hans Præstekjole, smiler han uden at svare som for at undgaa enhver Disput. Hele Byen taler endnu om en Skandale som en anden Præst fornylig har gjort ved at blive rasende paa den gamle Kassebestyrer, som beskyldte Jesuiterne for at bidrage til Tobakkens Udbredelse for derved at sløve Befolkningen. Sligt vilde saamænd ikke bragt Abbed Gérard ud af hans høflige Tone; han vilde tvertimod have lét derad, thi den gamle Særlings Indfald pleje at more ham urimeligt.

Men Abbeden kan dog ikke altid undgaa enhver Diskussion. Da Partiet er endt trække Hr. Robinot og Kornhandleren ham hen i en Vindusfordybning og bringe Samtalen hen paa Religionens Rolle i det moderne Samfund.

— Alvorligt talt, siger Robinot, jeg er ikke saa absolut en Fjende af Religionen, som De maaske antager. Jeg har blot selv ingen Tro, og jeg foretrækker derfor ikke at gaa i Kirke, jeg vil heller være en Hedning end en Hykler . . . Har jeg ikke Ret?

Abbeden svarer ikke, nøjes med at bøje Hovedet.

— Men jeg anerkender gærne paa den anden Side, at Religionen er udmærket som Sædelighedspoliti. Den udbreder en fortrinlig Disciplin blandt vore Koner og Døtre . . . Jeg holder for Eksempel mere af, at min Kone har Vorherre i Hovedet end en Kavalleriofficer.

Fuldmægtigheden, som er kommet til, ler af fuld Hals og finder det mageløst vittigt.

— Og dernæst lærer De dem mange gode Ting, deres ægteskabelige Pligter, Lydighed o. s. v., og truer dem med de skrækkeligste Pinsler, hvis de ikke opføre sig godt . . . Det er altsammen meget nyttigt for Ægtemændene . . .

— Kortsagt, vi trække paa Vagt for deres Ære, afbryder Præsten.

Atter finder Fuldmægtigen dette overmaade vittigt.

— Ja, jeg for min Del, udbryder Kornhandleren, vilde saamænd gærne undvære den Vagt . . . Ja Undskyld, Deres Velærværdighed jeg siger det ikke for at fornærme Dem . . . Hvis min Kone gik mindre i Kirke, var hun mere hjemme hos mig. Og det er desuden ikke saa mageløst, blot at gøre sin Pligt, fordi man er bange for Helvede.

— Nej hør, nu gaar De forvidt, siger Robinot, naar Deres Hus ikke lider noget derved, saa angaar Resten ikke Dem.

— Hvad for noget, raaber Kornhandleren, angaar det ikke mig? . . . Tror De, at det er sundt for et Fruentimmer at ligge hele Dage paa Knæ? De blive helt forvirrede deraf; naar de kommer hjem fra Kirke, ere de rent tossede i Hovedet.

— Men naar de kommer fra Kirke, kommer de ikke andre Steder fra, det er Knuden.

Her trækker Præsten sig forsigtigt tilbage og lader de to Herrer skændes, hvad de da ogsaa gør temmeligt grovt. Da Striden har lagt sig, nærmer han sig igen og siger med sin godmodige Mine:

— Véd De hvad, De skulde gaa med i Processionen paa Søndag! . . . Kun for det gode Eksempels Skyld, for Sædelighedens Skyld, som Hr. Robinot bemærkede.

De to Borgere slaa det hen i Spøg. Det vilde være altfor komisk at se dem spadsere ned ad Gaden med et Vokslys i Haanden; alle kender jo deres Fritænkeri.

— Vokslyset giver jeg Afkald paa, siger Abbeden i samme spøgefulde Tone. Naar De spadserer ud den Dag, saa slut Dem til os, og naar De gaar bag Baldakinen, saa kan jeg forsikre Dem, at De kommer i godt Selskab, sammen med alle Byens Honoratiores.

De to andre blive ved at le. De takke Præsten for hans Indflydelse, men — Processioner ere imod deres Principer — de kan ikke gaa med. Abbed Gérard trænger som en høflig Mand ikke videre paa. Klokken slaar ni, han siger Farvel og alle Damerne følge ham til Døren med megen Hvisken og mange ømme Blik: Godnat, Deres Velærværdighed, sov vel. Og Fru Robinot, som sikkert har glemt noget, hun skulde have sagt ham, løber efter ham paa Trappen og man hører dem snakke sammen i Løbet af ti Minuter.

Næste Søndag gaa Robinot og Kornhandleren bag Baldakinen i første Række. Abbed Gérard har vist faaet Fru Robinot til at overtale sin Mand Forresten har denne kun givet efter af smaalig Forfængelighed: Han er stolt af at høre til Byens Honoratiores. Men han opgiver ingenlunde sine Meninger og ved næste Valg stemmer han mod Biskoppens Kandidater.

Da Abbed Gérard ser ham, smiler han ad ham og hans smaa Øjne straale triumferende: han kan et Øjeblik tro sig den sande Herre i Tours. Han hersker ikke alene over Kvindeflokken, der defilerer forbi med foldede Hænder og nedslagne Øjne, men han udstrækker endog sin Magt over de gifte Voltairianere, for hvem i private Kredse Religionen er en evig Kilde til Morskab. Han er altfor klog til at haabe at omvende dem, men det er ham ogsaa nok, naar de vise Ærbødighed overfor Katolicismen. Naar Kirkerne ere tomme, fylder man dem, som man kan bedst.

V.

Hans Højærværdighed er i sit Arbejdsværelse i det biskoppelige Palads. Han har ladet sig nægte hjemme, fordi han har fuldt op at arbejde. Hans Sekretær, en ung Præst paa seksogtyve Aar ved Navn Raymond, er alene med ham og sidder for den ene Ende af den store Palisandertræs Pult, ved hvilken Erkebiskoppen skriver med store tykke Bogstaver.

— Hør, Raymond, siger han uden at hæve Hovedet tag den Pakke Korrektur og ret den . . . Det er en Artikel til *Religionen* som straks maa sendes til Paris; den skal i Bladet imorgen.

Han vedbliver at skrive. Han arbejder paa en Brochure, et Svarskrift paa en filosofisk Forfatters materialistiske Teorier, med hvem han har ligget i Krig i de ti sidste Aar. Hans Stil har en vis bibelsk Storhed og Veltalenhed; han bruger blot lidt formange Anathemer.

— Raymond, siger han igen efter en lang Pavse, slaa Ordet *Nevrose* op i Medicinsk Ordbog . . . Godt, giv mig Bogen.

Han slipper Pennen og fordyber sig i den tykke Bog. Han læser Artiklen *Nevrose*, der fylder flere Sider. En stor Del af hans Brochure behandler visse Miraklers Authenticitet. Efterat han tilstrækkelig har gjort sig bekendt med de tekniske Termini sætter han paany Pennen til Papiret. Man hører kun den sagte skrabende Lyd af Pennen; Byen sover Provinsens retfærdige Søvn.

Hans Højærværdighed er en tredsindstyveaarig Olding, høj og meget mager med et medtaget Ansigt, som den tynde Næse giver et Udtryk af ubøjelig Viljeskraft. Hænderne ere lange og smukke og røbe hans aristokratiske Herkomst. Han nedstammer ogsaa gennem sin Moder fra en gammel Adelsfamilie; men fra sin Fader, en Bondesøn der er bleven rig ved store Handelsforetagender, har han arvet et meget borgerligt Navn, som

han dog bærer med et vist Hovmod, thi han er stolt af at have gjort det saa berømt. Og det er Faderen, hvem Haands Kraft skyldes, selv om dens Form er forfinet og den nu bruges i en højere Klasses Tjeneste.

Hans Højærværdighed har meget sent bestemt sig for den gejstlige Stand. Han var først Oberst i Dragonerne. Da han var 36 Aar gammel følte han sig ked af Militæretaten, hvor han ikke fandt den Tilfredsstillelse, han ønskede. I Løbet af faa Aar blev han en af de mest ansete Teologer, og derpaa begyndte han den Kamp mod den moderne Videnskab, som han sidenhen har ført med saamegen Hidsighed. Man erkendte i ham straks en Troens Kæmpe, der burde staa i første Række. Han steg hurtig til de højeste Hædersposter i Kirken. Sandt at sige, længes han feberagtig efter den røde Hat; al hans Svaghed bestaar i at sætte hele sin Forfængelighed i den Kardinaltitel, som han allerede drømte om ved sin Ordination.

Hans Højærværdighed har iøvrigt ikke skuffet sine Foresattes Forventninger. Dragonkapitainen synes bestandig at tro sig paa Valpladsen, hvor han slaar sine Fjender til Jorden med sin Bispestav. Han kæmper i Blade, med Brochurer, anvender alle Vaaben selv de verdsligste. Stiftet skælver under ham. Amtet har han fuldkommen erobret. Han leverer de civile Myndigheder velordnede Feltslag, og anvender et Tremaaneders Felttog paa at faa afsat en Skovløber, som mishager ham. Gud er for ham kun en Politibetjent, og han truer med at lade ham vise sig, saasnart Menneskene gør Optøjer.

Hans Højærværdighed har i sit Værelse en stor Elfenbens Kristus paa et Ibenholts Kors, der gør samme Tjeneste som Konges Buste i Mairiet. Den vækker Tanken om Avtoriteten. Hans Højærværdighed knæler sjældent, han slaar kun hastigt Kors for sig. Men hvis nogen er opsætsig, hæver han Haanden imod Kristusbilledet som for at paakalder den væbnede Magt.

Abbed Raymond har imidlertid rettet Korrekturerne paa Artiklen til *Religionen.* Hans Højærværdighed løber den hastig igennem, lægger den i Konvolut, ringer og lader den bringe paa Posten.

— Sig mig Raymond, siger han efter at have grundet lidt, hvilken Titel synes De bedst om: *Den forbløffede Judas* eller *den idiotiske Videnskab.*

Men han giver ikke Sekretæren Tid til at svare, han har allerede bestemt sig, og skriver med store Bogstaver ovenover det Manuskript, han har i Haanden: *Den forbløffede Judas.* Derpaa ringer han igen og lader Manuskriptet bringe i Trykkeriet med Paalæg om at man skal skynde sig.

— Jeg be'r Deres Højærværdighed undskylde, siger Tjeneren, men der er flere Personer, der venter og absolut vil tale med Dem.

— Lad dem vente. Hvis jeg kan, skal jeg modtage dem før Frokost . . . Hør, hvis Marquis de Courneuve kommer, saa lad ham straks komme ind.

Hans Højærværdighed rejser sig og gaar et Par Gange op og ned i Værelset. Derpaa sætter han sig hurtigt og siger:

— Raymond giv mig Brevene . . . . Hjælp mig lidt her.

Sekretæren lægger en enorm Pakke Breve paa Pulten. Han tager dem et for et, aabner dem med en Kniv og rækker dem til Erkebiskoppen, som hastig gennemlæser dem. Hans Højærværdighed ser selv alting efter. Han ordner efterhaanden Brevene, ruller dem sammen, som synes ham ligegyldige, og kaster dem paa Gulvet og lægger de andre i Pakker.

Den voluminøse Korrespondance indeholder lidt af alt, Ansøgninger om Fattighjælp, Forretningsbreve fra Stiftet, Breve overalt fra Frankrig og Udlandet, der angaa den store Propaganda. Undertiden falder Hans Højærværdighed i Tanker, og paa hans blege Ansigt

læser man en Statsmands Beregninger, der er ifærd med at lægge en stor Erobringsplan. Dette Værelse er Centrum i det hele Spind af klerikale Intriger. Her afgøres de vigtigste Sager, her bestemmes over Krig og Fred mellem Folkene, her bedømmes indre politiske Stridigheder, af hvilke Frankrigs Tilværelse afhænger.

Dog for Øjeblikket skal Evropa ikke rystes i sin Grundvold. Det gælder blot om Biskoppen eller Præfekten skal gaa af med Sejren i et Undervisningsspørgsmaal. Præfekten, som uden at være Republikaner er Fritænker, har oprettet en konfessionsløs Skole i den lille By Verneuil. Hans Højærværdighed har svoret, at den skal forandres til en katolsk Skole. Kampen har varet i seks Maaneder. Præfekten er ligesaa haardnakket som Erkebiskoppen. Der er mer end tyve Breve i hans Korrespondance, der angaa denne Sag.

— Herr Marquis de Courneuve, melder Tjeneren.

Hans Højærværdighed iler den Kommende imøde.

— Hvad nyt? spørger han med en ængstelig Mine.

— Jeg kommer fra Paris, jeg har været hos Ministeren, svarer Marquis'en, men jeg har ikke vovet at gaa aabenlyst tilværks . . . Præfekten siger, han vil tage sin Afsked, hvis vi sætter vor Krig igennem.

— Naa og hvad er da opnaaet.

— Jeg har ikke faaet noget bestemt Svar, men jeg har bedt min Svigermoder tage sig af Sagen, og hun har lovet at skrive, saasnart den er afgjort.

Hans Højærværdighed gør en utaalmodig Bevægelse. Han burde selv være taget til Paris; han er virkelig ked af denne afskyelige Skole.

Tag disse Breve, siger han til Marquis'en og læs: Man har givet Børnene Bøger, der angriber Religionen . . . Man fortæller mig, at Læreren har en Søster, der har levet ti Aar sammen med sin Mand, før de blev gift . . . Man underretter mig om, at Læreren ved de sidste Valg

var Medlem af en demokratisk Vælgerforening . . . Er alt det ikke nok?

Derpaa gaar han løs paa Præfekten. Skolesagen er en udmærket Lejlighed til at befri Departementet for en Embedsmand, der ikke har Spor af religiøs Følelse. Han har lige modtaget Breve fra forskellige indflydelsesrige Personer, fromme Troende, der ganske samstemme i hans Bestræbelser. Han viser Marquis'en disse Breve.

Fru de Sainte-Luce, hvis Broder er Deputeret, skriver for at fortælle, at hendes Broder sender de bedste Efterretninger. Herr Baudoin, en meget indflydelsesrig Advokat, forsikrer, at hele det gode Selskab er paa hans Højærværdigheds Side. Herr de Mortol citerer følgende Udtalelse af Præfekten: Klerikalismen er en Pest, der hærjer Departementet“, hvilken uforsigtige Ytring, man vist kunde bruge paa højere Steder . . . Kortsagt Præfekten er moden, han kan falde. — Det vilde saa være den tredje, som Hans Højærværdighed har dræbt under sig i to Aar.

I dette Øjeblik kommer Tjeneren for at melde, at Præsten fra Villeverte, en Olding, er gaaet seks Mil paa sine Ben for at overrække Hans Højærværdighed en Ansøgning.

— Jeg kan ikke modtage ham nu, han maa vente, raaber Prælaten.

Men Døren er bleven staaende aaben, og den Gamle kommer ind. Det er en fattig Landsbypræst i slidte Klæder, med tykke Sko, der ere hvide af Støv. Han nærmer sig ydmygt og siger med bævende Stemme:

— Undskyld, Deres Højærværdighed, jeg vilde ikke have vovet at forstyrre Dem, hvis Sagen gjaldt mig . . . men det er Vorherre den gælder . . . Vor Kirke i Villeverte er saa gammel, at Taget ved sidste Storm er styrtet ned. Ruderne ere itu, Dørene slutte ikke, saa det regner ned. Forleden Dag maatte vi slaa en Paraply op over Alteret, da jeg messede, for at Hostien ikke skulde

blive vaad . . . Det er en sand Ynk, Deres Velærværdighed.

— Ja, hvad skal jeg gøre derved? svarer Prælaten, som er ked af den Gamles lange Forklaring.

— Et Ord af Dem, og Kirken er istand. De er jo Herre.

— Nej De tager fejl, der er en utallig Mængde Formaliteter at opfylde . . . Skriv en Ansøgning, saa bliver Skaden konstateret paa Stedet, og det gaar den almindelige Gang.

Han rejser sig for at afskedige den gamle Præst, men denne siger indtrængende med Taarer i Øjnene.

— Jeg beder Dem, det er ikke for min Skyld, det er for Vorherre . . .

Nu taber Erkebiskoppen Taalmodigheden:

— Jeg kan ikke, siger jeg Dem! Lad mig i Ro, De ser, at jeg har Forretninger.

Og den gamle Kavallerioberst kommer op i ham og han tilføjer:

— For Pokker, Vorherre smelter ikke!

Den gamle Præst farer forfærdet baglænds tilbage og beder undskylde sin Dristighed med en nervøs gammelmandsagtig Rysten paa Hovedet. Erkebiskoppens Vrede tager Vejret fra ham, og han gaar sine seks Mil tilbage med den Tanke, at det hele Vinteren vil regne ned i hans Kirke.

Imidlertid bringer Tjeneren et Brev.

— Det er min Svigermoders Haand, raaber Marquis'en, som har kastet et Blik paa Konvoluten.

Triumf! Hans Højærværdighed læser henrykt Brevet henne ved Vinduet. Grevinden melder, at hun har besøgt Ministeren, og at Skolen bliver lukket. Hun underretter ham desuden om, at Præfekten har indsendt Begæring om Afsked.

— Raymond, siger Erkebiskoppen til sin Sekretær, jeg spiser nu Frokost med Marquis'en . . . Gaa hen i

Trykkeriet og sig, at Korrekturen skal være færdig imorgen tidlig i det Seneste. Saa læser vi den begge to.

I det han gaar hen mod Døren, falder hans Blik tilfældigvis paa den store Elfenbens Kristus. Han var lige ved at glemme at tage ham med i Triumfen. Han bøjer sig og idet han vender sig imod Marquis'en siger han disse simple Ord med en Soldats Glæde, der har Tillid til sin Fane:

— Herr Marquis! Under dette Tegn ville vi altid sejre.

Emile Zola.

Om Religionsfilosofi*).

Jürgen Bona Meyer: Philosophische Zeitfragen, Populäre Aufsätze.

Ovenstaaende Værks store Udbredelse skyldes fremfor alt dets indtagende Form, der intetsteds har været til Skade for Fremstillingens Grundighed. Bogens populære Karakter beror kun paa, at en tør systematisk Sammenfatten og Udtømmen er undgaaet. Dog hænger den Lykke, den har gjort, ogsaa sammen med Forfatterens konservative Partistilling. Han omtaler i tolv Afhandlinger følgende Emner: 1) Filosofien og vor Tid, 2) Kraft og Stof, Øjemed og Aarsag, 3) Arternes Oprindelse (Darwinismen), 4) De organiske Væseners Rangfølge, 5) Dyr og Menneske, 6) Sjæl og Legeme, 7) Temperamenterne, 8 Viljen og dens Frihed, 9) Samvittigheden og den sædelige Verdensorden, 10) Sjælens Fremtid (Udødelighedstroen), 11) Religion og Filosofi i vor Tid, 12) De filosofiske Systemer og Filosofiens Fremtid. Man ser let disse Spørgsmaals indre Sammenhæng; de høre alle til en vis

---

*) Skønt denne Afhandling har Form af en Anmeldelse af et Værk, der ikke tør antages almindelig bekendt her i Danmark have vi dog ment at burde forelægge vore Læsere den som et Vidnesbyrd om den videnskabelige Uforbeholdenhed og Stringens, hvormed religionsfilosofiske Spørgsmaal i vore Dage behandles i Udlandet. Steinthal, en af Tysklands største Videnskabsmænd, er Professor i Filosofi og almindelig Lingvistik ved Berliner-universitet.

bestemt Idekreds eller rettere danne hele dens Indhold. Det er den Kreds som Lotze først har bearbejdet, maaske først fuldkommen har afgrænset i sin *Mikrokosmos.* Skal vi ikke kortelig betegne den som Religionsfilosofi. De Problemer, den omfatter, ere vel aldrig før blevne behandlede med saadan livlig Interesse som nutildags. Forf. viser sig som en rolig Forsvarer af Filosofien og Religionen mod den nyere naturalistiske Retning.

Efter at have omtalt Modsætningen mellem den Strengttroende og Atheisten og endvidere imellem begge disse og dem, der gaa paa halvt i deres religiøse Forestillinger siger Forfatteren: *Mer end nogensinde føle vi Trang til en tilfredsstillende Religionsfilosofi, som formaar at udtrykke den Tro, der i vore Dage er istand til al samle alle tænkende Aander om sig.* Overfor denne Fornufttro staar endnu bestandig den Anskuelse, der allerede gjorde sig gjældende i Hedenskabets sidste Tid, at nemlig den videnskabelig dannede Tænker og det udannede Folk ere ganske forskelligt stillede overfor Religionen: Folket kan og tør ikke opgive den positive Religion, hvis ikke Staten, Samfundet og den hele Kultur skal gaa til Grunde; men Filosofen har Lov til at danne sig klarere Forestillinger til Bedste for sig og sine. Forf. udtaler sig levende imod, at der læres én Religion i Almueskolerne og en anden i de lærde Skoler, imod at Kvinderne have én Religion og Mændene en anden o. s. v. Han siger: *Der gives kun én menneskelig Ret til Sandhed og én Pligt til at søge den, som er lige for alle; kun i Maaden, paa hvilken Sandheden tilegnes og udnyttes for Livet, kan og tør Forskellen i de naturlige Anlæg komme i Betragtning.* Og endvidere: *En Religions Værd tør ikke alene bestemmes efter den underordnede Nytte den formaar at yde de enkelte Mennesker som Hjælp i Lykke og Ulykke* — vi tilføje sikkert ganske i Forf.s Aand: endnu mindre efter den Nytte som Religionen yder Staten og Politiet — *men afhænger fremfor alt af den Borgen den stiller*

for den ærlige Søgen efter Sandheden. Kun den Tro, der staar i Samklang med denne uafviselige Fornuftens Stræben, har Udsigt til en varig Bestaaen under Menneskehedens Fremskridt. Men en saadan Tro lader sig ikke afpasse fra Ungdommen af efter de forskellige Menneskekredse i forskellig Grad . . . . . Har den religiøse Tro en sand Grund i Menneskesjælen, saa er det under Opdragelsen lige vigtigt at udvikle den hos alle Mennesker, hvilket Køn, hvilken Stand eller Profession de tilhøre. Kun om Formens Forskellighed ikke om selve Sagen kan der være Tale under Opdragelsen.

Det er saadanne og lignende Ytringer, fremstillede med en fyldestgørende og tiltalende Udførlighed, som have vundet Forfatteren en stor Læsekreds. Det er ubehageligt at gøre Modbemærkninger mod saadanne Anskuelser, ikke blot for Læserne, men ogsaa for mig selv. Dog kan jeg ikke holde følgende Betænkeligheder tilbage. Naar jeg stiller mig visse Forhold for Øje, kan jeg ikke andet end gøre mig til Talsmand for en nødvendig Forskellighed i Troen — kun paa lige omvendt Maade af, hvad man hidtil har gjort. Jeg mener, man skal forskaane den jævne Mand eller Kvinde, der lever midt i det praktiske Liv og anvender den største Del af sin Kraft og Tid paa praktiske Forhold, for Spekulationer over de sidste Ting. Sligt skal man overlade Tænkeren. Jeg spøger ikke, det er mit Alvor — Læseren maa tro det: mit bitre Alvor. Alt dette om „Helheden“, „Sandheden“ er kun for Filosoferne. De maa se til hvorledes de kan „fordøje den gamle Surdejg“, og ruste sig, saa de ikke ræddes for „den evige Glans“; for Folket „duer kun Dag og Nat.“

Ser jeg det for sort? Religionen har udbredt usigelig Elendighed over Verden. Den har prædiket Kærlighed, men saaet Had; for at gøre Menneskene salige har den rejst Baal og Skafot og udtænkt Pinebænkens uudsigelige Lidelser. — Ikke Religionen siger man, har

gjort dette; det Onde har bemægtiget sig Religionen — Det er muligt. Og hvad saa? er det ikke endnu værre. Saa berøve vi jo det Onde det rædselfuldeste Værktøj for dets Ødelæggelseslyst, naar vi fjærne Religionen og dermed unddrage et udstrakt Territorium fra dets skrækkelige Herredømme. — Abusus non tollit usum — det er sandt, men saa overlade man Religionen til Filosoferne. De vil forstaa usus (Brugen) og forfalde de til abusus (Misbrug) saa skade de højst sig selv. Men skaan Folket!

At Religionen, idet den forkynder Kærlighed og Salighed, kun bringer Had og Usalighed, er ikke Nummer ét, men kun Nummer to. Nej først og fremmest: Religionen, „Sandheden“ gør Menneskene dumme. Forf. tilstaar jo: *i Maaden paa hvilken Sandheden tilegnes, tør Forskellen i de naturlige Anlæg komme i Betragtning.* Jeg spørger enhver Psykolog, om der ikke i Begreberne Gud og Sjælens Udødelighed er gemt en uundgaaelig naturlig Dialektik, der nødvendig maa forlokke til den sorteste Overtro. Kun Filosofen kan vogte sig derfor. Han har Kraft til at sige til sig selv: saa langt og ikke videre. Han kan lægge Baand paa Fantasien, kan endog nægte sig den logiske Følgeslutning: saaledes kan den jævne Forstand ikke beherske sig; *de naturlige Anlæg* tillade det ikke. For ham bliver alt Transcendentalt til det grueligste Spøgelse. Den kære Gud maa nødvendig vredes og straffe, og den udødelige Sjæl erholder de evige Pinsler.

Hvis saaledes Tro og Overtro er et sammenvokset uadskilleligt Tvillingepar, saa kommer al den Næring, jeg gærne vilde række Englen, kun Uhyret tilgode, saa at dette bliver fedt og mæsket, men hin kun til en skøn Englemaske, bag hvilken Uhyret skjuler sig; saa lade man heller begge fare.

Man lade da altsaa Tænkerne selv være om, om de ville være Theister, Pantheister, Atheister, Deister (og

hvorfor ikke Pandeister?); men for Folket skal man intet præke om Gud og Udødelighed. Kommer en Mand af Folket, en Skomager f. Eks., selv paa sligt, saa skal man tale ham tilrette, eller ogsaa give ham et imødekommende Vink med den Bemærkning, at han ikke skal sige det videre.

Mit Raad har været hørt før, hvad der fortjener at omtales saameget mere som man hidtil har overset det. Det er en Kendsgerning der indrømmes af alle, som fortolke den hebrajske Bibel ad filologisk Vej, at der i denne intet læres om Sjælens Udødelighed. Af dem, der nærer Foragt for Jødedommen, er det altid blevet anset som et Bevis paa et lavt religiøst Standpunkt. At der næppe gives et Folk, som ikke har troet paa Sjælens Udødelighed, og at det er ubegribeligt, hvorledes Israeliterne, der skulle have lært saameget af Ægypterne, Babylonerne og Fønikerne, netop ikke havde lært dette: begge Dele gør det usandsynligt, at det jødiske Folk var ubekendt med Udødelighedslæren. Men nu kommer dertil det Vigtigste: fattes der saaledes ethvert klart Udtryk for denne Lære, saa findes der paa den anden Side ikke blot Tvivl om den i *Prædikeren*, men den bliver jo endog absolut benægtet i Pentateuchen. *Blodet er Sjælen:* saaledes taler man kun, naar man bekæmper en anden Forestilling. At mane de Døde er forbudt: det er jo kun muligt, naar Udødelighedstroen var til. Vor Tids spiritualistiske Uvæsen vilde være bleven anset som Afguderi af Mosebøgerne.

Profeterne og Præsterne, der vilde sikre Monotheismen, havde begrebet den Fare, der truede Guddommen fra Udødelighedslæren. Vi vide alligevel, at alt Præsteherredømme og Præstebedrag beror paa Frygten for et Liv efter Døden. Denne Lære er den usaligste, fordærveligste af alle dem, Menneskeaanden nogensinde har udtænkt. Monotheismens ældste Lærere bekæmpede den som hedensk, som havde den sin Rod i Folket endnu fra

den hedenske Tid af. Saaledes kunde de rigtignok ikke love den Enkelte Belønning eller Straf i Fremtiden. Kun ét kunde de lære: den jødiske Stat vil bestaa og trives naar Folket, altsaa enhver Enkelt holder Guds Lære. Naar det f. Eks. hedder: *Ær din Fader og Moder, at du maa længe leve i Landet, som din Gud giver Dig,* saa er det falsk heri at se en Forjættelse om langt Liv for den Enkelte. Kun Folket faar Løfte om at bestaa; til det har Gud givet det forjættede Land.

Vi vide rigtignok, at denne Afvisning af Udødelighedslæren ikke har haft Kraft i lang Tid. Den poetiske Overtro knyttede sig til Messiaslæren. Dog fortjener det at fremhæves, at den kun spiller en ringe Rolle i Jødernes Bønnebog. Den fremtræder især i følgende Bøn, der imidlertid staar paa et fremragende Sted, og som ordret lyder: „Du er mægtig i Evighed, o Gud, Du opvækker de Døde, er rig paa Hjælp. Du ernærer de Levende i Naade, opvækker de Døde i stor Miskundhed, støtter de Faldende og helbreder de Syge, løser de Fængslede og er trofast mod dem, der slumre i Støvet. Hvo er som Du, Almægtige, hvo Dig lig? En Konge, der dræber, kalder til Live og lader Salighed spire. Og Du svigter ikke med at kalde de Døde til Live. Lovet være Du Gud, der kalder de Døde til Live.“ Til Trods for de mange Gentagelser er dog Udtrykket noget ubestemt paa Grund af Sammenhængen eller Sammenblandingen af forskellige Ting. Gud kalder de Døde til Live ligesom han støtter de Faldende og helbreder de Syge. — I en anden Bøn er Udtrykket haandgribeligere: Lovet være Du Gud som giver Sjælene igen til de døde Legemer. Her kan Betydningen næppe svækkes ved, at det er en Morgenbøn lige efter Opvaagnelsen; tvertimod skabes herved en forklarende Analogi til de Dødes Opstandelse.

Flere Steder af denne Slags kender jeg ikke, og gives der vel ikke. Derimod maa jeg nu henvise til en

tredje Bøn, der indeholder en stille udtalt Trosbekendelse, og i hvilken der mangler enhver Tro paa Udødeligheden, omendskønt man havde al Grund til at vente det Modsatte. Den lyder saaledes: „Ikke i Tillid til vor Retfærdighed, men til Din Barmhjærtighed anraabe vi Dig, o Gud. Hvad ere vi?“ Nu bliver den menneskelige Intethed kort, men bestemt udtalt og der sluttes med *Prædikerens* Ord: „og et Fortrin hos Mennesket for Dyret gives der ikke, for alt er forfængeligt.“ Nu følger ét *Men*. Venter man ikke at Udødeligheden nu skal omtales. Men det hele *Men* indeholder kun disse Ord: „Men Held os, ja Held os, thi vi bekende Gud.“ Det hele Raab paa Udvalgtheden løber da ud i den Sætning: Dyr og Mennesker, Jøder og Ikke-Jøder, alle er intet; men Held Jøden, den Udvalgte, som bekender Gud.“

Næppe mindre at fordømme og beklage end Udødelighedsfantasien er en Uforstand, der slutter sig til Troen paa Gud og paa en guddommelig Ledelse af den menneskelige Skæbne. Paa den afskyeligste Maade ganske efter den nederdrægtigste Hjærtenslyst, vil man snart her snart der se *Guds Finger*.

Kortsagt, jeg beder Eder, gør Troen til Tænkernes Sag. Eder vil den ikke skade. Men befri os, det jævne Folk, fra denne skrækkelige Opfindelse.

Jeg kender ikke Schleiermacher godt nok, dog kan jeg ikke skjule, at jeg, naar jeg tænker paa hans Taler om Religionen, paa hvilke Forf. naturligvis beraaber sig, ikke kan undertrykke den Tanke, at der her foreligger et Bedrag. Der bliver talt ganske almindeligt om Religion, om en Religion, som ogsaa Spinoza havde, og som hvert ædelt Menneske finder i sig selv. Og saa naar han først har Fuglen i Haanden, saa spærrer han den i den positive Religions Bur, som aldeles intet Fællesskab har med Religionen i Talerne. Kunststykket var grovt nok; og dog ere mange løbne med Limstangen.

Jeg behøver ikke at advare Tænkerne mod dette bedrageriske Spil. Heller ikke for det arbejdende Folk frygter jeg, og for de Blaserede behøver man vel ikke at være bange. Men for de finere Klasser nærer jeg nogen Bekymring; de løbe i enhver Kirke, som en Præst forstaaer at bringe i Mode. Derfor, byder man os en Tro, saa forlanger jeg en nøjagtig Angivelse af de Trossætninger, som vi skulle antage. Disse Sætninger maa være saaledes beskafne at de ere indlysende for enhver sund Sans, og i Særdeleshed maa de prøves omhyggeligt for at man kan være vis paa, at der ikke ligger en Djævel skjult bag én eller anden af disse Sætninger, som efter kort Tids Forløb fører os ind i Aabenbaringstroens hele Elendighed.

Forf. gør mange Folk, til hvilke jeg maa bekende jeg hører, Bebrejdelser paa Grund af „Usandhed i Troen“. Og det saaledes: Trosbekendelser staa ligeoverfor hinanden, men Bekendere anse sig i stort Antal ikke mere for bundne til dem. Katoliker, Protestanter, Reformerede og Jøder mødes i én Tro, men de føle sig ikke drevne til at give denne fælles Tro et fælles Udtryk. De vedblive at være forenede under den samme Bekendelse med dem, som de forkætre og fordømme. Jeg finder denne Bebrejdelse uretfærdig.

Jeg gør først opmærksom paa en Kendsgerning, der ikke kan nægtes eller fjærnes. Mellem Katoliken, Protestanten og Jøden, der mødes i en og samme Tro, gør der sig dog vedblivende en meget stor Forskel gældende. Denne berører slet ikke Troen, forstyrrer slet ikke dens Enhed: det handler kun om en historisk Anskuelse. Hvad er „den naturlige Fornufttro?“ Derpaa svarer en Tilhænger af den, naar han er opdragen som Kristen: lutret Kristentro, ja han vil erklære, at en saadan Theisme, vil fuldende den i den rette Tro begyndte Kristendom. Baade Katoliken og Protestanten vil tale saaledes, kun vil hin ikke tilstaa, at Protestantismen danner et nød-

vendigt Led i Lutringsprocessen, og denne vil benægte at Katolicismen bør betragtes som et Trin i den rene Kristendoms Udvikling; i hvert Tilfælde vil Protestanten paastaa, at Fornuftreligionen umiddelbart har sit Udspring i Protestantismen, at den nødvendig maatte gennemgaa denne Fase. Den Kristne vil indrømme Jøden, at Kristendommens Værk blev begyndt af de jødiske Profeter, men vil paastaa, at Jødedommen først blev fuldkommengjort i Kristendommen, og at Fornuftreligionen ikke har sit Udspring i Jødedommen, men umiddelbart i Kristendommen. Jøden vil have en hel anden Opfattelse af den religiøse Udviklings-historie og paastaa, at Fornuftreligionen er umulig uden at vende tilbage til Profeterne. Jeg vil ikke vedblive og indføre Muhammedaneren, Brahmanen og Buddhisten talende; kun til Filologen vil jeg henvise, der smiler ad os alle: Hvorledes stod det sig vel til med Eders Humanisme, havde I ikke læst Plato, Cicero og de andre Klassikere.

Denne Strid imellem Ikke—mer—Katoliker, —Protestanter, —Jøder, imellem lutter Fornufttroende er ligesaa hæftig som den imellem Aabenbaringsbekendelserne. Og er det til at undres over? Er det ikke let forklarligt?

Enhver ønsker at der indeholdes et rigtigt og smukt Billede af ham i Næstens Bevidsthed; og han har en Ret over dette Billede hos Næsten. Han kan fordre, at det er rigtigt. Men hvem er jeg og hvad udgør et Billede af mig? Udgøres det kun af mig selv, dette legemligt adskilte Individ. Nej, det er grundfalskt. Jeg er ikke blot saadan en Enkelt, et Jeg=Jeg, men et Jeg=Vi. Jeg er ikke blot En af vort Folk, men jeg er vort Folk. Deraf kommer den Ømtaalighed, som man bebrejder Jøderne, fordi den Kristne ikke let har Lejlighed til at erfare, hvor ømtaalig han er, naar en Anderledestroende udtaler sig ufordelagtigt om de Kristne. Denne Ømtaalighed findes ogsaa hos de Fornufttroende. Ogsaa

af hans Forældre og Forfædre fordrer han, at Næsten skal besidde et rigtigt og smukt Billede. Alle disse, de afdøde Forfædre, skulle have været med til at bringe den til Verden. Dertil kommer den nationale Skinsyge. Hvem har skabt Fornuftreligionen? Tyskeren! Og Franskmanden da? Englænderen? Polakken? o. s. v.

For denne Forlegenhed, som blot ikke tør neddysses tror jeg at vide Raad. Det første Dogma i Fornuftreligionen bør være dette: alle Folkeslags Religionsformer, som have fremmet Kulturen bør betragtes som Forberedelser til Fornuftreligionen, og det bør indrømmes, at alle have medvirket til dens Hidførelse; men alle tilsammen ere overvundne af den og Fornuftreligionen er ikke en lutret Kristendom eller Jødedom o. s. v., men noget helt andet end disse, fuldkommen og principielt forskellig fra dem.

Men lad os nu betragte Forf.s Theisme. *Den fører os til Forestillingen om Gud som et Væsen, der i sin Bevidsthed har den endelige Tilværelses Verden ved Siden af og udenfor sig; Pantheisme gaar over til Theisme. Gud viser sig nu som den almægtige og alvidende Grund til al Tilværelse, men denne det Endeliges Tilværelse, der kommer fra Gud, optages ikke af selve det guddommelige Væsen, men bevarer ved Siden af det sin begrænsede Selvstændighed. Paa Basis af denne Forestilling lader den enkelte Viljes betingede Frihed sig tænke i Samklang med Guds ubetingede Magt. Og idet vi tænke os denne Magt virksom til Hidførelsen af Aandernes hellige Dydsrige bliver den almægtige og alvidende Gud for os til den allerhelligste Viljes Gud.* Den theistiske Gudside har til Kilde saavel vor Tænken, som vor Følelse og vor Vilje: *Vor Tanke driver os til at søge en sidste Grund og til at forestille os denne som en ensartet virkende, alt gennemtrængende Kraft; vor Vilje understøtter denne Tankens Bestræbelse ved at fordre, at denne Kraft skal være i Stand til at udligne de talløse endelige Viljesdrifter og omdanne*

dem til en sædelig Verdensordens Harmoni, og vor Følelse bringer os til at skatte den saaledes vundne Verdensanskuelse, og yder Tanken og Viljen den inderlige og andægtige Tro paa den oversanselige Verdens guddommelige Tilværelse.

Denne Gudsforestilling lader, som Forf. selv tilstaar, adskillige Vanskeligheder uløste. Imidlertid skal det være en ugrundet Paastand, at disse Vanskeligheder skulde vedblive i al Evighed at være uløselige, da Løsningen ikke skal bero paa den menneskelige Videns Forøgelse men kun paa om det lykkes en Aandens Klarhed at finde det rette Udtryk for denne Tro. Men hvorledes gaar det da til, spørge vi, at Plato og Aristoteles, Kryssippos og Seneca, Spinoza og Leibnitz, Kant, Schleiermacher og Hegel ikke have fundet dette Udtryk? Ja endnu mere! netop fordi en Voksen af den menneskelige Viden ingen Betydning har for Løsningen af denne Opgave, derfor kunne vi ikke vente noget af Fremtiden. Hvad Aandens Klarhed formaar at udrette, det har Kant en Gang for alle vist os.

Det hedder endvidere: *al Viden maa bero paa en Tro, som selv ikke kan bevises af noget andet men kun paavises. Vor Viden om Yderverdenen beror paa Troen paa vore Sandsers Udsagn, vor Viden om det egne Jeg beror paa Troen paa vor Bevidstheds Udsagn. Vor Viden om Stoffets Evighed og Naturlovenes Uforanderlighed er, naar man ser nøje til, kun Troen paa at Verdnens Lovmæssighed, som vi have iagttaget, vil bestaa.* Det er den Maade at slutte paa, der mistænkeliggør mig ethvert Forsøg paa at eftervise Gudsideens Berettigelse, sligt er i mine Øine Sofistik. Hvad jeg vilde indvende mod denne Slutning? To Ting. Den Tro, om hvilken her tales, denne aristoteliske Tro er en hel anden end den med hvilken vi fatte Gud, er en Tro af en hel anden Art. Den er den umiddelbareste Viden, udstrækker sig til den enkelte sandelige Genstand; den anerkender vi. Den

anden Tro derimod forholder sig til det højeste Princip for al Væsen og Viden, det er Verdensaandens Tro paa sig selv.

Ja, drejer Jer og vender Jer som I vil, I, der absolut vil have en Gud! Eders Gud vil ikke blive andet end eders egen Selvforgudelse; som Schelling-Hegel siger: i min Selvbevidsthed skaber Gud mig, Naturen og sig; Jeg er Guds absolute Potens. Og det er endnu heldigt, naar det tager sig saadant ud, ellers laver Mennesket Gud som Fichte og Brahmanerne gøre det. Hvad er Brahma? Den gudblevne Bøn. Den brahmanske Præst er mægtigere end Gud; thi han tvinger ham jo til at gøre, hvad han beder om. Bønnen er altsaa det allermægtigste. I en katolsk Dogmatik skal der staa: Jesus er mægtigere end Gud, Jomfru Maria mægtigere end Jesus, Præsten mægtigere end Jomfru Maria. Jeg beklager virkelig, at den katolske Lægmand ikke har endt denne Række af Mægtige saaledes: Og Lægmanden er mægtigere end Præsten; thi med saa og saamange Penge bevæger han Præsten til at forrette Messen. Den sande Betydning af alt dette er forlængst udtalt: Teologi er Antropologi.

Enhver Sofisme ruller altid paa en Lavine. Efterat Forf. har jævnført Gudstroen med en Tro, der er absolut forskellig fra den, vedbliver han saaledes: *Al vor Forsken efter Naturens og Matematikens Love er baaren af Troen paa en formaalstjenlig Verdensorden. Og gaa vi videre herudfra, saa naa vi til at forudsætte Troen paa Gud som al Tilværelses og Tilblivelses Grund.* — Ja vel, naar vi underlægge vor Naturforskning et Formaal, saa er Gudsideen allerede sat. Beviset for Gudsideen er absolut mislykket. Det skulde vel egentlig heller ikke være noget egentlig Bevis, og der lægges netop stor Vægt paa Anerkendelsen af, at et Bevis er umuligt. Men den theistiske Tro skal yde *Menneskesjælen den største Tilfredsstillelse paa alle Punkter af dens Tanker, Følen og*

Villen den skal være *den Sandhed Mennesket kan naa.* Det maa jeg dog betvivle, naar jeg tænker paa Spinozas store Sjæl, der slet ingen Tilfredsstillelse fandt i Theismen, ligesaa lidt som mange andre Sjæle. Spiren til Troen paa en Gud ligge i Mennesket ligesom der ligger tusind Spirer til Vildfarelser; de ligge i Sjælen, men ere ikke med Hensigt nedlagte af en bevidst Skaber, men ere voksede i den, som alt vokser efter en mekanisk Lov. Og saaledes avle de den modne Tro paa Gud og uddø paa samme Maade eller ville uddø.

Lad os endnu gaa noget nærmere ind paa den Tilfredsstillelse som den naturlige Fornufttro skal yde.

Nu maa man først huske, at Troen i Ord og Gerning, Troen uden Syn for Sagen er Kristendommens Værk. Fra Begyndelsen af har intet Menneske Trang til at tro men til at se, og den, der tror, er overbevidst om, at han ved Leilighed ogsaa kunde faa Syn for, hvad han tror. Men at tro paa hvad man véd, man aldrig vil faa at se, det er kristeligt. For de gamle Hedninger vare Guderne ikke en Trossag men en Erfaringssag; daglig erfarede de, ikke alene, at Guderne overhovedet vare til, men hvilke og hvordan de vare. Vor Tro er en Given-Afkald paa Viden. Dertil har man ingen Trang.

Endvidere: Filosofen kan i sin Tanke, Følelse, Vilje have en Trang til Gud. Men Folket? Man vil vel ogsaa hos det kunde fremkalde en Tanke om en Enhed, der kunde afgive det Blivende i de vekslende Fænonemer og altings sidste Grund; man vil ogsaa hos det kunne vække Tanken om en Harmoni i den sædelige Verdensorden. Men denne Tanke vil umiddelbart bæres af Ønsket om at Gud skal skænke Solskin og Regn i nyttig Afveksling, give Sundhed, lønne og straffe.

Saaledes staa vi ved Bønnen og Underet. Her ser jeg følgende slemme Dilemma. Gør Gud Mirakler? Paa dette Spørgsmaal kan ingen Tænker svare Ja. Et saadant Ja vilde være en Haan imod al Videnskab, og aabne

Døren paa vid Gab for den mørkeste Overtro. Men afviser man Miraklerne, saa bliver Gud en ren teoretisk Ide. Og dog ere de en uafviselig Trang. Man forestille sig en Moder ved Sygelejet hos sit Barn, som er opgivet af Lægerne. Her skal der ske et Mirakel: det fordrer den absolute Trang.

Tænkerne tage sig det meget vanskeligt med Gud: det tilstaa vi dem. De lade ham ved Hjælp af lange Tankerækker fremtræde fra de mest indviklede Spekulationer over Natur og Aand. og de vise os i det Fjærne en vidunderlig prægtig Kosmos. Men vil I give Gud til Folket, og ikke blot vise ham for det — og givet maa han være, ikke blot tænkt eller skuet: saa maa I føre Gud ind i Sygestuen, i Nødens Boliger, lade ham hjælpe, frelse, befri. Vis os, hvorledes det gaar hermed; kom bort fra Spekulationerne til de konkrete Tilfælde! Naar I ikke gør det, saa kan I være sikker paa, at det bekendte Mundheld: Hjælp Dig selv, saa hjælper Gud dig nok, aldrig vil blive andet end en Evfemisme for den Tanke: Hjælp Dig selv; thi der er ingen Gud, der hjælper; thi der gives ingen.

Og saa kommer Spørgsmaalet: forlanger Gud noget af Mennesket? Stiller han Fordringer til det? Er Troen paa Gud en Pligt eller en Lykke? Jeg beder Eder, paalægger ikke det haardt plagede Folk endnu denne Trospligt, selv om det med det Samme skulde komme til at undvære Troslykken. Maa jeg bede, hvis Gud skal gøre et Mirakel for min Skyld, hvis han skal hjælpe mig i Nøden? Hjælper han ikke, hvis jeg ikke beder? Forestiller Eder en ung Moder, som intet har hørt om Religionen; hun kan ikke gøre noget derfor: hun er bleven saa naturalistisk opdraget. Hendes Barn ligger i den hidsigste Feber. Utrættelig Dag og Nat sidder hun ved Vuggen — og gør Isomslagene istand for at lindre Heden i det brændende lille Hoved. Hvor kan den svage Kvinde udholde det? Og hverken overvælder Træthed hende

eller gør den bestandige Pjasken med det iskolde Vand hende syg. Bede! Nej det gør hun ikke; hun arbejder indtil Barnet ikke mere behøver Isen — det lille Lig er koldt. Da synker Moderen udmattet sammen. Maaske i samme Hus ligger et andet Barn i samme Feber. Ogsaa ved dets Vugge sidder en Moder; hun rører ikke en Haand: hun knæler med foldede Hænder og beder inderligt af sit fulde Hjærte. Vil Gud bønhøre denne Moder? Den første kan han jo ikke bønhøre, men vil han hjælpe hende uden at blive anraabt? — Tag Eder i Agt, I Troende, at Atheisterne ikke sige: vi endelige Væsener ere dog en bedre Gud end det uendelige Væsen.

Forf. svinger ogsaa sin Lanse for Sjælens Udødelighed. Dette Spørgsmaal hører jo nøje sammen med Spørgsmaalet om Gud og vil vel altid blive omtalt samtidigt. Vi kan ikke forbigaa det her.

Dobrizhoffer fortæller, at naar En dør selv om han var bedækket med Saar eller alle Knoglerne vare slaaede itu paa ham eller endelig han var udtæret af Alderdom, vil aldrig en Abiponer (Sydamerika) tilstaa, at Saarene eller Tabet af Livskraften var Skyld i hans Død, men kun anstrænge sig for at udfinde den Sortekunstner, der har hjulpet ham af med Livet, og hans Grunde hertil. Forf. tilføjer at denne Mening ogsaa hersker hos mange Negerfolk. *Efter denne Forestilling synes Døden altsaa noget Tilfældigt, noget der ikke ligger i Menneskets Natur. Hvor sælsom end Formen er, i hvilken denne Forestilling udtaler sig, saa erkende vi dog herigennem, hvor vanskeligt det falder Naturmennesket at tænke sig Sjælens Ophør i Døden.* Vi vide alle meget godt, hvor vanskeligt det falder os at forstaa, at et elsket Væsen ikke mere er til, og begribe, at det ikke blot falder de Vilde

ligesaa vanskeligt, men ogsaa at de paa Grund af deres fuldkomne Mangel paa al Forestilling om Aarsag og Virkning, og paa alle Begreber om en naturlig Sammenhæng mellem Tingene næppe kunne tænke sig det vanskeligt Fattelige anderledes end som Forhekset.

Det er, naar man skal tage det nøje, først i vore Dage at man er naaet til at forstaa Døden som en nødvendig Følge af Livet. For Perserne er Døden det Ondes Værk, for Jøderne en Følge af Synden.

Vanskeligheden ved at forstaa, at en Person ikke mere er til, at han har været til, er Drivfjederen til, at Tanken om en fortsat Tilværelse opstaar; og Troen har just ikke *den Opgave at nærme den fortsatte Tilværelse saa vidt muligt til det jordiske Liv*, men den er ude af Stand til at forestille sig Sagen anderledes. *De henfarne Sjæle blive i Nærheden af vor Jord. Og antog man dette, saa maatte man ogsaa danne sig en Forestilling om Sjælens sanselige Beskaffenhed i det Hinsides.* Man véd, at Livet efter Døden hos alle Folkeslag kun er en Omdannelse af det jordiske. *Utilfredsheden med Jordelivet maatte bestandig vække et mere levende Ønske om et bedre Liv. Saaledes opstod de forskellige Forestillinger om Himmel og Helvede. Hermed fremtraadte ogsaa bestemtere Ideen om Straf og Belønning, en Ide, som fra Begyndelsen af intetsomhelst har at gøre med Udødeligheden.*

Saaledes tilstaar altsaa Forfatteren, at Udødelighedstroen oprindelig kun er et Produkt af en uciviliseret Tilstand, af fuldkommen Uvidenhed og fuldkommen Udygtighed til at beherske sine Følelser og Tanker. Den oprindelige Klage over den Døde, saaledes som den fandt Sted i gammel Tid og endnu finder Sted hos de Vilde *udtaler de Tilbageblevnes Sorg over, at den Døde ikke mere kan nyde dette Livs Herlighed og er gaaet bort til Skyggernes Rige. Den forudsætter saaledes at det hinsides Liv ikke besidder det jordiskes Herlighed. Derfor forsvandt ogsaa den cerimonielle Klage over de Døde efter-*

haanden som Forestillingerne om det andet Liv blev smukkere og ædlere. Hvad vil dette sige? Nutildags ere sikkert disse Forestillinger udviklede til den største Skønhed. Græder nu ikke en Moder ved sit Barns Død, nu da det er blevet en Engel? Naar kort før Bryllupet den unge Pige dør, naar en Mand dør, der lige har bygget sig et nyt Hus: sige vi saa ikke alle, at Døden har revet dem bort fra Lykken? Eller naar En dør Paaskedag, udviser saa Opstandelsesfesten en saadan Magt over Sindene, at de Efterladte ikke klage og græde? Gælder enhver Sorg over et Dødsfald kun de Efterladte. — Mig forekommer det næsten som om Troen paa Sjælens Udødelighed i Virkeligheden ikke har noget Trøstende ved sig, men derimod noget meget Uhyggeligt og Rædselsfuldt. Skaan Folket!

Sjælevandringen! Schopenhauer har antaget den Det er Grund nok for mig til ikke at tale et Ord derom. Den indiske Religion lærer den. Grund nok for mig til at tie derom. Men ogsaa Lessing har den. Nu denne Mand vil vi høre, om vi end ikke tør haabe at samstemme med ham, idetmindste af Nysgerrighed efter hvorledes han kommer dertil. *Lessing gik ud fra den Grundsætning, at Naturen ikke gør Spring, men overalt viser en trinvis Udviklingsgang. Hvorledes skulde nu Mennesket straks have begyndt sin Udvikling med fem Sanser, spørger han? Er det ikke snarere sandsynligt, at Mennesket allerede tilforn har ført et Liv med et ringere Antal Sanser og har gennemløbet Trin, hvor disse Sanser have været kombinerede paa forskellig Maade; og er det ikke ligesaa sandsynligt, at vi i et fremtidigt Liv endnu faa en sjette Sans til vore fem gamle?* Jeg forbavses over denne Aands Storhed, men forbavses endnu mere over Forf.s Tilsætning: *Vi kunne naturligvis ikke svare med gendrivende Kendsgerninger paa disse ørkesløse Spørgsmaal.* Det skal være Spørgsmaal? Kender ikke Forf. Lessings Stil bedre? Kan Lessing tale mere dogmatisk? Og ør-

kesløse? Nej, efter min Mening maa man fra nu af indrømme Lessing en Hædersplads, naar den Darwinske Læres Historie før Darwin skal skrives. Han har altsaa forstaaet at afvinde den gamle absolut intetsigende Sætning: Naturen gør intet Spring, dens sande Mening. Efter Darwin og Häckel vide vi naturligvis bedre end Lessing kunde vide det, at Mennesket fordum hverken havde Haand, Øre eller Øje, at dets Hjærne fordum var langt slettere udviklet, at det ingen Lunger havde o. s. v. Haabet om at Mennesket endnu kunde faa en sjette Sans er muligvis allerede opfyldt om end ikke her paa Jorden.

Hvad indvendes der nu imod den Anskuelse, at Sjælen allerede har eksisteret én Gang i en anden Form og vil eksistere igen? Kun at denne Opfattelse *ikke tilfredsstiller den Følelse, fra hvilken Udødelighedstroen har sit Udspring i Mennesket. Den menneskelige Aands Længsel efter en fortsat Tilværelse kan ikke nøjes med en evig Virken i en vekslende Vandring af samme Art som Atomets evige Virken i Stoffets Kredsløb.* Hvorledes Forf. kommer til denne Misforstaaelse, er mig uforklarligt. Lessings Tanker beror jo netop paa, at Sjælen tager over med i den nye Form (Darwinistisk: nedarver til den nye Form) de nye Kundskaber og Færdigheder, som den har vidst at opnaa i den gamle. Kortsagt Lessings Kærnepunkt er netop Tanken om den stigende Fuldkommenhed. Lessing erklærer ogsaa, at hans Anskuelse ikke taber noget i Sansynlighed „fordi jeg glemmer, at jeg allerede har været til. Hvilket Held, at jeg glemmer det. Erindringen om den tidligere Tilstand vilde kun hindre mig at gøre en god Brug af den nuværende.“ Dette beviser psykologisk Blik. Vi vide alle, hvor vanskeligt det er at glemme. Og dog kunne vi intet nyt lære uden at glemme det Gamle, hvis det ikke svarer til det Nye.

Hvad skal da endelig den i selve vor Sjæl grundfæstede Tro paa Udødeligheden være? *Ikke mere end*

en Anelse om det Oversanselige i det sanselige Jordeliv. Men denne Anelse ydes os af den mekaniske Fysik og Historie paa langt indholdsrigere Maade en af hin Tro der enten er intetsigende eller kun udsmykker Jordelivet paa fantastisk Maade. Ja, den kan slet ikke udfylde hin Trang, idet den paa den ene Side hensætter den oversanselige Sjæls fortsatte Liv i det Hinsides altsaa under helt andre Betingelser end de jordiske, og paa den anden Side dog lader Sjælens Eksistens efter Døden være helt tildannet efter jordiske Forestillinger. Men hvorledes kan en Tro, der hvert Øjeblik maa neddrage det Oversanselige til det Sanselige eller Haandgribelige, gøre Fordring paa en evig Bestaaen?

Spørgsmaalet om Sjælens fortsatte Tilværelse kan naturligvis først opkastes, naar det er fastslaaet, at der gives en fra Legemet forskellig Sjæl, som bliver skaanet ved Legemets Tilintetgørelse ved Døden. Men hvad man maa tilstaae som bevist og bevisligt er kun at Legeme og Sjæl som forskellige fænomenale Former ogsaa forudsætte en tilsvarende Forskellighed i deres Betingelser, og at Forklaringen af Sjælelivet fordrer et ejendommeligt Grundlag. Men heraf følger ingenlunde straks Antagelsen af en individuel Sjæl med en personlig fortsat Tilværelse; imellem begge disse Sætninger ligger en Mængde Mellembegreber, vi ikke kunne bestemme.

Nu spørger jeg: naar det ikke staar fast, at Sjælen vedbliver at eksistere med personlig Bevidsthed, hvorledes kan det saa være os magtpaaliggende om det er en Sjæl, der tænker i os og føler og vil, eller om Tanker, Følelse og Vilje kun ere Sekretioner fra Hjærnen. Det synes ligesaa ligegyldigt som Spørgsmaalet om det er en specifik Mavesaft eller ikke, der bevirker Fordøjelsen. Ligesom vi trøstig overlade dette Spørgsmaal til Fysiologerne, saaledes overlade vi Sjælespørgsmaalet til Filosoferne og glæde os over, at det endnu ikke er lykkedes dem at bevise Sjælens fortsatte Tilværelse og vi bede:

forskaan os for Spøgelsehistorier og hvad der kan foranledige dem.

Vi komme til det tredje Punkt, den tredje Ide, Viljens Frihed. Den er os maaske end mere magtpaaliggende end Gud og Udødelighed, og Ønsket om ret at sikre den har sikkert ofte eller altid været medvirkende ved Antagelsen af en immateriel Sjæl. Materien er Nødvendighedens Sæde, idet Nødvendigheden udtrykkes gennem Naturlovene; Sjælen derimod skal være Frihedens Sæde, udtrykt ved de sædelige Love. Ikke desmindre har der altid været Folk, der nægtede Viljens Frihed, og naar jeg slutter mig til disse, saa frygter jeg ikke herved for at miste Forf.s Venskab, da han tilstaar, at Sædeligheden ikke nødvendigvis falder sammen med Viljens Frihed. Og det maa jeg visselig straks erklære: jeg kunde maaske sætte igennem (naar jeg rigtig tog mig det for) ikke mere at bruse op og blive harmfuld over nogen Vildfarelse, Daarskab eller Sofisteri; men det vilde aldrig lykkes mig at forholde mig rolig, hvor jeg fandt Sædeligheden nægtet. Det kunde jeg ikke sætte iværk, ja jeg kan ikke engang foresætte mig det; thi jeg er ikke fri. Et Ørefigen kunde jeg bære; men Sædeligheden — noli tangere: ellers slaar jeg løs saavist som jeg nyser ved en vis Pirring. Ja, Aandedrættet er mig ikke saa nødvendigt som Sædeligheden.

Nu en saadan Viljens Ufrihed er vel ikke dem imod, der forsvare dens Frihed. At den skal bøje sig under disse sædelige Love: det siger jo netop enhver Sædelig. Men hvorledes tænker man sig det altsaa? Skal jeg i hvert Øjeblik, hvor jeg nødvendig maa foretage en sjælelig Bevægelse, der falder ind under en morask Dom, kunne vælge frit, om jeg vil handle efter Sædelighedens

Fordringer eller ikke? Den som siger til mig (jeg taler her i Folkets Navn) at jeg alene i en fremmed Stue, hvor jeg uden Frygt for Opdagelse kunde tilegne mig fremmed Ejendom, frit kan vælge om jeg vil stjæle eller ikke, den fornærmer mig. Jeg er slet ikke fri: min Arm var lammet overfor en saadan Handling, jeg vilde ikke kunde røre den. Da vi som Børn lige lærte at gaa, satte vi Fødderne frit; ellers vare vi vel faldne. Nu gaa vi som en optrukken Maskine. Da vi vare Lærlinge, da gjorde vi alt frit og med Overlæg, nu bevæger Arm og Haand og Finger, Benet og hele Legemet sig mekanisk uden at vi tænke derpaa. Saaledes have vi maaske ogsaa som Børn været fri i sædelig Henseende; nu ere vi det forlængst ikke mere, nu har Sædeligheden podet sig ind i vore Muskler og Nerver. Hvorledes skulde vi kunne udføre noget i Livet, naar vi hver Øjeblik maatte passe paa os selv, at vi ikke skulde blive Slyngler? Nej, vi ville ikke bestandig være Begyndere. Vi have erhvervet os en Karakter og ud fra den handle vi paa ethvert Punkt instinktmæssigt, uden Frihed og Valg, efter de sædelige Love. Det er en stor Lidelse at skulle vælge. Skaan os for den! Vi have heller ikke Tid til at vælge.

Forf. bekæmper saadanne Angreb paa Viljens Frihed, der bero paa materialistiske Forudsætninger, paa vor Sjæls Afhængighed af Legemet. Men selv uden at være Materialist maa jeg dele disse Betænkeligheder. Forf. bemærker ogsaa: *Selv Idealister kunne ikke have noget at indvende derimod, thi de vide ogsaa ret godt, at Sjælen virkelig maa befinde sig i en af Legemet tildels betinget Tilstand for at kunne udøve denne Kraft (Viljesfrihedens). Vi vide jo alle, i hvor høj Grad den menneskelige Viljeskraft kan lammes eller blive udygtig til Handling i Søvn, Drukkenskab, i svær Sygdom. Den frie Viljes Kraft er som enhver sjælelig Kraft oprindelig afhængig af en Stofbevægelse.* Men støde vi ikke her paa en Contradictio in adjecto! Den frie Vilje skal oprinde-

lig være afhængig af en stoflig Bevægelse. Og naar denne ikke indtræder? Begynder hin saa slet ikke? Og naar Bevægelsen indtræder og efter nogen Tids Forløb afbrydes af en anden Bevægelse i Materien? Saa er Viljen ogsaa forbi! Og det skal være Frihed? Saa kunde Mennesket kun være frit saa ofte som dets Puls tillod. Slavehandlerne tillode aldrig deres Slaver at spadsere frit omkring; derimod Materien tillader undertiden Viljessekretionerne frie Bevægelser. I Sandhed en stor Naade.

Skal jeg nu hellere tage tiltakke med Materialisternes egne Slutninger. Moleschott siger: *Mennesket er Summen af Forældre og Amme* (eller Ko) *af Sted og Tid, Luft og Vejr, Lyd og Lys, Næring og Klædning.* Holdt! Det gør mig virkelig ganske urolig, siger en Mand af Folket. De Rige har det altsaa godt. De udsøge sig kloge Ammer; vi Fattige maa ofte gøre Barnet dumt med Komælk. Og saa spise de kun, hvad der gør En klog og kraftig. Ak, vi Stakler! — Og dog synes det ikke at være ganske rigtigt. De Rige spise Harer; er de da saadanne Harehjærter? De spise meget Oksekød; er de da saa dumme som Kør? Ser de godt, fordi deres Sale om Dagen faa Lys gennem mange Vinduer, om Aftenen ved mange Blus! Hvilken Indflydelse har en Silkeskjorte? Hvis jeg havde Penge, købte jeg mig en. Moleschott gaar vist med saadan en. — Ved de næste Valg vil jeg give Den min Stemme, der edelig forpligter sig til at indbringe en Lov i Tinget, ifølge hvilken Staten skal sørge for, at enhver Arbejder faar en Silkeskjorte. Hvis da ikke en Linnedskjorte er ligesaa god. Hvoraf mon det kommer, at jeg ikke rigtig forstaar Moleschott? Jeg tror, jeg spiser formeget Rugbrød. Vi Arbejdere skulde alle bare spise Hvedebrød. Paa Hveden kommer det an. Altsaa ved næste Valg — en Lov! Og hvis det nu er Maden, der gør Udslaget. Jeg spiser dog hver Dag Sild. Sild er Fisk, ovenikøbet Saltvandsfisk;

Fisk gør klog. Underligt nok, at de selv ere saa dumme. De have ikke Forstand paa det rette Sted. De har Fosfor i Kødet istedetfor i Hjærnen. Saadan gaar det maaske ogsaa med mange Mennesker, derfor slaas de godt, men tænke daarligt. Naar de har meget Jærn i Blodet, saa bliver de Røvere. — Det er noget Vrøvl. Jeg forstaar det ikke, jeg har ikke lært noget som Barn; men den Lille hjemme skal lære noget. Han skal ikke i Fattigskole — nej, det er sikkert, han skal sættes i lærd Skole — eller ogsaa i Haandværksskole. — Dog ligemeget, blot i en god Skole. Skønt paa den anden Side, hver Skole gør ham til et andet Menneske. Men hans Fader og Moder bliver dog de samme. Tid og Sted, Luft og Vejr, Lyd og Lys, Næring og Klædning forandres ikke. Der bliver hverken bedre udluftet eller oplyst i Haandværksskolerne. Det er lige ét. Det ene Sted lærer han Latin, det andet Fysik. Paa Undervisningen, paa Opdragelsen kommer det an. — Fri er jeg ikke; men en lille Smule fri er jeg dog: jeg kan sætte mit Barn enten i den ene eller den anden Skole ligesom jeg vil. Hvem kan forbyde mig det. Og selv om En forbyder mig, saa kan jeg dog sige jeg vil det. — Hvorfor vil jeg det? Fordi en Molekule i min Hjærne er kommet i elektrisk Bevægelse. Hvis en anden var kommet i Bevægelse, saa havde jeg fattet en anden Beslutning. Hvordan mon saadan en Molekule kommer paa Haandværksskoler? Fra mine Forældre har den det ikke, thi i deres Tid gaves der slet ingen Haandværksskoler. Jeg har heller ikke set dem endnu, saa de kan ikke have pirret mine Nerver. — Det hele er kuriøst, det er for de lærde Naturforskere. Jeg tror forresten, at de heller ingen Besked véd.

Ja, gode Mand (saaledes afbrød jeg hans Monolog) om Psykologi, om hvad der foregaar i Sjælen, véd den Slags Naturforskere slet ingen Besked.

Vi spørge fremdeles med Forf.: hvorledes staar det til med Moralstatistiken? *Den benægter Viljens Frihed, fordi vore tilsyneladende frie Handlinger ere paaviselige Love underkastede.* Den henviser i Særdeleshed til Forbrydelsernes Lovbundethed og paastaar, at der under lige sociale Vilkaar hvert Aar bliver begaaet det samme Antal Forbrydeleer og denne Ensformighed viser sig selv i Forbrydelsernes Art. Den samme Regelmæssighed er ogsaa iagttaget ved moralsk ligegyldige Handlinger som ved Forsømmelighed i Udskrift paa Breve eller ogsaa ved prisværdige Handlinger som Brylluper, ja endog ved de Proportioner, efter hvilke Ungkarle og Enkemænd, Jomfruer og Enker indgaa Ægteskab. Fødsler og Dødsfald indtræde ikke saa regelmæssigt som disse menneskelige Handlinger.

Nu kunde man mene, at selv om der efter de statistiske Love aarligt maa forekomme saa og saamange Overfald i et Land, er der dermed ikke givet hvilke Individer der skulle sætte denne lovbundne Nødvendighed i Værk, og at altsaa saaledes trods Loven Individets frie Selvbestemmelsesret forbliver uskadt. Denne Antagelse tilbageviser Forf. Hvis Forbrydelsernes Tal er bestemt af Loven, saa forholder det sig ligedan med Individerne, der blive grebne af Nødvendighedens Tang. Jeg og Du vi ere ingen Forbrydere, fordi den statistiske Lov ikke har udpeget os dertil; denne og hin ere Forbrydere med samme Nødvendighed som de ere fødte. *Gives der saadanne Morallove, som Statistikerne sige, er det ude med Viljesfriheden.*

Derimod gøres følgende Bemærkning: *Ogsaa i Menneskeverdenen pleje bestemte Aarsager at have bestemte Følger, og Mennesket, selv om det ogsaa har fri Vilje kan i hvert Fald ikke altid gribe ind efter sit vilkaarlige Forgodtbefindende. Snarere maa man antage, at en ikke ringe Del af hans Gøren og Laden foregaar uden at den frie Vilje spiller nogen Rolle derved.*

Denne Regelmæssighed har heller intet paafaldende ved sig og udelukker sikkert ikke den frie Viljes Virksomhed i andre Tilfælde. Her tager Forf. et dygtigt Tilløb, der desværre ender temmelig mat. Mange ville med mig ikke kunne undertrykke en Frygt for, at her er indrømmet saa meget Lovbundethed, at den vist udelukker den frie Viljes Virksomhed.

Vi beklage, at Forf. ikke har sagt os, hvorledes, i hvilke Henseender og under hvilke Betingelser Viljens Frihed ytrer sig. Han synes at mene at dette forstaar sig af sig selv; men det gør det dog ingenlunde.

Deraf kommer det, at vi, naar han indlader sig paa Enkeltheder, aldeles ikke ere enige med ham, om den frie Vilje viser sig deri eller ikke. Naar saaledes Statistikernes Anskuelse især støtter sig paa Ægteskaberne, saa siger han: *Overhovedet har den fri Vilje i de bedste Tilfælde lidet at gøre med Ægteskaberne. De lykkeligste Forlovelser kende intet Enten-Eller og hvor dette ikke foreligger, har ogsaa Viljens Frihed intet at gøre.* Dette maa vel gælde de Ægteskaber, der sluttes i Himlen.

Forf. mener: *om ogsaa under visse Livsforhold Viljens Frihed ikke endnu eller ikke mere bliver anvendt, kan man dog ikke deraf slutte, at der overhovedet ikke gives nogen fri Vilje.* Det er en meget mager Indvending; saadan taler kun den Frihed, hvis Stilling synes den selv fortvivlet. Skal da Fysikeren, hver Gang en Sten falder, bevise, at den falder efter Tyngdeloven? Naar Statistiken har paavist Lovbundetheden i saadanne Tilfælde, der baade ere overordentlig vigtige og let lade sig kontrollere, saa er den berettiget til at paastaa, at alle andre Tilfælde gaa ind under Loven.

Forf. synes at forstaa Viljens Frihed saaledes, at vi i et givet Øjeblik kan sige til os selv: nu kan jeg gaa til venstre og jeg kan gaa til højre; min Lidenskab driver mig histhen, min bedre Natur herhen — jeg vil da følge den sidste.

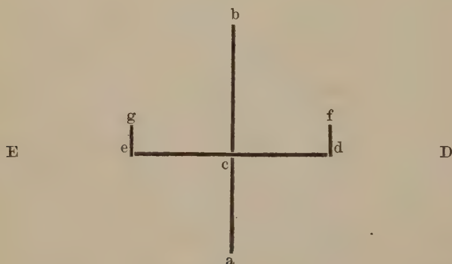
Og hermed ere vi da naaede til de idealistiske Grunde imod Viljens Frihed. Her gælder det *Bevæggrundenes Lovbundethed*, uden hvilken en Beslutning er umulig, og altsaa Viljesfrihedens *indre Utænkelighed*. Denne Antinomi er vel først blevet opstillet hos Stoikerne. Senere var det Kirken, i hvilken Striden førtes om Problemet hvorledes Nødvendighed og Frihed skulde tænkes i Forholdet mellem guddommelig og menneskelig Virksomhed. Og saaledes komme vi til Buridans Æsel.

Ja, Du er i Sandhed et gyldent Æsel, en værdig Fætter til Bileams Æsel; skønt stum har Du dog givet Anledning til flere Taler, end hint har holdt. Jeg priser Dig og dine Forældre, skønt jeg ikke kender dem. Ogsaa Dante har besunget dig; og dig har har han ikke sat i Helvede, men i Paradiset, skønt Du dog var Anledning til saa hæftig en Strid. Velan da! Vreden, Gudinde, besyng! — I den skolastiske Filosofi blev det Spørgsmaal opkastet, hvad vel et Æsel vilde gøre, der stod plaget af Sult midt imellem to lige store Knipper Hø, og blev tiltrukket lige stærkt af begge. Mærkværdigt nok saasnart man indlader sig paa Folkepoesi, selvom det kun er skolastiske Sange: straks træffer man paa Varianter. I en anden *Sang* om dette guddommelige Æsel hedder det, at det var lige stærkt plaget af Sult og Tørst og stillet lige langt fra Spise og Drikke. Men ligemeget. Modstanderne af Viljens Frihed paastaa nu, at det taalmodige Æsel vilde sulte ihjel, klemt inde i Midten, under denne Strid imellem lige Tiltrækninger; Forsvarerne af Viljens Frihed antage, at Æslet vilde bestemme sig, først fortære det ene Knippe Hø og derpaa det andet (eller først spise, saa drikke) og selv om et Æsel maaske ikke greb denne Udvej, saa vilde dog intet forstandigt Menneske opføre sig som et Æsel.

Den frie Viljes Kraft, siger Forf. vil tydeligst lægge sig for Dagen ved Handlinger, der i sædelig Henseende ingen Betydning har. Forf. paastaar derfor, at intet

Menneske stillet som Buridans Æsel vilde sulte ihjel. Meget snarere maa det antages, at ethvert Menneske i en saadan Stilling vilde kunne vende sig med fuld Frihed først til venstre saa til højre. Men der føres ikke Skygge af Bevis herfor.

Hvad nu det berømte Æsel angaar, saa er det vel netop et Bevis for vor Psykologis Udvikling, at vi ganske nøjagtig vide, hvorledes det forholder sig dermed. Nemlig saaledes. Hvorfor er dette langørede Væsen saa gyldent? hvorfor har jeg det saa kært. Fordi det var den første psykologisk-matematiske Figur. Og saaledes maa vi nu tænke det ganske abstrakt som en matematiske Trekant. Altsaa Læseren maa tænke sig en Bevidsthed, i hvilken der intet andet findes end Ønsket om at spise, ligemeget om det ogsaa er tænkeligt at et virkeligt Æsels Bevidsthed eller Sjæl kunde være saa fattig og trængende. Vi konstruere os en saa fattig Hjærne. Denne lade vi anstille to Iagttagelser: et Knippe Hø til højre og en Spand Vand til venstre; eller, som det ogsaa hed, to Høknipper, et til højre og et til venstre. Enhver af disse Iagttagelser maa være ligesaa klar og tydelig som den anden. Jeg vil ikke fornærme Læseren; men hvem tegner ikke gærne en Figur. Altsaa tillad mig at afbilde Buridans Æsel. Det ser saadan ud:

a c er Æslets Legeme. Det bærer Vægtstangen d e, som har Svingpunkt i c, der betegner Æslets Bevidsthed. Endvidere: c d og c e, de to Arme, ere de to Ønsker, d f og e g ere to Vægte, nemlig de to Iagttagelser af D og E. Var nu f d + d c (eller kortere f d c) tungere end g e + e c (eller kort g e c), enten fordi Armen d c var længere (Ønsket hæftigere) end e c eller fordi Vægten d f var tungere (Iagttagelsen klarere) end g e, saa vilde d c nødvendig synke og c e nødvendig stige; Tungen b c paa Vægtstangen d e vilde saa synke henimod d. Og f d c kunde være saa tung, at Vægtstangen kom til at staa vertikalt, Tungen derimod horizontalt saa at b, Æslets Snude, faldt paa D. Saa vilde Æslet spise. Var nu D naaet, fordi f c d var tungere, saa vilde, da b tilintetgør D, f d c forsvinde paa samme Maade som D og endelig omvendt b blive trukket hen til E af g e c for at ogsaa E kunde forsvinde. Men da nu f d c = g e c (thi efter Forudsætningen er c d = c e og f g = g e): saa hviler d e og ligeledes c b; b naaer hverken D eller E, og Æslet omkommer. Det er absolut sikkert.

Men saavist som der ikke i Virkeligheden gives nogen ligesidet Trekant, ligesaa vist, ja tusinde Gange vissere kan Buridans Æsel ikke eksistere. Hos de virkelige Æsler ville utallige Omstændigheder falde i Vægtskaalen paa den ene eller anden Side. Om ogsaa Hungeren og Tørsten er lige stor, saa har Æslet maaske den Vane først at spise og saa at drikke. Eller en anden Omstændighed fremmer Bevægelsen henimod den ene Side, en eller anden Pirring. Det virkelige Æsel kommer i det hele slet ikke i den omtalte Stilling: Hunger og Tørst optræder aldrig med lige stærke Drifter; Høet og Vandet eller de tvende Knipper iagttages ikke i samme Øjeblik eller lige tydeligt og varigt. Men den ringeste Forskel ophæver Ligevægten. Det virkelige Æsel, der har sine sunde Sanser, vil ikke sulte ihjel i Nærheden af

Høet, det er ikke et dødeligt Væsen for Ingenting; Buridans Æsel derimod omkommer, derfor er det udødeligt og evigt.

Buridans Æsel betegner, at vor Bevidsthed er den fineste zarteste Vægt. Ja, har vi en Vægt i Haanden, saa er den ogsaa i vor Bevidsthed, Skaalen, som synker der, synker ogsaa her. Jeg nærer maaske det Ønske at den stigende Skaal skal synke: saa bliver dette Ønske til et Vægtlod, som falder paa den stigende Skaal, og saa trykker Haanden den tilsvarende materielle Skaal ned. Jeg kan ogsaa nære dette Ønske uden at det behøver at trykke Skaalen ned, fordi jeg ogsaa har den Tanke, at Ønskets Tyngde og min Haand forandrer intet i den modsatte Skaals Tyngde og denne Tanke forandrer hint Ønske til det ørkesløse Udraab: Skade!

Saaledes hersker i vor Bevidsthed den samme tunge Nødvendighed som i Naturen, og Friheden er aldrig og intetsteds en medvirkende Faktor; der er ingen Plads til den hverken i Bevidstheden eller i Naturen.

Nu, føler jeg, vil vel Læseren træde hen for mig og spørge: Hvorledes! Hvad mener Du? Altsaa ingen Gud, ingen Udødelighed, ingen fri Vilje — skal vi berøve Folket ethvert Ideal? Saa vil det uden Tvivl hjemfalde til Overtroen, der lurer foran Døren som et Rovdyr paa sit Bytte, ja synke hen i Usselhed, da al Jordbund uden Idealitet er en smudsig Sump. Det skal maaske alligevel besidde en Moral? En atheistisk! Hvis der blot kan grundlægges en Etik uden Gud og Frihed. Eller vil Du afspise Folket med Æstetik, række den Forsultne, maaske Syge, Kage og Marzipan til at mætte sig paa? — Lad os roligt søge et Svar.

Først: Foragt ikke det Skønne! Betænk, hvad Kunsten kan være, om den end ikke altid var og maaske ikke er, hvad den for sin egen Skyld maa blive. Fra Athens Fald af har Kunsten med enkelte Undtagelser kun været i den Enkeltes Tjeneste. Saaledes især i det syttende og attende Aarhundrede og ogsaa i vort. Hvad den

frembragte var Kabinetsstykker. Der blev bygget Paladser for Enkeltmand og de bleve opfyldte med Kunstværker, som Folkets Øje aldrig mødte og som heller ikke duede for Folket. Men tænk Jer, at Kunsten igen traadte i Offentlighedens Tjeneste. Som fordum Domkirker og Klostre saaledes skulde nu Parlamentsbygninger og Skolebygninger prange som Monumenter, ikke at forglemme Raadhusene som Kunsten allerede fordum skabte og var hjemme i. Gader og Torve fyldes med Statuer af berømte Mænd, og Mindesmærker, skabte af alle bildende Kunster i Forening, legemliggøre store og opløftende Bedrifter og Begivenheder. Den *offentlige* Kunst *maa* have et gedigent Indhold. De Riges Sale kan beklædes med alleslags Oljebilleder og Væggemalerier. Hyttens Vægge kan smykkes med Gibsafstøbninger, Fotografier og Træsnit efter de store Mesterværker. Det er os ikke heller ligegyldigt af hvilken Kop, af hvilket Krus Folket drikker, med hvilken Ske det spiser. Der vil ikke forekomme saamange Knivstik i Kriminalhistorierne, naar Folket interesserer sig mindre for Æggens Skarphed end for Grebets Form, den hele Knivs Skønhed. Skønt maa alt være, hvormed Folket kommer i Berøring, og hvorpaa dets Øje hyppigt falder eller hviler længe. Og det Skønne er ikke dyrere end det Grimme. Og da Folket maa tage fat paa disse Ting, endogsaa tage kraftigt fat paa dem, saa maa de ikke være altfor pyntelige men hensigtsmæssige.

Ikke for enhver er Øjet den Dør, hvorigennem det Ideelle trænger ind til ham; hos mange gør Øret samme Tjeneste. Jeg vil sikkerlig ikke forlange mere Klaverklimpreri, men derimod at man skal dyrke Sangmusik som man jo allerede forlængst har begyndt paa og dernæst, at der skal gives billige offentlige Konserter, hvor de klassiske Musikstykker udføres godt og hvor man ved Siden heraf ogsaa hører god Dansemusik.

Poesien behøver jeg kun at nævne. Hvad har vel

mere udviklet det tyske Folks ideelle Sans end Schillers Digtning? Eller kan den teologisk fortolkede Bibel gøre den Rangen stridig? Bibelen, som i store Kredse er en fuldkommen ubekendt Bog, vil hævde den Plads, der tilkommer den i Literaturen, naar den tydes med Frihed. Man vil udvælge de Steder, som ikke klinge os altfor fremmedagtige, som tiltale os umiddelbart ved deres Poesi.

Kortsagt, man opgive den Anskuelse at Kunsten er en Luksus som kun Aristokratiet kan tillade sig. Lad den fremstille Idealerne for Folket. Den behøver ikke at staa i Sædelighedens Tjeneste, men dens Indhold maa være af ideal Natur følgelig ogsaa af sædelig. Og at den kan være en mægtig Drivkraft i ideal-sædelig Retning, det kan kun den nægte, der aldrig har modtaget det sande Indtryk af en Beethovensk Symfoni eller Ouverture.

Og nu Undervisningen. Man forklare Naturvidenskaberne ud fra et rent mekanisk Synspunkt; mon Disciplen mindre vil føle det Hensigtsmæssige, Harmoniske Skønne i Naturen og dens enkelte Værker, fordi denne Side ikke særlig stilles frem som den guddommelige Hensigt. Alt hvad der er frembragt maa opfattes efter den særegne Grad af Skønhed og Lovbundethed, som det besidder, uden at man priser en usynlig Skaber.

Den Fare, der truer vor Ærefrygtssans, vil først bryde frem, naar der opstilles falske Vurderinger. Mange vil, synes jeg, nu tilbede Solen paa samme Maade som forhen Gud efter Jødernes og Ægypternes Vis! Solen er en overordentlig ildfuld Masse, Kilden til al vor Varme — og intet mere. Vi behøve Varme og uden Solen var vi ikke til. Vi behøve ogsaa Vand. Men vi vil hverken tilbede Skyerne eller Solen. Alt det staar i vor Tjeneste, under os. Ikke paa den Maade, at et bevidst Urvæsen har skabt det altsammen for vor Skyld, men vi trænge til det og bruge det mere, efterhaanden som vore Kræfter vokse.

Mennesket er saavidt vi véd Skabelsens Spidse omend ikke dens Maal. Det bruger Dyrene ligesom Vandet — selv om disse just ikke ere til af den Grund. Men Dyret er beslægtet med Mennesket, altsaa pin det ikke uden Nytte, og plag det aldrig stærkt; Dyret har ogsaa Forstand, altsaa søg at vinde det. Kortsagt gør vel imod det og søg at vinde dets Kærlighed. — Det er Dig ubehageligt, at Du har saamegen Lighed med Dyret! Vel, saa stræb at hæve Dig højt over Dyret og vogt Dig for at blive dyrisk.

H. Steinthal.

Spinoza,

Tale holdt i Haag d. 12. Februar 1877, Tohundredaarsdagen efter Spinozas Død af Ernest Renan.

Deres kongelige Højhed!*)

Mine Damer og Herrer!

Det er da i Dag 200 Aar siden, at der ved Eftermiddagstid, omtrent paa dette Klokkeslet, i Pavilioengragts fredelige Havnegade faa Skridt herfra døde en stakkels 43 aarig Mand, hvis Liv havde været i den Grad stille, at hans sidste Suk næppe blev hørt. Han beboede et afsidesliggende Værelse hos brave Borgerfolk, der, skønt de ikke forstode ham, nærede en instinktmæssig Ærbødighed for ham. Den sidste Dag, han levede, gik han om Morgenen efter sin Sædvane ned til sine Værtsfolk; der havde den Dag været Gudstjeneste; den blide Tænker talte med disse vakre Mennesker om hvad Præsten havde sagt, billigede det i høj Grad og raadede dem til at rette sig derefter. Hans Vært og Værtinde (deres Navn fortjener at mindes), Ægteparret Van der Spyk vendte tilbage til Kirken. Da de kom hjem, var deres fredsommelige Lejer død. Begravelsen fandt Sted den 25de Februar som om det havde været en troende Kristen, der stedtes til Jorden, i den nye

---

*) Prins Alexander af Nederlandene.

Kirke ved Spuy. Alle Folk i Kvarteret beklagede i høj Grad, at den vise Mand var død, der havde levet midt iblandt dem som var han en af deres egne. Hans Værtsfolk bevarede Erindringen om ham som et helligt Minde, og de, som havde kendt ham, talte aldrig om ham uden efter Skik og Brug at kalde ham „den salig' Spinoza".

Hvo der omtrent paa samme Tid havde kunnet skelne og klare sig den Strømning i Anskuelser, som blev den herskende i de saakaldte oplyste Kredse af Datidens Farisæisme, vilde have iagttaget, hvorledes denne Filosof, der var saa elsket af de Udannede og Rene af Hjærtet, blev Skræmmebilledet for den snæverhjærtede Ortodoksi, der indbildte sig at have Privilegiet paa Sandheden. En Forbryder, en Pest, en Helvedets Udsending, den værste Ateist, der nogensinde havde levet, en topmaalt Forbryder — det er de Navne, som de rettænkende Filosofer og Teologer gave Eneboeren fra Pavilioengragt. Portræter af ham udbredtes, hvor han efter den tilføjede Forklaring saa's „med Forbandelsens Tegn paa sit Aasyn". En stor Filosof, der var lige saa dristig som han men mindre konsekvent og mindre fuldstændigt oprigtig, kaldte ham „en Usling". Men der kom den Dag, da Retfærdigheden skete Fyldest. Da den menneskelige Aand mod Slutningen af det 18de Aarhundrede, især i Tyskland, naaede til en mere oplyst Teologi og en dybere Filosofi, erkendte den i Spinoza Forløberen for et nyt Evangelium. Jacobi meddelte Læseverdenen en Samtale, han havde havt med Lessing. Han var gaaet til Lessing i det Haab, at denne skulde hjælpe ham til at gendrive Spinoza. Hvor forundret bliver han ikke, da han i Lessing finder en erklæret Spinozist! „Ἓν καὶ πᾶν, (Et og Alt) sagde denne til ham, det er hele Filosofien." Og snart efter finder Novalis den Tænker, som et helt Aarhundrede havde erklæret for Ateist „drukken af Gud". Hans glemte Bøger blive oplagte paa ny, begærligt

søgte. Schleiermacher, Goethe, Hegel, Schelling erklære alle med én Røst Spinoza for den moderne Tankes Fader. Der var maaske nogen Overdrivelse i disse første Udbrud af Trangen til at give en altfor sen Æresoprejsning, men Tiden, som sætter Alt paa dets rette Plads, har i Grunden godkendt Lessings Ytring, og der gives nu til Dags ingen oplyst Aand, der ikke i Spinoza hylder det Menneske, der paa sin Tid havde den højeste Bevidsthed om det Guddommelige. Det er ud fra denne Anskuelse, m. H., at De have villet, at denne ydmyge og uplettede Grav skulde have sin Aarsdag. Det er den fælles Bekendelse af en fri Tro paa det Uendelige, der paa denne Dag, paa dette Sted, der var Vidne til saa stor aandelig Højhed, forener den mest udvalgte Forsamling, som et Geni kan samle om sig efter sin Død. En Dronning, der staar lige saa højt ved Aandens Gaver som ved Hjærtets Egenskaber, er i sine Tanker nærværende blandt os. En Fyrste, som véd rigtigt at skatte enhver Fortjeneste, har ved sin Nærværelse villet give Festen Glans og vidne om, at ingen Hæder, Holland har vundet, er ham fremmed og ingen Aand for høj for hans skønsomme Beundring.

I.

Den berømte Baruch Spinoza fødtes i Amsterdam i det Øjeblik, da Eders Republik naaede den højeste Grad af sin Magt og Hæder. Han tilhørte hin store Race, som ved den Indflydelse den har øvet og den Nytte den har gjort Menneskeheden, indtager en saa enestaaende Plads i Civilisationens Historie. Paa sin Vis et Under staar Udviklingen af det jødiske Folk Side om Side med hint andet Under, Udviklingen af den græske Aand; thi, medens Grækenland først har virkeliggjort Poesiens, Videnskabens, Filosofiens, Kunstens, hvad man kunde kalde det profane Livs Idealer, har det jødiske Folk

givet Menneskeslægten dens Religion. Dets Profeter have paa Jorden indvarslet Retfærdighedens Tanke, Tilbagefordringen af de Svages Rettigheder, en Tilbagefordring, der var saa meget mere skærende, som de, da enhver Tanke om en hinsidig Gengældelse var dem fremmed, drømte om paa denne Jord og i en nær Fremtid at se Virkeliggørelsen af deres Ideal. Det var en Jøde, Esaias, der 750 Aar før Kristus vovede at sige, at paa Ofringer laa der kun liden Vægt, men at Et var fornødent, Hjærtets og Hændernes Renhed. Og senere, da Begivenhederne paa Jorden synes uigenkaldeligt at tilintetgøre disse glimrende Forhaabninger, byder Israels Folk Tilintetgørelsen Trods ved Gerninger uden Mage. Halvdelen af dets Sønner overføre i den rene Idealismes Verden hint Guds Rige, som Jorden ikke rummer, og grunder Kristendommen; den anden Halvdel vedbliver fra Middelalderens Baal urokkeligt at forkynde denne Protest: „Hør, Israel, Herren, din Gud er en eneste Gud; helligt er hans Navn.“ Denne mægtige Tradition af Idealisme og Haab mod alt Haab, denne Religion, der bringer sine Tilhængere til heltemodige Opofrelser uden at give dem Udsigt til nogen sikker Belønning efter Døden, det var den sunde og styrkende Atmosfære, i hvilken Spinoza udviklede sig. Hans Opdragelse var først ganske hebraisk, Israels store Literatur var hans første og sandt at sige hans stadige Lærer, Genstanden for hele hans Livs Granskning.

Som det almindeligt gaar, var den hebraiske Literatur, idet den antog Karakteren af en hellig Bog, bleven Genstand for en konventionel Fortolkning, der mindre gik ud paa at forklare de gamle Tekster, som Forfatterne havde ment dem, end paa i dem at finde Næring for Tidernes moralske og religiøse Krav. Den unge Spinozas gennemtrængende Blik opdagede snart alle Manglerne ved Synagogens Fortolkningsmaade; den Bibel, som man lærte ham, var forvansket ved mere end

to Tusend Aars ophobede Absurditeter. Han vilde trænge ind til Kærnen igennem alt dette. I Grunden stemmede han overens med Jødedommens sande Fædre, særligt med den store Maimonides, der havde formaaet i Jødedommen at indføre Filosofiens dristigste Lærdomme. Han skimtede med en mærkværdig Skarpsynethed de store Resultater af den kritiske Skriftfortolkning, der 125 Aar senere skulde give den sande Forstaaelse af den hebraiske Aands skønneste Værker. Var det at tilintetgøre Bibelen? Har da hin beundringsværdige Literatur tabt ved at blive forstaaet i dens virkelige Skikkelse i Stedet for at være stillet udenfor Menneskehedens almindelige Love? Nej, visselig ikke. De Sandheder, Videnskaben aabenbarer, overgaa altid langt de Drømme, som Videnskaben tilintetgør. Laplaces Verden overgaar dog, skulde jeg tro, den Verden, en Cosmas Indicopleustes troede paa, naar han forestillede sig Universet som en Kuffert, paa Undersiden af hvis Laag Stjærnerne bevægede sig i Furer nogle Mile fra os. Selve Bibelen er skønnere, naar man forstaar i den at se lagvis ophobede gennem et Spand af 1000 Aar hver Attraa, hvert Suk, hver Bøn, som er udgaaet fra den høieste religiøse Bevidsthed, der nogensinde har eksisteret, end, naar man forpligter sig til i den at se en Bog, som der aldrig har eksisteret nogen, en Bog, som er redigeret, opbevaret, fortolket lige stik imod alle de Regler, Menneskeaanden ellers følger.

Men Middelalderens Forfølgelser mod Jødedommen havde frembragt Forfølgelsers sædvanlige Virkning; de havde gjort Sindene frygtsomme og snævre. Nogle Aar tidligere havde i Amsterdam den ulykkelige Uriel Acosta bødet grusomt for en Tvivl, hvilken Fanatismen fandt lige saa skyldig som erklæret Vantro. Den unge Spinozas dristige Meninger bleve endnu slettere optagne. Man udtalte Banlysning over ham, og han undergik en Udstødelse af Kirken, han ikke havde søgt. Det er den

gamle, bestandigt gentagne Historie, m. H. De religiøse Samfund, der én Gang vare saa megen Alvors og saa mange Dyders Vugge, taale ikke, at man ikke ubetinget indespærrer sig i deres Skød; de nedlægge Fordring paa at holde Den indelukket hele Livet igennem, der har lært Begyndelsesgrundene i deres Skole; de kalde Aandens retmæssige Forsøg paa frit at prøve sine Vinger for Frafald. Det er som om Ægget vilde anklage Fuglen, ved hvis Fødsel det brister for Utaknemmelighed: Ægget har i sin Tid været en Nødvendighed, saa kommer den Tid da det bliver en Hindring og en Tvang, saa maa det briste. Var det et Under, at Erasmus af Rotterdam fandt sin Celle for snæver eller at Luther ikke foretrak sit Munkeløfte for den ganske anderledes hellige Pligt, ethvert Menneske blot derved at det lever har at opfylde mod Sandheden! Nej, men hvis Erasmus var bleven i sine Munkevaner, hvis Luther var vedblevet med at uddele Afladsbreve, da havde de været Frafaldne. Spinoza har været den største af de moderne Jøder, og Jødedommen har udstødt ham; det maatte være saaledes; det vil altid vedblive at være saaledes. De endelige Symboler, den uendelige Aands Fangebure, protestere evigt mod Idealismens Stræben efter at udvide dem. Aanden kæmper paa sin Side evigt for at vinde mere Lys og Luft. For 1850 Aar siden kaldte Synagogen Den en Folkeforfører, der skulde give Synagogens Lærdomme en uhørt Udbredelse. Og hvor tidt har ikke den kristne Kirke jaget dem ud af sit Skød, der skulde gøre den størst Ære? I slige Tilfælde har man opfyldt sin Pligt, naar man bevarer en from Erindring om den Opdragelse, man i sin Barndom har modtaget. Lad da kun de gamle Kirker anklage Den, der forlader dem, for Angreb paa dem; det vil ikke lykkes dem at fremkalde anden Følelse hos os end en Følelse af Erkendtlighed; thi naar Alt kommer til Alt, er det Onde, de

kunne gøre os, Intet i Sammenligning med det Gode, de have gjort os.

II.

Saa var da Den, som Synagogen i Amsterdam havde udstødt, tvungen til at skabe sig et aandeligt Hjem udenfor det Hus, der ikke mere vilde vide af ham. Han havde den største Sympati med Kristendommen; men han frygtede alle Lænker, han antog den ikke. Descartes havde lige da begyndt Filosofiens Genfødelse med sin faste og ædru Rationalisme; Descartes blev hans Lærer; han optog Problemerne paa det Punkt, hvortil denne store Aand havde ført dem; han saa', at dennes Teologi paa Grund af Frygt for Sorbonnen altid var vedbleven at være noget tør. Hans Discipel Oldenburg spurgte ham en Gang, hvad Fejl han fandt i Descartes' og Bacons Filosofi, Spinoza svarede, at Hovedfejlen var den, at de ikke nok beskæftigede sig med den første Aarsag. Maaske var det hans Erindringer om den jødiske Teologi, denne Hebræernes gamle Visdom, som han hyppigt omtaler med saa stor Ærbødighed, der i dette Punkt gav ham højere Synsmaader og en dristigere Stræben. Ikke alene Mængdens men ogsaa Tænkernes Ideer om Guddommen syntes ham ufuldkomne; han saa' snart, at man ikke kunde give det Uendelige en begrænset Plads, at Guddommen er Alt eller Intet, og at det Guddommelige, hvis det er Noget, maa gennemtrænge Alt. Tyve Aar i Træk tænkte han over disse Problemer uden et Øjeblik at vende sin Tanke fra dem. Den Uvilje, vi nu til Dags føle ved Systemer og abstrakte Formler umuliggør os det uden videre at underskrive de Sætninger, i hvilke han mente at kunne udtrykke det Guddommeliges hemmelige Væsen. Universet var for Spinoza som for Descartes kun Udstrækning og Tanke; Kemien og Fysiologien fattedes denne store

Skole, der var altfor udelukkende geometrisk og mekanisk. Spinoza, der var fremmed for Livets Idé og for de Begreber om Legemernes Beskaffenhed, som Kemien senere skulde aabenbare, og som endnu var altfor stærkt bunden til de skolastiske Udtryk *Substans* og *Attribut*, naaede ikke til det levende og frugtbare Uendelige, som Naturvidenskaben og Historien viser os raadende i det grænseløse Rum under en stedse stigende Udvikling; men bortset fra nogen Tørhed i Udtrykket, hvilken Storhed er der saa ikke i denne ubøjelige geometriske Slutningsrække, der udmunder i hin høieste Sætning: „Det ligger i Substansens Natur at udvikle sig med Nødvendighed gennem en Uendelighed af uendelige, uendeligt forskelligt bestemte Attributer!" Gud er saaledes den uindskrænkede Tanke, den universelle Bevidsthed. Idealet eksisterer, det er endog den sande Eksistens; Resten er kun Skin og Intethed. Legemerne og Sjælene ere rene Væremaader, hvis Substans Gud er; det er kun Væremaaderne, som høre Tiden til; Substansen selv er evig. Saaledes bliver Guds Eksistens ikke Genstand for et Bevis; hans Eksistens følger af selve hans Idé; Alt indeholder og forudsætter Gud. Gud er Betingelsen for al Eksistens, al Tanke. Hvis Gud ikke var, vilde Tanken kunne fatte mere end Naturen kunde fremstille, hvad der er en Modsigelse.

Spinoza saa' ikke klart det almindelige Fremskridt; Verden, som han tænker sig den, synes krystalliseret i en Materie som er den uforkrænkelige Udstrækning, og en Aand, som er den uforanderlige Tanke; Følelsen for Guds Væsen berøver ham Følelsen for Menneskets Væsen; da han uophørligt lever Ansigt til Ansigt med det Uendelige, iagttager han ikke nok hvad guddommeligt der skjuler sig i Livets relative Ytringsformer, men han ser skarpere end Nogen den evige Identitet, der danner Grundvolden for alle de forbigaaende Bølgebevægelser. Alt hvad der er indskrænket, synes ham intetsigende og

uværdigt til at sysselsætte en Tænker. I dristig Flugt naar han de højeste snedækte Bjærgtoppe uden at have et Blik tilovers for den rige Livsfylde som udspringer af Bjærgets Sider. Paa denne Højde, hvor ethvert andet Bryst end hans vilde stønne efter Luft, lever han og nyder han; der aabner hans Væsen sig og opklares som andre Menneskers gør det i milde og varme Egne. Hvad han attraar er Gletscherluften med dens stærke og gennemtrængende Barskhed. Han forlanger ikke at man skal følge ham derop; han er som Moses, hvem de Hemmeligheder, der ere skjulte for Mængden, aabenbaredes paa Bjærget; men han har været sin Tidsalders Seer, han har været den, som paa sin Tid saa' dybest ind i Gud.

III.

Man kunde tro, at Den, der stod saaledes isoleret paa hine snebedækte Tinder, i de almenmenneskelige Anliggender saa' skævt eller falsk paa Tingene, optraadte som Utopist eller som overlegen Skeptiker. Det forholdt sig lige modsat, m. H. Hans Principers Anvendelse paa de menneskelige Samfund sysselsatte ham uophørligt. Hobbes Pessimisme og Thomas Morus's Drømmerier vare ham i lige høj Grad imod. Halvdelen i det Mindste af den *teologisk-politiske Traktat*, der udkom i 1670, kunde optrykkes den Dag i Dag og synes et Ord i rette Tid. Hør denne beundringsværdige Titel: *Teologisk-politisk Traktat, i hvilken det vises, at fri Tænkning ikke blot kan tilstedes uden at Fromheden og Statens Fred deraf tager nogen Skade, men at den endog kun kan dyrkes under fredelige Statsforhold og med et fromt Sind.* I Aarhundreder havde man trot, at Samfundet hvilede paa oversanselige Dogmer; Spinoza ser med sit dybe Blik, at de Dogmer, som gives ud for nødvendige, ikke kunne unddrages Kritiken; han ser, at selve Aabenbaringen, for-

udsat at der gives en, maa gaa igennem de menneskelige Evner for at naa til os og følgelig lige saa lidt kan undgaa Diskussion. Jeg vilde ønske, jeg kunde citere hele det beundringsværdige tyvende Kapitel, i hvilket den store Forfatter med en Mesters Overlegenhed godtgør den Lære, som da var ny og som endnu den Dag i Dag bestrides, at der bør herske Samvittighedsfrihed i Staten.

„Statens Formaal, siger han, er ikke at tvinge Menneskene, at undertrykke dem ved at indjage Frygt, at underkaste dem under Andres Vilje, men tværtimod at tillade Enhver at leve trygt og uforstyrret: ɔ: at bevare den naturlige Ret uantastet, som Enhver har til at leve uden at tilføje sig selv eller Andre Skade. Det er ikke Statens Formaal at omdanne Menneskene fra Fornuftvæsener til Dyr eller til Avtomater; dens Formaal er at Borgerne i Ro kunne udvikle Legeme og Sjæl og frit gøre Brug af deres Fornuft. Statens Formaal er da i Virkeligheden Friheden .... Den der vil respektere Suverænens Rettigheder maa aldrig handle imod hans Forordninger; men Enhver har Ret til at tænke, som han vil, og til at sige, hvad han tænker, forudsat at han indskrænker sig til at tale og lære i den rene Fornufts Navn og ikke forsøger paa uden nogen offentlig Myndighed at indføre nye Tilstande i Staten. Sæt f. Eks. at en Borger finder en vis Lov stridende mod sund Fornuft og tænker, at den af den Grund burde afskaffes, hvis han saa underkaster sin Anskuelse Suverænens Dom, der ene kan give og afskaffe Love, og hvis han i Mellemtiden ikke foretager sig noget imod Loven, saa gør han sig saa vel fortjent af Staten som nogen god Borger kan ..... Sæt, det var muligt at kvæle Friheden og paalægge Menneskene et saadant Aag, at de ikke en Gang vovede at mumle nogle Ord uden at Suverænen billigede det, saa vilde man ganske sikkert alligevel ikke kunne forhindre, at de tænkte fuldstændig frit. Hvad vilde følge deraf? Hvad andet end at Menneskene tænkte

paa én Maade, talte paa en anden, at følgelig en for Staten saa nødvendig Dyd som Ærligheden vilde gaa til Grunde og at saa hæslige Laster som Kryberi og Troløshed vilde holdes i Ære og hidføre alle sunde og gode Skikkes Fald..... Hvad er mere uheldsvangert for en Stat end at jage hæderlige Borgere i Landflygtighed som Forbrydere, fordi de ikke have samme Livsanskuelse som Hoben og ere for stolte til at forstille sig! Hvad er værre end at behandle de Mænd som Samfundets Fjender og dømme dem til Døden, der ikke have begaaet anden Brøde end den at tænke uafhængigt! Saaledes bliver Skafottet, hint Skræmmebillede for de Onde, den ærefulde Skueplads, hvor Taalsomheden og den sædelige Styrke glimre i deres hele Glans og offentlig bedække den suveræne Magt med Skændsel. Og saa meget er vist: af dette Skuespil er der kun én Ting at lære, det at efterligne disse ædle Martyrer, — eller, hvis man frygter Døden, at gøre sig til en fejg Smigrer af Magten. Intet er da farligere end at lægge den rene Videnskabs Anliggender ind under den gejstlige Ret og give Love for Anskuelser, der ere eller kunne være en Genstand for Diskussion. Hvis Statens Ret indskrænkede sig til at undertrykke Handlinger men lod Ordene gaa frie for Straf, da vilde Striden om Trosgenstande ikke saa ofte udarte til Oprør."

Med mere Forstand end mangen saakaldt praktisk Statsmand indser vor Teoretiker fuldstændigt, at der ikke gives anden fornuftig Regering end den betingede og indskrænkede. Langt fra at ville lade Individet opsluges af Staten, søger han at sikre Individerne paalidelige Garantier mod Statens Almagt. Han er ikke nogen Revolutionær, han er en Reformator; han omformer, han udvikler, men han nedbryder ikke. Hans Gud er ikke en af de Guder, der finde Behag i Ceremonier, i Ofringer, i Røgelseduft, og dog vil Spinoza ingenlunde ødelægge Religionen; for Kristendommen har

han en dyb Ærbødighed, en inderlig og oprigtig Respekt. Men i det Overnaturlige er der efter hans Lære ingen Mening; efter hans Principer vilde en Ting, der var udenfor Naturen være udenfor det Værende og følgelig ikke kunne fattes; Aabenbarerne, Profeterne, have været Mennesker som andre: „Man tænker ikke, siger han, man drømmer, naar man tror, at Profeterne have havt et menneskeligt Legeme og ikke have havt nogen menneskelig Sjæl, og at altsaa deres Viden og deres Sansninger have været af anden Art end vor.“ Den profetiske Begejstring har ikke været et enkelt Folks, det jødiske Folks særegne Gave. Den Egenskab at være Guds Søn har ikke været et enkelt Menneskes Privilegium. „For aabent at udtale min Tanke, skriver han, saa mener jeg, at det ikke er absolut nødvendigt for Ens Frelse at kende Kristus efter Kødet; men det forholder sig ganske anderledes, naar man taler om den Guds Søn ɔ: den evige og guddommelige Visdom, der aabenbarer sig overalt og især i den menneskelige Aand og endnu mere end andensteds i Jesus. Uden denne Visdom kan Ingen naa til en salig Tilstand, da den alene lærer os, hvad der er sandt og falsk, godt og ondt. Angaaende visse Kirkers Tilføjelser hertil, har jeg allerede udtrykkelig bemærket, at jeg ikke forstaar hvad de sige, og at de synes mig at føre samme Sprog som hvis man paastod at en Cirkel har paataget sig en Firkants Natur.“ Har Schleiermacher senere sagt Andet og er ikke Spinoza, idet han tilligemed Richard Simon grundlægger Skriftfortolkningen af det gamle Testamente, oven i Købet en Forløber for de frisindede Teologer, der i vore Dage have vist, et Kristendommen kan bevare hele sin Glans ogsaa uden det Overnaturlige? Hans Breve til Oldenburg om Jesu Opstandelse og om den Maade, paa hvilken Paulus forstod den, ere Mesterværker, som 150 Aar senere kunde være benyttede som en hel Skoles kritisk-teologiske Manifest.

Det kommer efter Spinozas Synsmaade lidet an paa, om man forstaar Mysterierne paa denne eller hin Maade, forudsat at man forstaar dem paa en from Maade; Religionen har kun ét Maal, Fromhed; hvad man skal kræve af den er ikke en Metafysik, men en Rettesnor for Livet. Inderst inde er der i Skriften som i enhver anden Aabenbaring kun Et: Elsk din Næste! Religionens Frugt det er Salighed; Enhver har Del i den i Forhold til sin Evne og sin Stræben. De Sjæle, som regeres af Fornuften, de filosofiske Sjæle, der allerede paa denne Jord leve i Gud, kunne ikke rammes af Døden; hvad Døden berøver dem, har intet Værd; men de svage eller lidenskabelige Sjæle dø næsten helt og Døden er for dem ikke en underordnet Begivenhed, men den rammer dem i deres Væsens Dyb. Det uvidende Menneske, der lader sig lede af blind Lidenskab, drives i tusind forskellige Retninger af ydre Aarsager og nyder aldrig Sjælens virkelige Fred; for ham er det, at ophøre med at lide, det samme som at ophøre med at leve. Derimod kan den Vises Sjæl næsten ikke forstyrres. Da han ved en Slags evig Nødvendighed har Bevidsthed om sig selv, om Gud og om Tingene, ophører han aldrig at være til og bevarer altid Sindets sande Fred.

Spinoza tænkte sig ikke Muligheden af, at man kunde betragte hans Virksomhed som irreligiøs eller ødelæggende. Hans frygtsomme Ven Oldenburg lagde ikke Dølgsmaal paa, at enkelte af disse Meninger syntes visse Læsere nedbrydende for Sindets Fromhed. „Jeg tror, svarede Spinoza, at Alt hvad der stemmer med Fornuften er af største Nytte med Hensyn til Udrettelsen af det Gode.“ Aldrig vilde han indrømme den foregivne Overlegenhed som tillægges de massivt positive Forestillinger om Religion og et tilkommende Liv. „Er det at forkaste al Religion, udraaber han, at erkende Gud for at være det højeste Gode og tænke, at man af den Grund bør elske ham med en fri Sjæls Kærlighed?

Er det ufromt at sætte vor hele Lyksalighed, vor højeste Frihed i denne Kærlighed eller at erklære Dyden selv for Dydens Belønning og sige, at en blind og afmægtig Sjæl finder sin Straf i selve sin Forvildelse . . . er det at fornægte al Religion?“ Bag disse Angreb saa' han den Lavhed i Følelsen, af hvilken de fremgik. Den, som forbitredes over Læren om en uegennyttig Religiøsitet, om at det Gode bør gøres for det Godes Skyld alene, tilstod efter hans Mening, at det Fornuftige og Gode i hans Øjne ingen Tiltrækning havde, og at han vilde være lykkelig ved at kunne give efter for alle sine Lyster, hvis ikke Frygten for Straf holdt ham tilbage. „Paa denne Maade, tilføjer han, afholder et saadant Menneske sig fra det Onde og adlyder de guddommelige Bud med Sorg og ugærne som en Slave vilde gøre det, og til Løn for dette Slaveri venter han, at han af Gud vil faa en Løn, der i hans Øjne har uendeligt meget mere Værd end den guddommelige Kærlighed. Jo mere Uvilje og Modbydelighed han har følt for det Gode, des større Belønning haaber han at modtage, og han forestiller sig, at de, som ikke holdes tilbage af samme Frygt som han, leve, som han helst vilde leve, det vil sige lovløst og slet.“ Han fandt, at denne Maade at vinde Himlens Salighed paa ved en Adfærd, der snarere fortjente Helvede, var stik modsat al Fornuft, og at der var noget højst urimeligt i den Mening at man kunde vinde Gud ved at tilstaa ham, at hvis man ikke var bange for ham, vilde man ikke elske ham.

IV.

Han følte det Farlige i at røre ved Trosgenstande, med Hensyn til hvilke kun Faa tilstede disse fine Distinktioner. *Caute* (forsigtigt) var hans Yndlingsvalgsprog; da hans Venner gave ham at forstaa, hvilken Eksplosion hans *Ethica* vilde fremkalde, beholdt han den

uudgivet hos sig til sin Død. Han havde ingen literær Egenkærlighed og søgte ikke Berømmelse, maaske, sandt at sige, fordi han var sikker nok paa den. Han var fuldstændigt lykkelig; han har selv sagt det, lad os tro ham paa hans Ord. Han har gjort mere endnu, han har efterladt os sin Hemmelighed derved. Hør den, hør den, m. H., denne Anvisning som „Ateisternes Fyrste“ har efterladt os til at finde Lykken. Det er Kærlighed til Gud. At elske Gud, det er at leve i Gud. Livet i Gud er det bedste og det mest fuldkomne, fordi det er det fornuftigste, det lykkeligste, det rigeste, med ét Ord fordi det giver os mere Eksistens end noget andet Liv og mere fuldstændigt tilfredsstiller den Grundlængsel, som ligger i vort Væsen.

Hans praktiske Liv blev i Et og Alt styret af disse Grundsætninger. Dette Liv var et Mesterværk af sund Fornuft og Dømmekraft. Det blev ført med den dybe Dygtighed, som findes hos den Vise, der kun vil én Ting og altid ender med at opnaa den. Havde han været mindre forbeholden, havde han maaske havt den ulykkelige Acosta's Skæbne. Da han elskede Sandheden for dens egen Skyld var han ligegyldig for de Injurier, som hans Fasthed til at sige den paadrog ham; han svarede aldrig et Ord paa de Angreb, for hvilke han var Genstand. Han angreb aldrig Nogen. „Det strider mod mine Sædvaner, sagde han, at søge efter de Vildfarelser, hvori Andre ere faldne.“ Hvis han havde villet være en officiel Personlighed, var hans Liv uden Tvivl blevet forstyrret af Forfølgelser eller i det Mindste af fyrstelig Unaade. Han var Ingenting og vilde Ingenting være. *Ama nesciri* (elsk Ubekendthed) var hans Devise som Forfatterens til „Kristi Efterfølgelse“ *). Han ofrede Alt for sin Tankes Fred, og heri var han ikke egoistisk, thi

*) Det berømte anonyme Opbyggelsesskrift, som tillægges Thomas a Kempis.

denne Tanke var af Vigtighed for Alle. Han vægrede sig flere Gange ved at modtage tilbudt Rigdom og ønskede kun det Nødvendige. Kongen af Frankrig tilbød ham en Pension: han afslog den. Kurfyrsten af Pfalz tilbød ham et Professorat i Heidelberg: „Eders Frihed vil være fuldstændig, sagde man ham; thi Fyrsten er overbevist om, at I ikke vil misbruge den til at angribe Statens Religion.“ — „Jeg forstaar ikke rigtigt, svarede han, indenfor hvilke Grænser jeg maa holde den Frihed til at filosofere, som man er saa liberal at indrømme mig paa det Vilkaar at jeg ikke angriber Statens Religion, og desuden vilde den Undervisning, jeg skulde give Ungdommen, hindre mig i selv at gaa frem i Filosofien. Det er kun lykkedes mig at erhverve mig et roligt Liv ved at give Afkald paa enhver Art af offentligt Foredrag.“ Han følte, at hans Pligt var den at tænke; han tænkte i Virkeligheden for hele Menneskeheden, hvis Ideer han var mere end 100 Aar forud for.

Den samme instinktmæssige Dygtighed og Takt havde han i alle Livets Forhold; han følte at den offentlige Mening aldrig tillader et Menneske at overtræde Reglen i mere end én Henseende: Da han var Fritænker, betragtede han sig som forpligtet til at leve som en Helgen. Men Ordet „forpligtet“ rammer ikke det rette: hans blide og rene Levnet var det direkte Udtryk for hans fredelige og elskelige Sind. Man forestillede sig den Gang Ateisten som en med Kniv og Dolk bevæbnet Forbryder. Spinoza var hele sit Liv igennem ydmyg, blid og from; hans Modstandere havde den Naivetet at beklage sig herover: det havde været dem bekvemt, om han havde levet som den skinbarlige Djævel og var død i Desperation; Spinoza smilede af den ejendommelige Fordring, som disse Ønsker stillede til ham, men kunde ikke for at være sine Fjender til Behag forandre sin Levevis.

Han havde udmærkede Venner, han var modig, naar det udfordredes, han protesterede mod rasende Folkebevægelser, naar de syntes ham uretfærdige. Mange Skuffelser forhindrede ham ikke i at blive det republikanske Parti tro; hans Anskuelsers Liberalisme var aldrig afhængig af Begivenhedernes Vekslen. Hvad der maaske gør ham endnu mere Ære er, at han besad de simple Folks oprigtige Kærlighed og Agtelse, der levede omkring ham. Intet overgaar Menigmands Agtelse, m. H. Hans Dom er næsten altid Guds Dom. For den gode Familie Van der Spyk var han øjensynligt Idealet af den mønsterværdige Lejer. „Man kunde umuligt genere mindre, sagde de nogle Aar efter hans Død til hans Biograf. Saalænge han boede hos os, var han aldrig Nogen i Vejen; han tilbragte den største Del af sin Tid roligt paa sit Værelse. Naar han undertiden var træt af at have hængt altfor længe over sine Tanker, saa kom han ned og talte med Husfolkene om al Slags selv om Smaating.“ Man kunde virkelig ikke i et Hus have nogen elskværdigere Fælle. Han talte ofte med sin Værtinde, især paa den Tid, da hun ventede sin Nedkomst og med de øvrige Beboere, naar de havde nogen Sorg eller Sygdom. Han mindede Børnene om at gaa i Kirke, og naar de kom tilbage, spurgte han dem ud om hvad de huskede af Prædikenen. Han bifaldt næsten altid i høj Grad hvad Præsten havde sagt. En af de Personer, han nærede mest Agtelse for, var Præsten Cordes, en udmærket Mand og flink Prædikant; han gik undertiden og hørte ham og opfordrede sin Vært til aldrig at forsømme en saa dygtig Mands Prædiken. Hans Værtinde spurgte ham en Dag, om hun kunde blive frelst i den Religion, hun bekendte sig til. „Eders Religion er god, svarede han, I bør ikke søge nogen anden, ikke heller tvivle paa, at I kan blive salig i Eders Tro, forudsat at I ikke blot er from, men samtidigt fører et fredeligt og roligt Liv.“

Han var beundringsværdigt ædruelig og nøjsom. Sit daglige Forbrug dækkede han ved et Haandværk, han drev, Slibningen af Brilleglas, hvori han blev meget dygtig. Familien Van der Spyk gav hans Biograf, Colerus, smaa Stykker Papir, hvorpaa han havde skrevet sine Udgifter op; de beløb sig i Gennemsnit til fire og en halv Sous om Dagen. Han passede nøje paa at betale sine Regninger hvert Fjerdingaar for hverken at give mere eller mindre ud end han kunde. Hans Paaklædning var simpel, næsten fattig; men hans hele Væsen røbede en rolig Klarhed. Det var tydeligt, at han havde fundet den Lære, der indgød ham fuldstændig Tilfredshed.

Han var aldrig hverken sørgmodig eller lystig, og hans Sinds Ligelighed tog sig ud som et Under. Han var maaske noget sorgfuld den Dag, da hans Lærer Van den Ende's Datter foretrak hans Meddiscipel Kerkering for ham; men jeg tænker, at han trøstede sig hurtigt. „Fornuften er min Nydelse, sagde han, og mit Maal i dette Liv det er Glæde og Klarhed.“ Han led ikke, at man priste Melankolien. Det er en Overtro, sagde han, at anse Sørgmodighed for et Gode og kalde alt det et Onde, som foraarsager Glæde. Gud maatte jo være misundelig, hvis han kunde have Tilfredsstillelse af min Afmagt og mine Lidelser. Nej, jo større Glæde, vi føle, til des større Fuldkommenhed naa vi og des større Del faa vi i Guddommens Natur. Glæden kan aldrig være noget Slet, naar den er betinget af Loven for vort sande Vel. Det sædelige Liv er ikke et trist og tungsindigt Liv i Askese og Selvplageri. Hvorledes skulde Guddommen kunne have Fornøjelse af Synet af vor Svaghed, hvorledes skulde den kunne regne mig Taarer, Hulken, Angst, lutter Tegn paa Sjælens Afmagt, til Gode? Nej, tilføjede han med Styrke, en forstandig Mand drager Nytte af Livets Goder og nyder dem saa meget som muligt, han vedligeholder sin Sundhed med

en tilstrækkelig og velsmagende Føde, han under sine Sanser Planternes Duft og Farvepragt, han ynder endogsaa Pynt, Musik, festlige Lege, Skuespil og alle de Fornøjelser, som Enhver kan nyde uden at skade Andre derved? Man taler uophørligt om Anger, Ydmyghed, Død; men Angeren er ikke nogen Dyd, den er Følgen af en Svaghed; Ydmygheden er ikke nogen Dyd, eftersom den i Mennesket fødes af Ideen om dets Ringhed. Tanken om Døden endelig er en Datter af Frygten og det er i svage Sjæle, at den fæster Bo. Den Ting i Verden, sagde han, paa hvilken en fri Mand tænker mindst, det er Døden. Visdommen er en Overvejen ikke af Døden, men af Livet.

V.

Siden Epiktets og Marcus Aurelius's Dage havde man ikke set et Liv, der var saa dybt gennemtrængt af Følelsen af det Guddommelige. I det 12te, det 13de, det 16de Aarhundrede havde den rationalistiske Filosofi havt store Mænd at opvise, men ikke nogen Helgen. Ofte havde noget Afskrækkende og Haardt blandet sig med Fritænkeriet i Italien. Der havde tidt slet intet Forhold været til Religionen i disse Eksistenser, der ikke mindre gjorde Oprør mod de menneskelige end mod de guddommelige Love, og hvorpaa den stakkels Vanini's Levnet er det sidste Eksempel. Her derimod er det Religionen, der fremtvinger den frie Tanke; den er opfattet som Kultus. Thi i et saadant System er Religionen ikke en Del af Livet, men Livet selv. Hvad det kommer an paa, er ikke at besidde en eller anden metafysisk Frase, der er mere eller mindre korrekt, men at give sit Liv en Pol, en Retning, den højeste Retning, den ideale.

Herved har Deres berømte Landsmand, m. H., rejst en Fane som endnu den Dag i Dag er i Stand til at

samle Alt hvad der tænker og Alt, hvad der føler ædelt. Ja, Religionen er evig; den svarer til det primitive som til det civiliserede Menneskes højeste Trang; den vil først gaa til Grunde med Menneskeheden selv, eller rettere dens Forsvinden vilde være Beviset paa, at den vanslægtede Menneskehed var i Færd med at vende tilbage til den dyriske Tilstand, hvoraf den er udgaaet. Og dog kan i vore Dage intet Dogme, ingen Formel, ingen Kultus udtømme den religiøse Følelse. Det er nødvendigt at stille disse to tilsyneladende hinanden modsigende Sætninger op mod hinanden. Ve den, som paastaar at Religionens Tid er forbi! Ve den, som indbilder sig at det kan lykkes at gengive de gamle Symboler den Styrke, som de havde, da de støttede sig paa Fortidens urokkelige Dogmatisme! Denne Dogmatisme maa vi forstaa at undvære; vi maa skille os af med hine bestemte Trospaastande, der vare Kilder til saa mange Stridigheder og saa skærende Smerte, men ogsaa vare Grundsætninger for en saa brændende Overbevisning; vi maa opgive den Anskuelse at det skulde være os muligt at opretholde en Tro hos de Andre, som vi selv ikke mere dele. Spinoza havde Ret i at føle Rædsel for Hykleriet; Hykleriet er fejgt og uredeligt; men fremfor Alt Hykleriet er til ingen Nytte. For fuldt Alvor kan man her anvende det gamle Spørgsmaal: Hvem bedrager man her? De højere Klassers haardnakkede Hang til uden alt Forbehold for de udannede Klassers Øjne at patronisere Fortidens religiøse Former, vil kun have én Virkning, den at nedbryde den Avtoritet, som de ville have Brug for, naar en Gang den Krisens Dag kommer, da det har sin Betydning, om Folket endnu tror paa enkelte Højerestilledes Ærlighed og Fornuft.

Ære være da Spinoza, som har vovet at sige: Fornuften fremfor Alt! Fornuften kan ikke stride mod Menneskehedens vel forstaaede Interesser. Og dem, hvem Utaalmodigheden river med sig, ville vi minde om, at

Spinoza aldrig opfattede den religiøse Revolution anderledes end som en Omformning. Det samme Indhold blev efter hans Opfattelse bevaret i andre Udtryk. Naar han paa den ene Side energisk bekæmpede en fra det borgerlige Samfund adskilt Kirkemagt og Statens Tendens til at beskæftige sig med sine Undersaatters Meninger om det Oversanselige, saa bekæmpede han dog paa den anden Side hverken Staten eller Religionen. Men han vilde, at Staten skulde være tolerant og Religionen fri. Vi ville ikke Mere. Man kan ikke paatvinge Andre den Tro, som man selv ikke mere har. Naar Fortidens Troende vare forfølgesyge, saa var de tyranniske, men i det Mindste konsekvente; naar man i vore Dage vil bære sig ad som de, saa er man simpelt hen absurd. Vor Religion er en Følelse, som formaar at iklæde sig talrige Former. Disse Former have paa ingen Maade lige høj Værdi, men ingen af dem har Kraft eller Myndighed til at fordrive de andre. Frihed, det er Spinozas Religionspolitiks sidste Ord. Det være ogsaa vort! Det er det hæderligste Løsen, man kan gribe; det er maaske paa samme Tid det virksomste og det sikreste for Civilisationens fremskridende Gang.

Menneskeheden gaar i Virkeligheden med forunderligt ulige Skridt ad Fremskridtets Vej. Den barske og voldsomme Esau taber Taalmodigheden over de smaa Skridt som Jakobs Flok tager og det Sinkeri, som foranlediges derved. Lad os give Alle Tid. Vi ville — det forstaar sig — ikke tillade Barnagtigheden og Uvidenheden at lægge Aandens frie Bevægelser Hindringer i Vejen; men lad os ikke forstyrre de sendrægtigere Bevidstheders langsommere Udvikling. Den Frihed til at dyrke det Absurde, som tilstaas det ene Parti, er Betingelsen for den Frihed til at dyrke Fornuften, som tilstaas det andet. De Tjenester, som Tvangsforholdsregler have gjort Menneskeheden, ere ikke sande Tjenester. At de, som ikke tro paa nogen Sandhed, bruge Tvang for at opnaa en

ydre Underkastelse, det er let nok at forstaa. Men vi som tro, at Sandheden er noget Virkeligt og i højeste Grad Ærværdigt, hvorledes skulde vi kunne tænke paa ved Vold at ville opnaa en Tilslutning, som kun har Værd, naar den er Frugten af fri Overbevisning? Vi tro ikke mere paa sakramentale Formler, der skulle virke ved egen Kraft uafhængigt af den Forstaaelse, hvormed de tilegnes af Den, paa hvem man lader dem virke; for os har en Tro kun Værd, naar den er erobret af Personligheden selv, naar den forstaas, naar den er indoptaget; en Overbevisning, som var fremkaldt ved en Regeringsordre, var da for os saa fuldstændigt Nonsens, som en paabudt Forelskelse eller en kommanderet Sympati. Lad os, m. H., love os selv, at vi altid ville forsvare vor Frihed mod dem, som ville gøre Indgreb i den, men lad os tillige love, at vi i Nødsfald vilde forsvare ogsaa deres Frihed, der ikke altid have respekteret vor, og der sandsynligvis, i Fald de havde Magten, ikke heller vilde respektere den nu.

Det er Holland, m. H., som for mere end 200 Aar siden havde Æren af at vise Muligheden af disse Teorier, idet det virkeliggjorde dem. „Behøver man, siger Spinoza, at levere Bevis for at denne Tankens Frihed ikke foranlediger nogen alvorlig Ulæmpe og er tilstrækkelig til at holde Mænd, som aabenlyst hylde forskellige Principer, i gensidig Respekt for hverandres Rettigheder? Der findes jo Eksempler i Overflod, og man behøver ikke at søge dem langt borte: lad os nævne Byen Amsterdam, hvis betydelige Voksen, der er en Genstand for fremmede Folkeslags Beundring, kun er en Frugt af denne Frihed. I denne blomstrende Republik, i denne ypperlige By leve Mennesker af alle Folkeslag og alle Trosbekendelser fredeligt sammen i den mest fuldkomne Enighed . . . og der gives ingen saa taabelig Sekt, at dens Tilhængere jo, naar de ikke krænke Nogens Ret, dèr offentlig nyde Øvrighedens Beskyttelse og Bistand."

Descartes var af samme Mening, da han i Eders Land søgte et stille Ly, hvor han trygt kunde tænke. Og det var i Kraft af denne ædle Forret: at være et frit Stykke Jord, som Eders Fædre forstode med Glans at hævde mod Alle, at Holland blev det Tilflugtssted, hvor den menneskelige Aand, skærmet mod alle de Tyrannier, som kuede Evropa, fandt en Luft, hvori den kunde trives, et Publikum, der forstod den, og Organer der mangfoldiggjorde dens Røst, som alle andre Steder blev kneblet.

Dybe ere visselig vort Aarhundredes Saar, og grusomme have dets Genvordigheder været. Saa mange Problemer sættes aldrig ustraffet paa én Gang under Debat, inden man besidder Midler til at løse dem. Det er ikke os, som have knækket hin Himmel af Krystal med dens sølvklare og azurblaa Lysglands, der har henrevet og trøstet saa mange Blikke. Men den er i Stykker. Hvad der er bristet, det er bristet, og aldrig vil en alvorlig Aand paatage sig det barnagtige Hverv at genindføre den Uvidenhed, som er forbi, eller at genoprette en Illusion, som er gaaet tabt. De store Byers Befolkning har næsten overalt tabt Troen paa det Overnaturlige; om vi ogsaa for at gengive Folket denne Tro vilde bringe vor Overbevisning og vor Ærlighed som Offer, det vilde alligevel ikke lykkes os. Men det Overnaturlige, opfattet paa Fortidens Maade, er ikke Idealet. Det Overnaturliges Sag er tabt. Men Idealets Sag er ikke tabt, ikke rokket; den vil aldrig rokkes. Idealet er og bliver Verdens Sjæl, den stedseværende Gud, Universets første, virkende og endelige Aarsag. Det er Grundvolden for den evige Religion. Saa lidt som Spinoza behøve vi Mirakler eller egennyttige Bønner for at tilbede Gud. Saa længe der i det menneskelige Hjærte er en Stræng, som dirrer ved Lyden af det, der er sandt, retfærdigt og tilbørligt, saa længe en Menneskesjæl af instinktmæssig Renhed foretrækker Kyskheden

for Livet, saa længe der findes Venner af det Sande, som ville ofre Videnskaben deres Ro, Venner af det Gode, som ville give sig hen til Barmhjærtighedens nyttige og hellige Gærning, Kvindehjærter, som elske det, der er godt, skønt og rent, Kunstnere, der udtrykke det i Toner, Farver og begejstede Ord, saa længe vil Gud leve i os, mine Herrer! Først naar den Dag kom, da Egoismen, Hjærtets Lavhed, Aandens Sneverhed, Ligegyldigheden for Videnskaben, Foragten for Menneskerettighederne, Glemselen af alt Stort og Ædelt oversvømmede Verden — først da vilde Gud ikke mere være i Menneskeheden. Men fjærnt fra os være slige Tanker. Vor Attraa, vore Lidelser, selv vore Fejl og vore Ubesindigheder ere Beviset for, at Idealet lever i os. Ja det menneskelige Liv er endnu af guddommelig Natur. Vor tilsyneladende Fornægten er ofte ikke Andet end altfor samvittighedsfulde Aanders Skrupler ved at bekræfte mere end de vide. Denne Fornægten er en bedre Hyldest af Guddommen end de under Vanen trællende Aanders hyklerske og rutinerede Tilbedelse. Gud er endnu i os, mine Herrer! Est deus in nobis.

Lader os da alle i Forening, mine Herrer, bøje os for den store og berømmelige Tænker, som for 200 Aar siden bedre end nogen Anden baade ved sit Livs Eksempel og ved sine Værkers da endnu saa unge Magt beviste, hvad aandig Glæde og hellig Indvielse der er i slige Tanker. Lad os med Schleiermacher hellige den rene og miskendte Spinozas Aand det Bedste, vi formaa at frembringe. „Ham gennemtrængte den høje Verdensaand, det Uendelige var ham Et og Alt, Universet hans eneste og evige Kærlighed; i hellig Uskyld og dyb Ydmyghed spejlede han sig i den evige Verden, hvis Spejl han atter var, han som i saa høj Grad fortjente Alles Kærlighed; fuld af Religion var han og fuld af hellig Aand; derfor staar han for os ensom og uden Lige,

en Mester i sin Kunst, men højt hævet over de Profane, uden Disciple og uden Borgerret nogensteds.“

Denne Borgerret, den give De ham nu, mine Herrer. Det Mindesmærke, de have sat ham, vil være hans Geni's Berøringspunkt med Jorden. Hans Aand vil som en god Skytsaand svæve over de Steder, hvor hans Jordlivs korte Rejse blev fuldbragt. Ve den Vandrer, som i Forbigaaende vilde rette en Forhaanelse mod dette blide og tænksomme Aasyn! Han vilde som alle lave Sjæle blive straffet ved selve sin Lavhed og sin Mangel paa Evne til at forstaa det Guddommelige. Men fra sit Fodstykke af Granit vil han lære Alle den Vej til Lykken, som han har fundet, og om Aarhundreder vil den udviklede Mand, som gaar forbi paa Pavilioengragt sige ved sig selv: Her er maaske Gud bleven set paa nærmest Hold.“

Gid Erindringen om denne Fest maa blive os alle en Trøst og et kært Minde!

Ved G. B.

Madame Arnould-Plessy.

I.

I Begyndelsen af Maj 1876 tog Madame Arnould-Plessy ved en højtidelig og meget indbringende Benefice Afsked med Théâtre-Français. Endnu fuldkommen kraftig, trods sin fremrykkede Alder lige usvækket paa Aand og Legeme havde hun i den forudgaaende Maaned ladet sine bedste Roller passere Revue for Publikum, saaledes som det er god og efterlignelsesværdig Skik paa den franske Nationalscene. Den sidste Aften gav hun endnu et sammentrængt Billede af sit Talents ejendommeligste Formationer, idet hun baade viste sin mønsterværdige Behandling af de klassiske Alexandriner i en Rolle hos Molière, udpenslede, som hun alene kunde, det 18de Aarhundredes Rokokostil hos Marivaux og hævdede sin aandfulde Forstaaelse af det moderne Drama som *Eventyrersken* i det ligelydende Skuespil af Augier. Til Slutning fremsagde hun med bevæget Stemme en Epilog af en af det unge Frankrigs fineste Lyrikere Sully-Prudhomme, i hvilken hun udtalte, at Tiden aldrig vilde bringe de store Mesterværker til at forstumme, men at hun, hvem en kort Stund de store Geniers hellige Fakler havde været betroede, nu træt nedlagde disse i yngre Hænder, og med en fuldkommen smuk og ædel Gebærde overgav derpaa Madame Plessy den ideale Byrde til de

unge Skuespillerinder, der omgav hende paa Scenen. Saa fulgte en Bifaldssalve og en Blomsterregn fra et Publikum, i hvilket næsten hver eneste bar et anset Navn, og som et Ligklæde rullede Tæppet ned over en af det franske Theaters største Kunstnerinder. Et Par Dage derpaa strømmede Bladene over af Biografier, krydrede med talløse Komplimenter, Kritikerne sang Klagesange, og der rettedes indtrængende Opfordringer til Ministeren for de skønne Kunster om at give Madame Plessy en Ansættelse ved Konservatoriet, for om muligt at forplante hendes Mesterskab i Diktionen, for at ikke hendes Kunst, der var som et Skatkammer for den franske Scenes ældste Traditioner, skulde forsvinde for stedse uden at efterlade sig Spor.

Otte Dage efter sin Benefice optraadte saa Madame Plessy i en af sine Yndlingsroller ved Badestedet Vichy og spillede derpaa trods Pariserbladenes hæftige Bebrejdelser for Smagløshed hele Sommeren igennem ved forskellige Badesteder. Saa lidt brød Anstandsdamen paa Scenen sig i Livet om, hvad der ellers anses for god Tone og Kutyme, saa absolut foragtede hun om Pariserne fandt hendes Opførsel passende eller ikke.

Men hun har hele sit Liv igennem været saaledes; fuldt saa egensindig og lunefuld som nogen Sylvia eller Célimène. Hun har aldrig været at stole paa, aldrig paalidelig i sine Forpligtelser og Engagements. Det er ikke at forstaa saaledes, at hun intrigerede, var smidig og dobbelt, falsk og glat; nej hun gjorde altid pludselig helt omkring, og var ligesaa haardnakket og egensindig i det, hun nu satte al sin Salighed i at ville, som i det hun for en kort Stund siden havde givet sit Liv for at hævde. Hendes Kapricer kunde vare længe, men de vare alligevel kun Kapricer, det vil sige øjeblikkelige Indskydelser, ikke Beslutninger. Og intet hjalp, hverken gode Raad eller Formaninger, Klogskab eller Velvilje, Bønner eller Trusler overfor hendes fuldkommen sikre Kulde.

Hun var altfor forvænt med sin egen Stemme og med dens Magt til at høre efter andre. Hun var sig sine Evner, sit Talent, sit Herredømme altfor bevidst til at hun alvorligt kunde tro, at man kunde sætte uomstødelige Skranker i Vejen for hendes Vilje. Hun har hyppig erfaret at hendes Blik bøjede stive Nakker. Feteret som hun var og vant til den offentlige tusinde Gange gentagne stormende Hyldest, havde hun erhvervet sig en kvindelig Rustning af Stolthed og Værdighed, mod hvilken alle Pile prellede af. Hun besad paa Scenen som i Livet en uforstyrrelig Aplomb. Og hun holdt maaske des fastere paa disse Egenskaber, som de vare tilvundne og ikke fra Fødslen af havde ligget i hendes Væsen; thi hun var født i ringe Kaar, opdraget under et vagabonderende Liv og havde ikke ubevidst kunnet tilegne sig den fornemme eller rige Kvindes Væsen. Al sin Dannelse skyldte hun Theatret. Hendes Stemme havde af Naturen hverken været særlig stor eller klangfuld, men hun havde lært at bruge den, lært at agte paa hver Stavelse, nøje mærket sig hver Ords Værd og Betydning. Den var ikke skøn ved Vellyd, men ved ligesom at være potenseret menneskelig Tale, hvor det Ubevidstes og det Dyriskes Udtryk havde veget Pladsen for et gennemaandet Sprog. Hendes Skikkelse var af Naturen plump, hendes Manerer lidt drøje og bondepigeagtige; men hun havde sin hele Krop, fra Hoved til Fod, i sin Magt som et viljeløst Instrument. Hun gjorde med sig selv hvad hun vilde, stod, hvor hun vilde, var rolig eller varm efter Lyst og derigennem vandt hun en Sikkerhed, som kunde blive Fornemhed ja næsten dronningeagtig Højhed, og en Smidighed, som kunde blive til Raffinement, om end ikke til adelspræget Ynde. Det havde ikke været sunget for hendes Vugge, at hun skulde slynge uvurderlige Perlesmykker om sin Hals, og formaa at bære dem, som de skulde bæres; men hun bar dem rigtignok lidt for ofte, til Kostymer, hvor de ikke pas-

sede, og hvor de gjorde hendes Pynt spraglet og overlæsset.

Hendes Skæbne har ikke været særdeles mærkværdig ved ydre Hændelser, kun en enkelt Gang har hun efter sin Natur vist hele sin Karakter i et uventet *coup de tête.* Alligevel er det et lærerigt Liv, fordi det tillader at følge hendes kunstneriske Udvikling med forholdsvis stor Sikkerhed. Hvad hendes Privatliv angaar, saa er det meget lidt bekendt, og hvad Rygtet siger derom skiller hende ikke meget fra hendes Medsøstre i Thalia. Alligevel lader der sig af dette maaske lidt umoralske Liv uddrage en Lære og en Moral. Over hendes Biografi kunde staa: Hvorledes en Skuespillerinde bliver til! Jeg vil da først fortælle hendes Liv og bagefter kortelig forsøge at uddrage Moralen.

II.

Hun er født i Metz 1819 efter hendes eget Udsagn; der er imidlertid ikke ringe Sandsynlighed for, at hendes ellers saa paalidelige Hukommelse har svigtet hende noget overfor dette Aarstal og at hun ikke er bleven ældre ved denne Distraktion. Om hendes tidligste Barndom tie alle Biografer. Selv hendes rette Navn er forblevet en Hemmelighed; da hun skulde optræde, satte hun paa Theaterplakaten Mademoiselle Plessy, og dette blev hun kaldt lige til sit Giftermaal. Om hendes Moder vides intet, hendes Fader havde været Præst før Revolutionen 89, men forlod den gejstlige Stand, og da senere hen ulykkelige Omstændigheder havde berøvet ham hans Formue, valgte den forhenværende Prædikant Theaterbrædderne til Virkekreds for sin Veltalenhed, og blev Provinsskuespiller. Han giftede sig og hans lille Datter flakkede omkring med ham; og det tør antages, at hendes Opdragelse næppe har været drevet med synderlig Stadighed eller Omhyggelighed. Dog herom er man helt over-

ladt til Gætning. Hvad Faderen spillede, om han var dygtig i sin Kunst eller ej, om han har haft nogen Indflydelse paa sit Barn og da af hvad Art, det give de mangelfulde Dokumenter os ingen Oplysning om. Der fortælles kun som sikkert, at den lille Sylvanie, otte Aar gammel kunde recitere *Misanthropen* fra Ende til anden. Dette tyder hen paa, at Faderen har været ikke ringe grebet af sin Kunst og har besiddet enten en fast Vilje til at uddanne sin Datter for Scenen, eller en stærk Tro paa hendes Kald. Og det kunde tænkes, at han just valgte den store Digters mest melankolske og mennesky Vers til at udtales af denne Barnemund som en Art Modgift til den blandede Atmosfære hun, den tidligt udviklede, indaandede i de brogede Provinstrupper. *Misanthropen* var hendes Barndoms Katekismus; dette Stykkes Hovedrolle var siden en af hendes største Triumfer.

Vi vide, at hun 1829 indtraadte som Elev i Konservatoriet i Paris, og det er netop dette Aarstal, som mistænkeliggør det angivne Fødselsaar, thi det synes utænkeligt og stemmer lidet med hint Instituts Regler at optage et tiaars Pigebarn. Absolut umuligt er det dog ikke og selv om hun virkelig var lidt ældre, har hun for sin Alder været forbavsende moden. Hun havde det overordentlige Held, at hendes Lærer blev Samson, der paa den Tid besad en ligesaa stor og ligesaa berettiget Anseelse i Paris' Theaterverden som Regnier nutildags. Han var som Skuespiller en Ræsonneur, en fornem og aandfuld Begavelse, der hele sit Liv igennem maatte kæmpe med forholdsvis ringe naturlige Fremstillingsevner. Han var et komplet Repertorium for al scenisk Tradition og Teori og uden Spørgsmaal anset for den fineste Kender af og den dygtigste Lærer i scenisk Kunst. Han, der som en Prometheus forstod at bringe den himmelske Gnist selv til en statuekold Marmorkvinde som Rachel, fandt den Opgave let at forme som blødt Voks mellem sine Hænder Sylvanie Plessys livlige

og modtagelige, næsten kamæleonagtige Sind. I fem Aar indtil 1834 var han hendes stadige Vejleder; hans Undervisning skyldes hendes Sikkerhed og Smag paa Scenen, hendes fuldkomne Behandling af Verset, hendes hele sproglige Virtuositet og vel endelig hendes dybe Respekt for Kunsten. Thi om hun end ikke har respekteret meget andet i sit Liv, og røbet en suveræn Foragt for gængse Moralbegreber, saa har hun aldrig nogensinde forgrebet sig paa Kunsten; den har altid været hendes Undskyldning og Maal, Samvittighed og Moral.

Næsten ved et Tilfælde kom hun til at optræde. Paa den Tid havde en Skuespiller ved Théâtre-Français, Saint-Aulaire, oprettet et lille Elevtheater af en højst besynderlig Art. Forestillingerne fandt Sted om Søndagen. Naar den var forbi, samledes den Snes Elever, hvoraf Truppen bestod, i Foyeren for at faa at vide, hvilket Stykke Saint-Aulaire ønskede opført den følgende Gang. Naar han havde angivet det, trak man uden Hensyn til Stykket, ja uden Hensyn til Køn og Alder Lod om Rollerne. Enhver Elev kom saaledes efterhaanden til at forsøge sig i alle mulige Fag; de ædle Fædre og Duennerne, de tragiske Elskerinder og Mascarillerne, intet maatte være ham helligt, alt maatte Eleven give sig uforfærdet i Kast med.

Saaledes kunde der indtræffe den Art Latterligheder, at Agamemnon blev spillet af en tolvaars Ingénue og at Iphigenias kvindelige Uskyld blev fremstillet af en stor rødhaaret Fyr, der et Par Aar efter debuterede i Tosseroller paa Gaité. Stykket gik alligevel over Scenen til Slægtninges og Venners Tilfredshed. Hvad Læreren angik, saa gav han aldrig nogen Vejledning, der kunde fortsætte den begyndte Undervisning, han raadede ikke, angav ikke med et Ord, hvorledes han mente de stræbende Kunstneremner skulde tage fat paa deres Gerning. Han rettede hverken Tale eller Gebærder; men

efter nogen Tid var forløbet i denne babyloniske Forvirring, havde han dannet sig en Mening om, hvilken Retning Elevens Evner gik imod. Han anviste derpaa denne et bestemt Fag og lod ham arbejde deri. Men heller ikke saa vejledede han ham videre, men lod ham bryde sig sin Vej paa egen Haand*).

Hvor kuriøst end dette Undervisningssystem kan synes, vil man dog næppe nægte, at det i Virkeligheden er langt mere rationelt end det ved første Øjekast synes. Der er ialtfald Metode i Galskaben. Eleven gøres bekendt med hele sin Kunsts Territorium og faar en vis Indsigt i enkelte Dele, som ellers aldrig vilde blive ham forundt. Der kan ingen Tvivl være om, at denne idelige Changeren Roller maatte afgive fortrinlige Øvelsesstadier, naar den ikke dreves altfor vidt. Og dernæst maa der tages i Betragtning, at denne Komediespillen fandt Sted ved Siden af Konservatoriets strænge og systematiske Uddannelse og kun udgjorde et ikke uheldigt Suplement dertil. Blev i den dramatiske Skole Undervisningen nødvendigvis ens for alle uden Hensyn til den enkelte Individualitet, saa var der her den rigeste Lejlighed for Talentet til at prøve sin Flyvefærdighed. Sylvanie Plessy fandt sig vel tilpas paa denne barokke Scene og tumlede sig lystigt omkring i alle mulige Forklædninger, indtil hun pludselig lagde et saa overordentligt Talent for Dagen i et usselt gammelt Rørestykke *Mélanie* af Laharpe, at hendes Ry kom langt ud over Saint-Aulaires lille Sal. Man gjorde Direktøren for Théâtre-Français, Jouslin de la Salle opmærksom paa det Vidunderbarn, hvis Stjærne var gaaet op, og efterat han med egne Øjne havde forvisset sig om hendes Talent, blev han saa henrykt, at han øjeblikkelig tilstillede den daværende Indenrigsminister, Adolphe Thiers en Indberetning om den unge Skuespillerinde, hvoraf Følgen

*) Jouslin de la Salle: Souvenirs dramatiques.

blev, at der tilstodes hende en maanedlig Understøttelse indtil hendes Debut. Men allerede den 10de Marts 1834 betraadte for første Gang Mademoiselle Plessy Théâtre-Français berømmelige Scene. Var hun da femten Aar gammel eller talte hun flere Somre? Vist er det at hun gjorde stor Lykke og hurtig blev hjemme i „Intrigernes Labyrinth“ som de uheldige Skuespillere pleje at benævne Verdens første Theater. Ved en tretvundet Traad af Ungdom, Skønhed og Talent fandt hun let og sikkert sin Vej.

III.

Hun spillede i de første Aar naive Elskerinderoller især i det ældre Repertoire, til Publikums stadige Behag men uden heri at kunne benytte netop sin Begavelses Originalitet. Hvad der nu falder lidt vanskeligt at forstaa, er, at man tildelte hende Ingénuer som Agnes i *Fruentimmerskolen* eller Victorine i *Filosofen uden at vide det.* Kritiken skænkede hende ikke synderlig Opmærksomhed, men to Aar efter sin Debut var hendes Talent dog saa fastslaaet, at der kom et Tilbud til hende fra Rusland om Ansættelse ved det kejserlige Theater. Hun afslog det og nød derefter den Ære at faa Rang af *sociétaire,* hvad der omtrentlig svarer til, hvad vi kalde kongelig ansat.

Paa den Tid var Mademoiselle Mars, skønt dybt i Halvtredserne, endnu uindskrænket Herskerinde over alle unge Elskerinderoller i Repertoiret. Der var ingen Forfatter, der vilde være sikker paa sit Stykkes Antagelse og tildels ogsaa paa dets gode Optagelse hos Publikum, uden at han jo ydmygt lagde Hovedrollen ned for hendes Fødder. Hun var heller ikke meget villig til at give Plads for et ungt Talent som Sylvanie Plessy, men paa

den anden Side var hun ingenlunde smaalig af Angst for at bevare sit Rollemonopol. Hun viste den sikkert ikke ringe Selvovervindelse at gøre sig til Lærerinde for den unge Pige og overgive hendes friske Sind de Traditioner for Diktion og Spil i de klassiske Roller, som hun selv havde taget i Arv fra Mademoiselle Contat og sin Fader Monvel. Og igennem dem strakte Traditionen sig helt op til Molières Trup. Det er ingen Overdrivelse at sige, at den lidt precieuse Maner, som gav Mme Arnould-Plessys Tirader en saa særegen Gratie f. Eks. i *Misantropen,* var det traditionelle Afbillede af den Spillemaade som Molière selv havde instrueret sin unge, dejlige og letfærdige Hustru, dengang han lod hende vise alt sit forføreriske Koketteri som Célimène. Mme Plessy kunde udsynge paa den samme hvislende Fløjtetone, som Mars og Contat, Célimènes berømte Ord om hendes Tilbedere som Svar til Snærpernes Angreb:

Faut-il prendre un bâton pour les mettre dehors.

I alle de første Aar, Sylvanie Plessy tilbragte ved Théâtre-Français, skolede og øvede hun sig i Lyset af Mlle Mars, studerede hende Aften paa Aften.

Men som Aarene gik, dalede Mlle Mars' Stjærne mer og mer. Man begyndte at mumle, hviske, tale højt om at Elskovsord og Rynker ikke passede sammen, og at det næsten var uhyggeligt at se Ungdommen fremstillet af en Kvinde, der indgød Parterret den Frygt naar hun knælede, at hun aldrig skulde rejse sig mere. Jules Janin blev Mlle Mars tro til det Sidste; han taler endnu trods Sylvanie Plessys Triumfer som om det var en fuldkommen Umulighed, at hun nogensinde kunde bringe i Forglemmelse, ja blot tilnærmelsesvis erstatte den, der for hans Enthousiasme var Komediens Inkarnation som Rachel Tragediens. Men Théophile Gautier svigtede: da en Gang en ung Pige debuterede i en af Mlle Mars' Roller glæder han sig hensynsløst over „dette store og uventede Held for os stakkels Djævle, der ere

nødte til hver eneste Dag, Gud giver, at se hine gamle, sløvede, malede og sminkede Fjæs, gennemfurede af Rynker og med graanende Bryn, at se dem fremstille Lidenskaben, Skønheden og Kærligheden; hvilken Lykke engang at være overfor noget friskt, noget der minder om Foraar!“ Og Gautier, Skønhedens mest begejstrede Dyrker, er den første til at rose Mlle Plessys hvide Skuldre og misunde den dumme Elsker, der har Lov til at berøre dem med sine Læber. Han bebrejder hende blot, at hun ikke klæder sig med tilstrækkelig fin Smag: naar hun skal spille en adelig Dame, ligner hun en Hertuginde fra rue du Helder; ved Aaret 1840 er han bleven saa troende paa hendes Talent, at han bryder ud i Klager over, at denne henrivende Skuespillerinde, der er skabt til at fremstille Shakspeares romantiske Dramer, aldrig kommer til at legemliggøre hans Idealer, en Rosalinda, en Perdita *).

Hendes Skønhed prises og besynges af alle Datidens Poeter, og man jo er nødt til at tro sligt, naar Samtidige paastaa det. Saaledes skildrer Digteren Theodor de Banville hende: Ansigtet er aristokratisk i dette Ords sande Mening, det vil sige et saadant, hvis kraftige Form kan forherliges af Billedhuggeren. Øjnene ere lange og fremtrædende, Næsen stor og bred, de kødfulde, stærkt bøjede Læber danner en ganske lille Mund, Hagen er fin men ingenlunde mager, Ansigtsformen, der undgaar den vulgære Oval, fortjener at Kunstneren kroner hendes skønne Hoved med en af hine udødelige Koiffurer, som Diana af Poitiers bærer. Saaledes fremstillede Germain Pilon og Jean Goujon Kongernes Elskerinder, høje, stolte, bærende om deres guddommelige Hals et Smykke af sær Skikkelse og holdende i deres lange Haand med de smalle Fingre Gudindens Dianas gyldne Bue **).“

*) Gautier: L'art dramatique, passim.
**) Banville: Camées parisiens 3 Série.

Som sagt, man er vel nødt til at tro sligt; men den, der kun har set Arnould-Plessy i de sidste Aar, har Vanskelighed med at overtyde sig om, at disse straalende Lignelser og Billeder passer paa det Kvindeansigt, han kender. Jeg véd vel, at der ligger et stort Spand af Aar imellem, men Alderdommen plejer ikke saa meget at angribe Linjernes, som Karnationens Skønhed, og denne formaaer Theatrets kunstige Farver at erstatte. Dog synes der mig igennem Banvilles Pastelmaleri at kunne skimtes det Portrait, som man nu maatte tegne af hende. Som hun nu traadte ind paa Scenen, var hun en stor og svær, plumptskaaret Skikkelse, bærende sig med en vis bred Sikkerhed. Smaa Øjne spillende af Liv, af den Art, som man ikke meget poetisk benævner Griseøjne, en klumpet Næse af den Art som man dagligdags benævner Kartoffelnæser, dog med kraftige bevægelige Næsebor, en svær Dobbelhage — hvad var her vel at mejsle? Hovedet var kastet tilbage paa en lidt overmodig Maade, Gestus vare faa og store, Gangen var vuggende i Hofterne, i det Hele omtrent en meget velhavende Købmandsfrues Væsen — hvad var her vel af aristokratisk Finhed? Det er ikke Diana, hvis Billede man vilde paakalde, men snarere Frugtbarhedens Gudinde, Pomona.

Men hun taler, og hvilken Forandring! I et Øjeblik har hun forynget sig i Kunstens Ungdomskilde: hun er tyve Aar yngre, hun er en ung Pige, en Diana, en Elskerinde for Konger. Hendes Stemme er af hine klangfulde mægtige Mezzosopraner, der undertiden antager en Alts dybe lidt skurrende Toner. Hun taler som Trebelli synger, ogsaa i den Forstand, at Stemmen er uddannet som et Instrument, der er istand til at samle og udskille Toner efter alle Teknikens mest indviklede Regler. Man forestille sig et stort italiensk Koncertnummer for at fatte hendes Tales Kunst: snart et Recitativs majestætiske parlando, saa en tusindtonet Roulade med Pas-

sager, Triller, Koloraturer hele det Lydvæld, i hvilket en sangberuset italiensk Hjærne kan dykke sig ned, saa en Allegro passionato af en Ild, en fortærende Lidenskab som klager og sukker, harmes og haaber, sørger og længes, alt i ét brændende Aandedræt. Kun ad rent musikalsk Vej kunde man betegne hendes skiftende Modulationer. Det knistrede for Ens Øjne med tusinde Pailleters Skin.

Det var i dette baade noget Affekteret og Manieereret, som i Begyndelsen kunde virke skræmmende, men som dog aldrig kunde bringe En til at glemme hendes Genialitet. Paul Saint-Victor plejede at sige, at Mme Plessy talte med en Klukken som en Kat, der havde slugt en Due; det kan være ganske morsomt, men det er ogsaa meget uretfærdigt. Thi Hovedsagen var, at denne mirakuløse Talefærdighed var alene i Tankens og Følelsens Tjeneste. Den var aldrig Middel, altid Maal. For Mme Plessy havde hvert Ord, om det saa kun var et *saa* eller et *og*, sin Betydning og saameget Værd, at det omhyggelig burde studeres, med hvilken særegen Tone det burde udtales. For hende var hver Sætning en musikalsk Frase med sin Takt og Tempo, hvis rytmiske Bevægelse burde akcentueres med tydeligt Tonefald. Og endelig var den hele Replik en Arie med sit Midtpunkt sit Tema, sine Imitationer og Tilbagevenden af Temaet, sin Passage og Finale. Hun hamrede saa længe paa Ordenes haarde Metal til hun nøje kendte deres Lyd. Og saa trak hun dem snart paa en straalende Perlesnor, snart lod hun dem glide hurtigere og hurtigere til et Stød som Fleuretten i en Glissade henimod Modstanderens Bryst, snart lod hun dem falde ét for ét, sørgmodigt og rytmisk som Regndraaber fra Bladene. Nogle Indianerstammer tro, at Sjælen er en Fugl. Hun kendte denne Fugls Sang, naar den var glad og naar den led, naar den jublede

mod den Elskede, og naar den kaldte i lange sørgende Toner.

Saaledes talte hun og foryngedes derved. Hun blev som forklaret, saa stor en sjælelig Magt kom der over hende. Derfor kunde hun, ligesom Mlle Mars, endnu nær de Treds udslynge Célimènes Ord med Ansigtet lysende gennem Forstaaelsen af Ordenes Ungdom:

. . . . . . Et ce n'est pas le temps
Madame, comme on sait, d'être prude à vingt ans.

Alle hendes Fortrin og næsten ogsaa hendes Mangler kom hende til Gode ved Fremstillingen af Marivaux' Heltinder. Thi disses Tale er sammensat af de fineste Nuancer, den gaaer ad tusinde Omveje og røber dog et Hjærtes Hemmelighed i et eneste Ord. Ordets Tone er alt, ikke dets logiske Mening, og Mme Plessy vidste at betone som ingen anden. Men hvor zirlig ofte Talen er, saa er der bag den en Underbund af naturlig Følelse. De blegne og rødme under Sminken, disse fine Frøkner og Fruer, de nærme sig med pæne Skridt, deres Vaaben er Viften, men de lide og elske som andre Dødelige. Der er en romantisk Duft, en erotisk Længsel over disse gamle Elskovsstykker, som har hævet dem over Datidens Literatur, som har gjort dem alene klassiske iblandt tusinde andre Skuespil fra det 18de Aarhundrede*).

---

*) Jeg maa derfor erklære mig uenig med Forfatteren af „Emigrantliteraturen", naar han p 57 paastaar, at man i Marivaux' Theater har „et literært Exempel paa, i hvor høj Grad man foretrak en sleben Form og civiliserede Følelser for Natur og Lidenskab." Jeg troer, at Formens Slebethed hos Marivaux ingenlunde udelukker Indholdets Lidenskab, men at det netop er hans højst originale Form for Lidenskaben, der gør den (i sine Romaner iøvrigt ingenlunde zirlige) Forfatter til en sand Digter. Den der paa Théâtre-Français har set Frédéric Febvre spille Elskerne i hans Stykker med en melankolsk, næsten sygelig Erotik, véd ogsaa, at den Knælende ikke *behøver* at bevare „en ulastelig Holdning medens han trykker Spidsen af en Hanske til sine Læber."

Men slige Roller vovede man ikke at betro hende de første Aar af hendes Skuespillervirksomhed. Hun fik i Begyndelsen kun de unge Elskerinder i nu længst forglemte Lystspil af Scribe og hans Medarbejdere. Fremgangen er let at følge. Ved den første Forestilling af Scribes *Kammeraterne* tildelte man hende den flove og ubetydelige Agathe; det var i Januar 1837, samme Aars September overtager hun den skælmske Zoë og endelig i Maj 1839 er det hende, som er den store Dame og Politikerinde Césarine de Miremont. Fra 1840 er hendes Læreaar endte. For hende skriver Scribe Dronning Annas Rolle i *Et Glas Vand*, hende betroer Alexander Dumas den farlige Rolle som Grevinden i *Et Ægteskab under Ludvig den Femtende* (1841) og Scribe lykkes det skabe hende den Rolle, som i lang Tid var hendes berømteste i det moderne Drama, nemlig Louise i *En Lænke.* 1842, da Mlle Mars har maattet trække sig tilbage, bliver hun Célimène og Sylvia i *le jeu de l'amour et du hasard.* Hun alene hævder nu en første Rang ved Siden af Rachel, da pludselig midt i denne glimrende Løbebane hendes Karakters Egensindighed bryder frem. Hun tilintetgør alt hvad hun har bygget op og forsvinder for lang Tid fra den franske Scene.

IIII.

Den ottende Juli 1845 sendte Mademoiselle Plessy fra sit Landsted i Saint-Chéron et Brev til Regisseuren ved Théâtre-Français, i hvilket hun underrettede ham om, at hun formedelst Sygdom ikke kunde komme til Prøve. „Jeg har stærk Feber“, skriver hun, „og kan, hvis De ønsker, sende Dem en Attest fra min Læge her, eller hvis De foretrækker det kan jeg vente dermed indtil

Pouget (Theaterlægen) har set til mig. Jeg ryster af Kulde og skælver over hele Legemet og uagtet man søger at skjule min Tilstand for mig, er jeg meget bange for, at jeg har Hjærnefeber. Skynd blot paa Pouget! Jeg haaber selv al kunne skrive, i hvert Fald vil min Moder svare Dem.“

Man skulde tro, at et saa ynkværdigt Brev maatte stemme til Medlidenhed, og at Direktionen intet ilsommere maatte have at gøre end sende sin Læge til den stakkels syge Kunstnerinde. Istedetfor svares der i god Kancellistil, at Chefen har med megen Beklagelse erfaret Mademoiselles Ildebefindende, men at han haaber, at dette Ildebefindende hverken vil blive af alvorlig eller varig Natur. Man venter, hun vil komme til Prøve næste Dag og spille som det er ansat i *De gamle Mænds Skole.* Der er ikke Tale om at man kan sende hende nogen Theaterlæge i en saadan Afstand. Hvis Prøven ikke finder Sted paa Grund af hendes Ildebefindende, som ikke kan konstateres, fordi hun uden Tilladelse boer syv Mile borte fra Paris, saa man maa underrette hende om, at Chefen vil være nødt til at bringe forskellige Straffeparagrafer fra Moskau-Dekretet i Anvendelse. Man opfordrer hende sluttelig endnu engang til at møde paa Prøve.

Men dette Brev gjorde heller ikke den forønskede Virkning af den simple Grund, at det slet ikke traf Mlle Plessy før adskillig Tid efter. Der er al Formodning for, at Hjærnefeberen ikke kan have været af synderlig farlig Karakter, da Patienten, saasnart hun havde afsendt sit Brev, bestilte Postheste og rejste sporenstregs til London. Først den 12te kom der nys herom til Théâtre-Français; man finder indført i dettes Journal følgende korte Notits: „Man erfarer idag, at Mlle Plessy hemmeligt er rejst til London, og der har sluttet Engagement med Theatret i Petersborg“. Paa samme Tid rygtedes det ogsaa i Paris, at Mlle Plessy var blevet gift med en ganske

ubetydelig Literat August Arnould, der i Januar 1845 havde faaet et Enaktslystspil opført paa Théâtre-Français. Om hvad Indflydelse han iøvrigt ved denne Lejlighed har havt paa sin Hustru om i det Hele nogen, derom forlyder intet. Han døde tidligt og det varigste Mindesmærke han har efterladt sig synes at være den Forøgelse, hans Hustrus Navn havde faaet, idet hun nu lod sig kalde Arnould-Plessy.

Som man kan tænke var Skandalen ved Theatret saameget større som den var uventet. Man havde ikke Raad til at miste en Kunstnerinde som den Bortflygtede og man besluttede derfor at sende Samson, der var saa anerkendt en Mester i de diplomatiske Roller, over til London for at forsøge, hvad venskabelige Forestillinger kunde udrette. Men Samsons Diplomati viste sig mindre betydeligt i Virkeligheden end paa Scenen, og Missionen strandede. Saa tænkte man, at maaske Regnier kunde være heldigere, og han satte sig hen, dyppede sin bedste Pen, og skrev et langt Brev fuld af gode Grunde. Han besværger hende dog at skrive et undskyldende, forsonende Brev, i hvilket hun skulde baade fremstille, hvor nødvendig hendes Bortrejse havde været og hvilken Sorg hun følte ved at have krænket sine Pligter overfor Theatret. Han forlanger Bod og Bedring, saa vil man glemme.

Der er i hele denne Strid noget Privat, noget Intimt, til hvilket der gøres en Mængde fine Antydninger, som jeg ikke ser mig istand til at forklare. Der maa have været Aarsager, hvorfor den gifte Skuespillerinde krympede sig ved at være ved det samme Theater, hun havde tilhørt som ugift. Sligt lyser tydelig frem gennem det afgørende Brev og Skintilbud, Mme Arnould Plessy endelig fandt sig foranlediget til at sende. Det lyder saaledes:

„Mine kære Kammerater! I har sikkert bedømt mig meget haardt, og jeg forstaaer saa godt, at I har følt Eder fornærmede over min Afrejse. Hav dog ingen

onde Tanker om mig, mine Venner; mistænk mig ikke for at have foretrukket et glimrende Tilbud for et Engagement, af hvilket jeg altid har været stolt og altid har helliget alle mine Kræfter. Man har tidligere tilbudt mig, hvad man nu igen tilbyder mig, og jeg har ikke tøvet et Øjeblik. Jeg var meget ung, da I antog mig, og jeg haaber ikke, I har angret det; jeg vil ialtfald aldrig glemme det, og hvad der saa hændes, altid mindes det med Taknemlighed. Men hvor heldigt end Ens Liv er paa Theatret, saa tilhører det dog ikke helt Theatret, og det hjælper lidt at ræsonnere over Sjælens dybeste Følelser. Naar de ere i Strid med Ens Interesser, og naar de ere stærke nok til at sejre, saa maa de vise Overbærenhed, som dømme os; de maa føle, hvad der ikke kan forklares. Jeg er nu, som lige efter min Bortrejse, beredt til at bringe ethvert Offer, der er mig muligt, for atter at indtage min Plads iblandt Eder. Ingen Formue, ingen Fordel skal forhindre mig heri, hvis I ville holde den aaben for mig, efter hvad jeg nu vil sige Eder. Hvis I afslaaer, tøver jeg ikke, men vender Frankrig Ryggen, jeg opgiver Haabet om at gense min Familie og mine Venner. Jeg har endnu otte Aar tilbage indtil jeg har Ret til Pension. Jeg forlanger nu, at jeg skal have Ret til ikke at vende tilbage før om to Aar at regne fra førstkommende September, til Gengæld forpligter jeg mig til at tjene elleve Aar istedetfor otte og derefter skal jeg kun have Ret til en Pension paa femtusend Francs. Det er den Skadesløsholdelse, jeg tilbyder Eder til Gengæld for det Tab, min øjeblikkelige Fraværelse forvolder Eder."

Paa dette Forslag kom der intet Svar, rimeligvis ventede heller ikke Brevskriverinden noget, da hvad hun tilbød var ligefrem umuligt efter Theatrets Reglement. Istedetfor anlagdes der Proces mod hende, og saa højt anslog man det Tab, der var tilføjet den franske Scene ved at miste Mlle Plessy, at Retten dømte hende til en

Skadeserstatning af 100,000 Francs. Den Domfældte burde maaske have følt sig smigret over at være saa meget værd i sine Medborgeres Øjne; muligvis gjorde hun det ogsaa, men vist er det, at hun aldrig nogensinde betalte Pengene.

Hun var draget til Rusland. Bressant havde ordnet Engagementet for hende og sikret hende en gylden Høst. Det er især for den Tid en fabelagtig Mængde Guld, som dannede den Kjæde, hvormed Russerne holdt Flygtningen fast. Hendes særlige Gage, en kejserlig Foræring, til hvilken hun havde Ret ifølge sin Kontrakt, men hvis Størrelse afhang af den Lykke, hun gjorde, endvidere hvad der tilstodes hende til Erstatning for den Orlov paa to Maaneder, som Direktionen hvert Aar bevægede hende til at give Afkald paa, endelig Indtægten af hendes aarlige Benefice, til hvilken det var Skik at de fornemme Russere sendte kostbare Foræringer, alt beløb sig til en Sum af 180,000 Frc. om Aaret. Hun levede da et rigt og luksuriøst Liv, men samtidig da ogsaa et Liv fuldt af strængt og stadigt Arbejde. Thi Tjenesten var ikke her saa slap som ved Théâtre Français og man nøjedes ikke fornemt med én à to Nyheder om Aaret; tvertimod var her Publikums Tal saa indskrænket, at selv et Stykke, der gjorde stor Lykke, kun kunde opføres nogle faa Gange. Repertoiret var derfor nødvendigvis af mindre klassisk Natur; som Regel gjalt egentlig kun, at alle Nyheder fra Paris skulde bringes frem. Følgelig gaves her lige godt Scribes Stykker fra Français og Gymnase, og Bayards Vaudeviller fra Variétès ligegodt Duverts Farcer fra Vaudeville og d'Ennerys store Melodramer fra Porte St. Martin; i alt maatte Mme. Plessy gjøre Honneurs, hun maatte forsøge sig i et hvilketsomhelst Rollefag, og saaledes fik hun nu Brug for sine Øvelser i den lille Sal hos Saint Aulaire. Selv i den komiske Opera maatte hun optræde. Og det er let at begribe, hvilken kraftig Virkning denne Vekslen

af Opgaver maatte have paa hendes Talent. Hvis hun ikke havde besiddet et saa grundigt Studium som Underbund, kunde det maaske været gaaet tilgrunde derved. Nu straktes det og bøjedes i alle Retninger, fæstnedes og klaredes. Ikke lidt af den gamle Manierethed svandt bort, fordi der var Roller, i hvilke det var umuligt at tage den over med.

Jeg har dvælet saa længe ved denne Strid og Flugt, fordi jeg mener, at den talentfulde Kvindes Karakter stærkest aabenbarer sig gennem denne Konflikt og fordi jeg bekender mig til den Tro, at selv i en Andenhaandskunst som den dramatiske lykkes det aldrig Artisten at give andet end sig selv og at derfor Kilden til al Forklaring af Skuespillerens særegne Fremstillingsformer bør søges i hans eget Sjæleliv, saaledes som dette har udviklet sig gennem Opdragelse og Erfaring. For at tage det Plumpeste, jeg troer man maa have været drukken, endog hyppigt for ret at kunne fremstille Drukkenskab og for at tage det Skjønneste, at man maa have elsket, endogsaa hyppigt, for ret at kunne fremstille Elskoven i alle Følelsers zarte bølgende Overgange. Men gælder dette saaledes de let kendelige, ligesom klassificerede Følelser som Kjærlighed, hvormeget mere maa det da gælde om de lette Stemninger og flygtige Ønsker, som ere navnløse og døgnagtige, og atter om de ubetvingelige Naturdrifter, Instinkter, som pludselig styrte sig som Kastevind over et Menneske, hvirvle ham rundt og rive ham med sig. Kun hvad Skuespilleren har oplevet, kan han atter give Liv; kun hvad han selv har set i sit Indre, kan han vise Andre det ydre Billede af. Og vilde man indvende, at Konsekvensen heraf vilde blive, at Ingen kunde spille de onde Mennesker i Stykkerne, Slynglerne og Morderne, uden selv at have bedraget og myrdet, ssa er jeg ikke saameget bange for at tage Konsekvenserne. Hvis Skuespilleren ikke *i sin Tanke* kan blive en Tyv og en Morder, hvis han ikke,

for at tale filosofisk, *virtuelt* har begaaet den Forbrydelse, hvis psykologiske Udviklingsproces han skal gjengive, ja saa er han ideelt seet heller ikke i Stand til at magte Opgaven. Dette forhindrer midlertidig ikke, at han spiller efter sin Mening rigtigt og til Publikums Behag uden saadanne Øvelsesstadier, som her forlanges, men Spørgsmaalet er blot dette, om det ikke er enhver Kunstners Maal aldrig at give andet end hvad han i sit eget Indre har et paalideligt Korrektiv for.

Dog disse Betragtninger, der kunde udvikles til en hel Skuespilkunstens Teori, vilde let føre os alt for vidt Her vilde jeg kun paapege, hvorledes en Kvinde, der saaledes som Arnould-Plessy var istand til at sætte Livet ind for at vinde det, maatte derved have et rigt Sjæleindhold at arbejde med i sin Kunst. Hvilken Kamp mellem modstridende Følelser maa der ikke have hersket i hendes Hjærte for at afvriste hende et Brev som det ovenstaaende, og hvilken sikker Viljesfasthed maa hun ikke have besiddet for at handle som hun gjorde. Man tro heller ikke, at hun nogensinde har indrømmet sin Uret. Hendes Egensindighed, hendes kvindelige Haardnakkethed har endnu lagt sig for Dagen derigennem, at hun bestandig har fastholdt enhver Paastand, som hun den Gang troede sig nødt til at hævde. Derom vidner det i denne Sag sidst fremkomne Aktstykke. Det er et Brev, som Arnould-Plessy ifjor lod indrykke i Bladene i Anledning af, at forskellige Biografier havde rippet op i det kildne Spørgsmaal, hvorledes hun kunde være syg og gifte sig, ikke ville spille og dog slutte et russisk Engagement alt paa samme Tid. Jeg trykker det op for at vise Skuespillerindens faste Tro paa sin Ret:

„Jeg beklager meget, at man ikke har anmodet mig selv om at fortælle, hvorledes min Afrejse gik for sig.

„Den Gang jeg erklærede mig syg, var jeg det.

„Da jeg var taget til London, søgte jeg at komme til at undervise, thi jeg anede ikke, at man kunde

ønske at engagere mig i St. Petersborg. Min Afrejse ruinerede mig, men jeg fandt mig villig deri.

„Da Bressant, som kom over London og kendte min Stilling, sagde til mig, at han vilde paatage sig at ordne et Engagement for mig i Rusland, svarede jeg, at han kun skulde gøre det, hvis Théâtre-Français ikke vilde give mig en Orlov paa to Aar, som jeg vilde anmode om, og som min sjælelige Tilstand nødvendigvis krævede.

„Theatret afslog dette og jeg rejste. Det er hele Sandheden og der er er ikke Skygge af Spekulation i denne Historie.“

Saaledes synes hun efter tyve Aars Forløb endnu hverken at kunne eller ville gøre nogen Indrømmelse overfor selv de mest talende Kendsgerninger. Med en ægte kvindelig Argumentation bliver hun i en Haandevending den Forurettede, Forfulgte og Ulykkelige.

V.

Ti Aar varede Adskillelsen mellem hende og Paris. Da hendes Engagement i Rusland var nær ved at udløbe, fandt hun en Lejlighed til at optræde igen uden at tilsidesætte sin Værdighed. Hun var tilfældigvis i Paris, da hendes gamle Lærer Samson skulde ordne sin Afskedsforestilling, og hun tilbød ham derfor sin Assistance. Han modtog den, og i 1853 optraadte hun da „ved denne ene Lejlighed“, som der stod paa Plakaten, paa Théâtre-Français og spillede Araminte i *Den falske Fortrolighed* af Marivaux med et glimrende Held. Man fandt, at hendes Spil havde vundet i Naturlighed under hendes Fraværelse, at hendes Stemme var bleven endnu bøjeligere til at udtrykke Marivaux' nuancerede Sentimentalitet. Hun besad en halv naiv, halv bevidst Maner, paa hvilken hun ligesom over-

vindende sin egen indre Modstand røbede Aramintes Tilbøjelighed, og som var ligesaa original som indtagende. Hun spillede paa at aabenbare sin Kærlighed til den franske Scene i de fineste Hentydninger, og det lykkedes hende saaledes at bedaare sit Publikum, at Theatret atter begyndte sine Underhandlinger med hende. Da hendes Engagement i Rusland var udløben, maaske ogsaa fordi Rachel havde forladt Scenen, blev den nye Kontrakt sluttet. Hendes Gage var 24,000 Francs for ni Maaneders aarlig Tjeneste og hele den gamle Historie skulde være glemt og ikke til nogen Prejudice for hende. At hun ikke paany blev *sociétaire*, havde kun sin Grund i, at det ikke længer betalte sig at være det, thi da Theatret intet fortjente, tværtimod havde Gæld, var der heller intet at fordele mellem Parthaverne.

Endelig den 17de September 1855 vendte den forlorne Datter tilbage til Hjemmet for aldrig mere at forlade det. Hun spillede Elmire i *Tartuffe*, og skønt hendes Spil heri har været meget omstridt, har dog ingen Samtidig overgaaet hende i denne Rolle og endnu ifjor optraadte hun flere Gange i den. Hvad man kunde indvende mod hendes Opfattelse, var, at Elmire, der baade er borgerlig født og borgerlig opdraget, fik lidt for bredt og tillidsfuldt et Væsen, lidt for fin Tournure i denne Fremstilling; Rollen vandt herved et Relief, som næppe tilkommer den undtagen i Hovedscenerne. Men denne Indvending betød intet overfor Spillets Genialitet. Det var den store Frihed, der var over Mme Plessy i de meget slibrige Scener med Tartuffe, som gav hendes Fremstilling sit klassiske Værd. Overalt, hvor man spiller *Tartuffe*, sørger man for, at Skuespillerinden, der skal være udsat for den Skinhelliges haandgribelige Forsøg, bevarer en kold og snærpet Mine overfor hans Tilnærmelser. Man bryder sig ikke om at paa den Maade det hele Stykke bliver en Umulighed. Hvis ikke Elmire er koket og vant til en noget frivol Kur, hvorledes er

det da tænkeligt, at Tartuffe skulde vove sig saa langt frem som han gør. Hun véd, at Tartuffe elsker hende, hun elsker ikke selv sin Mand, for hende er Tartuffe ikke et saadant Rædselens Objekt som han efterhaanden er blevet for Publikums Bevidsthed. Han er ikke absolut ubehagelig af Ydre, har en Verdensmands Manerer, og besidder en overbevisende, forførerisk Veltalenhed — hans Kur er ikke den flegmatiske Elmire hverken noget nyt eller saa særdeles rædselsfuldt. Hun afslaar den, men morer sig over den og kommer ikke i nogen dydig Indignation over hans Forsøg. Hvorledes skulde hun ellers ikke have andet at sige til sin Mand, da han efter den anden Scene med Tartuffe endelig dukker op fra Bordet:

> Quoi! vous sortez si tôt? Vous vous moquez des gens
> Rentrez sous le tapis, il n'est pas encor temps.

Heri er der kun Spøg og Raillerie og ingensomhelst stor Harme mod Tartuffe; ja saa lidt viser Elmire i denne Scene noget Pruderie overfor sin hellige Elsker, at man forstaar den yngre Dumas, naar han etsteds paastaar, at i Virkeligheden Orgon fik Tæppet meget for sent løftet fra Hovedet.

Der er faa Skuespillerinder, der vove at spille dette. De tro at dække det Indecente i Scenerne med Tartuffe ved at være saa knibske som muligt baade overfor hans Ord og hans Gebærder. Efter min Mening gøre de kun ondt værre derved. Thi naar Elmire er saa ren og kold, bliver det endnu uanstændigere at se hende i Tartuffes Klør, er hun derimod ligegyldig og smilende istedetfor harmfuld og paa sin Post, saa siger man til sig selv, her er ikke en saadan Renhed, at den besmittes ved et sanseligt Aandepust, her er en Kvinde, der er sikker paa sig selv, der ikke er ulykkelig ved den Situation, i hvilken Digteren har bragt hende. Hovedsagen er, at man ikke tror, at Elmire et eneste Øjeblik kan føle nogen Lidelse ved Tartuffes utvetydige Opfordringer, og

det er man nødt til, hvis Elmire ikke spilles som en erfaren Kokette.

Saadan som jeg har skitseret Karakteren, saaledes spilledes den af Arnould Plessy. Det er umuligt at give nogen Ide om den sejerstolte Mine, der bestandig lyste over hendes Ansigt. Hun traadte op straks i første Scene med en nonchalant Værdighed og et raillerende overlegent Smil paa sine Læber, som intet Øjeblik forlod hende under Stykket. Hun hørte med den samme rolige Velvilje paa Bedstemoderens Straffeprædikener, Mandens Taabeligheder og Tjenestepigens Vittigheder. Hun betonede stærkt sit Ønske om helst helt at være udenfor denne Sag, og at det kun var yderst nødtvungent, at hun indlod sig paa at forhandle med Tartuffe. Men saa overfor ham hvilket overlegent Koketteri! Hun legede med ham som Katten med Musen, holdende ham i Respekt med et spottende Blik og lyttende til hans Svada med et Smil, som lod det usikkert, om hun havde nogen Medlidenhed med ham eller om hun fuldkomment holdt ham for Nar. Man forstod saa godt hvor æggende denne jævne Sindstemperatur maatte være for Tartuffe idet den paa én Gang indbød ham til at gaa videre og samtidig ingen Borgen ydede for, at der var mindste Udsigt for ham til Sejr. Undertiden, som naar han udviklede for hende hvor godt man kan være hellig og forlibt paa samme Tid, lyttede hun til ham med en naiv hartad troskyldig Mine, der var ligesaa klædelig som skælmsk. Alle Karakterens fineste Nuancer kom frem ved dette Spil. Hun formaade ofte i én eller anden ubetydelig Replik at lægge hele Elmires Overlegenhed for Dagen. Saaledes i fjerde Akt, hvor Husets Folk beder hende at friste Tartuffe for at han skal røbe sig selv for Orgon og denne faa Øjnene op. Den listige Dorine ytrer nogen Tvivl om han ogsaa vil gaa i den stillede Fælde, men Elmire forsikrer roligt at man narres let af den man elsker:

Non, on est aisément dupé par ce qu'on aime,
Et l'amour-propre engage à se tromper soi-même.
Faites-le-moi descendre!

Disse sidste Ord udslyngede hun med et Blik et Udtryk, der viste hun var vis paa Sejren: Hun havde før narret lysere Hoveder fra deres Vid og Forstand, hvad skulde vel en stakkels sort Tartuffe kunde sætte op imod hende. Efter dette: *faites-le-moi descendre* kunde man roligt gaa til den store slibrige Scene og Elmire kunde trygt overlade sig til det videstgaaende Koketteri man var nu vis paa, at hun havde kastet Hykleren Garnet over Hovedet og at hun kun behøvede en ringe Bevægelse med sin hvide Haand for at trække det sammen og berøve ham Aandedræt og Liv.

Arnould-Plessys Virksomhed havde bestandig sit Centrum i Théâtre-Français' klassiske Repertoire, men hun tog samtidig ivrig Del i de Kampe, det realistiske Drama under det andet Kejserdømme leverede de gamle Smagsretninger. Det var Emile Augier, der, stadig paavirket af den yngre Dumas, repræsenterede Tidsalderens herskende Ideer paa den franske Nationalscene. Mme Plessy var én af hans trofasteste Støtter. Hun var Marquisen af Auberive i *les Effrontés* og Baronesse Pfeffers i *Giboyers Søn* og endelig den kolde og kokette Madame Lecoutellier i *Mâitre Guérin*, et af Augiers bedste og mindst kendte Dramer. Men i ingen af disse Roller har jeg set hende og kan derfor kun bemærke, at franske Kritikere udtømme sig i Ros over hendes Spil. Der fortælles at Augier havde sagt om hende, at hun var den eneste ved Theatret hvem han aldrig behøvede at gøre opmærksom paa nogetsomhelst. Hun forstod alting ja syntes endog at meddele andre af sin egen Intelligens, saa at de Scener, i hvilken hun optraadte, saa at sige gik af sig selv, ordnedes og bragtes i rette Tempo af hende. „Hun er det personificerede Theater", sluttede han.

Derimod kan jeg efter Øjesyn dømme om hendes Spil i en Rolle hos Augier, der altid har været hendes kæreste, nemlig Titelrollen i *L'Aventurière.* Jeg har mange Gange set hende heri, og skønt hver Gang hendes Spil var stereotypt ens, dog bestandig følt den samme mægtige Virkning deraf. Det var som hun gav sig selv helt og holdent i denne dristige Skikkelse. Stykket behandler samme Sujet som *Demi-monde* og *Mariage d'Olympe* og mange andre: det er et Forsøg af en Kvinde udenfor Samfundet paa at trænge ind i Familielivet og det hæderlige Selskab. Skønt Stykket efter Dekorationer og Kostymer foregaa i Spanien i det syttende Aarhunhundrede, foregaar det i Virkeligheden i Paris i Midten af det nittende. En Skuespillerinde, hvis Liv har været højst stormfuldt, søger en Havn i Ægteskabet. Hun vælger til sit Offer en Adelsmand, hvis Hustru er død, hvis eneste Søn er en Døgenigt, der er løbet bort, og hvis Datter er ifærd med at gifte sig. Han staar alene og hun besnærer ham des lettere. Da vender Sønnen pludselig hjem. opspinder en Intrige for at narre Eventyrersken og da hun alligevel synes at vinde Sejr og allerede hoverer, overøser han hende med de haanligste Ord, behandler hende med en Foragt, som var hun det smudsigste, modbydeligste Kryb. Sligt har hun aldrig hørt før, hun forbauses over hans mandige Vrede, hun forvirres, skælver og ender med at kaste sig ydmyg for hans Fødder og anraabe ham om Naade. I et Minut har hun lært sand Kærlighed at kende, fordi hun føler sig staaende overfor en Mand, paa hvem hendes Forførelseskunster prelle af, enHerre, som hun vilde være lykkelig ved at tjene.

Det var denne Scene, som var Glanspunktet i Arnould-Plessys Spil. Hun havde udfoldet en katteagtig Smidighed i de første Akter, hun havde ikke sagt et højt Ord, men hvisket og hvislet rundt om den gamle Mand og om enhver, der nærmede sig hende. Nu, da

hnn pludselig tror, at Byttet er sluppen hende af Hænderne, kaster hun Masken. Det var som om En pludselig trak alt det civiliserede Selskabs glatte Manerer bort for at vise Samfundets Underlag af Raahed og Last. Hendes Stemme blev raa, hendes Gebærder blev voldsomme, næsten pøbelagtige, hendes Blik vildt og graadigt. Hun bevægede sig uroligt over Skuepladsen som en Hyæne i sit Bur. Hun mødte derpaa Sønnens Bebrejdelser med den frækkeste Mine, men efterhaanden som hans Pathos steg, slappedes hendes Træk, hun aandede hastigt og bange, trak sig tilbage i sig selv, urolig som et Dyr overfor det tilstundende Uvejr og endelig med et skærende Skrig, som samlede hun i dette hele sin Rædsel, hele sin Anger og hele sin spirende Kjærlighed slængte hun sig hen for sin Dommer og laa sønderknust i Støvet. Fra dette Øjeblik spillede hun de sidste Scener som et Menneske, der er betaget af en ubekendt Magt, en Dæmon. Hendes Kraft var brudt, hendes Hænder rystede i Feber, hendes Stemme fandt ikke Ordene. Virkningen var betagende.

Udenfor sit egentlige Rollefag forsøgte hun sig i de sidste Aar i ældre Roller, saaledes i *Nany* af Meilhac, hvor hun gav en Art Moddstykke til Forpagterkonen i *Kamp og Sejr*: en Moder, der af Kærlighed til sin Søn bliver skinsyg paa Enhver, han holder af, og i Fortvivlelse endda lægger Hindringer ivejen for hans Ægteskab med den unge Pige, han elsker. Den Lykke, hun gjorde i denne Rolle, bestemte hende senere til at forsøge sig videre frem og hun spillede Titelrollen i *la Grand' Maman* af Cadol, smtidig med at hun endnu trøstigt tog fat paa unge Kvinderoller, naar Lejlighed gaves. Der er ingen Tvivl om, at hun med sin store Scenevanthed vilde havt meget interessante Opgaver for sig, hvis hun ikke pludlig som ved en Kaprice havde bestemt sig til at forlade Scenen.

Kun et absolut uheldigt Forsøg har hun gjort i alle disse Aar, det var da hun i Sæsonen 1872—73 faldt paa at spille Agrippina i *Britannicus*. Det gjaldt om intet mindre end at faa Fodfæste i Racines og Corneilles tragiske Jordbund. Det syntes i Begyndelsen som om der virkelig aabnede sig nye Horisonter for hendes Kunst. Publikum, der altid bøjer sig for et stort Navns Avtoritet, og for hvem i Tragedien altid Deklamation gaar forud for Naturlighed, klappede som sædvanligt af hende, skønt hun deklamerede paa den mest bombastiske Maner. Bladene vare venlige, forholdt sig afventende og tog sig ikke Sagen nær. Det var den franske Journalist, der sikkert for Øjeblikket er den ypperste Theaterkritiker, nogen Literatur kan opvise, Françisque Sarcey, der brat gjorde Ende paa Mme Plessys tragiske Kaprice. Han skrev en udførlig og ubarmhjertg Anmeldelse af hendes Spil, af hvilket jeg skal citere nogle Stykker:

„Jeg vil ikke sige, at Mme Plessy var taalelig. Med hendes Intelligens, hendes medfødte Anlæg, hendes store Navn og enorme Avtoritet kan man ikke være taalelig. Hun er da ikke taalelig slet, Hun er det i en Grad, som man aldeles ikke kan udtrykke, og det vilde være sørgeligt for hende og Kunsten, hvis der i dette Skibbrud endnu kunde opdages nogle Rester af de fremragende Egenskaber, som maaske aldrig nogen anden Skuespillerinde har faaet i Gave af Naturen.

„Mme Plessy synes at bilde sig ind, at Tragedien er en hel vidunderlig Ting, der intet somhelst har at gjøre med Naturen og som kræver ganske særlige Gestus og besynderlige Tonefald. Hun lader Stemmen stige, puster sine Kinder op og fra hendes vidt aabnede Mund udgaar der nu en tragisk Rumlen, som brydes efter hvert Halvvers og ender med et bragende Eftertryk paa Rimet.

„Der er ikke Spor af Nuancer i denne voldsomme og svulstige Deklamation; al Finhed og Ynde ved hendes

Diktion er forsvundet. Ja. jeg vover næppe at sige det men Mme Plessy søger at fremstille Værdigheden og Storheden hos Neros Moder ved Midler som Souspræfekternes Koner anvende for at være majestætiske. Hun bryster sig, slaar med Nakken, pavserer, arrangerer sig i Balletstillinger og udstrækker Hænderne med en Mine, som vilde hun sige: „Jeg skulde mene, at jeg er majestætisk og at det er deu rigtige Dronningmaner."

Denne Beskrivelse træffer desværre mange flere tragiske Skuespillere, end den, Kritikeren vilde ramme. Det er en hel Skole udbredt over alle Landes Theatre, som søger i en falsk Ordbram og affekterte Lader Erstatning for den Indtrængen i Karakteren, paa hvilken alene den naturlige Diktion beror. Heller ikke syntes jeg, at Mme Plessy i Virkeligheden var slettere end mange af hendes Kunstfæller paa det franske Theater. Den beundrede Maubant for Exempel har altid forekommet mig en meget maadelig Deklamator trods hans smukke Stemme. Men muligvis var det den Overraskelse, som Enhver maatte føle ved, at Arnould-Plessy, der kendte alle Samtalens ægte Tonefald, saa ufortrødent kastede sig ind i den traditionelle Maner, muligvis var det Forbauselse herover, der bevirkede, at Sarcey vovede at udtale sin Dom med en saadan Skarphed.

Her vil jeg tillade mig at aabne en Parentes. Sæt, at en dansk Kritiker, selv en anset vilde skrive saaledes om én af vort Theaters allerypperste Kunstnere, en Skuespiller af første Rang, hvilket Ramaskrig vilde der ikke opløftes i Publikum. Og den Paagældende selv! Med hvilken Foragt vilde den Angrebne ikke begegne Kritikeren, lade fuldkomment haant om hans Ord og Grunde, ja jeg vover at paastaa, at hvis det var en mandlig Kunstner, der her var bleven kritiseret som Arnould-Plessy, vilde han saa offenlig som muligt lade sig forlyde med, hvilken korporlig Tugtelse han agtede at tildele den elendige Rescensent, skønt han ganske

sikkert vilde være for — dannet til for Alvor at have sligt i Sinde. Hvorledes tror man nu, at Mme Plessy bar sig ad. Sarcey fortæller saaledes:

„Nogle Dage efter min Feuilleton var skrevet, traf jeg sammen med Mme Plessy hos fælles Bekjendte. Jeg gjorde mig saa usynlig som mulig, men hun kom hen til mig og rakte mig Haanden med det indtagende Smil, som Marivaux' Heltinder besidde.

„Det er Dem, som har Ret“, sagde hun. „De kunde maaske have udtrykt det Samme i et venligere Sprog men det er ikke des mindre sandt, hvad De har sagt. Mine Venner og jeg have faret vild og jeg skal ikke mere vove mig ind paa tragiske Roller. Jeg takker Dem.“

Hun nejede dybt for mig og lod mig staa ganske forbløffet.“

Om man ogsaa heri vil se noget af hendes sædvanlige Lethed i at gaa fra én Yderlighed til en anden, saa maa man dog sikkert beundre den Bonsens der endog bringer hende til at takke den vrede Kritiker for hans Tordentale. Alligevel tror jeg ikke, at det er et Eksempel der let vil finde Efterlignere i vor Theaterverden; men jeg vil rigtignok heller ikke paa den anden Side paastaa, at en Rescensent altid skulde have Ret i sin Filippika mod en eller anden Kunstner. Nej. Moralen af denne Historie er kun den, at selv en stor Kunstner kan have Uret overfor en simpel Bladkritik og at det i saa Fald er hæderligst og smukkest at anerkende sin Uret.

VI.

Dog dette er næppe den eneste Lære, der lader sig uddrageaf den store Kunstnerindes Liv. „Hvormeget sig dog i Verden forene maa, for Elskoven ret at trylle frem“,

siger Oehlenschläger; men hvormeget mere maa ikke forenes for at frembringe Kunstneren og Kunstværket.

Arnould-Plessy har fra Barndommen af, som vi se, været udsat for Impulser i dramatisk Retning. Hendes spædeste Indtryk maa straks have gjaldt Scenen, og det er rimeligt at antage, at hun tidligt har været sig sin Lyst til at blive Skuespillerinde bevidst.

Sæt nu, at en eller anden dansk omvankende Provinsskuespiller har en lille Datter, der meget tidligt aabenbarer en stor Lyst og tydelige Anlæg i saa Henseende! Hvad skal han saa foretage sig med hende, hvor skal han anbringe hende, hvor finde Lærere til hende? Der er jo des værre absolut intet Sted, hvor han kan søge hen, ingen Skole, i hvilken han kan sætte Barnet. Ja, det er sandt, han kan maaske faa hende ansat ved det kongelige Theaters Ballet, med hviken der jo er forbundet en Skole, som særligt sysselsætter sig med Religionsundervisning, men det turde maaske betragtes som sandsynligt, at selv i dette lykkelige Tilfælde, vilde hans Datters og hendes Talents Skæbne ikke være saa aldeles sikret. Der har næppe været nogen større Fordærvelse for vor Skuespilkunst end den Omstændighed, at alle kvindelige Kunstnere hentes fra Balletskolen. De lære her intet, der vedkommer Kunst, men tilegne sig en Pli, der næsten altid slaar til overfor Publikum, naar de da ikke af Naturen ere altfor stedmoderligt behandlede. Fra Balletten medbringe de konventionelle Gestus og Lader, som forfølge dem hele Livet igennem, og næsten blive til deres anden Natur. De véd knap selv af, at de bestandigt nøjes med akademiske Reminiscenser, de tro at give noget selvstændigt og vænnes derved af med at søge ind i sig selv for at finde det naturlige Udtryk. Og den Skuespiller, der ikke uafladeligt og alene er en Søgende, faar aldrig Kunstens Naadegave. Altsaa først og fremmest der findes ingen Arnould-Plessy'er herhjemme, fordi vi intet dramatisk Konservatorium har,

ingen dygtige og uddannede Lærere, til hvem man kan betro de spæde Spirer.

Men lad os nu sætte, at det unge Barn naar saa langt frem uden al virkelig Vejledning, at hun kommer til at debutere og endog gør Lykke ved sin første Prøve paa Scenen, er hun da bedre faren? Jeg kan tage et Eksempel fra den aller nyeste Tid. En ung Dame har i forrige Maaned overøst med Ros af velvillige, men upartiske Kritikere og beklappet af et beundrende Publikum debuteret som Dora i Sardous ligelydende Stykke. Jeg vover at paastaa, at der hos Debutantinden ikke var den fjærneste Forstaaelse af Rollen. Sardou har skildret en sydlandsk, vild Natur, et Barn, der er halvt fordærvet af slet Selskab og daarlige Sæder, en uskyldig Pige, der er saa mistænkt, at hun selv fra den Mand, hun elsker, venter den dybeste Forhaanelse i hans Kærlighedserklæring; der har foresvævet Sardou en Skikkelse af lignende Art som Esther i Dickens *Dombey*, ja der kan vel ingen Tvivl være om, at hans nærmeste Forbillede har været den spanske Eventyrerske, der naaede helt op til Frankrigs Trone — vil nogen for Alvor mene, at det københavnske Publikum gennem den givne Fremstilling kunde blot dunkelt skimte Digterens Tanke? Jeg tror det ikke. Hvad saa' man her? En net lille Ingénue uden Karakter og uden Temperament og med en Smule balletmæssig Sikkerhed paa Scenen. Men misforstaa mig ikke, som om det var min Mening, at rette Bebrejdelser mod den unge Dame: hvor i al Verden skulde hun have lært andet fra end netop dette. Nej, Ulykken er just, at der ingen Anledning er for hende til at lære mere. Hun har en lille Begavelse, der maaske kunde uddannes. Men hvor er nu den Jouslin de la Salle, der kommer for at se hende, der efter en Indberetning til Ministeren faar hende understøttet, for derpaa at lade hende debutere paa Nationalscenen. Istedetfor kan man være vis paa, at hendes Ta-

lent systemastisk vil blive undergravet, der hvor hun er. Men sæt endog hun kom til det kongelige Theater, hvor, spørger jeg saa igen, er den Mlle Mars, der skal lede den unge Kunstnerindes Fjed i det klassiske Repertoire, indvie hende i den traditionelle Diktions Hemmeligheder. Der mangler blot tre Ting: Vi har, naar et Par Holbergske Roller undtages, slet ingen Tradition, man har glemt at danne et Repertoire, og de ældre Kunstnerinder tage sig aldeles ikke af de yngre. Med andre Ord vi mangle alt Grundlag for Uddannelse af Talent gennem Skole, selv om det er naaet et godt Stykke frem i Kunsten.

Det er let for Enhver med Arnould-Plessys Liv for Øje at fortsætte. Blot vort Lands Fattigdom har en stor Indflydelse paa vor Skuespilkunsts Forfald. Vore Skuespillerinder ere gennemgaaende altfor slet aflagte. Der hører, som bekendt, stærk Varme her i Norden for at klække Drivhusplanter op, og der kræves ikke lidet Vellevnet og Luksus for at bevare den Elasticitet, den legemlige og aandelige Friskhed, som man fordrer hos den dramatiske Kunstnerinde. Hun skal vogtes for Næringssorger, holdes fjærnt fra det borgerlige Livs Smaaulykker. Man kan være sikker paa, at den Rubelregn, hvormed Arnould-Plessy overøstes, faldt vederkvægende ned over hendes Kunst.

Og endnu ét: Scribe og Dumas begynde at skrive Roller for Arnould-Plessy; tyve Aar efter udkaster Augier sine kvindelige Figurer med hende som Forbillede. Men Bjørnson og Ibsen, for hvem skrive de Roller, i hvad Sammenhæng staa deres Dramer med dansk Skuespilkunst? De sætte ikke engang selv deres Stykker i Scene og ane næppe, hvem der ved vort Theater helst maa udføre de vigtigste Roller. Men paa den anden Side ere vore Skuespillere ikke engang saa modne, at de let ville anerkende Digterens Herredømme over deres Spil.

Dog jeg vil blot tage Grundelementerne, der dannede Arnould-Plessys Kunst: en dramatisk Skole, et Repertoire, der grundlægger en Tradition, og Institutioner, der sikre Traditionens Nedarving. Vil der, hvis man herhjemme stræbte at bygge dette op, da saa vokse store, geniale Kunstnerinder frem inden kort Tid? Hvem kan vide det. Men man se hen til, hvilke Skuespillerinder den sidste Snes Aar har bragt os, og man vil vel med al Respekt for deres Dygtighed indrømme, at man her har ialtfald den Erfaring, at uden Skole, uden Tradition, naar man ikke „det Store“ og „Genierne“. Hvorfor da ikke prøve ad den Vej, som man andetsteds har slaaet ind paa. I det lille Danmark maa man frede mere om det aandelige Liv end andetsteds, hvor Oplandet er saa stort. Livssafterne ere uddøde i vor Skuespilkunst, det gælder at berede en Jordbund, paa hvilken nye Spirer kunde gro op og trives.

Edvard Brandes.

Literatur.

Meyers Konversationslexikon. (Bibliographisches Institut.)

Vi have tidligere omtalt dette fortrinlige Værk for vore Læsere. Det er nu naaet til ellevte Bind og vil saaledes være afsluttet i en nær Fremtid. Der kan næppe rejses nogen Tvivl om, at det betegner den højeste Grad af Fuldkommenhed, hvortil man i Tydskland har bragt det paa Encyklopædiens Omraade; ingen af dets tvende Konkurrenter, hverken Brockhaus eller Pierer, kan efter alle Kyndiges Dom komme op ved Siden af det. Vi mene trygt at kunne anbefale det til vore Læsere, som vi ofte have ønsket at yde rigeligere Oplysninger om fremragende Mænd og Værker, end vor Plads og vore Evner have tilladt det. De ville selvfølgelig gennem det tyske Værk kunne skaffe sig Oplysninger ogsaa paa Gebeter, hvor „Det nittende Aarhundrede“ ingen Mening tør have.

Men i alle de Tilfælde, hvor vi have benyttet det, under en stadig Sammenligning med Brockhaus, kunne vi forsikre, at det besidder en virkelig beundringsværdig Præcision og Detailmasse. Det er lykkedes det bibliographiske Institut at erhverve sig en Række ypperlige Medarbejdere, og det netop saadanne Mænd, som staa paa den moderne Videnskabs Højde. Medens Brockhaus i lang Tid har nøjedes med at trykke de gamle Oplag op igen under en let Gennemretning af Artiklerne, har

her hver enkelt Artikel sit bestemte Nutidsstempel. Men det er ogsaa let at forstaa, at det er umuligt at faa en dygtigere Medarbejder til at behandle italiensk Literatur end Digteren, Historikeren og Filologen Angelo de Gubernatis, og at geografiske Artikler, undertegnede med Kieperts Navn, ere over al Kritik. Til darwinistiske Spørgsmaal haves Darwins tyske Oversætter Carus; selv specielle Fag som romansk og germansk Filologi repræsenteres af saa betydelige Navne som Lemcke og Bartsch. Svage ere Mählys Artikler over Fransk og ikke ganske heldig den os ubekendte Forsker, der behandler dansk Sprog og Literatur.

Paa dette Punkt kan man ikke nægte, at Pierers Leksikon, der tæller Dr. Jessen blandt sine Medarbejdere, har Forspringet. Der findes i dette f. Eks. en Oversigt over dansk Literatur, paa hvilken vi henlede alle deres Opmærksomhed, der interessere sig for de Spørgsmaal, der staa i Forbindelse med den literære Udvikling herhjemme. At den er nøjagtig og kritisk affattet, er ikke saameget at undres over, men hvad der særlig maa overraske er, at den, trods sin knappe Form, indeholder mange nye Bemærkninger over de enkelte Forfatteres Forbilleder og Værkernes Oprindelse.

Til Gengæld har saa Meyers Leksikon en bibliografisk Rigdom her som andetsteds, der efter vor Mening er dets bedste Egenskab. Man køber jo ikke saameget et Konversationsleksikon for direkte derigennem at høste Belæring, men meget mere for at faa Anvisning paa de Steder, hvor man skal søge, naar man har at gøre med Sager, som ligge udenfor Ens specielle Fagdannelse. Det tyske Værk med sine talrige Kort og Tabeller gør En Arbejdet baade med at søge og med at finde nemt og underholdende.

Den sidste Skanse.

De drog sig tilbage. En sluttet Trop,
Ind gennem Passet, til Bjergkammen op.

Den synkende Sol over Bjergstien faldt;
Man kunde paa Skyggerne Mændene talt.

Med Kæmpedrag over Randen skred
Skyggen, og drog sig i Dalen ned. —

De var en halvhundred Stykker ialt;
Resten af Hæren, som faldt.

For hver en Snes Skridt, de fremad gik,
De vendte sig, fæsted paa Vejen et Blik,

Og smed Musketten til Kinden, og skød;
Der vakled en Fjende, og faldt, og var død.

Fjenden var nemlig bestandig i Hælene,
Som den brølende Løve, der opsluger Sjælene.

Han fyred bag hver en Klippeblok;
Og tyndere blev den lille Flok.

Hej, sæt Trompeter, Dit Mundstykke i,
Og tud dem i Hornet en rask Melodi!

Nu vil vi spille, lad dem saa danse;
Nu har vi naaet den sidste Skanse. —

Saa taled Kaptejnen, og peged op
Med Sablen mod Fjeldets glødende Top.

Dér højned en Klippe sin dækkende Rand.
Det er alt, hvad en Kampesten evne kan.

Og Hornblæseren satte for Munden.
Han faldt, og rulled, og var forsvunden.

Kaptajnen bøjed sig ud, og saa'
Over Styrtningen ned i det sejlende Blaa.

Knøsen var væk. Paa en Slaaentorn
Hang i sin Lidse det blanke Horn.

Han fisked det op. Og højt det klang.
Kaptajnen blæste, de Andre sang.

De stod bag Klippen, øverst paa Tinden;
En liden Fane flagred i Vinden.

Hver Kugle rev Klude af Fanens Dug;
Saa maatte Stangen tages i Brug.

Støt stod den flossede Fanestage.
Fjenden løb Storm, og sloges tilbage.

Men vid blev Pladsen bag Klippens Blok,
Og tyndere blev den lille Flok.

Soldater! Solen er gaat ned.
Nu kommer Natten, saa vidt jeg véd.

Vi holdt vel Pladsen, om vi var Flere;
De Faa, som vi er, de kan ikke mere.

Vi gør som Solen. Vi skriver vor Bane
Ned bag Bjerget — minus vor Fane.

Lad Fjenden saa tage den nøgne Stang.
Der kommer vel nok en „næste Gang“!

Saa steg de, dækket af Nattens Kappe,
Ned gennem Dalen paa Fødder rappe.

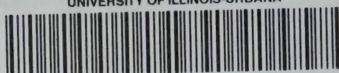
De spredte sig, gemte Musketterne hen.
De véd nok at finde de samme igen.

De klædte som sindige Landmænd sig ud.
De gemmer paa Brystet af Fanen en Klud. —

Og Fjenden stormed. Hans Laurbærkranse:
En nøgen Stang og en øde Skanse.

Holger Drachmann.

Her ender sjette og sidste Bind af
Det nittende Aarhundrede.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 065731348